Secolul 20

PREZENTAREA ARTISTICĂ
DOINA DUMITRESCU
REDACTOR RESPONSAPIL DE NUMĂR
GEO ŞERBAN

COPERTA:
ION NICODIM
Din ciclul « Inima fertilă »

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul 20

REVISTĂ DE SINTEZĂ

editată de Uniunea Scriitorilor
din Republica Socialistă România

LITERATURĂ UNIVERSALĂ — ARTE — DIALOGUL CULTURILOR

Colegiul redacţional:

DAN HĂULICĂ redactor-şef, ION HOBANA, VASILE NICOLESCU,
ŞTEFAN AUG. DOINAŞ, ALEXANDRU BACIU, GEO ŞERBAN, ANDREI BREZIANU

280-281

4-5 • 1984

SUMAR

PENTRU O EUROPĂ UNITĂ

GEO ŞERBAN: *Imperativul păcii şi raţiunile sale* • 5
Simboluri, elaborări cromatice de MIHAI HOREA şi ŞTEFAN SEVASTRE
DUMITRU GHIŞE: *Socialismul şi sistemul lui de valori* • 9
TEOFIL BĂLAJ: *Recunoaştere şi preţuire* • 21

în jurul lui GRAMSCI

FLORIAN POTRA: *In verba magistri* • 26
ANTONIO GRAMSCI: *Margini şi Mistere* — Texte regăsite • 29
VALENTINO GERRATANA: *Forma Gramsci şi vitalitatea ei*, în româneşte de Florian Potra • 32
SILVIO GUARNIERI: *Gramsci, — un portret timpuriu* • 34
JANINA IANOŞI: *Marxism şi cultură* • 38

https://biblioteca-digitala.ro

PASOLINI

Cenuşa lui Gramsci, în româneşte de ŞTEFAN AUG. DOINAŞ şi FLORIAN POTRA • 43

RADU BOGDAN: *Pasolini — « Un proiect neîncheiat »* (note pentru un interviu inedit) • 54

inima fertilă

imagini de ION NICODIM, cu texte de:

DAN HĂULICĂ: *Inima lui Icar* • 63

ANATOL MÂNDRESCU: *Istorie a omului esenţial* • 67

THEODOR ENESCU: *Cor cordium* • 71

RITSOS

YANNIS RITSOS: *Poeme*, din volumele *Culoarul şi scara, Portretele înlăuntrul oglinzii, Loja portarului, Gesturi, Mărturii*, în româneşte de Yannis Veakis • 73

PANTELIS PREVELAKIS: *Poetul Yannis Ritsos*, în româneşte de Victor Ivanov • 79

VICTOR IVANOVICI: *Prevelakis despre Ritsos sau despre toleranţă şi iubire în actul critic* • 91

LOUIS ARAGON: *Culoare între Matisse şi Ritsos* • 97

MIŞCAREA IDEILOR

VALENTIN DUMITRESCU: *Homo creator — Însemnări despre* Aletheia *lui* ANTON DUMITRIU • 101

ION GOIAN: *Labirintul sau Minotaurul. Stînga americană în alianţă cu ştiinţele umane* • 108

https://biblioteca-digitala.ro

ART
contre/against
APARTHEID

Texte de: MICHEL LEIRIS, JACQUES DERRIDA, MICHEL BUTOR, EDMOND JABÈS, JULIO CORTAZAR, BASIL DAVIDSON: *Apartheid, Ultimul cuvînt al rasismului, Linia despărțitoare a sîngelui, Născocirea cuvîntului, O curiozitate de dicționar, O sclavie modernă,* în românește de Cristina Hăulică

Un document al Națiunilor Unite: *O crimă împotriva Umanității*

Imagini de: WIFREDO LAM, ANTONIO SAURA, ROBERT RAUSCHENBERG, ION NICODIM, ROBERT MOTHERWELL, LARRY RIVERS, ROY LICHTENSTEIN, MARIO GRUBER, HORIA BERNEA, VLADIMIR VELIČKOVIČ, ANTONI TÀPIES, SULTANA MAITEC, JOE TILSON, WOLF VOSTELL, GAVIN JANTJES, IBA NDIAYE, LOUIS LA BROCQUI, JOSÉ BALMES

ISTORIE TRĂITĂ ÎN SPAȚIUL LATINO-AMERICAN

ROA BASTOS

ANDREI IONESCU: *Realismul halucinant al lui Roa Bastos* • 133

AUGUSTO ROA BASTOS: *Războiul setei*, fragment din romanul *Fiul Omului*, în românește de LAURENȚIU SILVIAN • 138

HECTOR MUJICA: *Cei trei martori*, în românește de Dumitru Trancă • 160

JAIME SARUSKI: *Revoltă în casa cu numărul opt* în românește de Andrei Ionescu • 163

ORLANDO ARAUJO: *Mîini 0 — 010*, în românește de Tudor Păcurariu • 168

https://biblioteca-digitala.ro

LILLIAN HELLMAN

LUCIDITATE ŞI ACŢIUNE

LILLIAN HELLMAN: *De veghe pe Rin*, în româneşte de Alexandru Grigorescu • 174

LILLIAN HELLMAN: *Autobiografice*, în româneşte de Dana Grigorescu • 193

DAN GRIGORESCU: *Lillian Hellman — de veghe împotriva inumanului* • 196

BUCUREŞTI CAPITALĂ A PRIETENIEI

Ne-au vizitat şi ne-au rămas în memorie: PABLO NERUDA, NICOLAS GUILLEN, PAUL ROBESON, JEAN-LOUIS BARRAULT, GEORGES SADOUL, RENÉ CLAIR, VITTORIO DE SICA, ETIENNE SOURIAU, LOUIS HAUTECOEUR, V. GORDON CHILDE, R. BIANCHI-BANDINELLI, JEAN FOURASTIÉ, RICHARD NEUTRA, GIANCARLO VIGORELLI, PIER PAOLO PASOLINI, MIODRAG PAVLOVIĆ, JUSTO JORGE PADRON, ROBERTO SANESI, ARTHUR LUNDKVIST

Întîlniri pe meridiane româneşti, evocate de: EUGEN JEBELEANU, GEO BOGZA, RADU BELIGAN, MIHNEA GHEORGHIU, D.I. SUCHIANU, FLORIAN POTRA, ANDREI PLEŞU, RĂZVAN THEODORESCU, EMIL CONDURACHI, ZOE PETRE, MIHAI ŞORA, PETRE DERER, ALEXANDRU BALACI, CONSTANTIN IONCICĂ, ŞTEFAN AUGUSTIN DOINAŞ, IOAN ALEXANDRU, MARIN SORESCU • 207

CARNET

CONSTANTIN LUPEANU: *Noutăţi în aria literaturii chineze* • 245

TATIANA NICOLESCU: *Prezenţe româneşti la Milano* • 250

https://biblioteca-digitala.ro

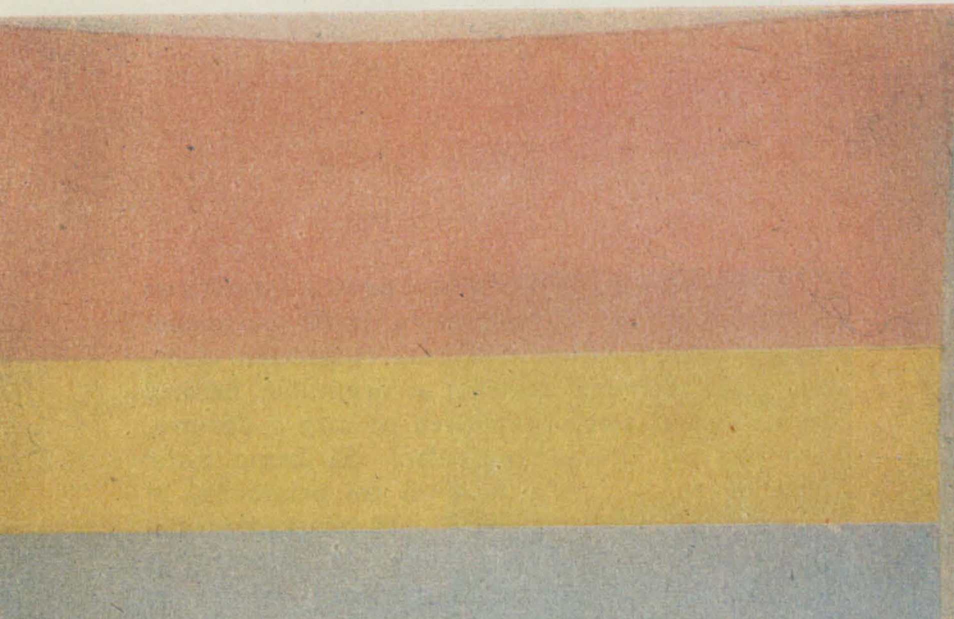

ŞTEFAN SEVASTRE: "Simbol" — Energiile fundamentale

https://biblioteca-digitala.ro

« Este necesar să facem totul pentru dezvoltarea prieteniei și colaborării dintre țările europene, pentru o Europă unită, pe baza respectării oiversității orînduirilor sociale, a dreptului fiecărui popor de a-şi alege orînduirea pe care o doreşte, fără nici un amestec din afară. Să facem astfel încît Europa — care a avut un rol primordial în făurirea civilizației moderne — să poată contribui şi în viitor la dezvoltarea liberă a omenirii, la realizarea unei civilizații superioare menite să asigure popoarelor bunăstarea, fericirea, libertatea, independența și pacea ! »

NICOLAE CEAUȘESCU

(RAPORT LA AL XIII-LEA CONGRES P.C.R.)

https://biblioteca-digitala.ro

pentru
o EUROPĂ
unită

https://biblioteca-digitala.ro

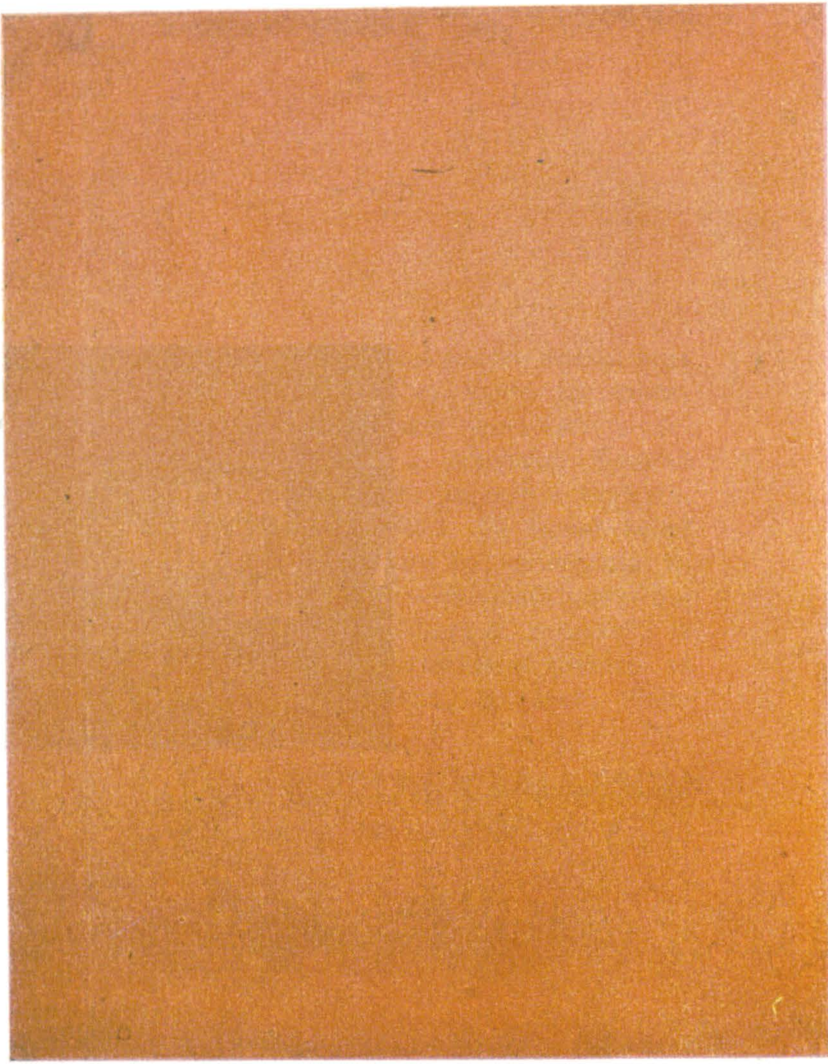

MIHAI HOREA — Tripticorph

https://biblioteca-digitala.ro

IMPERATIVUL PĂCII ŞI RAŢIUNILE SALE

Pretutindeni în lume au loc man festări în vederea celebrării a 40 de ani de cînd lua sfîrşit al doilea război mondial. Oricît timp ar trece, pagina de istorie întoarsă atunci continuă să vorbească omenirii şi să invite la reflecţie. Va fi greu popoarelor să uite perioada anterioară marcată sumbru de barbaria răspîndită odată cu ascensiunea la putere a fascismului şi, apoi, cumplitele jertfe cerute spre a-i anihila pretenţiile expansioniste, planurile de supremaţie universală. A fost posibilă zăgăzuirea aventurii şi, în final, zdrobirea atentatorului datorită cooperării forţelor animate de idealurile democratice ale libertăţii, independenţei şi suveranităţil naţionale. Capacitatea acestora de a mobiliza eficient energiile împotriva politicii agresive, dictatoriale, în relaţiile internaţionale furnizează, mai departe, argumente oportune spre a păstra nealterate învăţămintele dobîndite şi a întreţine trează vigilenţa în faţa factorilor înclinaţi să realimenteze psihoza teroarei şi a violenţei, să aţîţe tensiunea revanşardă, starea maladivă de beligeranţă între state.

Contrar aşteptărilor, explozia de bucurie şi descătuşare generală, spontan generată de izbînda coaliţiei antifasciste, n-avea să pună capăt exploziilor de bombe şi proiectile, perpetuate cînd într-o zonă cînd într-alta a globului. În locul reglementărilor de pace prin tratate corespunzătoare, atmosfera s-a găsit necontenit înveninată de mulţimea « conflictelor locale » avînd consecinţe dintre cele mai sîngeroase. Victimele, recoltate cu precădere din rîndurile populaţiei civile, înglobează de-a valma femei, copii, bătrîni. Statistici ONU consemnează peste 21 milioane de fiinţe răpuse fără vină în intervalul de la 1945 încoace. Numai într-un an, 1983, confruntările armate regionale, au atins cifra record de 39. Proliferarea lor accelerează, inevitabil, cursa înarmărilor. Se întîmplă ca ici şi colo, în raza fostelor teatre de operaţiuni, în Japonia, în Germania, în Anglia, să iasă întîmplător la iveală, cu ocazia unor săpături oarecari, bombe de altădată; de dimensiunea caşaloţilor, hidoasele relicve apar — popularizate pe reţelele de televiziune în momentul dezamorsării — inofensive şi sînt chiar inocente sub raportul capacităţii destructive înmagazinate, faţă de înzestrările arsenalelor puse meticulos şi cinic la punct în zilele noastre.

•

Înainte de a se fi stins ecoul ultimelor canonade din cel de al doilea conflict mondial, intelectuali de prestigiu ai epocii au întrevăzut, din perspectiva unor specialităţi diferite, dar nutrind o îngrijorare comună, primejdia potenţială ca impulsurile războinice, strunite temporar, să poată scăpa iarăşi de sub control şi să ia un

https://biblioteca-digitala.ro

curs amenințător la adresa civilizației contemporane. Preocuparea firească pentru protejarea de tragice surprize a omenirii, dornică să se refacă, vroia să însemne, din capul locului, imposibilitatea de a omite din calcule experiența dureroasă a holocaustului, tabloul distrugerilor nesfîrșite de ordin material și spiritual pricinuite de dezlănțuirea fascistă, incomparabil mai devastatoare decît prăpădul înregistrat în urma primei conflagrații mondiale. Calvarul suferințelor aglomerate fără precedent s-a împlinit prin cohortele de dispăruți pînă în preziua victoriei, incluzînd nume ilustre, ca al poeților Max Jacob și Benjamin Fondane, Radnóti Miklós și Nicola Vapțarov, eruditul istoric medievalist Marc Bloch sau exemplarul pedagog Janusz Korczac. Lista se întregește cu cei efectiv înghițiți de neantul frontului, un Antoine de Saint-Exupéry, un Nordhal Grieg. Impresionată definitiv de absurditatea dramaticelor desfășurări, nici cea mai lucidă retină nu-și putea asuma observația detașată, impersonală, scrutarea orizonturilor la rece. Un exemplu imediat de implicare și clarviziune îl oferea Thomas Mann. Mesajele sale radiofonice transmise de peste Atlantic, ca și ulterior turneul de conferințe cu care străbătea continentul american în încercarea terapeutică de a jalona public specificitatea malefică a contribuției « germanilor și germanității » la declanșarea ostilităților abia curmate, departe de a reflecta postura procurorului imperturbabil în identificarea *răului*, păstrează — ca un indiciu al voinței de a spune lucrurilor pe nume — întreaga emoție a descifrării adevărului, cu revelațiile tulburătoare, cu deziluziile inerente, oricît de amare, pentru că trăite și, de aceea, tocmai, convertite în factori chemați să participe la fortificarea conștiinței, la salvgardarea *binelui*.

Cu un egal pathos al angajării personale, reacționa celebrul medic psihiatru Carl-Gustav Jung, adversar redutabil al neutralismului minimalizator, al indiferentismului gregar, la adăpostul ignoranței ori sub masca inocenței. Cu atît mai semnificativă se înfățișa atitudinea sa cu cît se producea în Elveția, spațiu prin tradiție al rezervei prudent consimțite. Glasul său vibra îngrijorat într-un text din iunie 1945, intitulat *După catastrofă*: « Faptul că un membru al familiei europene a putut, în sînul ei, să ajungă la lagăre de concentrare proiectează asupra tuturor celorlalți o lumină neliniștitoare ». Pentru el, liberul frîu dat pornirilor apocaliptice de ură, atîtea incalificabile orori în lanț, dereglările demonice de ordin moral, exprimate în exaltări și ambiguități frenetice, profitabile instalării totalitarismului, pun în cauză însăși condiția umană, interzic orice absolvire pripită, sustragerea de la examenul critic și avertizează asupra monstruozităților ce pîndesc continuu, din umbră, ființa fiecăruia și integritatea colectivă. Catastrofa produsă semnifică — în accepția lui Jung — simptomul unei maladii de anvergură, în profunzime, al cărui caracter epidemic reclamă veghea generală, căutarea în comun a antidoturilor.

Nimic mai promițător pentru însănătoșire decît reacția promptă de identificare a crizei, sentimentul tonic al efortului de redresare, solid împărtășit. Jung îl cita în sprijinul său pe Ernst Jünger, autorul *Falezelor de marmoră*, scrise în 1939 și străbătute de intuiția furiilor acaparatoare, etalate aberant în cel de al doilea

https://biblioteca-digitala.ro

război mondial. Scriitorul împingea mai departe disecţia, în plin cataclism (perfect edificat asupra mecanismelor intrate în coliziune, fiind militar de profesie), preocupat să discearnă, din lăuntru, alternativa salvării, calea eliberării din marasmul supunerii. Suma reflecţiilor din acei ani sumbri, cristalizate în eseul *Pacea* capătă turnura unui manifest către generaţiile imediat postbelice în speranţa de a le scuti de ravagiile recente şi cu deosebire, de impasul scindării forţate a lumii în învinşi şi învingători, situaţie veşnic inflamabilă, expusă revendicărilor, rectificărilor şi răfuielilor ciclice. Ceea ce era la Jung conciliere prin depăşirea răbufnirilor telurice, supuse discernămîntului critic, ia formă metaforică la Ernst Jünger cînd pledează pentru « prefacerea focului în lumină ». Altfel spus, argumentului brutal al armelor i se substituie logica superioară a tratativelor, a comuniunii popoarelor sub un orizont purificat. Actualizînd simbolurile mitologice autorul *Falezelor de marmoră* interpretează metamorfoza prescrisă ca o « sarcină prometheeană » iar gîndul lui, formulat parcă spre a echilibra tulburarea inspirată lui Jung de semnele derutei (ascendentul lui Mephistophel asupra lui Faust) ce a bîntuit Europa, prevede acesteia resurse de redresare pentru a-şi îndeplini în continuare menirea spirituală în slujba armonizării şi propăşirii întregului mapamond. Viziunea sa, robust optimistă şi universalistă, răspunde năzuinţelor unanime.

Este reconfortant, în ordinea consolidării opiniei publice actuale, că argumente similare furniza istoricul Arnold J. Toynbee la capătul investigaţiilor lui de sinteză în trecutul omenirii, concretizate timp de decenii în lucrarea de amplă respiraţie *A Study of History*. Din volumele acesteia, accepta să se decupeze în 1950 o carte condensată pe tema *Război şi civilizaţie*, replică unor frămîntări la ordinea zilei, atunci ca şi acum. Tendinţa fundamentală a demonstraţiei se citeşte încă din titlul întîiului capitol: « Lumea de astăzi bolnavă de război ». Istoricul urmăreşte, în diverse epoci şi locuri, cum exaltarea « virtuţilor militare » degenerează implacabil în militarism, înecînd în sînge iniţialele veleităţii « cavalereşti », emfatic şi lamentabil, în acelaşi timp, paralizant şi ruinător. Militarism se configurează sinonim cu aberaţie, fie că e vorba de puterea spartană, asiriană, babiloniană, carolingiană ş.a.m.d. « Flagel social » — « înfricoşătoare maladie morală numită militarism », sînt termenii lui Toynbee. Pînă şi ameliorările tehnologice aduse de militarism impun o consideraţie circumspectă; idolatrizarea s-a dovedit fatală. Un progres în mînuirea armelor şi înzestrarea armatelor indică, de obicei, dacă nu totdeauna, declinul civilizaţiei. Intră în joc aici o lege asupra căreia Toynbee insista de la bun început şi anume că războaiele — cum s-a verificat în chiar secolul nostru, departe de a fi calamităţi izolate, în serie, alcătuiesc o progresie, provocînd din ce în ce mai sălbatice ravagii. Remediul propus se apropie de al lui Jünger: asocierea voluntară a popoarelor decise să impună un pact al securităţii selective. Recomandarea merită reţinută: « Această putere mondială păzitoare a păcii nu trebuie doar să posede o forţă destul de precumpănitoare pentru ca orice atac îndreptat contra ei să fie

https://biblioteca-digitala.ro

sortit eșecului, ea mai trebuie să fie îndeajuns de dreaptă și înțeleaptă în folosirea forței sale ca să evite provocarea oricui ar intenționa să-i sfideze autoritatea ».

•

Dacă ar fi tentat careva să întîmpine observațiile și sugestiile de tipul celor trecute în revistă ca pe niște speculații de înscris în beneficiul inventarului, limbajul statistic ajută, iarăși, să ne păstrăm pe terenul ferm al realităților. Din păcate, cifrele pun în evidență agravarea necontenită a situației internaționale. Puzderia « conflictelor locale » iau un pronunțat caracter multiplu; pe lîngă taberele antrenate nemijlocit în lupte, incită nefast intervențiile camuflate, prin trimiteri de material strategic, consilieri, informații tactice etc. Fenomenul cunoaște proporții crescînde, îngrijorătoare, mai ales că nici nu sînt semne de stingere, astfel, a focarelor nevralgice. În ciuda obsesiilor de a « sofistica » armamentele la maximum, intervenția lor în soluționarea variatelor litigii dă rezultate minime, tot mai puțin convingătoare. Cineva producea comparația elocventă; pe cînd, înaintea ultimului război, vreme de peste două secole, armele decideau victoria în două din trei cazuri de partea agresorului, în anii apropiați nouă obiectivele acestuia au fost atinse numai în 5% din cazuri, în alte 40% lucrurile au rămas neschimbate, iar în 55% ele s-au complicat, cu toate manevrele celor ce mizează pe cartea răfuielilor explozive.

Este de domeniul evidențelor că evoluția evenimentelor sub asemenea auspicii contrazice așteptările celei mai mari părți din omenire, răspîndește derută, amenință cu poveri suplimentare și epuizare tocmai acele popoare pînă mai ieri obiect de dispută între marile puteri de sub a căror tutelă s-au desprins hotărît și încă mai hotărîte să-și afirme de aci înainte prezența pe arena mondială. Ele găsesc înțelegerea și susținerea deplină a României, ea însăși angajată, prin programele proprii de ambițioasă dezvoltare, să participe la consolidarea, la generalizarea raporturilor de bună înțelegere și conlucrare, de îngrădire și înlăturare a amenințărilor. Fermitatea de neclintit în promovarea idealurilor de colaborare și pace se reflectă în documentele celui de al XIII-lea congres al Partidului Comunist Român, chemări adresate întregii națiuni de a-și dedica inițiativele, capacitățile, elanurile creatoare făuririi unui viitor de înaltă civilizație și cultură, ferit de spectrul războiului.

GEO ȘERBAN

https://biblioteca-digitala.ro

DUMITRU GHIŞE

SOCIALISMUL ŞI SISTEMUL LUI DE VALORI

Demnitatea umană, libertatea, valoarea şi autonomia personalităţii omului au fost îngrădite sau strivite de-a lungul istoriei de doi factori esenţiali; de exploatarea lui crîncenă, de transformarea lui din scop în mijloc, în societăţile exploatatoare, împărţite în clase antagoniste, pe de o parte, de legarea destinului omului, ca fiinţă creată, de un creator, de divinitate, pe de altă parte .

Pornind de la aceste condiţii care înrobeau şi alterau profund existenţa umană, lupta pentru eliberarea omului, pentru înfăptuirea umanismului, pentru ca omul să devină uman presupune — în concepţia materialismului dialectic şi istoric — suprimarea acestor condiţii. În acest sens, Marx scria: «. . .ateismul ca suprimare a lui Dumnezeu, înseamnă statornicirea umanismului teoretic, iar comunismul, ca suprimare a proprietăţii private, înseamnă revendicarea adevăratei vieţi omeneşti ca proprietate inalienabilă a omului, înseamnă instaurarea umanismului practic; cu alte cuvinte, ateismul este umanismul mijlocit ca sine prin suprimarea religiei, iar comunismul este umanismul mijlocit cu sine prin suprimarea proprietăţii private. Abia prin suprimarea acestei mijlociri — care este o premisă necesară — apare umanismul *pozitiv*, umanismul care porneşte în mod pozitiv de la sine însuşi »[1].

Suprimările acestor mijlociri, la capătul cărora omul îşi dobîndeşte propria sa esenţă umană, pot fi înfăptuite doar prin revoluţie, prin transformarea radicală a societăţii, prin înlăturarea exploatării omului de către om, prin declanşarea energiilor creatoare ale omului şi satisfacerea, în tot mai mare măsură, a nevoilor mate-

[1] Karl Marx, *Manuscrise economico-filozofice din* 1844, în vol. Karl Marx, Fr. Engels: *Scrieri din tinereţe*, Editura politică, Bucureşti, 1968, p. 622—623.

https://biblioteca-digitala.ro

riale şi spirituale ale oamenilor, prin statornicirea unor noi raporturi sociale între aceştia, a unei noi table de valori în care munca, libertatea, egalitatea, stima reciprocă şi echitatea devin valori fundamentale, scopuri de atins şi norme de conduită umană. Comunismul nu este, din această pricină, o *stare* care trebuie creată şi nici un ideal confecţionat arbitrar, cărora trebuie să li se conformeze realitatea. « Noi numim comunism—afirma Marx—mişcarea *reală* care suprimă starea actuală »[1].

Construirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate e una din etapele importante ale înaintării noastre spre comunism, o etapă a *mişcării reale* îndreptată, conştient, spre aşezarea existenţei omeneşti pe alte temeiuri obiective şi subiective decît cele cunoscute de istoria formaţiunilor social-economice bazate pe exploatare, aşezare care nu poate avea loc decît prin revoluţie, prin lichidarea exploatării şi parcelării fiinţei umane, restituindu-se omului demnitatea ontologică frustrată de-a lungul secolelor de inechitate şi asuprire socială şi naţională, materială şi spirituală. Valoarea omului, a demnităţii, libertăţii şi fericirii sale — scop suprem al noii societăţi — reprezintă axele fundamentale în jurul cărora palpită întreaga viaţă socială de tip socialist.

Aducînd modificări profunde şi radicale în structurile social-economice şi politice ale societăţii, în modul de a privi omul, socialismul aduce cu sine transformări revoluţionare şi pe plan axiologic, determină constituirea unei noi table de valori corespunzătoare cu aspiraţiile legitime ale oamenilor muncii spre libertate, democraţie, egalitate, echitate, independenţă naţională şi suveranitate, cu năzuinţele maselor largi spre bunăstare şi fericire, pentru o nouă calitate a vieţii materiale şi spirituale, pentru pace şi progres.

Tabla de valori a fiecărei societăţi istoriceşte constituită reflectă în ea universul unei practici sociale concrete şi semnifică *ceea ce este omul* (prin valorile realizate) şi *ceea ce poate şi trebuie să devină* (prin idealuri, aspiraţii, modele). Socialismul, eradicînd proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie, exploatarea omului, de către om, desfiinţînd scindarea societăţii în clase antagoniste, aşezînd relaţiile de producţie pe temeiurile proprietăţii întregului popor, a creat pentru prima dată în istorie, condiţiile istorice obiective ale realizării unei unităţi sociale tot mai depline, ale unităţii naţionale de idealuri şi năzuinţe, ale aşezării unei noi table de valori care, înmănuncheate organic între ele, într-o deplină solidaritate şi funcţionalitate, acţionînd ca norme generale ale societăţii şi a indivizilor care o compun, se constituie în ceea ce cu un cuvînt generic numim umanism revoluţionar. Spre deosebire de formaţiunile sociale anterioare a căror tablă de valori purta amprenta unor antagonisme ireductibile, izvorîte din raporturile existente între clasele dominante şi clasele exploatate, socialismul crează, pe baza unificării ţelurilor, năzuinţelor şi acţiunii sociale, condiţiile obiective ale *convergenţei valorilor, a intercondiţionării armonioase* a valorilor materialiste şi spirituale. Spre deosebire de sistemele de valori caracterizate în orînduirile sociale presocialiste de contradicţii şi conflicte irezolvabile, în socialism, dispare terenul obiectiv al conflictelor antagonice dintre valorile promovate de societate şi valorile promovate de clase sau grupuri sociale, se crează condiţiile dispariţiei posibilităţilor de mistificare a raporturilor axiologice. Pe măsura omogenizătii tot mai accentuate a vieţii sociale, a dispariţiei treptate a deosebirilor esenţiale dintre munca fizică şi intelectuală, dintre sat şi oraş, se va omogeniza — aşa cum se arată în Programul Partidului Comunist Român — « tot mai mult nivelul general de civilizaţie al societăţii »[2]. Pe această bază se

---

[1] K. Marx, Fr. Engels: *Ideologia germană*, în *Opere*, vol. 3, p. 36.

[2] Programul P.C.R. de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism, Editura politică, Bucureşti, 1975, p. 105.

https://biblioteca-digitala.ro

va cristaliza și cimenta în tot mai mare măsură însăși unitatea tablei de valori a societății socialiste și comuniste. Acest proces legic, obiectiv, de omogenizare socială nu trebuie însă înțeles și cu atît mai puțin identificat cu o uniformizare a vieții sociale, cu o nivelare a intereselor și aspirațiilor individuale, cu anularea într-o formă sau alta, a diversității și complexității valorilor. Dimpotrivă, procesul de cristalizare a tablei de valori a societății socialiste, departe de a fi rectiliniu, un drum neted, lipsit de orice dificultăți și aspecte contradictorii, reprezintă un efort de durată, extrem de complex și contradictoriu, în care lupta dintre nou și vechi îndeplinește rolul unei adevărate pîrghii motrice a progresului în toate domeniile vieții sociale, inclusiv în cel al valorilor.

●

Construcția noii table de valori a societății socialiste nu pornește de la zero, nu se formează și nu se dezvoltă pe un loc gol; ea se fundează pe valorile materiale și spirituale, pe zestrea valorică economică, politică, morală, științifică, cultural-artistică etc. cea mai înaintată acumulată de-a lungul secolelor de existență a poporului român, pe asimilarea a tot ceea ce a fost și rămîne viabil din patrimoniul axiologic universal. Acesta este și motivul pentru care promovarea unei atitudini științifice de valorificare critică a tot ceea ce este mai valoros din această moștenire reprezintă o pîrghie esențială a procesului de edificare a civilizației socialiste.

Raportarea la valorile culturale preexistente revoluției socialiste, ridică, neîndoielnic, numeroase și complexe probleme principale. În ce raporturi se găsește cultura și civilizația zilelor noastre față de creația de valori anterioară? Care sînt raporturile de continuitate și discontinuitate în dezvoltarea istorică a valorilor? Calitatea nouă a civilizației socialiste exclude sau nu, își subsumează sau nu valorile materiale și spirituale create de generațiile care ne-au premers? Dacă nu exclude aceste valori, pe care dintre ele le conservă și care sînt criteriile preluării acestei moșteniri? Iată un mănunchi de probleme fundamentale ca importanță și mereu actuale. Felul în care se răspunde acestor întrebări e plin de consecințe pentru însuși mersul înainte al societății prezente, pentru configurarea tablei sale axiologice.

Întrebările nu sînt noi! Ele au stat adesea în atenția reflecției filozofice, mai cu seamă după constituirea filozofiei culturii ca disciplină teoretică distinctă și cu o relativă autonomie. Începînd din secolul al XIX-lea, de la raționalismul dialectic-istorist, de tip hegelian, și pînă la școala morfologică a culturii, de la școala istorică romantică germană și pînă la concepțiile fenomenologice și antropologice contemporane, aceste întrebări au primit numeroase și variate răspunsuri. Unele dintre ele — cum este cazul celor date de morfologii culturii — au încercat să acrediteze ideea autonomiei și discontinuității absolute a culturii. Consecințele ce decurgeau din asemenea teorii nu puteau fi decît negative. Căci se nega în fond însăși ideea de progres iar activitatea umană era redusă, în ultimă instanță, la inutilitatea pe care o poartă în sine orice muncă sisifică, fiecare ciclu trebuind să reia totul, din nou, de la început. Adevărul este, desigur, altul. Cultura antică greacă «și-a încheiat ciclul» dar Homer, Sophocle, Euripide, Eschil continuă să trăiască. Istoria universală ca și fiecare istorie națională oferă cu generozitate tabloul unei impresionante cumulări de valori, a prezenței active a trecutului în fiecare fibră a prezentului.

Dacă absolutizarea discontinuității în dezvoltarea culturii naște monștri, nu e mai puțin adevărat că și acceptarea ideii unei continuități absolute ar fi la fel de păgubitoare. Teoretic, asumarea unei asemenea poziții ar face la fel de iluzoriu progresul, activitatea umană identificîndu-se cu o curgere infinită în care nu există loc pentru apariția noului, curgere în cadrul căreia posibilitatea corectării sau înlătu-

https://biblioteca-digitala.ro

rării a ceea ce este vechi și perimat ar deveni, în fapt, o imposibilitate. Activitatea umană, prin excelență conștientă, presupune recul, detașare, separație față de ceea ce este dat.

Să precizăm: nu toate valorile au caracter de clasă (valorile economice sau cele științifico-tehnologice). Ca atare, preluarea unor astfel de valori nu presupune alte criterii de discernabilitate decît cele care rezultă din funcționalitatea lor, de gradul în care ele își păstrează sau nu valabilitatea și eficiența în contextul cumulării permanente de valori de același tip. Așa de exemplu, în domeniul valorilor teoretic-științifice sau tehnice, numeroase « valori » considerate ca atare în momentul apariției lor și-au pierdut valabilitatea integral sau parțial în funcție de acumularea de noi cunoștințe și realizări din domeniul în cauză. Preluarea moștenirii de acest tip e funcție doar de măsura în care valorile trecutului nu și-au epuizat vitalitatea prin uzura la care le-a supus, inevitabil, timpul și progresele realizate de-a lungul timpului.

De o cu totul altă natură, mult mai complexă, dificilă și delicată este problema preluării valorilor trecutului care, prin însăși geneza și natura lor, poartă mai mult sau mai puțin o evidentă pecete de clasă. Este cazul predilect al valorilor spirituale, al valorilor culturale în general. Din această perspectivă, noua tablă de valori a societății socialiste nu se identifică cu o însumare mecanică a tot ceea ce a fost « valoare » sau a fost considerat ca atare în trecut.

Așezînd cultura și valorile ei pe temeiuri obiective, sociale și istorice, respingînd deopotrivă atît criteriile heteronomice omului, istoriei și societății din care face parte cît și cele pur subiectiviste și arbitrare în aprecierea culturii și a componentelor ei, materialismul dialectic și istoric ne oferă explicația științifică, riguroasă, a atît de disputatului raport dintre trecut, prezent și viitor, dintre tradiție și inovație, dintre valorile create astăzi și modul în care sînt incorporate valorile trecutului în contemporaneitate.

Unitate a continuității și discontinuității, istoria prezentă este cîmpul în care, printr-o permanentă negație dialectică, se încorporează, critic, valorile trecutului la care se adaugă, într-un proces de creștere organică, noile valori ce se creează astăzi.

Din acest punct de vedere am putea spune că procesul vast de făurire al construcției socialiste are, în general, două aspecte mari, fundamentale: un aspect de « reconstrucție » de *re-valorificare* și un altul de construcție valorică propriu-zisă. *Reconstrucție* întrucît cultura socialistă se creează pe temeiul re-valorificării întregii munci spirituale și *construcție* propriu-zisă întrucît, pe temeiul valorilor culturale ale trecutului se ridică — printr-un efort uman spiritual care are loc în prezent — valori noi, pe măsura cerințelor și exigențelor actuale, ale vieții societății noastre noi, socialiste. Desigur, distincția între cele două aspecte, operabilă pentru rațiuni strict metodologice, în practica propriu-zisă nu apare în forme atît de nete și simplificate. Creația, în fond, presupune o mereu vie și permanentă activitate de valorificare critică, valorizarea fiind unul din elementele ei componente, una din materiile prime ale laboratorului ei intim.

O privire cît de sumară asupra culturii noastre socialiste, ne conduce la concluzia că este moștenitoarea a tot ceea ce a fost mai valoros creat de înaintașii noștri. În cadrul procesului larg de dezvoltare a culturii, tradiția se manifestă atît ca o prezență preluată critic cît și ca o influență a muncii culturale anterioare asupra celei actuale. Eminescu, Arghezi, Luchian, Țuculescu, Brâncuși, Enescu, Cantemir, Micu, Șincai, Bălcescu, Iorga și atîția alții sînt o prezență vie în cultura și conștiința contemporană. Tot ceea ce e autentic și valoros din creația populară, tot ceea ce reprezintă tradiție progresistă în domeniul creației artistice culte, al teoriei artei

https://biblioteca-digitala.ro

al filozofiei, eticii, istoriografiei, sociologiei, al cunoaşterii ştiinţifice în general trebuie să fie valorificat, trebuie să facă parte din patrimoniul de aur al culturii noastre socialiste. Totodată, această prezenţă atît de vie a trecutului nu se confundă, cu întreg trecutul nostru cultural, preluarea moştenirii neidentificîndu-se, mecanic, cu absorbţia indiscernabilă. Organism selectiv de valori, cultura nu este un recipient pasiv în care coexistă, în indiferenţă ideologică, idei antagonice, valori autentice alături de nonvaloare şi impostură, arta de nonartă, raţionalul de iraţional, cunoaşterea ştiinţifică de misticismul obscur. Precizînd tocmai acest aspect de discernabilitate şi selectivitate şi, ca atare, de discontinuitate, tovarăşul Nicolae Ceauşescu arăta că « o analiză ştiinţifică, obiectivă, a moştenirii culturale, cere disocierea clară a ceea ce a fost înaintat, valoros, a tot ceea ce a exprimat necesităţile progresului social, de lucrările şi ideile inspirate din ideologia claselor exploatatoare ».

Impresionantele realizări obţinute în cîmpul culturii noastre socialiste, — realizări crescute, toate, pe solul fertilizat de gîndirea celor mai valoroşi înaintaşi ai noştri, — nu sînt consecinţa unei dezvoltări spontane ci rezultatul unui îndelung travaliu conştient, critic, istoric şi colectiv, extrem de complicat şi dificil. Acest proces de valorificare a moştenirii noastre culturale nu s-a încheiat. Practic, el este inepuizabil, aşa cum însăşi cunoaşterea generală a istoriei noastre trecute se îmbogăţeşte mereu cu cercetări inedite, descoperindu-se şi evidenţiindu-se noi elemente, mărturii şi documente, stabilindu-se nexuri şi determinaţii ascunse pînă acum.

În această uriaşă activitate de valorificare au fost făcute şi erori. Partidul nostru a dezvăluit cu claritate şi a luat atitudine fermă împotriva unor tendinţe nesănătoase de nesocotire sau blamare a unor opere remarcabile ale înaintaşilor de pe poziţii ideologice dogmatice, rigide, străine materialismului dialectic şi istoric, iar, alteori, elogiindu-se, fără discernămînt, lucrări conţinînd idei retrograde sau avînd o calitate artistică discutabilă, nereprezentativă pentru patrimoniul nostru cultural. Consecinţele unor asemenea erori au fost adînc păgubitoare culturii noastre socialiste, activităţii de valorificare a moştenirii noastre culturale. Excluderea unor valori autentice din cîmpul culturii, provenită dintr-o înţelegere ideologică îngustă şi deformată a acestora, ca şi reversul acestei situaţii, stimularea unor pseudo-valori, au frînat în mare măsură elanul constructiv şi utilizarea optimă a resurselor creative atît de bogate ale poporului nostru. Înlăturînd cu fermitate sechelele unei gîndiri filozofice închistate, asigurînd funcţionarea principiilor concepţiei noastre revoluţionare despre lume şi viaţă în spiritul creator ce-i este propriu acestei concepţii ştiinţifice, Partidul Comunist Român a deschis cîmp liber de manifestare tuturor iniţiativelor valoroase, a creat condiţiile obiective şi subiective ale unei activităţi rodnice, constructive, astfel încît valorificarea a tot ce a fost mai bun şi înaintat în cultura înaintaşilor să se structureze organic în constelaţia nouă de valori spirituale ale socialismului, în opera de educare multilaterală a personalităţii umane. Sîntem astăzi în posesia unei imagini de ansamblu tot mai bogată şi obiectivă a trecutului nostru cultural, conştiinţa de sine a poporului nostru împlinindu-se mereu prin restituiri ample, nuanţate, mai exacte, adecvate adevărului istoric. Reconsiderarea activităţii unor personalităţi marcante (Maiorescu, Bărnuţiu, Iorga, Xenopol, Lovinescu, D. Gusti, Blaga, Ion Barbu ş.a.) sau al unor şcoli şi curente (ardeleană, junimea, romantism, semănătorism, poporanism etc.). a condus de pe poziţiile unei discernabilităţi critice, ştiinţifice la o aşezare reală a acestora în matca spiritualităţii naţiunii noastre.

https://biblioteca-digitala.ro

În activitatea de edificare a noii table de valori a societății socialiste o importanță deosebită o are și raportul dintre valorile proprii și cele create de-a lungul istoriei de diferitele națiuni ale lumii.

După cum este îndeobște cunoscut, o cultură națională, oricare ar fi ea, nu se poate dezvolta în izolare, în afara circulației și a mișcării valorilor pe plan internațional. De-a lungul secolelor, fiecare cultură a primit și a dat altor culturi; diversele culturi au cunoscut o înflorire cu atît mai mare cu cît s-au sincronizat cu cuceririle cele mai de preț ale gîndirii și sensibilității umane înaintate de pretutindeni. Refuzul unei culturi de a ține seama de existența altora, de valorile ei, a fost întotdeauna păgubitor. Cu atît mai mult, astăzi, în condițiile revoluției tehnico-științifice mondiale, ale exploziei informaționale care are loc, ale ritmurilor extrem de rapide pe care le trăiesc cunoașterea și realizările tehnice umane în toate domeniile, cînd mijloacele de informare și căile de comunicare anulează efectul oricărei distanțe geografice, circulația valorilor materiale și spirituale a devenit o realitate necesară. Oricît de mare ar putea fi puterea creatoare a unui popor, el nu poate trăi numai din propria sa emanație spirituală. Frumusețea patrimoniului cultural universal constă tocmai în diversitatea sa, în multitudinea nuanțelor pe care le cuprinde, ca expresie a contribuției originale pe care geniile tuturor națiunilor o aduc la tezaurul comun al umanității.

Cercetarea filozofică din țara noastră, dar nu numai de la noi, a rămas datoare cu investigarea sistematică și aprofundată a tablei de valori a noii societăți, cu înfățișarea — în toate articulațiile lui complexe — a *sistemului de valori al societății socialiste*. Desigur, există numeroase și meritorii încercări de a pune în lumină conținutul, locul și rolul social al unor categorii întregi de valori (cum ar fi bunăoară valorile economice, valorile politice, valorile etice, artistice ș.a.) dar lipsește încă o așezare în ecuație a sistemului, a ansamblului de valori al societății noastre, a structurilor, a mecanismelor lui integratoare, de reglare și autoreglare, al funcționalităților și disfuncționalităților lui. Analiza făcută la plenara lărgită a C.C. din 1—2 iunie 1982 de secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, analiză care scotea în evidență unele rămîneri în urmă ale teoriei față de dezvoltarea reală, de ansamblu, a societății noastre, considerăm că este pe deplin valabilă și cu privire la cercetările din domeniul axiologiei.

Din aceste motive, fără a ne putea asuma rezolvarea unor sarcini a căror îndeplinire constituie, în continuare, obiect al cercetării, ne propunem să creionăm doar cîteva repere pe care le considerăm semnificative în definirea sistemului socialist al valorilor.

Ceea ce ne apare cu claritate chiar de la început este faptul că sistemul de valori al societății noastre socialiste este un sistem *dinamic* și *deschis*, el încorporînd în sine, pe de o parte, tot ceea ce omul a creat mai valoros de-a lungul istoriei, toate valorile cu semnificație general-umană sau istorică care își aduc sau își pot aduce și în prezent o contribuție la perfectabilitatea condiției umane și la progresul general al societății, pe de altă parte, tot ceea ce este rod al creativității prezente, totalitatea valorilor ce exprimă contribuția și năzuințele activității desfășurată astăzi de întregul nostru popor pentru edificarea societății socialiste și comuniste.

Construcția noului sistem de valori este, din această cauză un *proces dialectic complex, de sinteză*, în cazul căruia, concomitent, are loc *o preluarea critică, selectivă* a tot ceea ce a fost înaintat în activitatea și gîndirea generațiilor care ne-au premers cu *activitatea de creație* a unor noi valori, specifice societății socialiste. Raportarea la trecut sub raport axiologic nu se confundă, așadar, cu negația metafizică și unilaterală ci cu una dialectică, constructivă în care, după expresia hegeliană, este cuprins, simultan, atît momentul negării propriu-zise cît și acela al conservării și depășirii.

https://biblioteca-digitala.ro

Ca moştenitoare a tot ceea ce a fost mai valoros în trecut, a tot ceea ce a exprimat necesitatea progresului social, a tendinţelor şi năzuinţelor progresiste şi ca generatoare a unor noi valori care îmbogăţesc material şi spiritual viaţa umană, societatea socialistă se dovedeşte a reprezenta, şi sub raport axiologic, treapta cea mai înaltă de organizare şi desfăşurare a vieţii sociale şi individuale pe care a cunoscut-o pînă acum istoria. Avînd drept scop suprem satisfacerea în tot mai mare măsură a nevoilor materiale şi spirituale ale omului, societatea noastră socialistă oferă un cîmp larg de desfăşurare tuturor valorilor, valori cu valenţe şi însuşiri dintre cele mai diverse.

Deşi practic nelimitat, în ciuda caracterului lui multiform şi caleidoscopic, cîmpul axiologic al societăţii socialiste se centrează însă unitar în jurul omului — valoarea supremă a societăţii socialiste. Construcţie social-istorică conştientă, luminată de concepţia revoluţionară a clasei muncitoare despre lume şi viaţă, socialismul îşi dovedeşte superioritatea faţă de toate orînduirile sociale care l-au premers şi prin faptul că, asigurînd o nouă demnitate ontologică omului, eliberat de exploatare, asigură posibilitatea reală ca năzuinţele şi aspiraţiile cele mai înalte ale acestuia să se transforme în realitate. Pe măsura înaintării pe drumul construirii societăţii socialiste şi comuniste, egalitatea, dreptatea, libertatea, fericirea ca şi celelalte valori fundamentale ce definesc existenţa umană autentică se transformă din simple concepte sau năzuinţe mai mult sau mai puţin abstracte, în realităţi concrete, palpabile, în valori cu o tot mai densă substanţă umană, istorică şi socială.

Propunîndu-şi să construiască o lume nouă, mai bună şi mai dreaptă, cu un om nou, înzestrat cu o conştiinţă înaintată, revoluţionară, societatea socialistă instituie, cu necesitate, o nouă tablă de valori corespunzătoare acestor ţeluri şi năzuinţe umane multiseculare. « În viziunea noastră — arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu — omul nou, constructor al socialismului şi comunismului, trebuie să fie stăpîn pe cele mai înalte cuceriri ale ştiinţei, ale cunoaşterii umane, să se caracterizeze prin înalte virtuţi politice şi morale, prin pasiune pentru muncă şi creaţie, prin îndrăzneală în gîndire şi acţiune, prin cutezanţă în promovarea noului în întreaga viaţă socială, prin fermitate în lupta pentru dreptate şi adevăr, pentru înfăptuirea principiilor eticii şi echităţii socialiste, prin hotărîrea de a lupta cu abnegaţie şi vitejie pentru apărarea cuceririlor revoluţionar, a integrităţii şi suveranităţii patriei, a cauzei comunismului în patria noastră »[1].

Această definţie a omului nou, pe cît de succintă pe atît de cuprinzătoare, reprezintă, implicit, şi o designare a cîtorva din valorile fundamentale — de la cele teoretice pînă la cele practice — care trebuie să caracterizeze viaţa individuală şi socială în patria noastră socialistă.

Pentru a putea înţelege mai exact structura calitativ nouă a tablei de valori a socialismului, este necesar să stăruim, asupra cîtorva dintre valorile fundamentale care o alcătuiesc.

Munca, dreptatea, libertatea reprezintă, neîndoielnic, valori general-umane. Despre ele s-a vorbit în permanenţă şi în antichitatea sclavagistă ca şi în epoca modernă sau contemporană. Conţinutul concret-istoric al acestor valori a fost însă diferit de la o epocă la alta, de la o orînduire la alta, de la o clasă socială la alta. Ele primesc un conţinut nou şi au o altă funcţionalitate în societatea socialistă. « Munca — scrie Marx cu deplin temei — este o condiţie a omului independentă de orice formă socială, o necesitate naturală externă, care mijloceşte

---

[1] Nicolae Ceauşescu, România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate, Editura politică, Bucureşti, 1975, p. 97.

https://biblioteca-digitala.ro

schimbul de substanţă dintre om şi natură, adică însăşi viaţa omului »[1]. « În muncă sînt cuprinse *in nuce* toate determinaţiile care . . . constituie esenţa noului în existenţa socială »[2].

Munca şi numai ea este oglinda miraculoasă în apele căreia omul îşi vede propriul său chip, căci valoarea existenţei omeneşti este, dintotdeauna, întrupată în ceea ce a făcut omul, în valoarea produselor sale materiale şi spirituale. Munca, activitate conştientă îndreptată spre scop, a fost şi rămîne dimensiunea fundamentală ce defineşte existenţa umană, pîrghia prin care omul a reuşit să se înalţe pe scara cea mai înaltă a creației naturii.

Fără munca omului încorporată în toate valorile materiale şi spirituale create de-a lungul istoriei n-ar exista încă o « natură », aceea a civilizaţiei.

Fără muncă n-ar fi fost posibilă nici prezenţa de astăzi a omului în lume. Lucrarea omului asupra lumii din afara lui a fost, în acelaşi timp, lucrarea asupra lui însuşi; fără muncă omul n-ar fi devenit ceea ce este.

Dar, deşi prin muncă omul a făurit o întreagă lume de valori materiale şi spirituale, este creator de civilizaţie, munca n-a fost întotdeauna, în toate împrejurările istorice în care s-a desfăşurat, sursa fundamentală prin care s-a obiectivat esenţa umană, sursa bucuriei şi împlinirii personalităţii umane. Marx a dezvăluit cu o forţă inegalabilă că în societăţile bazate pe exploatare, munca nu numai că n-a fost sursa împlinirii umane, a bucuriei de a trăi, ci, dimpotrivă, a devenit cauza esenţială a *alienării* omului, a destrămării personalităţii sale, a abrutizării şi chinului existenţial. Alienarea nu provenea din faptul că producătorul nemijlocit nu mai putea crea valori ci din faptul că, în valorile create de ele, producătorul nu se mai putea regăsi, energia sa creatoare risipindu-se şi epuizîndu-se în valori ce nu se mai reîntorceau asupra lui ci, dimpotrivă, îi deveneau ostile şi apăsătoare.

Punînd capăt proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie ca şi exploatării, aşezînd un nou tip de proprietate şi statuînd un nou tip de relaţii de producţie, omul muncii devenind nu numai *producător* ci şi *proprietar* şi *beneficiar* al valorilor create, societatea socialistă a creat un nou cîmp de desfăşurare a dialecticii obiectivării omului, a posibilităţilor acestuia de a-şi defini personalitatea, de a se realiza prin muncă. Prin munca eliberată se elimină tensiunile antagonice dintre *existenţa umană* şi *valoare*, între acestea, instituindu-se raporturi organice, de intercondiţionare reciprocă. Munca eliberată de exploatare a devenit, cu adevărat, pentru toţi, principala sursă a afirmării şi realizării umane, criteriul fundamental al valorii individuale şi colective, modalitatea fundamentală a obiectivării esenţei umane. Se poate spune că, din acest unghi de vedere, socialismul reprezintă acea treaptă de dezvoltare a istoriei omeneşti prin care munca îşi dobîndeşte locul şi virtuţile pe care niciodată nu le-a putut avea. În socialism munca a devenit, astfel, o valoare fundamentală în cadrul sistemului său de valori căci din sursă a alienării ea s-a transformat într-o pîrghie de potenţare a existenţei umane, a bucuriei de a exista. « Munca — arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu — este uriaşul laborator în care se plămădesc personalităţile cu adevărat proeminente, se afirmă talentele autentice, se nasc geniile, se făuresc capodoperele — atît în planul creaţiei materiale cît şi al culturii »[3].

O altă valoare fundamentală a societăţii socialiste este *egalitatea*. Nu e necesară nici o demonstraţie pentru a înţelege că în societăţile bazate pe exploatare nici

---

[1] K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 23, Editura politică, Bucureşti, 1966, p. 57.
[2] G. Lukács, Ontologia existenţei sociale, Editura politică, Bucureşti, 1978, p. 174.
[3] Nicolae Ceauşescu, Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român, Editura politică, Bucureşti, 1979, p. 87.

https://biblioteca-digitala.ro

nu putea fi vorba de o egalitate între oameni în sensul exact al cuvîntului. Această valoare a funcționat extrem de diferit în împrejurările istorico-concrete ale fiecărei formațiuni social-economice. Deși face atîta caz de acest concept, ideologia burgheză contemporană nu poate ascunde — cu toate eforturile pe care le face — inegalitatea de drept și de fapt (economică, politică și culturală) existentă în societatea capitalistă, inegalitate izvorîtă în mod necesar din existența proprietății private acumulate prin exploatare, din existența antagonică clasială, din asuprirea și exploatarea altor națiuni etc.

Abolind proprietatea privată asupra mijloacelor de producție ca și clasele exploatatoare, socialismul, pentru prima dată în istorie, crează premisele obiective și subiective ale înfăptuirii *egalității* oamenilor, ale unor relații umane bazate pe principiile eticii și echității socialiste. În tripla lor calitate de proprietari, producători și beneficiari ai valorilor create, oamenii muncii devin, de drept și de fapt, atît în planul vieții economice cît și în cel politic și social-cultural, purtătorii unor șanse egale de afirmare și obiectivare a capacității lor creatoare prin muncă. Desigur, *egalitatea* nu se confundă cu uniformizarea, cu nivelarea socială, cu dispariția pecetei personalității, a diferențelor individuale. Conținutul profund și real, concret și nu abstract al egalității se referă la faptul că societatea socialistă, prin structurile ei de organizare a vieții sociale (economice, politice, morale și culturale) oferă fiecărui individ posibilități egale de desfășurare și obiectivare, de afirmare a capacităților și personalității sale. Egalitatea instaurată de societatea socialistă este, așadar, o egalitate socială a posibilităților de realizare umană prin muncă.

Instaurarea acestei valori fundamentale în viața socială — una din cuceririle fundamentale ale societății socialiste — nu se face rectiliniu și automat, dintr-o dată, ci în cadrul unui proces istoric îndelungat, complex și contradictoriu, care presupune, pe lîngă premisele obiective ale egalității umane, o amplă și susținută activitate ideologică, politică și educativă, de modelare neîntreruptă a conștiinței umane. Realizarea procesuală a acestui țel-valoric al civilizației socialiste acționează ca o adevărată forță motrice ce declanșează și direcționează inițiativele gîndirii și acțiunii umane.

Adevăratul umanism, umanismul revoluționar al societății socialiste, nu poate fi conceput în afara dialecticii individ-societate, în afara unor raporturi noi, opuse celor individualiste promovate de orînduirea burgheză. Individualismul de sorginte biologistă este depășit în cadrul noii concepții umaniste care, îmbinînd biologicul cu socialul, stabilește existența unor raporturi dialectice între individualitate și societate. În perspectiva acestui nou umanism, de tip superior, *libertatea* și *fericirea* omului nu pot fi dobîndite în mod singular, individual și în contradicție cu libertatea și fericirea generală a societății, a poporului. Numai satisfăcîndu-se nevoile și năzuințele întregii comunități a poporului este posibilă și realizarea fericirii și bunăstării individuale. Umanismul revoluționar, așa cum este conceput de partidul nostru, vede afirmarea și dezvoltarea plenară a personalității umane nu izolat, ci în cadrul ansamblului societății, promovînd principiul rațional și generos potrivit căruia fericirea personală nu se poate realiza încălcînd dreptul la fericire al altora, ci numai în cadrul înfăptuirii fericirii generale a poporului, a umanității. « Pornind de la faptul — spune secretarul general al partidului — că bunăstarea materială și spirituală a fiecăruia, adevărata libertate nu se pot realiza și afirma decît în cadrul bunăstării generale, al libertății și independenței întregului popor » [1].

---

[1] Nicolae Ceaușescu, România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate, vol. 15. Editura politică, București, 1978, p. 566.

https://biblioteca-digitala.ro

Încă din lucrările sale de tinereţe, Marx arăta întrepătrunderea dintre *democraţia autentică, libertate şi umanism*. În « *Contribuţii la critica filozofiei hegeliene a dreptului* », fondatorul materialismului dialectic şi istoric arăta că democraţia este enigma rezolvată a tuturor formelor de stat întrucît, pentru prima dată, în democraţie nu mai este vorba de « poporul orînduirii de stat » aşa cum se întîmpla în celelalte forme de stat nedemocratice, ci de « orînduirea de stat a poporului ». În democraţie, apreciază Marx, orînduirea de stat apare drept ceea ce este, adică drept un produs liber al omului. « Hegel porneşte de la stat şi transformă pe om în statul subiectivat; democraţia porneşte de la om şi transformă statul în omul obiectivat . . . În democraţie, nu omul există de dragul legii, ci legea există de dragul omului; legea exprimă o existenţă umană, în timp ce în celelalte forme de orînduire de stat omul este existenţa legală. Aceasta este deosebirea fundamentală a democraţiilor » [1].

Aplicînd în mod creator aceste adevăruri generale la condiţiile specifice ale ţării noastre, Partidul Comunist Român a desfăşurat o intensă muncă organizatorică în vederea perfecţionării cadrului social şi instituţional, a găsirii acelor forme care să permită în măsură tot mai mare participarea maselor de oameni ai muncii la conducerea vieţii politice şi obşteşti, la pregătirea şi luarea deciziilor în cele mai importante probleme ale vieţii noastre sociale. A fost şi este mereu perfecţionată legalitatea socialistă pentru ca, prin conţinut şi formă, legea să reprezinte cît mai adecvat îmbinarea intereselor generale, ale dreptului şi libertăţii întregii societăţi cu interesele, drepturile şi libertăţile individuale. Legea există astfel în tot mai mare măsură de dragul omului şi, după cum spunea Marx, exprimă însăşi existenţa umană.

Instituirea şi dezvoltarea autoconducerii muncitoreşti, participarea directă a unor mase tot mai largi la dezbaterea publică, la formularea şi adoptarea deciziilor economice, politice, social-culturale, înfăptuirea în tot mai înalt grad a principiului conducerii colective, prin creşterea atribuţiilor adunărilor generale ale oamenilor muncii şi ale consiliilor de conducere, instituţionalizarea unor forumuri naţionale de dezbatere şi decizie (Congresul Consiliilor Populare, Camera legislativă a consiliilor populare, Congresul educaţiei politice şi al culturii socialiste, Congresul Agriculturii şi constituirea Consiliului Naţional al Agriculturii, Congresul Consiliilor Oamenilor Muncii şi constituirea Consiliului Naţional al oamenilor muncii etc.) reprezintă cadrul larg în care înfloreşte democraţia şi libertatea de tip nou, socialistă, cîmpul unor posibilităţi nelimitate de manifestare a personalităţii umane, de inserţie a gîndirii şi activităţii individuale în desfăşurarea procesului istoric la scară naţională. Democraţia de tip participativ reprezintă, indiscutabil, un progres sensibil faţă de cea de tip reprezentativ.

« Toate acestea — arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu la Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din 2 iunie 1982 — alcătuiesc un sistem democratic unic în felul său, în care reprezentanţii direcţi ai maselor populare hotărăsc asupra destinelor ţării,

---

[1] K. Marx, Fr. Engels, Opere, vol. 1, p. 256.

https://biblioteca-digitala.ro

asupra căilor de înfăptuire neabătută a Programului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare spre comunism, asupra politicii interne și externe, stabilesc măsurile pentru dezvoltarea continuă a patriei, întărirea unității și forței sale materiale și spirituale, a suveranității și independenței României »[1]. Condiția obiectivă a fiecărui cetățean îi deschide acestuia largi posibilități de a se implica și de a-și asuma responsabilități în procesul de plămădire istorică al patriei, al societății și desigur, al destinului său personal. Democrația muncitorească socialistă se dovedește — și sub aspectul potențialităților pe care le instituie în fața personalității umane — net superioară tuturor formelor anterioare de democrație.

Universul valoric al societății socialiste este, practic, inepuizabil. Edificarea acestei societăți, a omului nou nu este posibilă fără așezarea vieții sociale pe valori economice, politice, juridice, etice, teoretice și culturale proprii, specifice condiției umane create de socialism. Adoptînd *Codul normelor vieții și muncii comuniștilor, al eticii și echității socialiste*, partidul nostru a dat expresie necesității ca universul moral al societății în ansamblu, și al fiecăruia din membrii ei, să fie clădit pe valori și norme noi, corespunzătoare condiției omului eliberat de exploatare, stăpîn pe propriul său destin, demiurg al istoriei sale.

Nu este posibil, cu acest prilej, să ne referim și să descriem întregul și caleidoscopicul univers axiologic al societății socialiste. Ceea ce credem însă necesar să reliefăm totuși este faptul că, aducînd cu sine o omogenizare crescîndă a intereselor fundamentale ale tuturor claselor și categoriilor sociale, socialismul realizează în tot mai mare măsură și o unitate funcțională a valorilor: întregul său sistem de valori ca și fiecare valoare în parte sînt centrate asupra omului și funcționează unitar în direcția satisfacerii tot mai depline a nevoilor lui materiale și spirituale, a dezvoltării personalității sale.

Formulînd această concluzie am greși, desigur, dacă am considera că, în socialism, între *existență* și *valori*, între *real-ideal*, între *ceea ce este* și *ceea ce trebuie să fie* există, încă de pe acum, o consonanță deplină sau, cu atît mai puțin, *identitate*.

Este evident că între realitate și ideal, între ceea ce este și ceea ce trebuie să fie, există și astăzi discrepanțe. Democrația și libertatea umană sînt un proces; ele au de străbătut o cale foarte lungă pentru a se apropia treptat-treptat de cerințele izvorîte din ideal. Insatisfacțiile pe care uneori le putem avea nu reprezintă însă o « sfîșiere » existențială (Gespaltenheit) de care vorbea Jaspers, nici o antinomie tragică, un divorț între gîndire și existență, de care vorbeau existențialiștii, ci doar reflexul unor contradicții care se nasc între posibilitățile și necesitățile existente la un moment dat, între obiectivitate și subiectivitate, între intenție și realizare.

În ampla expunere făcută la Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din 2 iunie 1982 și care a devenit, prin adoptarea ei de către Congresul al XIII-lea, parte integrantă a Programului ideologic al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu a criticat, cu

---

[1] Nicolae Ceaușescu, Expunere prezentată la plenara lărgită a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, 1—2 iunie 1982, Editura politică, București, 1982, p. 33.

https://biblioteca-digitala.ro

profundă îndreptăţire, faptul că, uneori, « . . . am absolutizat şi am idealizat dezvoltarea societăţii socialiste, lăsînd impresia falsă că socialismul nu poate cunoaşte greutăţi, nu poate cunoaşte crize economice, că instaurarea puterii politice a clasei muncitoare şi trecerea la construcţia socialistă soluţionează de la sine problemele, duc automat la înfăptuirea în viaţă a principiilor socialiste. Viaţa, realităţile au demonstrat că o astfel de reprezentare idilică a societăţii socialiste, de înţeles într-o anumită măsură în condiţiile luptei împotriva vechii orînduiri sociale, este periculoasă şi dăunătoare »[1]. Aceste aprecieri de o deosebită acuitate şi importanţă teoretică şi practică se referă în egală măsură şi la problemele umanismului, ale muncii de modelare a omului nou, la activitatea de instituire a noilor valori ale societăţii socialiste. În anumite împrejurări s-a considerat că, prin lichidarea proprietăţii capitaliste şi a exploatării, dezvoltarea forţelor de producţie aduce automat şi o rezolvare a problemelor legate de cristalizarea noilor valori politice, etice, juridice etc. Or, construirea omului nou, plămădirea unei noi conştiinţe, revoluţionare, socialiste, a unui nou subiect axiologic, s-a dovedit a fi, în realitate, nu numai un proces îndelungat ci şi extrem de complicat şi care este departe de a se desfăşura în mod spontan şi automat, odată cu rezolvarea problemelor bazei materiale a noii societăţi.

Ca expresie a unor nevoi şi trebuinţe, a unor aspiraţii tot mai înalte, a idealurilor, valorile se nasc şi se impun în viaţa socială, nu spontan, nu în mod automat, ci prin luptă cu tot ceea ce se află la antipodul acestor năzuinţe şi idealuri, cu tot ceea ce este non-valoare. Spiritul de combativitate revoluţionară, lupta împotriva a tot ceea ce este vechi şi perimat, împotriva imposturii şi a pseudovalorilor — fac parte integrantă şi organică din lupta pentru edificarea unei noi lumi, mai bune şi mai drepte.

---

[1] *Ibidem*, p. 60—61.

https://biblioteca-digitala.ro

TEOFIL BĂLAJ

Recunoaştere şi preţuire

În mod firesc, dezvoltarea multilaterală a României moderne a sporit şi condiţiile necesare unei creşteri potenţiale a contribuţiei sale la crearea şi schimbul de valori materiale şi spirituale cu alte ţări, la afirmarea gîndirii politice, ştiinţifice şi cultural-artistice româneşti în lume.

În prezent, România întreţine relaţii diplomatice cu 139 de state faţă de 66 în anul 1965, face parte din circa 80 de organizaţii internaţionale guvernamentale şi participă la activitatea a peste 700 de organizaţii neguvernamentale.

În România învaţă circa 20.000 de tineri din ţările în curs de dezvoltare, iar peste 15.000 de specialişti români se află în 60 de state în curs de dezvoltare pentru a acorda asistenţă tehnică.

Tovarăşul Nicolae Ceauşescu a întreprins peste o sută de vizite oficiale în ţări de pe toate continentele, România găzduind la rîndul ei aproape 120 de vizite oficiale la nivel înalt.

Este evident că parcurgînd asemenea date statistice poate fi lesne înţeles efortul cu adevărat important pe care ţara noastră, preşedintele României îl fac în mod constant în vederea promovării unei politici de cea mai largă deschidere internaţională.

«*La baza raporturilor cu toate statele* — arăta tovarăşul preşedinte Nicolae Ceauşescu — *ţara noastră situează ferm principiile deplinei egalităţi în drepturi, respectării independenţei şi suveranităţii naţionale, neamestecului în treburile interne, renunţării la forţă şi la ameninţarea cu forţa — principii care se bucură de o largă recunoaştere pe arena mondială, ca singurele pe baza cărora se pot dezvolta o colaborare fructuoasă între naţiuni, un climat de pace şi securitate internaţională. Sîntem hotărîţi să acţionăm şi în viitor, în modul cel mai ferm, pentru ca aceste principii să fie larg promovate în relaţiile dintre toate statele lumii*».

O componentă importantă a prezenţei româneşti în conştiinţa lumii contemporane o constituie şi schimburile din domeniul culturii.

Numai în ultimul an au apărut peste hotare mai multe volume importante de prezentare generală şi de istorie a României, care au permis cititorilor din Danemarca, SUA, Italia, Mexic, Venezuela, Peru, etc. să cunoască mai îndeaproape şi în mod corect datele esenţiale din istoria noastră şi dimensiunea exactă a preocupărilor poporului român atît în ce priveşte evaluarea rezultatelor obţinute cît şi în legătură cu proiectele sale de viitor.

Sînt în pregătire alte numeroase monografii cuprinzătoare şi, de asemenea, lucrări cu caracter istoric, de sinteză, care vor extinde aria cunoaşterii obiective a României în ţări din America latină şi de nord, Asia şi Europa.

Din creaţia literară clasică şi contemporană au apărut antologii reprezentative în R.P. Chineză, Uniunea Sovietică, Elveţia, Peru, Grecia ş.a., alte numeroase volume de autor semnate de reprezentanţi din toate generaţiile literelor româ-

https://biblioteca-digitala.ro

nești familiarizînd cititorii de peste hotare cu valorile reale ale creației noastre literare.

În acest cadru cunoașterea peste hotare a României de azi s-a bucurat de cea mai autorizată contribuție prin volumele de articole și cuvîntări ale tovarășului Nicolae Ceaușescu, președintele Republicii Socialiste România, publicate în edituri cunoscute precum și prin volumele biografice rezervate vieții și activității conducătorului partidului și statului român, semnate de publiciști de prestigiu și puse la dispoziția cititorilor lumii în toate limbile de circulație internațională precum și în limbi de circulație regională dar care se adresează unui număr mare de cititori (arabă, chineză, japoneză, portugheză, urdu, hindi și altele).

Despre prezența României, a președintelui țării, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în conștiința lumii contemporane și despre contribuția cu adevărat exemplară a țării noastre la dezvoltarea și soluționarea marilor probleme care preocupă omenirea, s-a vorbit și s-a scris mult pe toate meridianele globului.

O ilustrare a interesului opiniei publice internaționale față de experiența istorică a țării noastre și față de punctul de vedere românesc, afirmat cu atîta strălucire în opera teoretică și în activitatea practică neobosită a tovarășului președinte Nicolae Ceaușescu, poate fi descifrată fără nici-o dificultate și în cele peste 140 de volume ale conducătorului partidului și statului nostru apărute în edituri de prestigiu din 34 de țări și în 21 limbi.

Sintetizînd interesul și aprecierea de care se bucură România modernă, președintele ei, în conștiința lumii contemporane, Secretarul general al Organizației Națiunilor Unite, Javier Perez de Cuellar, remarca într-una din recentele sale intervenții publice:

« *Cunoaștem multe despre interesul pe care președintele Nicolae Ceaușescu îl acordă tuturor problemelor internaționale. Dar, întîlnindu-l personal, mi-a făcut plăcere să constat cît de cuprinzătoare e analiza pe care o face tuturor aspectelor vieții internaționale, întregii problematici actuale, cît de mare este atașamentul său pentru pace și înțelegere între națiuni. Consider că, în cadrul tuturor activităților noastre, în tot ceea ce întreprindem, avem alături țara dumneavoastră, o țară ce se consacră plenar națiunilor unite, o țară care, în inițiativele din cadrul politicii internaționale are o poziție foarte consecventă, în concordanță cu principiile ONU. Activitatea României a exercitat mereu o deosebită influență asupra țărilor membre ale ONU. Ea a obținut rezoluții de o importanță într-adevăr extraordinară pentru viața internațională, pentru comunitatea internațională.* »

Aceste aprecieri au deplina confirmare în poziția responsabilă, angajată și activă a țării noastre în tot ceea ce întreprinde pentru instaurarea pe plan internațional, a unui climat de încredere și cooperare, de mai bună cunoaștere și înțelegere în numele păcii.

« *Omenirea* — spunea tovarășul președinte Nicolae Ceaușescu — *a ajuns într-un stadiu cînd nivelul înarmărilor, îndeosebi arsenalul nuclear, pune în pericol însăși civilizația, existența societății omenești. De aceea, problema fundamentală a epocii noastre este problema preîntîmpinării războiului și asigurării păcii. Mai mult ca oricînd trebuie să facem totul pentru a bara calea războiului, pentru a asigura pacea. Nu există țel mai înalt decît dezarmarea, în primul rînd dezarmarea nucleară, asigurarea securității fiecărei națiuni, a păcii mondiale. Este necesar să se acționeze cu întreaga răspundere pentru oprirea cursei înarmărilor și trecerea la dezarmare sub un strict control internațional* ».

https://biblioteca-digitala.ro

Tocmai plecînd de la aceste considerente, propunerile româneşti la Naţiunile Unite şi în alte foruri internaţionale se constituie într-un program coerent, de largă anvergură, dezvăluind posibilităţile reale şi modalităţile efective de a înainta pe acest drum, menit să aducă omenirii pacea şi stabilitatea dorită.

În locul « echilibrului » realizat prin eforturi de înarmare, România insistă pentru un echilibru autentic, — singurul în măsură să asigure securitatea reală a statelor — un echilibru întemeiat pe dezarmare şi reducerea continuă a arsenalelor în paralel cu măsuri de natură să consolideze încrederea între state.

Un asemenea proces se poate realiza — în viziunea ţării noastre — numai cu participarea în condiţii de deplină egalitate a tuturor statelor, fără a nega, desigur, răspunderea deosebită pe care o poartă statele deţinătoare de mari potenţiale militare.

« *Îngheţarea cheltuielilor militare şi trecerea la reducerea lor* — spunea tovarăşul Nicolae Ceauşescu — *constituie o necesitate atît pentru diminuarea cursei înarmărilor şi pregătirilor de război cît şi pentru crearea condiţiilor necesare depăşirii crizei economice mondiale, relansării activităţii economico-sociale* ».

Strîns legate de eforturile depuse pentru realizarea dezarmării sînt şi iniţiativele României, ale tovarăşului preşedinte Nicolae Ceauşescu vizînd instaurarea unei noi ordini economice, internaţionale, ca un program realist de depăşire a crizei mondiale, de promovare a păcii.

În legătură cu acest deziderat fundamental al popoarelor lumii, tovarăşul preşedinte Nicolae Ceauşescu arăta: « *Considerăm necesar să se treacă, în cadrul Organizaţiei Naţiunilor Unite, la elaborarea unui cod, a unei carte privind principiile relaţiilor internaţionale. Vechea ordine, bazată pe inegalitate, pe asuprirea unor popoare, pe supremaţia monopolurilor şi a capitalului financiar, nu mai corespunde situaţiei actuale, a devenit un obstacol în dezvoltarea economiei mondiale şi trebuie înlăturată cu desăvîrşire. Se impune să se realizeze o nouă ordine economică mondială bazată pe principii noi, de egalitate şi echitate, de avantaj reciproc. Noua ordine trebuie să asigure o colaborare economică internaţională şi schimburi comerciale echitabile. În acest cadru este necesar să se asigure un raport corespunzător între preţurile materiilor prime şi ale produselor industriale. Lichidarea subdezvoltării necesită accesul, în condiţii avantajoase, la tehnologiile moderne ale tuturor statelor. Ţările bogate trebuie să înţeleagă că au o răspundere directă pentru actuala situaţie şi pentru ajutorarea ţărilor în curs de dezvoltare. Însăşi propria lor dezvoltare, ca şi stabilitatea economiei mondiale în ansamblul ei, sînt condiţionate de o soluţie realistă, îndrăzneaţă în problemele subdezvoltării, de realizarea unor relaţii economice şi de schimb bazate pe echitate, egalitate şi avantaj reciproc.* »

Un alt domeniu important în care iniţiativele ţării noastre, ale tovarăşului preşedinte Nicolae Ceauşescu, s-au bucurat şi se bucură de o largă audienţă şi apreciere este cel vizînd securitatea şi cooperarea în Europa.

« *România, ca ţară europeană* — arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu — *acţionează consecvent pentru înfăptuirea securităţii în Europa, considerînd că aceasta are o importanţă fundamentală pentru pace şi destindere în întreaga lume. Realizarea securităţii europene trebuie să conducă, în ultimă instanţă, la aşezarea relaţiilor dintre ţările continentului pe baza deplinei egalităţi în drepturi, la intensificarea colaborării*

https://biblioteca-digitala.ro

reciproc avantajoase dintre state, oferind totodată, fiecărui stat garanția deplină de a se afla la adăpost de orice primejdie de agresiune din afară sau de amestec în treburile sale interne»...

Împlinirea a nouă ani de la încheierea Conferinței pentru securitate și cooperare în Europa este un prilej de a ne reaminti rolul important, de autentic pionierat pe care l-a avut România, tovarășul președinte Nicolae Ceaușescu în intensificarea și desfășurarea acestui eveniment de însemnătate istorică în viața continentului nostru.

România a participat în mod activ și profund responsabil la toate etapele reuniunii pregătitoare și apoi la lucrările propriu zise ale Conferinței, inițiativele țării noastre concretizîndu-se în normele noi, cu adevărat democratice de desfășurare a negocierilor, în noile principii de relații între state în Europa, în definirea măsurilor menite să facă efectivă nerecurgerea la forță, în consacrarea ideii de continuitate a procesului început la Helsinki ca și în numeroase alte acțiuni și măsuri concrete, cuprinse practic în toate capitolele Actului final.

Apelul românesc la rațiune și cooperare în spiritul păcii și înțelegerii în Europa și în întreaga lume a devenit cu atît mai actual cu cît în ultimii ani cursa înarmărilor departe de a se stabiliza sau reduce, s-a intensificat în mod îngrijorător ceea ce a dus la acumularea în arsenalele europene a unui uriaș potențial al morții. Situația s-a agravat de curînd și prin trecerea la amplasarea de către SUA a rachetelor nucleare cu rază medie de acțiune în unele țări vest-europene și ca urmare, la realizarea de către Uniunea Sovietică, a contramăsurilor nucleare anunțate.

Pe bună dreptate sublinia tovarășul președinte Nicolae Ceaușescu că «... *în prezent nu există problemă mai importantă decît aceea de a salva Europa de la distrugerea nucleară*», arătînd că trebuie să se facă totul pentru depășirea actualei situații deosebit de periculoase, pentru oprirea amplasării rachetelor americane și a realizării contramăsurilor sovietice, pentru succesul tratativelor de la Geneva în vederea realizării unui acord care să ducă la eliminarea rachetelor cu rază medie de acțiune și să deschidă calea înlăturării oricăror arme nucleare din Europa și din întreaga lume.

Aceste gînduri de pace românești, numeroase alte inițiative și propuneri făcute la Organizația Națiunilor Unite și în alte foruri internaționale, activitatea pe care o desfășoară țara noastră, tovarășul președinte Nicolae Ceaușescu în relațiile cu alte state, întrega conduită internațională a României socialiste se bucură în mod firesc, de un prestigiu internațional fără precedent.

Ne facem, tocmai de aceea, o plăcută datorie de a cita, în încheierea acestor rînduri, cuvintele rostite de președintele Consiliului Mondial al Păcii Ramesh Chandra, cu prilejul decernării tovarășului Nicolae Ceaușescu a «Medaliei de aur a păcii»: «*Hotărîrea unanimă a prezidiului Consiliului Mondial al Păcii de a conferi tovarășului Nicolae Ceaușescu «Medalia de aur a păcii» a fost determinată de prețuirea de care se bucură în cadrul mișcării mondiale pentru pace contribuția deosebită pe care secretarul general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, a dus-o de-a lungul întregii sale vieți la promovarea cauzei păcii și securității internaționale, o recunoaștere a activității neobosite pe care a desfășurat-o în slujba progresului țării și construirii socialismului în România, a asigurării unei vieți noi, libere, independente și prospere pentru poporul român*».

https://biblioteca-digitala.ro

În jurul lui GRAMSCI

Traduceri și comentarii de FLORIAN POTRA

https://biblioteca-digitala.ro

...IN VERBA MAGISTRI

Se știe: demult nu mai e la modă — în secolul nostru deopotrivă demolator și constructiv, căci, spunea Gramsci: nu se poate dărîma fără a construi ! — să juri, adică să te încrezi orbește în cuvîntul unui « maestru », al unui dascăl, al unui profesor: *iurare in verba magistri*. Nu, astăzi suntem cu toții, sau ni se pare, mai mult sau mai puțin maeștri, stăpîni autoritari ai propriei căi de urmat, ceea ce atestă o splendidă trăsătură a democratizării vieții, în lumea noastră civilă, dar și o criză a figurii, aristotelice, de învățător al celor care știu . . .

Și totuși, mai există maeștri, dascăli de viață, ca istoria (tocmai pentru că s-au format la școala istoriei), cel puțin în ipostaza cărților de căpătîi, pe care, de bine de rău, aproape fiecare dintre noi le ține la îndemînă și la care apelează ori de cîte ori caută o confirmare, o verificare, un stimul de idei. Un asemenea învățător a fost și a rămas, pentru mine, Antonio Gramsci cu dramatica sa mărturie asupra unui timp ce nu putea să se oprească, prelungindu-se pînă în zilele noastre și, nu mai încape îndoială, pînă în zilele urmașilor noștri. O mărturie de om politic, de comunist, de gînditor, de om de acțiune și de om de cultură totodată, fiindcă, ne reamintește Silvio Guarnieri (în *Condiția scriitorului* din volumul *L'intellettuale nel partito*, Marsilio Editore, Venezia 1976), « Gramsci e om politic și om de cultură și vede întotdeauna legate una de alta, integrate una într-alta, politica și cultura »; tocmai de aceea, pentru Gramsci « revoluția nu e niciodată un act extrem și disperat . . . ci o operă de lentă, tenace și atentă educație, de maturizare chibzuită și conștientă . . . Actul revoluționar nu e unic, nu se epuizează în sine însuși, ci se naște, se afirmă, se desfășoară, continuă; el trebuie să îmbibe societatea, trebuie să constituie rațiunea primă, dacă aceasta — societatea — vrea să fie deschisă progresului firesc, fireștii dezvoltări a omului ». Dar, pentru că lui Gramsci i-au repugnat mereu improvizațiia, « naivitatea », lipsa de cunoștințe, rezolvările anarhoide și utopice, învățătura sa fiind, în același timp, « intrinsec și definitiv întemeiată pe *optimism*, pe încrederea în viață și în om, pe convingerea că în om zac valori ce-i dau putința să ia inițiative și hotărîri, să intervină în existența societății », — el a devenit, prin propria conștiință dramatică a istoriei (contemporane și viitoare), « pe de-a-ntregul, atît părtașul, cît și purtătorul stării de neliniște și de tensiune apăsătoare caracteristice și evidente la aceia dintre scriitorii italieni care trec drept cei mai elevați, mai îndurerați și mai îndrăzneți martori ai timpului și țării noastre » (Guarnieri).

Dacă Pier Paolo Pasolini ar fi început să scrie doar cu cinci ani mai devreme, cu siguranță că eseistul Silvio Guarnieri l-ar fi amintit printre cele mai reprezentative, exponențiale, figuri ale secolului literar și nu numai literar. Deoarece, așa cum

https://biblioteca-digitala.ro

aveau să observe, întîi, Gian Carlo Ferretti (în *Letteratura e ideologia. Bassani-Cassola-Pasolini*, Editori Riuniti, Roma 1964) şi, apoi, Giuliano Manacorda (în *Storia della letteratura italiana contemporanea*. 1940—1945, Editori Riuniti, Roma 1967), nimeni n-a exprimat, ca Pasolini, criza intelectualului şi a literatului italian, « opţiunile sale neîmplinite », « dramele nerezolvate », « neîntreruptul, dureroşul efort de a se menţine la altitudinea unei actualităţi ideologic încă neluate în stăpînire »: şi aceasta, cu precădere, în poemul *Le ceneri di Gramsci* (Cenuşa lui Gramsci). Mulţi s-ar fi aşteptat, plecînd de la titlu, la un panegiric, la o apologie făcută marelui gînditor şi conducător marxist. Panegiric nu este, însă, pasionatul, aproape sfîşietorul discurs al lui Pasolini, ci un omagiu poate mai semnificativ şi mai profund: prin viziunea unui Gramsci surghiunit şi dincolo de moarte (urna cu cenuşa lui Gramsci se află în Cimitirul Englezilor din Roma, excentric), în timp ce « cele două lumi potrivnice trăiesc un mizerabil armistiţiu », terţinele din *Cenuşa lui Gramsci* îşi trag seva valorii lor din « luciditatea cu care Pasolini îşi fundamentează — scrie Ferretti — incurabila sa despicare între vechea civilizaţie epuizată şi cea nouă, abia mijind la orizontul îndepărtat al istoriei ». Şi criticul continuă, în comentariul la partea III a poemului: „Divizat între « vechea neîncredere » şi « noua speranţă », între « abjecţia » şi « măreţia » unei civilizaţii burgheze seducătoare, aflate la asfinţit, între « dragostea » şi « ura » faţă de ea, Pasolini a înfruntat nucleul dramei sale: conştiinţa crizei deschise în societate de noul raţionalism marxist şi incapacitatea de-a opta, de-a alege, de-a rupe cu o tradiţie a iraţionalismului rafinat şi cu îndărătnice legături viscerale". Iar istoricul literaturii Giuliano Manacorda se arată, dacă e posibil, şi mai explicit (după ce lărgeşte termenii « crizei » pasoliniene şi în direcţia unor titluri « ostentative » de poezii: *Descoperirea lui Marx* şi *Privighetoarea Bisericii Catolice*): « Contradicţia nerezolvată dintre *pasiunea* pentru o valoare naturală şi *ideologia* pe care ar vrea cu disperare să o raţionalizeze, dar nu izbuteşte decît să-i dramatizeze mitul — între o voinţă *progresistă* şi pretenţia de a o rezolva prin procese *regresive* — constituie inima însăşi a personalităţii artistice pasoliniene şi, dacă vrem, a limitelor sale, dar, de bună seamă, şi a marilor sale merite istorice ». Merite care, e limpede, se cuvine a fi deduse şi din învăţătura, căutată cu anxietate, a lui Gramsci, scînteie cel puţin, suficientă pentru a aprinde abisala încărcătură explozivă din conştiinţa poetică şi politică a lui Pasolini, testimonianţă viguroasă şi înaltă, în trecerea veacului, a previziunii şi presimţirii unei « lumi noi », a unei societăţi mai aperte şi mai moderne. Aşa se explică prezenţa, în această mică miscellanee gramsciană, a traducerii poemului scris în 1954 de Pasolini şi închinat însinguratei urne din Cimitirul Englezilor.

Acum doi ani, la cea de a 45-a aniversare a morţii lui Gramsci, unul dintre cei mai aplicaţi cercetători ai vieţii şi operei conducătorului comunist, Sergio Caprioglio, a publicat volumul *La città futura* (Oraşul viitor, 1982), socotit de recenzenţi de talia unui Paolo Spriano, « o operă extraordinar de meritorie nu numai pentru scrupulul ei filologic, ci şi pentru că permite o cunoaştere mai amplă şi mai bogată a gîndirii şi experienţei marelui marxist italian ». Îmbogăţirea constă, îndeosebi, în asumarea — filologic garantată, tocmai — a unor texte gramsciene din perioada petrecută la Torino, apărute în « Avanti ! », în « Grido del Popolo » şi mai tîrziu în « Ordine Nuovo », în anii de dinaintea, din timpul şi de după primul război

https://biblioteca-digitala.ro

mondial. Este o contribuţie care — precizează Paolo Spriano, în « Rinascita » (nr. 17/1982) — ne oferă " o povestire mai consistentă a omului şi a « societăţii civile » dintr-un oraş întreg", adică a oraşului Torino, sediu al intenselor bătălii de clasă din anii 1919—20, care aveau să-l conducă pe Gramsci la elaborarea « teoriei Consiliilor de fabrică ». Reproduse de « Rinascita », am tradus un « text celebru » *(Margini, 6)* şi o « nouă atribuire » *(Mistere)*, dovedind, amîndouă, maturizarea ideologice a tînărului Gramsci. În imediata lor contiguitate, am făcut loc, în mod firesc, unui elocvent « cursiv » al lui Valentino Gerratana, directorul Institutului Gramsci din Roma, dedicat actualităţii riguroasei discipline în gîndirea gramsciană.

Se înţelege cu uşurinţă că, într-un asemenea context, nu puteau să lipsească ecourile gramsciene — dincolo de simpla ştire gazetărească — în România: le-am redescoperit pe cele dintîi — de acceptat drept cele dintîi pînă la o mai aprofundată cercetare şi verificare de arhivă — în *Adevărata faţă a Italiei*, culegere de articole şi conferinţe ale lui Silvio Guarnieri, apărută în Editura Frontului Antifascist al Italienilor din România (Timişoara, 1945). E vorba de o comemorare, la opt ani de la moarte, a « primului conducător autentic al mişcării muncitoreşti italiene », o cuvîntare ţinută în mai 1945 la Institutul de Cultură Italiană din capitala Banatului am revăzut traducerea acestui « portret » menţionat şi în postfaţa italiană, la « tripticul Gramsci » apărut în « Secolul 20 » (nr. 10—11—12, 1980).

Esenţa acestei postfeţe se concentra, totuşi, în expresia dată unei constante, îndărătnice credinţe în « lecţia gramsciană », pe temeiul căreia simţeam nevoia unei « întoarceri la Gramsci », sub semnul oricît de anacronicului « iurare in verba magistri », argumentată, de altminteri, şi în prefaţa culegerii *Intelectuali, literatură şi viaţă naţională* "Consider că o « întoarcere la Gramsci », cîtuşi de puţin « normativă », « dogmatică », ci, dimpotrivă, una de confruntare, de măsurare cu « proiectul » unui precursor ilustru, cu rezultatele politice ale unor meditaţii estetice sau, pentru cine ar prefera, cu rezultatele estetice ale unor meditaţii politice (să nu uităm, că, pentru autorul nostru, politica culturală era totuna cu politica pur şi simplu), în orice caz cu gîndirea unui om politic şi revoluţionar adevărat, de o efectivă autoritate şi competenţă culturală, — o asemenea « întoarcere la Gramsci », repet, poate să-şi găsească o utilitate stringentă şi în discuţiile (sau polemicile) ce au loc, la noi, în legătură cu literatura, cu arta, cu critica şi metodologia ei, cu cultura, în ansamblu".

M-a întărit, apoi, în această credinţă, sensibila, revelatoarea, curajoasa reacţie a lui Achim Mihu, în recenzia din « Tribuna » (nr. 15/1983): « Cine îi cunoaşte opera şi este de bună credinţă, nu poate să nu-şi exprime regretul că alte idei şi nu ale lui Gramsci au avut ponderea decisivă în mişcarea comunistă din deceniile 4, 5 şi, în parte, 6. Dacă spiritul gîndirii lui Gramsci ar fi fost cunoscut şi s-ar fi impus, poate că alta ar fi fost harta politică şi climatul lumii de azi. Citind opera lui, deşi este de vreo 45 de ani vechime, ai impresia unei prospeţimi deosebite, te uimeşte fineţea, profunzimea, varietatea domeniilor abordate, deschiderile largi, necabotine, spre cultură ».

FLORIAN POTRA

https://biblioteca-digitala.ro

ANTONIO GRAMSCI

Texte regăsite
MARGINI şi MISTERE

Margini

S-a spus : socialismul a murit chiar din momentul în care s-a demonstrat că societatea viitoare — pe care socialiştii susţineau că o vor crea — era doar un mit, bun de îmbrobodit mulţimile. Şi eu sunt de părere că mitul s-a topit în nimicnicie. Dar pieirea sa era necesară. Mitul s-a format pe cînd mai era încă vie superstiţia ştiinţifică, atunci cînd exista o credinţă oarbă în tot ce apărea însoţit de atributul *ştiinţific*. Înfăptuirea unei asemenea societăţi model era un postulat al pozitivismului filozofic, al filozofiei *ştiinţifice*. Dar această concepţie nu era ştiinţifică, era doar mecanică, arid mecanică. I-a rămas amintirea decolorată în reformismul teoretic (deşi nici « Critica sociale » nu se mai numeşte : Revistă a socialismului ştiinţific) al lui Claudio Treves, o scorneală de fatalism pozitivist, ale cărui determinante sunt energiile sociale despărţite de om şi de voinţa acestuia, de neînţeles şi absurde : o formă de misticism sterp şi fără izbucniri de pasiune dureroasă. A fost, aceasta, o viziune livrescă, de hîrtie, asupra vieţii; se vede unitatea, efectul, nu se vede, însă, multiplul, omul a cărui unitate reprezintă sinteza. Viaţa este, pentru asemenea gînditori, ca o avalanşă, văzută de departe, în irezistibila ei rostogolire. Pot eu, oare, s-o opresc ?, se întreabă *homunculus*-ul : nu, prin urmare ea nu urmează

https://biblioteca-digitala.ro

o voinţă. Fiindcă avalanşa umană ascultă de o logică anume, care, de la caz la caz, nu poate fi a mea, individuală, iar eu, individul, neavînd puterea să o stăvilesc sau să o deviez, mă conving că ea nu are o logică interioară, ci ascultă de legi *naturale* de neînfrînt.

A avut loc o *débâcle* a ştiinţei, sau, mai bine zis, ştiinţa s-a mărginit să-şi îndeplinească singura sarcină ce îi era încredinţată; a pierit oarba încredere în deducţiile sale şi, în consecinţă, a apus mitul la a cărui stîrnire ea însăşi a contribuit din plin. Dar proletariatul s-a înnoit; nici o dezamăgire nu izbuteşte să-i sece convingerea, tot aşa cum nici o brumă nu ajunge să nimicească sucurile vitale din frageda mlădiţă. A meditat asupra propriilor puteri şi a cîntărit puterea de care are nevoie pentru a-şi atinge ţelurile. A devenit tot mai nobil prin dobîndirea conştiinţei greutăţilor tot mai mari, pe care le vede acum, şi prin angajamentul întru sacrificii tot mai mari pe care simte că trebuie să le facă. A avut loc un proces de interiorizare: a fost transpus din afară înăuntru factorul istoriei: unei perioade de expansiune îi urmează totdeauna una de intensificare. *Legii naturale*, *fatalului curs al lucrurilor*, aparţinînd pseudo-savanţilor, le-a luat locul: *voinţa tenace a omului*.

Socialismul nu a murit, pentru că nu au murit, întru socialism, oamenii de bunăvoinţă.

(Din **Città futura,** *Cetatea viitoare, pp. 3—4)*

Mistere

S-au întors la Torino, în zilele acestea, trei *nebune*. O casă de sănătate şi-a deschis porţile să le ofere ospitalitate. Au trăit, în trei, o mamă şi două fiice, timp de zece ani, o viaţă de excepţie. De acord, în trei, dar le-au etichetat ca nebune. Au trăit timp de zece ani complet independente de lume. Au avut vina de a nu se fi închis într-o mănăstire sau aceea de a nu fi lansat, din coloanele unui ziar cosmopolit, manifestul unei noi secte religioase ori morale. Au căutat singurătatea într-o cameră de hotel, într-un mare oraş. Au vrut şi au reuşit să fie singure în mijlocul mulţimii, al tumultului unui mare oraş. Au rămas claustrate din 1907 pînă în 1914; în 1914, chestura a forţat uşa apartamentului lor, le-a dus în carceră, după care le-a eliberat, dovedindu-se ele nepătate de vreo vinovăţie. S-au închis într-un alt apartament de hotel—, pentru alţi trei ani. Chestura nu a mai îndrăznit să le persecute. Dar scandalul era prea mare. Era de nesuportat ca trei femei, cărora nu li se putea pune în cîrcă nici o culpă, să se comporte într-un asemenea mod. Societatea nu îngăduie experienţele de excepţie. Nu vrea mistere. Nu vrea să fie dispreţuită

https://biblioteca-digitala.ro

într-un fel atît de scandalos. Cine se îndepărtează de viaţa celor mai mulţi, pentru societate e un criminal sau un nebun. Balamucul e puşcăria oamenilor cinstiţi, refractari la nevoile sociale, şi se numeşte casă de sănătate, eufemistic, dacă *nebunul* e de familie bună. Ziarele vorbesc de mistere, caută cu tot dinadinsul « romanul ». Pentru burghez e firească doar viaţa de băcan al obişnuinţei: o sută de grame, un kilogram, o ocà, de bună seamă, din obişnuita pîine, din obişnuitele mezeluri, din obişnuita telemea. Restul e mister, nu poate fi decît mister, chestura e datoare să intervină, şi fiindcă nu există mister, faptul devine şi mai inexplicabil, iar ospiciul de nebuni (casa de sănătate) îşi deschide porţile sub presiunea delicată a mîinii unei rude grijulii. Scandalul a durat prea din cale afară: zece ani. Cum poţi să rămîi zece ani fără să simţi nevoia de a schimba două vorbe cu proprii tăi semeni, de la stînga sau de la dreapta, atît de buni, atît de politicoşi, atît de profund ataşaţi de omenia ta? Burghezul nu vrea să fie dispreţuit într-un chip atît de radical. Cele trei femei ar fi trebuit să se închidă într-o mănăstire sau într-o singuratică vilă de la munte (sunt bogate, deşi au renunţat la numeroase titluri de rentă): lumea le-ar fi sanctificat. Ar fi putut să comunice unor ziare cosmopolite manifestul unei noi secte morale sau religioase. Ar fi fost, într-un mod elegant, firesc; numele lor ar fi dobîndit cu uşurinţă un renume mondial. Dar ele au vrut să se izoleze cu adevărat, la modul serios, s-au ferecat într-un apartament de hotel, într-un mare oraş, pentru a fi efectiv singure. Nu puteau fi decît nişte nebune. Dacă totul s-ar fi întîmplat cu zece ani mai tîrziu ar fi devenit spioane ale Austriei. Băcanii nu vor mistere.

(Din Avanti!, 11 iulie 1917, rubrica « Sotto la Mole », Sub turnul Antonellian din Torino).

https://biblioteca-digitala.ro

VALENTINO GERRATANA

FORMA-GRAMSCI

şi vitalitatea ei

Despre Gramsci gînditorul, luptătorul şi conducătorul politic nu se poate discuta analitic şi pe scurt, vorbindu-se de conţinuturi, într-o grăbită ocazie ca aceea a unei aniversări. Chiar şi în legătură cu literatura ce s-a adunat de-a lungul anilor în jurul acestor conţinuturi ar fi necugetat să se încerce încheierea unui bilanţ pentru a alege şi distinge motivele de consens, de cele de dezacord. Dar despre forma *tematicii gramsciene, adică despre ceea ce a fost şi rămîne simbolul identităţii unei mişcări politice organizate în existenţa sa istorică reală, cîte ceva se poate spune, simplu şi clar, şi în raport cu prezentul.*

Pentru a evita orice echivoc, trebuie precizat că aici «formă» nu vrea să însemne exterioritate, indiferenţă faţă de conţinuturi, ci mai curînd ceea ce rămîne, ceea ce dăinuieşte din schimbătoarea faţă a conţinuturilor. De la tematica scrierilor gazetăreşti din tinereţe pînă la cele din Ordine nuovo, *şi apoi, de la cele ale construirii partidului comunist pînă la tematica din* Caietele închisorii, *multe lucruri se schimbă în privinţa conţinuturilor programatice şi chiar în desenul strategic al lui Gramsci: nu se schimbă, însă, firul conducător ce justifică însăşi varierea conţinuturilor şi, ca atare, ceea ce reprezintă partea cea mai preţioasă a moştenirii gramsciene. Numai în felul acesta e de conceput continuitatea înnoirii ce reprezintă astăzi orgolioasa revendicare a metodei politicii comuniste, şi care nu derivă de la nimeni altul, decît de la Gramsci. Din aceeaşi pricină, nu într-o practică repetitivă a conţinuturilor tematicii gramsciene, ci în capacitatea de a nu scăpa din vedere acest fir conducător, stă autentica dovadă de fidelitate faţă de «forma Gramsci».*

Cum poate fi recunoscută această formă? Pentru a folosi termeni filozofici (dar larg accesibili) s-ar putea vorbi de o capacitate de a deosebi o «opoziţie reală» de o «opoziţie aparentă». În mod logic, opusul ordinii *este* dezordinea, *dar atunci cînd o «ordine», în procesul ei de îmbătrînire, devine pînă la urmă decrepită şi intră în putrefacţie, dezordinea dobîndeşte conotaţiile*

https://biblioteca-digitala.ro

istorice ale unei opoziţii aparente şi devine cel mai bun reazem al vechii ordini în descompunere. Nu dezordinea, ci o ordine nouă *e în măsură să se opună* realmente, *într-o situaţie revoluţionară, vechii ordini în putrefacţie. Căutarea unei strategii apte să creeze această alternativă pozitivă a unei ordini noi prin care să fie înlocuită vechea ordine coruptă constituie căutarea constantă a lui Gramsci, şi nu doar în perioada revistei « Ordine nuovo » (care reprezintă un moment semnificativ, dar în ultimă analiză inadecvat din punct de vedere istoric, al acestei « forme » permanente).*

Gramsci şi-a dat foarte repede seama, dealtfel, că în acest fir conducător al său se împleteau diferite alte fire. Cel dintîi, nemijlocit politic, îşi află macabra ilustrare în drama istorică a experienţei fasciste. Dezordinea, zămislită de o « ordine » coruptă şi în decadenţă, devine un eficace instrument de restauraţie a substanţei de clasă şi a structurilor constitutive ale vechii ordini, curăţate de ineficientele sale suprastructuri democratico-parlamentare şi eliberate de toate acele forţe de opoziţie care ar fi putut să reprezinte o alternativă reală. Analiza fascismului şi a filofascismului ca « subversivism de sus în jos » şi ca « revoluţie pasivă » nu numai că ocupă numeroase pagini din Caietele închisorii, *ci era foarte prezentă încă în examenul teoretic implicat în precedentele lupte politice ale lui Gramsci. Dacă mişcarea muncitorească [italiană — n.tr.] a suferit atunci o aspră înfrîngere, faptul nu trebuie atribuit unei insuficienţe a analizei sau lipsei de combativitate a clasei muncitoare. Alte carenţe istorice au fost, pe vremea aceea, operante, iar Gramsci şi-a dat seama şi de acestea, înţelegînd că nu se poate crea o ordine nouă fără o profundă reformă intelectuală şi morală a maselor populare.*

Nu numai dezordinea politică (« subversivismul de sus în jos »), ci şi dezordinea intelectuală şi morală sunt văzute de Gramsci ca o formă de opoziţie aparentă ce împiedică opoziţia reală să devină precumpănitoare, ca alternativă a distrugerii. E vorba, în succesiunea unor noi valuri ale crizei sociale, de o problemă care nu se poate rezolva odată pentru totdeauna: deoarece, aşa cum prevăzuse însuşi Gramsci, « fiecare colaps aduce cu sine dezordine intelectuală şi morală ». Rămîne, deci, dincolo de instrumentele de luptă experimentate de Gramsci (şi nu e zis că toate sunt încă practicabile), o permanentă exigenţă revoluţionară: « Trebuie să creiem oameni sobri, răbdători, care să nu deznădăjduiască în faţa celor mai mari orori şi să nu se exalte la orice prostie ».

Cît timp continuă să crească şi să se înmulţească oamenii necumpăniţi şi nerăbdători care deznădăjduiesc în faţa ororilor pe care nu le puteau prevedea şi care se exaltă în faţa prostiilor celor mai previzibile, această « formă Gramsci » nu va pierde nimic din vitalitatea ei.

https://biblioteca-digitala.ro

SILVIO GUARNIERI

GRAMSCI, un portret timpuriu

Italia a fost deseori zguduită de violente mişcări populare, iar după cucerirea independenţei, spre sfîrşitul secolului trecut, se părea că răscoalele izbucnite în întreaga peninsulă, din Sicilia pînă la Milano, şi-ar fi putut pierde caracterul episodic: dobîndind unul naţional, ar fi putut să ajungă la o cucerire « planificată » a puterii. Lipsea, încă, omul care să conducă asemenea mişcări şi care, extrăgînd din ele sensuri şi nevoi precise, să evite orice violenţă impulsivă şi pasageră, orice ton de circumstanţă, înrudit cu anarhia, pentru a le orienta şi încadra într-un program şi în structura unei organizări. Exista, pe atunci, în Italia, în mediul burghez mai cultivat şi mai bine pregătit, o anumită tendinţă spre socialism. Scriitorii la modă, de la Matilde Serao la Edmondo de Amicis, resimţeau suferinţele şi trebuinţele poporului, înduioşîndu-se în faţa lor. Dar pietatea lor, impregnată de un sentimentalism excesiv, trăda resemnarea, recunoştea neputinţa, lipsa acţiunii, şi a hotărîrii de a lupta împotriva silniciilor, în favoarea unor reforme. Clasa guvernantă italiană se întemeia, în mare măsură, pe tradiţiile unui reacţionarism îngust. Cu toate că în Ottocento, adică în secolul al XIX-lea, Italia a avut scriitori de tonalitate hotărît socialistă, capabili să înfrunte problemele sociale cu o francheţe netă, precum Pisacane, Ferraris, Cattaneo, de care nu erau străini nici un Mazzini sau un Garibaldi, — afirmaţiile şi revendicările acestor intelectuali au fost socotite — de către cei care deţineau puterea — drept nelalocul lor, inactuale sau, mai mult chiar, întemeiate pe iluzii, fanteziste. Preocuparea principală era, în schimb, aceea de a face din Italia o putere europeană asemenea Franţei şi Angliei, iar poporul nu avea altă menire decît să muncească supus şi cu dîrzenie. S-a ajuns, astfel, la formarea unei industrii grele, la aglomerarea unor largi mase muncitoreşti în oraşele Italiei de Nord. Muncitorul, mînat prin firea lucrurilor spre specializare şi cunoştinţe tehnice, iar de la acestea spre o conştiinţă şi spre o cultură politică, a devenit însăşi vlaga unei organizări politice şi a unui partid situîndu-se în avangarda socialismului. Conducătorii — Turati, Treves, Modigliani — proveneau din burghezie, reprezentau cea mai bună parte a acesteia, revoltaţi fiind împotriva unor moravuri corupte, menţinute în viaţă doar prin intermediul unei violenţe abia deghizate; scriitori şi gînditori subtili, ei optau cu hotărîre pentru o lentă, treptată cucerire a unor reforme însoţite de o acţiune de educare a poporului, de înălţare a exigenţelor sale spirituale. Se întemeiau — aceşti conducători — pe un optimism senin şi mulţumit de sine; nu erau pregătiţi în vederea unor lupte aspre. Îşi urmau, cu naivitate, calea, evoluţia plănuită, în curs de desfăşurare, socotind-o uşor de împlinit. Nu simţeau rezistenţa surdă, dar nestrămutată, a prejudecăţilor, a unei mentalităţi ce nu înţelegea să cedeze şi nici măcar să se schimbe. Forţei agresive a reacţiunii i-a fost, de aceea, uşor să-şi scoată capul, ceea ce s-a şi întîmplat, întîi prin impunerea războiului din 1915—1918, apoi — clarificîndu-şi o explicită conştiinţă a scopurilor şi mijloacelor — prin fascism.

Culpa conducătorilor socialişti a stat în subestimarea puterii şi hotărîrii adversarului, în a nu-l fi crezut în stare de orice soi de violenţă. Cei care, ani de-a rîndul,

https://biblioteca-digitala.ro

au afirmat necesitatea revoluţiei au folosit acest cuvînt fără să-i dea un conţinut practic, menţinîndu-se la unul ideal, mereu îndepărtat în timp, apt să se realizeze de la sine, fără o intervenţie umană. Poate că însăşi provenienţa lor burgheză, faptul de a nu fi trăit în strîns contact cu poporul îi făcea să fie mai mult cărturari, cercetători literari, decît teoreticieni vajnici sau conducători ai maselor. Aşa s-a întîmplat că masele s-au mişcat fără conducători: aceştia s-au dovedit nu numai străini de ele, ci şi incapabili să le ofere o îndrumare, un program, o doctrină, echivalentă cu forţa lor efectivă, înţelegînd şi simţind că această forţă are o valoare idealistă. Incapabili să explice faptul că a răspunde prin violenţă, violenţei legale, este o consecinţă istorică, potrivindu-şi pasul după un plan ideal de dezvoltare a gîndirii. Revolta muncitorilor torinezi din luna august a lui 1917, înăbuşită în sîngele a peste 500 de insurgenţi, nu şi-a aflat un conducător, un interpret, păstrîndu-şi analogia cu revoltele anarhice din secolul trecut. Teoreticienii socialişti s-au văzut, încă o dată, blocaţi pe poziţii inactuale: reticenţa şi timiditatea îi condamnau, inevitabil, la pieire.

Antonio Gramsci a fost cel dintîi conducător autentic al mişcării muncitoreşti italiene; cel dintîi care a adăugat teoriei — acţiunea, făptuirea, exploatînd toate consecinţele momentului şi fixîndu-le cu hotărîre. Originar din Sardinia, insulă săracă, înapoiată ca stare economică şi socială, strămutat încă de tînăr la Torino, Gramsci şi-a început imediat activitatea politică, devenind repede un organizator iscusit şi hotărît. Din falimentul revoltei din 1917, Gramsci a tras învăţăturile cuvenite, ca şi imboldul la o construcţie teoretică menită să nu rămînă străină de masse, ci, dimpotrivă, aparţinîndu-le, adecvată lor. Ceea ce a şi reuşit să facă, tocmai pentru că era apropiat lor, părtaş al reacţiilor şi nevoilor lor, iar nu izolat într-un joc al parlamentarismului sau în studii de bibliotecă.

Jocul politic cere o putere de intuiţie similară celei artistice. Orice înţepenire pe poziţii cucerite, pe experienţe revolute, cu rostul lor epuizat, duce la retorică, la incomprehensiune. Afirmarea unui ideal nu poate să rămînă fără aplicare, departe de focul luptei, şi tocmai de aceea are nevoie de un teren, de un mediu propriu. Proletariatul avea deja, în Italia, o capacitate ascensională; dispunea de mijloacele necesare unei ascensiuni, dar conştiinţa îi era încă neclară, amorfă, deloc ferită de abateri şi erori. Era nevoie, prin urmare, de cineva care să extragă o lege din această capacitate a muncitorimii, o linie de conduită, mereu întemeiată, fireşte, pe idealul ce reprezenta o nevoie fundamentală, un necesar punct de plecare. Conducătorii socialismului italian, în perioada scursă de la sfîrşitul primului război mondial pînă la venirea la putere a fascismului, au păcătuit tocmai prin imobilism, prin neînţelegerea situaţiei, prin retorică. Au acţionat fără un contact real şi simţit cu poporul; sau, măcar cu acea parte a poporului ce se dovedea capabilă de o hotărîtă evoluţie pe motive şi teme revoluţionare, Au căzut, pe rînd, fie în demagogie, fie în timiditate; au stîrnit massele, dar s-au retras speriaţi chiar în momentul cînd trebuia şi se putea să se treacă la acţiune. Au pierdut contactul cu massele. Nu au priceput că numai cu ele şi prin ele se putea ajunge la soluţionarea teribilei crize ce sfîşia Italia. Şi, în felul acesta, fascismul a fost lăsat să triumfe.

Gramsci şi-a dobîndit curînd o poziţie de prim ordin în Partidul Socialist Italian; în 1915 e chemat să conducă ziarul secţiunii socialiste din Torino; după insurecţia din august 1917, devine secretarul acestei secţiuni; la 1 mai 1918 începe să apară publicaţia « Ordine nuovo ». Treptat-treptat şi cu multă hotărîre îşi trasează şi îşi precizează poziţia. Aderînd de la bun început la aripa stîngă a Partidului Socialist, în momentul cînd — la Congresul din Livorno, în 1921 — această aripă se desprinde şi se constituie în Partidul Comunist, Gramsci devine unul dintre elementele reprezentative ale noului partid, cu toate că nu tindea şi nu intenţiona să confere propriei acţiuni

https://biblioteca-digitala.ro

o valoare politică. El se simţea, mai curînd, un organizator, înţelegînd să trăiască şi să rezolve criza ce străbătea socialismul şi întreaga Italie prin experienţa directă a masselor, voia să dobîndească şi să înregistreze din partea lor, a masselor, răspunsul la fiecare problemă. Gramsci simţea nevoia unei temelii ferme a teoriei, a doctrinei, pentru a dispune, în final, de o desăvîrşită siguranţă de manevră întru atingerea ţelurilor propuse. De aceea, dincolo de Partid şi chiar de organizaţiile sindicale, Gramsci şi-a bazat făptuirea pe consiliile de fabrică provenite din comisiile interne care, în timpul războiului, jucaseră un rol de apărare şi de reprezentare a muncitorului în faţa patronului. Aceste consilii de fabrică erau destinate să devină primul nucleu al unei organizaţii revoluţionare: în permanent şi nemijlocit contact cu masele muncitorilor, acestea îi comunicau toate nevoile şi tendinţele, reacţiile la actualitate. Datorită lor, conducătorul politic dobîndea certitudinea că nu îşi pierde simţul realităţii, evitînd pericolul de a cădea în demagogie şi retorică. Ocolind birocratismul care închidea într-un cerc vicios Partidul Socialist şi organizaţiile sindicale, larga reţea a consiliilor de fabrică, menită să se extindă de la Torino în întreaga Italie de Nord a prins să reprezinte temelia unei activităţi decise. De cîtă forţă şi de cîtă seriozitate dispuneau aceste consilii de fabrică s-a văzut îndeosebi în aprilie 1920 cînd, pentru a zdrobi încercarea patronatului de a le limita iniţiativele şi mişcările, consiliile au declanşat în tot Piemontul o grevă care a durat unsprezece zile şi a solidarizat cu proletariatul muncitoresc şi pe cel agricol; apoi, într-un al doilea moment, în timpul ocupării fabricilor în luna septembrie 1920, demonstrînd deplina capacitate a muncitorilor de a conduce disciplinat şi în perfectă ordine cele mai puternice întreprinderi industriale. Acest succes, hotărîtor, i-a alarmat pe marii industriaşi şi i-a făcut să simtă iminenţa pericolului, împingîndu-i pe poziţiile celei mai crude şi radicale reacţiuni.

Timpul nu mai dădea, însă, răgaz; partidele de stînga şi mai ales socialiştii îşi iroseau energiile în planuri înaripate dar inconcludente, fără să observe că reacţiunea se întărea, înzestrîndu-se cu totul alte arme decît dezbaterea şi discuţia. Obişnuiţi cu luptele parlamentare şi înclinaţi, prin însăşi natura lor, spre tergiversări şi ezitare, socialiştii nu-şi dădeau seama că ceea ce odinioară însemna onestitate din partea celor ce se fereau de improvizaţie, devenea acum slăbiciune. Numai massele sesizau instinctiv pericolul, dar le lipsea conducătorul apt să le exprime convingerile şi să le unească eforturile. Acţiunea lui Gramsci se limitase pînă atunci la Torino. După o călătorie, între 1922 şi 1923, în Uniunea Sovietică, şi după întoarcerea în Italia, Gramsci simţi nevoia unei intervenţii imediate şi se aşeză la cîrma Partidului Comunist, care îşi întemeia şi îşi extrăgea forţa din consiliile de fabrică; dar era prea tîrziu. Fascismul izbuti, datorită slăbiciunii sau complicităţii partidelor burgheze, să pună stăpînire pe aparatul de stat.

Istoria lui Gramsci şi a partidului său este istoria unei eroice înfrîngeri. Evoluţia firească a poporului italian, spre o republică socialistă, evoluţie maturizată prin atîtea erori, destrămări şi suferinţe, şi care cunoscuse momente de o extremă violenţă, nu din porniri brutale, ci din revoltă în faţa unor nedreptăţi şi silnicii prea evidente, a fost încă o dată curmată în momentul ei culminant. Gramsci — în contactul său cu elementul revoluţionar cel mai bine pregătit şi încercat din Italia, cu proletariatul torinez — graţie acutei sale intuiţii politice, îşi dădea seama de pericol, era gata să pregătească acţiunea revoluţionară spre a se împotrivi şi a înlătura primejdia violenţei reacţionare. El nu era mînat, în această voinţă revoluţionară, de ideea cuceririi puterii, ci numai de sentimentul că numai în felul acesta se putea ieşi dintr-o situaţie de nesiguranţă, numai în felul acesta se putea rezolva o criză ce se dovedea nu doar de guvern, ci şi de mentalitate, de moravuri. Renunţarea ar fi însemnat cedarea în faţa celui mai periculos adversar şi a celei mai îndîrjite

https://biblioteca-digitala.ro

şi obtuze contrarevoluţii. În tradiţia socialiştilor italieni au stat mereu la loc de cinste ideea potolită şi acţiunea astîmpărată. Ei au aspirat să înalţe poporul italian prin educaţie, dîndu-i o conştiinţă politică. Or, tocmai această educaţie şi aceată conştiinţă politică dobîndite făceau inevitabilă consecinţa cuceririi puterii. Muncitorii din Torino şi din Italia septentrională, chiar dacă reprezentau o minoritate, constituiau forţa vie a poporului italian, rezolvau prin acţiunea şi aspiraţiile lor problema fundamentală a acestui popor; chemau la luptă şi cereau o reformă a statului, ce se manifesta ca o cerinţă acută. Lupta lor nu era o luptă pentru violenţă, ci împotriva violenţei care se împotrivea evoluţiei fireşti a unui popor întreg. Fascismul a fost mai rapid în intervenţii şi, în fundamentala sa lipsă de cinste, s-a priceput să profite de erorile şi sfielile adversarilor, de scrupulele lor inutile.

Lupta lui Gramsci, după 1923, împotriva fascismului triumfător, a devenit lupta unui om care nu-şi rătăceşte nădejdea în viitor, cu toate că simte că bătălia e pierdută. E o luptă întru unirea tuturor forţelor vitale ale naţiunii, întru opoziţia la fascism, care tindea să înăbuşe orice libertate. Îndoieli şi ezitări se împotriveau, însă, acţiunii lui Gramsci. Mulţi erau aceia care nu voiau să-şi dea seama că dictatura lui Mussolini ţintea cu consecvenţă spre cele mai teribile excese, fiind fundamental străină firii italienilor. Gramsci — după asasinarea lui Matteotti — devine adversarul cel mai temut al lui Mussolini, pentru că era cel mai dibaci şi mai îndrăzneţ; hotărît să nu renunţe la propria sa activitate, să fortifice cadrele partidului, să le călească şi să le pregătească în vederea luptei în ilegalitate. În 1926, Gramsci este arestat dimpreună cu tovarăşii săi. Doi ani mai tîrziu, în martie 1928, este tradus în faţa tribunalului special şi condamnat la 23 de ani de temniţă.

A suferit timp de unsprezece ani, azvîrlit dintr-un penitenciar în altul, în condiţii neomenoase, supus unui regim de suferinţe, bătăi, umilinţe şi lipsuri. Inima i-a slăbit, mîinile şi picioarele i s-au umflat, şi-a pierdut toţi dinţii; uremia şi scleroza au făcut ca viaţa lui să devină precară. Dar nu s-a dat bătut: sfătuit să ceară graţierea de la Mussolini, a refuzat s-o facă. În ciuda tuturor vicisitudinilor, mai credea încă în puterile sale fizice. Credea că îşi va putea redobîndi libertatea. Citea, discuta cu tovarăşii de suferinţă. O lăuntrică energie ideală îi slujea drept reazem, îl împiedica să moară. Avea să se întoarcă la tovarăşii săi, la Partid, la Italia sa, nu era încă pierdut totul, noi învăţăminte aveau să se tragă din experienţa trăită. În 1937, osînda redusă în urma unor măsuri generale de amnistie, trebuia să expire: trebuia să se întoarcă în libertate la 24 aprilie. La 27 aprilie, însă, se află că a murit: Mussolini nu putea să cruţe un adversar de talia sa.

În zilele acestea, împlinindu-se opt ani de la moartea lui Gramsci, Italia întreagă i-a celebrat amintirea: vechii săi tovarăşi de credinţă şi de suferinţă — astăzi membri ai guvernului sau ai comitetelor de eliberare naţională i-au readus la lumină învăţătura şi au arătat cît e de actuală această învăţătură menită să fie aşezată la temelia oricărei acţiuni, a oricărei construcţii, acum cînd, după douăzeci şi trei de ani de dictatură fascistă, s-au adeverit previziunile sale.

Proletariatul industrial pe care Gramsci îl considera avangarda şi nervul însuşi al tuturor forţelor revoluţionare, şi-a demonstrat, prin neîncetata sa rezistenţă, prin opoziţia faţă de fascism, prin organizare, prin greve, prin revolta armată, însuşi nivelul său de pregătire, însăşi capacitatea de care dispune. Necesitatea unei acţiuni -forţă hotărîte — fără şovăieli şi ipocrizii — în vederea unei imediate reforme a statului italian pe baze socialiste este, pentru noi, astăzi, o lege a existenţei. Unitatea tuturor forţelor neprihănite ale naţiunii, pentru care Gramsci a luptat cu atîta pasiune, s-a născut din nenumărate suferinţe prin această acţiune de reînnoire, într-o solidaritate pe care forţele reacţiunii să n-o poată clinti.

Mai 1945

https://biblioteca-digitala.ro

JANINA IANOŞI

Marxism şi cultură

În ultimele decenii, gîndirea lui Antonio Gramsci se bucură în întreaga lume de o atenţie tot mai mare — e cercetată şi interpretată, apar despre ea studii şi exegeze, face obiectul unor conferinţe şi colocvii internaţionale, interesul pe care îl stîrneşte manifestîndu-se atît în cercurile marxiste largi cît şi în cele nemarxiste (sau chiar antimarxiste, catolice de pildă). Justificarea acestui prestigiu în creştere se datorează caracterului singular al personalităţii şi gîndirii gramsciene.

Ecourile interesului internaţional pentru opera teoretică a lui Gramsci se fac auzite şi în ţara noastră. Dovadă — studiul amplu al profesorului Radu Florian, apărut nu cu mult timp în urmă şi intitulat *Gramsci — un marxist contemporan* (Editura Politică, 1982), primul de acest fel, conturînd o imagine totalizatoare a gîndirii gramsciene; şi succesivele culegeri de texte din opera lui Gramsci apărute la noi *(Scrisori din închisoare*, ESPLA, 1955, *Opere alese*, Editura Politică, 1969, *Scrieri alese*, Editura Univers, 1973, *Cinci minute pentru tata*, Editura Ion Creangă, 1974). Ultima antologie, cea mai cuprinzătoare de altfel, este cea apărută în 1983 la Editura Univers, conţinînd scrieri alese, traduse şi prezentate de Florian Potra sub titlul *Intelectuali, literatură şi viaţă naţională.*

În cazul unei opere de tipul celei gramsciene, cu o paletă de preocupări teoretice extraordinar de bogată şi variată, cu o problematică în cel mai înalt grad complexă, pe deasupra elaborată în condiţii total nefireşti — care o fragmentează, îi imprimă deseori un ritm sacadat, în care multe însemnări nu ajung la forma lor finală şi în care nici organizarea ei de ansamblu, aşa cum o cunoaştem noi astăzi, nu aparţine autorului (sistematizarea materialului, titlurile celor şase volume ale seriei *Caiete din închisoare*, ca şi titlurile unor capitole şi paragrafe îi aparţin lui Palmiro Togliatti) — selecţiile de texte prezintă, fără îndoială, multe avantaje, neputînd însă evita unele neajunsuri. Ele atrag atenţia cititorului asupra unei anumite laturi, asupra unui anumit filon de idei din opera antologată, umbrind însă inevitabil imaginea ei de ansamblu.

Astfel, antologia din 1969 caută să îmbrăţişeze doar « temele mari » ale gîndirii gramsciene, acordînd prioritate problemelor cu caracter teoretic mai general şi reţinînd din scrierile despre istoria şi cultura italiană numai enunţurile care potrivit concepţiei alcătuitorilor, ar avea valoare de principiu.

Ultima antologie apărută decupează din opera lui Gramsci o arie de teme şi motive mai precis circumscrise, aceea care tratează problemele intelectualităţii şi ale culturii, şi care, tocmai din această cauză, accentuează deseori anume analiza realităţilor naţionale italiene, aduc în discuţie fapte de cultură purtînd prin excelenţă pecetea naţională.

Selecţia este însă realizată cu conştiinţa implicaţiilor mult mai largi — teoretice şi practice — pe care textele despre cultură le comportă, precum şi a deosebitei lor rezonanţe actuale. „Dacă am parcurge « cuprinsul » cărţii de faţă /. . ./ nu ca pe un sumar, ci ca pe un indice de materii, de obiecte, de noţiuni — arată chiar autorul antologiei, Florian Potra — ne-am da pe loc seama de vasta suprafaţă

https://biblioteca-digitala.ro

a investigaţiilor gramsciene, ca şi de varietatea şi profunzimea lor, în problemele-cheie ale culturii, ale intelectualilor, în ansamblul vieţii italiene — izvorîte fiind din cele mai nobile şi mai trainice tradiţii naţionale —, dar cu o vlagă *formativă* universală, interesînd cu prioritate civilizaţiile socialiste indiferent de dezvoltare /. . ./". Iată de ce, deşi interesează în primul rînd o anumită categorie de specialişti — printre care se numără şi italienistul Florian Potra — textele gramsciene adunate în culegerea *Intelectuali, literatură şi viaţă naţională* nu prezintă o importanţă mai mică pentru toţi ceilalţi, preocupaţi într-un fel sau altul de soarta unei societăţi care, datorită ineditului experienţei istorice pe care o realizează, trebuie să-şi făurească, în ciuda dificultăţilor, propria ei civilizaţie şi cultură.

Cred, de altfel, că lectura oricăror texte gramsciene, chiar şi a celor nemijlocit axate pe probleme de artă şi literatură, cum sînt multe dintre cele prezente în volum, se cuvine să nu uite nici o clipă ceea ce sublinia Palmiro Togliatti în 1937, evocîndu-şi prietenul: „/. . ./ Gramsci nu a fost « intelectualul », « cercetătorul », « scriitorul » despre care vorbesc elogiatorii lui postumi. Gramsci a fost şi este, înainte de toate, un om de partid" (Palmiro Togliatti, *Antonio Gramsci*, Buc. 1950, p.12)

Preocupările literare şi artistice ale lui Gramsci nu pot fi de aceea rupte de implicaţiile lor politice, după cum ideile sale politice nu pot fi înţelese în afara consecinţelor lor culturale. Această constatare deosebit de importantă, pe care Florian Potra o formulează cu limpezime în prefaţa sa, poate fi urmărită în subtext, de-a lungul tuturor textelor cuprinse în volum. Dar poate cel mai pregnant se realizează această întretăiere a planurilor în modul în care discută Gramsci problema intelectualilor; această problemă se constituie, într-adevăr, într-un nucleu al întregii elaborări teoretice întreprinse de el. Impactul ei se resimte pe toate direcţiile de cercetare ce se conturează în *Caietele din închisoare:* şi în discutarea concepţiei materialiste asupra istoriei, şi în fundamentarea teoriei acţiunii politice, şi în analiza diferitelor aspecte ale capitalismului dezvoltat, şi cu atît mai mult în problemele de istorie ale Italiei, în primul rînd în relevarea particularităţilor dezvoltării culturii italiene.

La Gramsci, problema intelectualităţii este cea care luminează într-o manieră nouă moştenirea teoretică marxistă, chiar în ceea ce avansase ea, la timpul ei, ca inedit-*revoluţionar* în gîndirea social-politică: determinismul economic, rolul « istoric » al proletariatului, partidul revoluţionar al clasei muncitoare, puterea politică şi modalităţile realizării ei etc.

Reluată în diferite planuri şi sub diferite unghiuri de cercetare, teza privitoare la *valoarea hotărîtoare pe care o are organizarea şi istoria intelectualilor pentru înţelegerea întregii dezvoltări a societăţii* dobîndeşte pentru noi virtuţi prospective de cea mai mare însemnătate.

Nu ne propunem să facem aici o prezentare completă a problemei; vrem doar să schiţăm cîteva din ideile ce se desprind în această direcţie în temeiul lecturii fragmentelor din volumul *Intelectuali, literatură, viaţă naţională*, care prin larga lor rezonanţă actuală, prin meditaţiile pe care le suscită, pot ele singure sugera importanţa actului cultural reprezentat de editarea unei atare cărţi.

Încă din primele fragmente ale volumului (din lucrarea *Materialismul istoric şi filosofia lui Benedetto Croce* — şi, în speţă, din capitolul *Note critice la o tentativă de « Eseu popular de sociologie »)* se detaşează clar insistenţa cu care se opreşte Gramsci, într-o formă sau alta, într-un context sau altul, la relaţia dintre subiectul cunoscător şi obiect, cu sublinierea expresă a rolului activ al subiectului uman. Transformarea unei orînduiri este concepută nu ca un produs singular al economiei, ci ca un proces complex de interacţiuni între determinismul economic şi activitatea claselor ce urmăresc realizarea propriei lor hegemonii.

https://biblioteca-digitala.ro

Concepţia sa originală privind hegemonia unei clase noi şi rolul ei în funcţionarea societăţii, privind realizarea unor interdependenţe bine definite între structurile noi şi suprastructurile corespunzătoare, presupuse de procesul de transformare a societăţii şi presupunînd, pentru a fi realizat, o largă activitate de conştientizare şi omogenizare a voinţei claselor virtual capabile să înfăptuiască un nou bloc social-politic — se află într-o conexiune directă cu teoria sa despre intelectualitate.

Potrivit concepţiei gramsciene, « nu există activitate umană din care să se poată exclude orice intervenţie intelectuală »; *homo faber* nu poate fi despărţit de *homo sapiens*, căci, în cele din urmă, fiecare om desfăşoară în afara profesiunii sale o activitate intelectuală, ,,este adică un « filosof », un artist, un om de gust, împărtăşeşte o concepţie despre lume, are o conştientă linie de conduită" (p. 87). Propunînd un criteriu unitar care să caracterizeze toate activităţile intelectuale, diferite şi disparate, şi totodată să le deosebească în mod esenţial de activităţile altor grupuri sociale, Gramsci arată că el nu trebuie căutat « în ceea ce e intrinsec activităţilor intelectuale », ci în ansamblul raporturilor în care acestea se află în complexul general al relaţiilor sociale. Concluzia: « Toţi oamenii sînt intelectuali, s-ar putea spune /.../, dar nu toţi oamenii au în societate funcţia de intelectuali » (p. 86). Prin urmare, atunci cînd se operează distincţia între intelectuali şi nonintelectuali, trebuie să se aibă în fapt în vedere doar *imediata funcţie socială a categoriei profesionale a intelectualilor.* Această funcţie este însă deosebit de importantă, *indispensabilă* vieţii sociale, lucru vădit de faptul că fiecare grup social, născut pe tărîmul originar al unei funcţii în lumea producţiei economice, îşi creează — nu poate să nu-şi creeze — *organic* una sau mai multe pături de intelectuali care să-i confere omogenitatea şi *conştiinţa* propriei funcţiuni, nu doar în domeniul economic, dar şi în cel social şi politic: « Antreprenorul, scrie Gramsci, îi creează odată cu sine şi pe tehnicianul industrial, pe savantul economiei politice, pe organizatorul unei noi culturi, al unui drept nou » (p. 83) etc. etc.

Din această perspectivă, Gramsci ajunge la concluzia — deosebit de importantă în acest veac, anume pentru clasa muncitoare — că orice grup social « esenţial », ieşind la suprafaţa istoriei din precedenta structură economică, moşteneşte categoriile intelectuale anterior create, pe care, pentru a-şi realiza hegemonia, trebuie să le asimileze, concomitent cu crearea propriei intelectualităţi organice. Una dintre caracteristicile cele mai relevante ale fiecărui grup ,,care se dezvoltă întru putere este lupta acestuia pentru asimilarea şi cucerirea « ideologică » a intelectualilor tradiţionali, asimilare şi cucerire care sînt cu atît mai rapide şi mai eficace, cu cît grupul respectiv îşi elaborează simultan propriii intelectuali organici" (p. 88). Aceştia din urmă se constituie în « comişi », în « mandatari » ai grupului dominant « pentru exercitarea funcţiilor subalterne ale guvernării politice » (p. 90) — adică pentru realizarea *consensului* spontan al maselor largi faţă de orientarea imprimată vieţii sociale de către grupul dominant *şi* pentru asigurarea « legală » a disciplinei grupurilor care « nu consimt », în perspectiva momentelor de criză, cînd consensul încetează să mai existe.

Iată-ne aşadar ajunşi, prin prisma problemei intelectualilor, la chestiunea esenţială pentru teoria revoluţionară a proletariatului, aceea a puterii politice.

În primul rînd se cuvine subliniată aici ideea lui Gramsci privind *complementaritatea* funcţiei guvernării — presupunînd constrîngerea ca modalitate de manifestare a dominaţiei — şi a funcţiei hegemonice, presupunînd obţinerea consimţămîntului spontan al maselor faţă de orientarea grupului fundamental dominant, influenţarea politico-ideologică exercitată de clasa conducătoare asupra claselor şi categoriilor subordonate. Hegemonia dobîndeşte în acest context o subliniată încărcătură

https://biblioteca-digitala.ro

etico-politică, este în ultimă instanță un compromis realizat între conducători și conduși.

Guvernarea și hegemonia — am văzut — nu pot fi însă realizate decît cu condiția asimilării rapide a intelectualilor tradiționali și a creerii noilor intelectuali organici. Principalul instrument al realizării acestui deziderat este — și aici se pune într-o lumină originală o altă idee fundamentală a marxism-leninismului — partidul; concluzie firească a analizei gramsciene privind poziția activității cerebrale în ansamblul raporturilor sociale.

Ce devine partidul politic în ordinea problemei intelectualilor? Gramsci arată că pentru unele grupuri sociale partidul este modul lor specific de a-și crea propria categorie de intelectuali organici, nu în domeniul tehnicii productive, ci în domeniul politic și filosofic. Pentru toate grupurile, adaugă Gramsci, „partidul politic este tocmai mecanismul care, în societatea civilă, desfășoară aceeași funcție pe care o îndeplinește statul /. . ./ în societatea politică, adică înlesnește sudarea dintre intelectualii organici ai unui anumit grup, cel dominant, și intelectualii tradiționali; partidul îndeplinește această funcție tocmai în dependență de funcția sa fundamentală, care este aceea de a-și elabora proprii componenți, elemente ale unui grup social născut și dezvoltat ca « economic », pînă la a-i face să devină intelectuali politici calificați, conducători, organizatori ai tuturor activităților și funcțiilor inerente dezvoltării organice a unei societăți integrale, civile și politice" (p. 93). Iată de ce ajunge Gramsci la concluzia că toți membrii unui partid politic trebuie să fie considerați intelectuali, în determinarea acestei calități a lor contînd funcția ce o au de îndeplinit, « care este de conducere și organizare, adică educativă, adică intelectuală » (p. 94).

Aplicată la clasa muncitoare, ideea partidului ca organizație intelectuală a clasei își are originea în teoria marxistă care vede rolul partidului politic revoluționar în conștientizarea proletariatului, elementul nou; original, în cel mai înalt grad important îl constituie însă definirea partidului în termenii relației dintre clasa muncitoare și intelectualitate, conceperea partidului ca organism ce formează intelectualitatea organică a clasei muncitoare, la rîndul ei indisolubil legată de funcția sa politică — de a conduce, de a organiza. Apariția și acțiunea lui eficientă semnificînd trecerea de la acțiunile spontane ale proletariatului la cele conștiente este de fapt realizarea unui proces de intelectualizare a clasei muncitoare, inseparabil de afirmarea hegemoniei acestei clase. Tratarea gramsciană a partidului în general, a partidului clasei muncitoare în special, pune într-o modalitate nouă și înnoitoare însăși problema relației între politică și cultură, subliniind și în cazul clasei muncitoare rolul de prim ordin al culturii în trecerea la exprimarea intereselor ei politice, în omogenizarea conștiinței și voinței ei în vederea transformării sale într-o voință națională.

Rolul partidului de creere a intelectualității organice a clasei este practic în același timp și rolul de a asigura difuziunea culturii în mase. Acest lucru presupune, potrivit concepției lui Gramsci, realizarea unei atotcuprinzătoare reforme morale și intelectuale, pe care partidul o înfăptuiește, depășind, evident, limitele unui act cultural iluminist. Prin prisma acestei idei, a raportului specific dintre cultură și politică, a importanței fundamentale a culturii și a purtătorilor ei pentru societate abordează Gramsci o vastă problematică din domeniul culturii, artei, literaturii etc., aspecte cărora volumul *Intelectuali, literatură și viață națională* le acordă ponderea cea mai mare. Particularizările pe care ni le propune Antonio Gramsci în raport cu istoria culturii italiene servesc ca posibil model teoretic și metodologic tuturor celor care întreprind investigații similare pe tărîmul altor culturi naționale.

ION NICODIM: « Goyesque IV » ▶

https://biblioteca-digitala.ro

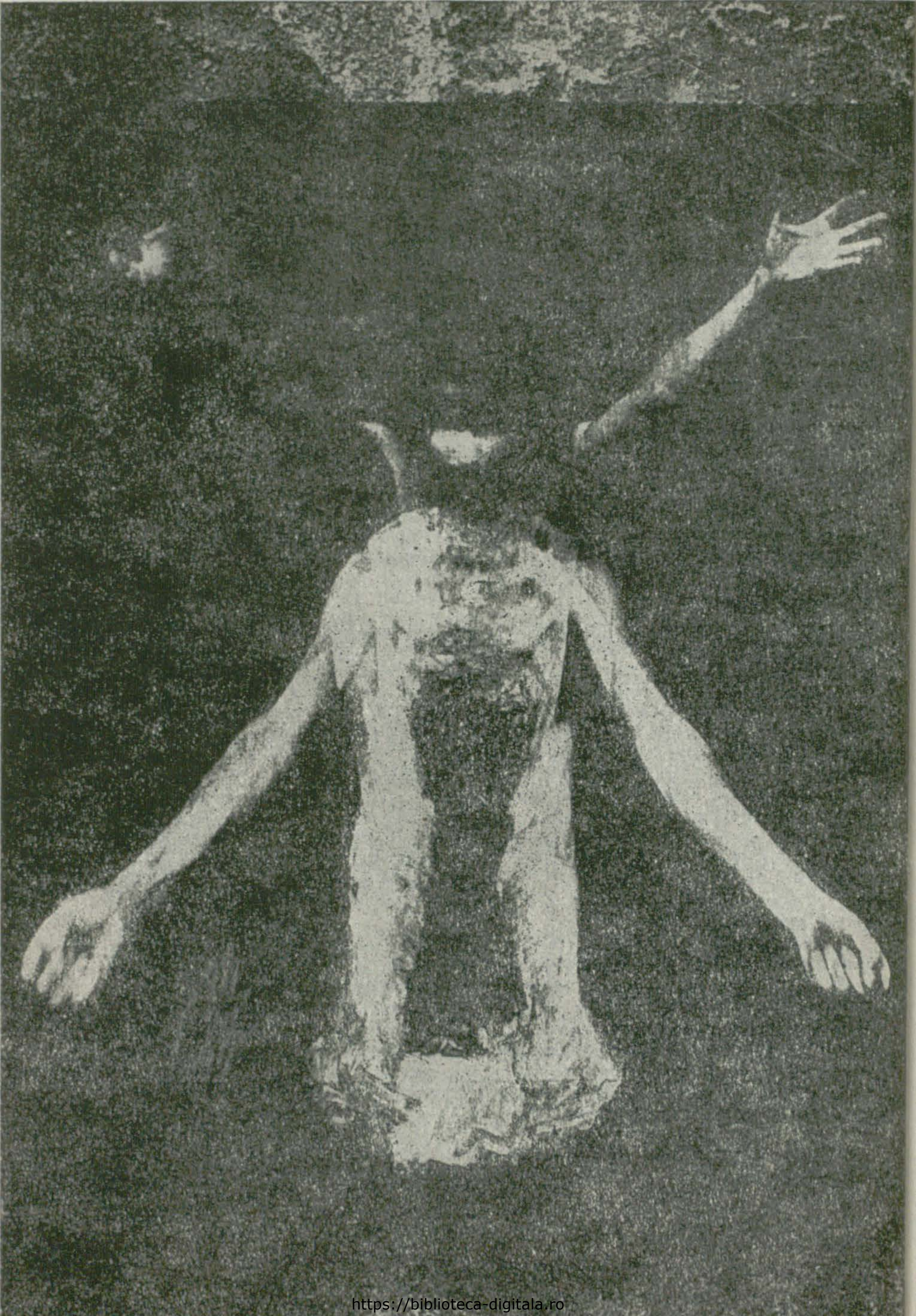

https://biblioteca-digitala.ro

PIER PAOLO PASOLINI

GRAMSCI E ÎNGROPAT ÎNTR-UN MIC MORMÎNT DIN CIMITIRUL ENGLEZILOR, LA ROMA, ÎNTRE PORTA SAN PAOLO ŞI CARTIERUL POPULAR TESTACCIO, NU DEPARTE DE MORMÎNTUL LUI SHELLEY.
PE LESPEDE SE CITESC DOAR ACESTE CUVINTE: « CINERA GRAMSCI », CU DATELE NAŞTERII ŞI MORŢII.

P.P.P.

CENUŞA LUI GRAMSCI

în româneşte de

ŞTEFAN AUG. DOINAŞ
şi FLORIAN POTRA

I *Nu e de Mai impurul cer pe care*
grădina-ntreagă, sumbră şi străină,
îl face şi mai sumbru, sau cu-arare

şi oarbe-nseninări îl arde . . . plină
de bale-i zarea pe gălbui terase
ce-n vaste semicercuri se anină

de bucla Tibrului, şi-apoi se lasă
spre munţii Laţiului . . . Plouă-o mortală
pace, ca soarta noastră nemiloasă,

https://biblioteca-digitala.ro

printre vechi ziduri boarea-autumnală
a lunii Mai. O lume gri inundă,
deceniul pe sfîrşite care spală

printre ruini, sfîrşindu-se, profunda,
naiva vrere de-a reface viaţa;
tăcerea, rîncedă şi infecundă . . .

Tu tînăr, într-un Mai, pe cînd eroarea
încă trăia, în italiana lună
ce vieţii-i adăuga măcar ardoare,

deloc gonită, necurat senină-a
taţilor noştri — tată nu, ci frate
umil — încă de-atunci cu-o slabă mînă

trasai idealul ce iluminează
(nu pentru noi: tu, mort, iar noi, ştiu bine,
la fel de morţi, într-o grădină trează

de ploi) tăcerea-aceasta. Îţi rămîne,
din nou proscris, doar tihna ce-o revarsă
acest străin lăcaş. Curg peste tine

plictisuri patriciene. Şi, ca ştearsă,
doar cîte-o lovitură pe ilee
te-ajunge din Testaccio, seara-ntoarsă

adoarme: printre triste podiree,
grămezi de tablă, fiare vechi sticloase,
unde un tînăr cîntînd fals şi-ncheie

ziua, cînd ploaia-n juru-i dăinuieşte.

II *Răgazul, între două lumi, în care*
nu suntem. Înrolări, opţiuni . . . Răsună
întocmai azi grădinii mel, precare

şi nobile, în care o minciună
tenace, calmînd viaţa, e doar moarte.
Din cerc de sarcofage, tind să spună,

https://biblioteca-digitala.ro

prin scrisul lor, doar imortala soarte
de oameni laici, laicele rune
pe-aceste-ncenuşate pietre, scurte

şi impozante. Tot din pasiune
cumplită-au fost, fără scandal, scrumite
oase de miliardari dintr-o naţiune

mai mare; bîzîie, nicicînd pierite,
mici ironii de prinţi, şi pederaste
făpturi ce stau în urne risipite,

incinerate azi, dar nu şi caste.
Tăcerea morţii-aici e gaj tăcerii
civile-a unor oameni ce-au rămas ce

au fost, plictis care discret se schimbă-n
plictis al Parcului: oraşul care,
indiferent, îl îngrădeşte, limbă

de turle şi bordeie, profanare
în pietate-şi pierde fastul. Huma,
grasă-n legume şi urzici, născare

dă chiparoşilor subţiri, molcuma
umiditate ce pătează ziduri
cu pale foi de merişor, acuma

cînd seara le scufundă-nseninate-n
miros de alge . . . ierbişoara-nvinsă,
ce n-are-aromă, unde vînăt bate

văzduhul, de-un fior de izmă-aprinsă,
sau putred fîn, ce prevestind exprimă
cu limpede melancolie stinsa

vuire-a nopţii. Crîncenă prin climă,
prea dulce prin istorie, se iveşte
între clădiri o humă ce comprimă

https://biblioteca-digitala.ro

o altă humă; umed ce-aminteşte
de un alt umed; se aud, compacte
— familiare de prin zări şi creste

unde-anglicane crînguri strîng intacte
lacuri plutind în cer, peste ierboase
cîmpii ca biliarde sau smaragde

de fosfor: «And O ye Fountains . . .» — pioase,
dulci invocaţii . . .

III *Un colţ de cîrpă roşie ca de pară*
ce, după gît, de partizani purtat e,
şi, lîngă urnă, pe pămînt de ceară,

dar roşii într-alt fel, două muşcate.
Acolo, tu-n exil, cu-o eleganţă
aspră şi necatolică, flancat de

potrivnici morţi, stai: Cenuşa lui Gramsci.
Sperînd, neîncrezător, din întîmplare,
apar şi eu, în mica seră,-n faţa

mormîntului tău, spiritului care
stă, jos, printre-aceşti liberi (sau e, poate,
cu totul altceva, un har mai mare

şi mai umil, o simbioză beată
şi-adolescentă între sex şi moarte . . .)
Şi-n ţara-aceasta, unde ne-alinată

ţi-a fost tensiunea, simt ce nedreptate
— aici în pacea gropilor — şi-asemeni
cîtă dreptate — în stîrnita soarte

a noastră — aveai cu-acele foi supreme
compuse-n zilele-omorîrii tale.
Iată — sămînţa, martor peste vreme,

https://biblioteca-digitala.ro

aici, stînd încă-n arii ancestrale,
aceşti morţi agăţaţi de-o posesiune
de grozăvii şi de grandori regale

înfipte-n secoli: şi, la fel, nebune
izbiri de nicovale, în surdină,
adînci şi dureroase — din cătune

mîhnite — spre-a le atesta ruina.
Şi iată-mă — în haina mea sărmană,
cum cei săraci ochesc doar în vitrină,

de-o strălucire mult prea ordinară,
muiată-n jegul străzilor murdare,
al băncii de tramvai, care-i contrară

fiinţei mele: pe cînd tot mai rare
mai am atari vacanţe, în dementa
sforţare de a rezista; cînd pare

că iubesc lumea, e doar violenta
şi senzual-naiva mea iubire,
aşa cum, mai demult, adolescenţa

mea a urît-o, fiind ros de-o fire
burgheză-n mine cel burghez; şi, oare,
acum, cînd ne-o luăm prin împărţire,

nu-i tot obiect de ură şi de mare
dispreţ, prin partea ce şi-o ia puterea?
Dar eu subzist, fără a ta rigoare,

căci nu aleg. Trăiesc întru nevrerea
stinsului ev postbelic: iubind lumea
pe care o urăsc — şi în mizeria

ei rătăcind, plin de dispreţ, — şi-anume
printr-un obscur scandal al conştiinţei . . .

IV *Scandalul contrazicerii: de-a fi*
cu şi-mpotriva ta; cu tine-n soare
şi-n crez, ci-n carne de-a mă-mpotrivi;

https://biblioteca-digitala.ro

de părinteasca-mi stare trădătoare
— în gînduri, în doar umbra acţiunii —
mă ştiu legat, prin viscerală-ardoare,

printr-o estetică pasiune,
atras însă de-o viaţă proletară
anterioară ţie, religiune

mi-e veselia ei, nu milenara
sa luptă: mi-e natura ei, nu însă
conştiinţa ei; e forţa-originară

din omul faptei, rătăcit într-însa,
care i-a dat beţia nostalgiei,
lumina de poet; gura-mi constrînsă

mai mult nu ştie-a spune, să nu fie
drept dar nesincer, vacuă iubire,
dar nu nedureroasă simpatie . . .

Sărac între săraci, mi-e mîntuire
ca lor umilitoarele speranţe,
ca ei, ca să trăiesc, în hărţuire

mă aflu-n orice zi. Ci-n dezolanta
condiţie de dezmoştenit, eu totuşi
posed: şi este cea mai exaltantă

posesiune de burghez, o stare
de absolut. Dar cum posed istoria,
ea mă posedă; raza ei mi-e soare:

dar soarele, la ce serveşte ?

V *Nu zic de ins, de fenomenu-anume*
al arderii senzual-sentimentale . . .
el are alte vicii, şi-i alt nume

fatalitatea păcătuirii sale . . .
Dar plămădite-n el, o ! ce comune,
ce prenatale vicii, ce egal e

păcatul obiectiv ! Nu sunt imune
acţiunile din el şi din afară,
ce-l incarnează-n viaţă, la nici una

https://biblioteca-digitala.ro

dintre religii, cite-l inconjoară,
ca ipotecă-a morții, ca ispite
luminii și ispitelor ca pară.

Fiindu-i rămășițele sortite
să zacă la Verano, în dușmănie
catolică-i cu ele: iezuite

maniile ce inima-i dispune;
mai mult: o biblic-simplă viclenie
tot timpul conștiința lui opune . . .

și-o rază aspră, prin dezgusturi clare
de dandy provincial, de provincială
putere . . . Pînă-n amănuntu-n care

s-au nuanțat, pe scena animală,
Autoritatea și-Anarhia . . . Protejat e
de viciul beat și de virtuți cu fală,

slujind o inocență de-obsedat, e
atît de conștient, trăindu-și eul;
viu, eludînd viața, animat de

un simț al vieții ce se vrea uitare
cumplită, violentă . . . Cît de bine
pricep, stînd mut în trînda frămîntare

de vînt, aici, cînd Roma, lingă tine,
e mută, prin chiparoșii-n răscolire,
sufletu-al cărui zvon-grafit rămîne

Shelley . . . O, cum pricep județul
de sentimente, și capriciul (grec e
pentru-un patrician, pentru drumețul

din Nord) ce, oarbă, l-a-nghițit o veche
gură de-azur tirenian; carnala
pasiune-a aventurii, în estetic

și-n pueril: în timp ce prosternată
Italia dintr-un pîntece enorm de
lăcustă albe litorale-ară,

stropite-n Lațiul cu voalate turme
de pini, baroci, de rariști cu mixandre
gălbui, pe unde, poate, încă doarme

https://biblioteca-digitala.ro

cu mădularul sus în zdrențe tandre-un
vis goethean, flăcău din Ciociarla . . .
Maremma, cu uimite cloace sumbre

de iarbă seacă-n care se înscrie
alunul, pe cărări unde văcarul
juneții sale umblă, dar nu știe.

Orbește parfumate-n secetoase
curburi ale Versiliei, o cale
de oarbe, strînse stucuri luminoase,

intarse vagi ale pascalei sale
cîmpii, cea nencetat umană,
expune, încruntată pe Cinquale,

torcînd sub calda coamă apuană,
sticloase bleu-uri peste roz . . . Stînci goale,
surpate maluri, sparte, de-o coloană

de-arome iuți, pe Riviera, moale,
abruptă, unde-un soare brize taie,
spre-a limpezi uleiurile sale

din mări . . . Și-n jur, de veselă văpaie,
răsună instrumentul, ca sub joardă,
al sexului și al luminii: așa e

Italia ce nu tremură, ca moartă
în viața sa: flăcăii strigă, sute,-al
tovarășului nume, calzi, din poartă,

înrourați, cu fața smeadă, printre
mulțimi de oameni riverani, pe lîngă
grădini imense de scaieți, în soare,

pe-nguste plăji de smîrc . . .

Tu, mort fără podoabe, îmi vei cere
să părăsesc această disperată
pasiune de a fi în lume?

VI *Mă duc, te las în furișata seară*
care, deși-ntristată, dulce vine
spre noi, cei vii, — lumină ca de ceară

https://biblioteca-digitala.ro

ce-n cartier penumbrele reține.
Stîrnindu-l. Gol făcîndu-l, îl sporește
în jur, și, peste zări, i-aprinde-n vine

o viață-n chinuri, ce din răgușita
urnire de tramvaie, din mișcate
strigări, în dialect, concert urzește,

firav și absolut. Și simți că-n toate
ființele ce-n viață rîd, și strigă,
luînd vehicule, stînd în mîhnite

zidiri unde se stinge-amăgitor
multexpansivul dar al existenței —
viața-aceea nu-i decît un fior;

prezență corporală, în lipsire
de oricare religie-adevărată;
nu viață, însă supraviețuire

— poate mai veselă ca viața — cum e
a unui trib de animale-al cărui
secret orgasm nu are țintă-n lume

decît înfăptuirea cotidiană:
fervori umile cărora umile
corupții le dau fast. Cu cît mai van e

— în acest gol istoric, în răgazul
bizîitor cînd viața tace — orice
ideal, cu-atît mai mult își scoate-obrazul

superba, seaca senzualitate
cvasi alexandrină, ce fardează
totu-mprejur cu flăcări necurate,

în timp ce-aici în lume se prăvale
ceva și trage lumea, prin uzine
întristătoare și prin piețe goale . . .

Se și aprind lumini, au stele-n frunte
Strada Zabaglia, Strada Franklin, întreg
Testaccio, neornat, sub naltul munte

cu jeguri, țărmii Tibrului, și-un mare
fundal, de peste rîu, ce Monteverde
îl strînge și-l împrăștie în zare.

https://biblioteca-digitala.ro

Diademe de lumină de se pierde
sclipind, cuprinsă de-o tristețe rece,
parcă marină . . . Cina e aproape;

rare-autobuze-aprinde cartierul
ciorchini de muncitori se țin pe scară,
și militari în grup trec, fără grabă,

spre muntele ce-ascunde-n mucezite
mușuroimi și aprige gunoaie
în umbră, pațachinele pitite

ce-așteaptă mînioase murdăria
afrodisiacă: pe sub ilegale
porți ce-și vădesc sub munte zidăria,

sau printre blocuri, tunși la zero, niște
băieți ușori ca zdrențele se joacă
sub briza răcoroasă-a primăverii;

de tinerești văpăi cuprinși, de boarea
de Mai romană,-adolescenții serii
fluieră pe trotuare-n sărbătoarea

crepusculului; scîrțîie obloane,
brusc trase, de garaje-nveselite,
cînd seara stă senină-n bezna brună,

și-ntre platanii din Testaccio-n piață
vîntul ce cade-n tremur de furtună
e foarte dulce, chiar dacă se-agață

la Abator de hornuri, și se-mbibă
de sînge putred, și de pretutindeni
stîrnește resturi, și-a gunoi miroase.

Viața-i un murmur, ei se pierd, declină
în ea, o pierd cu-o mulțumire rară,
cînd inima de vinul ei e plină:

iată-i, mizèri, se bucură de seară:
și, tare-n ei, cei dezarmați, renaște,
pentru ei, mitul . . . Eu, cu mintea clară,

văd că-n istorie doar mi-e viața toată;
putea-voi făptui-n pasiune pură,
cînd știu: istoria noastră-i încheiată?

Pasolini ▶

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

RADU BOGDAN

PASOLINI

« UN PROIECT NEÎNCHEIAT »

Note pentru un interviu inedit

« Iubesc viața în mod extraordinar, cu o anumită disperare care nu este ușor de înțeles ; mă refer, firește, la aspectele fizice ale vieții mele, soarele, iarba, tinerețea ; acesta este un viciu mult mai teribil decît cel al cocainei și se găsește din abundență, fără limite ; și eu o devorez cît pot mai mult . . . Cum se va sfîrși, nu știu . . . » Cu aceste cuvinte își încheia Pier Paolo Pasolini autobiografia sa pe care a scris-o în 1960. Fără îndoială că nu își imagina în nici un fel atunci cum va sfîrși. Nu intuia de loc moartea violentă care avea să pună capăt vieții sale la numai cincizeci și trei de ani.

« A murit așa cum a trăit, la fel ca unele din personajele sale ». Această frază oarecum de circumstanță am întîlnit-o în aproape toate ziarele din peninsulă în acea zi de luni 3 noiembrie a anului 1975 cînd s-a anunțat sfîrșitul tragic al scriitorului. Fusese ucis cu o seară înainte pe o plajă pustie de la Ostia romană, de un tînăr de numai șaptesprezece ani, personaj tipic al borgatelor de la marginea Capitalei, a acelei lumi descrise atît de profund și cu atîta succes în romanele sale. Era pentru prima dată în ultimul secol cînd un scriitor italian își încheia viața în mod atît de tragic.

Bolognez prin naștere, Pasolini și-a petrecut copilăria și tinerețea în diferite orașe din Emilia și Veneto, unde și-a urmat tatăl, care era ofițer în armată. Cea mai lungă a fost șederea la Casarsa (1943—1949), localitate maternă, unde s-a produs practic întîlnirea sa decisivă cu viața contadină ; aceasta împreună cu frecventarea « Academiei de limbă friulană » au contribuit la maturizarea opțiunilor sale poetice și critice pentru dimensiunea lingvistică dialectală. Terminînd Facultatea de literatură a Universității din Bologna Pasolini se transferă la Roma. Aici începe o experiență nouă în contact cu lumpen-proletariatul italian din jurul capitalei, în timp ce crește continuu faima sa ca urmare a intensei activități literare pe care o desfășoară. Volumelor de poezie și numeroaselor eseuri li se adaugă acum activitatea de romancier. Primul său film « Accattone », realizat în 1960, marchează începutul unei strălucite cariere cinematografice care se va întinde pe un deceniu și jumătate.

« Întreaga operă de scriitor și de regizor a lui Pasolini, remarca Luigi Firgo, îl consacră drept un revelator deosebit de sensibil al timpului nostru, el fiind unul dintre noi care a suferit poate cel mai în profunzime criza valorilor în care ne-a fost dat să trăim ». Iar Alberto Moravia, de a cărui prietenie s-a bucurat în permanență în ultimele două decenii ale vieții sale, declara imediat după moartea sa:

https://biblioteca-digitala.ro

« Pasolini rămîne o figură centrală a culturii noastre, un poet şi un povestitor care a marcat o epocă, un regizor genial, un eseist inepuizabil ». Într-adevăr nimănui nu-i scapă incisivitatea întregii opere a lui Pasolini, indiferent că este vorba de poetul împovărat de o doză destul de mare de ermetism, de romancierul de renume, de criticul înclinat îndeosebi spre analize stilistice şi filologice sau de interesantul şi atît de originalul regizor de film.

Chiar de la început numele lui Pasolini a fost legat de poezie. Primele sale încercări poetice, în dialect friulan, le publică în 1943 la Casarsa. Ducînd mai departe cele mai bune tradiţii ale artei marilor maeştri din novecento, pe care o vitalizează trecînd-o « prin tumultul propriei sale inimi şi a timpului său », Pasolini publică în 1954 culegerea sa de poezii friulane cu titlul « La meglio gioventu ». Acesteia i se va adăuga în 1958 o altă culegere: « L'usignolo della Chiesa Cattolica » care cuprinde poezii scrise tot la Casarsa între 1943—1949. Dar volumul care îi aduce confirmarea de mare poet şi care reprezintă printre altele un moment de cotitură în poezia italiană de după război, este, desigur, « Cenuşa lui Gramsci ». Prin acest volum, ce ilustrează apropierea poetului de marxism, Pasolini trasează practic drumul unei poezii de angajare civică, fără să renunţe la exprimarea propriilor îndoieli, angoase sau bucurii. Şi deşi opera sa poetică se va îmbogăţi ulterior cu noi volume: « Religia timpului meu » (1961), « Poezia în formă de roză » (1964), « Transumanar si organizzar » (1971), « Cenuşa lui Gramsci » va continua să rămînă punctul principal de referinţă pentru întreaga poezie pasoliniană.

Anii trăiţi de Pasolini la Casarsa au fost desigur anii care l-au format ca poet şi romancier, care au pregătit viitoarele sale intervenţii, rămase memorabile, în legătură cu cele mai diferite aspecte ale evoluţiei societăţii italiene din deceniile şase şi şapte. Alături de aceştia o importanţă deosebită au avut-o însă şi nenumăratele experienţe trăite la Roma, începînd cu perioada dificilă a anilor '50, cînd aşa cum recunoştea însuşi poetul nu era altceva decît « un şomer disperat, din acela care sfîrşesc prin a se sinucide ». La început, în primele luni ale anului '50 cînd s-a mutat în capitală, a locuit în borgatele din jurul acesteia. N-avea de lucru, ducîndu-şi viaţa de pe o zi pe alta, împreună cu mama sa. Cu ajutorul unui poet găseşte în sfîrşit un post de învăţător într-o şcoală privată la Ciampino. Şi mai tîrziu, datorită lui Giorgio Bassani va putea să lucreze şi la unele scenarii cinematografice. În această perioadă începe să scrie primele pagini ale viitorului roman « Băieţi de viaţă » care va apare în 1955.

Semnificativ pentru seriozitatea şi profunzimea cu care Pasolini căuta să pătrundă realităţile crude ale periferiilor Romei, viaţa miilor de dezrădăcinaţi care se zbăteau în cea mai cruntă sărăcie, pe care avea s-o descrie în romanele sale, sînt şi mărturisirile lui Pietro Citati: « Era de puţin timp învăţător la Ciampino şi într-o după amiază m-a rugat să-l însoţesc la Fiuggi, unde vroia să se documenteze pentru cartea la care începuse să lucreze. Timp de mai bine de patru ore l-am ascultat punînd întrebări despre un furt unui băiat din borgatele Romei. Vroia să ştie tot — ora la care s-a produs, cartierul, descrierea casei şi a porţii, fuga pe străzile oraşului etc. — cu o meticulozitate de neînchipuit, ca şi cum destinul cărţii şi chiar şi al lui ar fi depins de exactitatea cu care era înregistrat fiecare gest sau amănunt. Aşa am învăţat de la el că literatura înseamnă în primul rînd precizie ».

Apariţia romanului « Băieţi de viaţă » a însemnat pentru Pasolini primul său mare succes literar. Şi deşi romanul a stîrnit la apariţie o serie întreagă de consideraţii, unele chiar contradictorii privind atît tematica cît şi limbajul folosit, toate acestea n-au făcut altceva decît să-l situeze dintr-o dată alături de nume ca cele ale lui Corrado Alvaro, Italo Calvino, Cesare Pavese, Pratolini, Moravia. Al doilea roman « O viaţă violentă », tradus pînă acum în 11 limbi, i-a consolidat această situaţie

https://biblioteca-digitala.ro

şi l-a consacrat ca pe unul dintre cei mai buni cunoscători ai suburbiilor Romei, ca un adevărat protestatar contra injustiţiilor sociale. Ceea ce surprinde de altfel în romanele lui Pasolini este tocmai cruzimea sincerităţii cu care vorbeşte. Viaţa de mizerie a lumpenproletariatului din jurul capitalei, descrisă cu această sinceritate pătimaşă de Pasolini, e un act de acuzare pe care autorul îl face orînduirii sociale a Italiei de azi. Este adevărat, viziunea pe care o încearcă Pasolini asupra Italiei contemporane e încă ceţoasă. La fel ca şi alţi scriitori care l-au precedat, nici Pasolini nu avansează soluţii în romanele sale. La mijloc nu este decît un strigăt ieşit din deznădejdea unei prăbuşiri în adîncul mizeriei şi sărăciei. Doar atît. Aceasta nu l-a împiedicat însă pe Giuseppe Ungaretti să recunoască după apariţia celui de-al doilea roman că « Pasolini e scriitorul tînăr cel mai dotat pe care îl avem azi în Italia ».

Începînd din 1960 Pasolini descoperă în cinematografie un mijloc expresiv care se dovedeşte cum nu se poate mai adecvat căutărilor sale stilistice şi nevoii resimţite de comunicare vizuală. Încîntătorul « Acattone » continuă practic opera începută cu cele două romane, fixînd în imagini ceea ce scăpase cuvîntului scris din lumea atît de complexă a borgatelor. Într-o perioadă de timp destul de scurtă, Pasolini a realizat o serie de filme care l-au situat printre realizatorii de frunte ai cinematografiei italiene. Toate operele sale, indiferent că este vorba de « Mama Roma », interpretată magistral de Anna Magnani, de « Evanghelia după Matei », de « Păsăroi şi păsărele », de « Trilogia vieţii », compusă din « Decameronul », « Povestiri din Canterbury » şi « Floarea din o mie şi una de nopţi » sau de ultima creaţie « Salo sau 120 de zile ale Sodomei », deşi au fost îndelung şi nu odată violent discutate, reflectă în mod fidel etapele evoluţiei intelectuale şi etice ale autorului lor şi nu reprezintă altceva decît « limba vorbită a realităţii italiene », a problemelor cu care era şi mai este încă confruntată societatea în care a trăit autorul.

În ultimii ani Pasolini şi-a intensificat activitatea de eseist şi polemist, fiind tot mai vizibil talentul său de a suscita dezbateri prin orice intervenţie asupra problemelor colectivităţii. Cea mai mare parte a acestor eseuri, adunate în două culegeri: « Empirismul eretic » şi « Scrieri corsare », ultima apărînd cu puţin înainte de moartea poetului, nu reprezintă altceva decît un aspru rechizitoriu contra unei dezvoltări economice care, cum remarca Vittorio Spinazzola, i se părea plătită cu o pierdere iremediabilă de umanitate. În cei 25 de ani trăiţi la Roma, Pasolini a fost, fără îndoială, scriitorul, regizorul şi eseistul cel mai discutat, comentat şi contestat. Şi nu numai cînd era vorba de opera sa, ci chiar şi atunci cînd în discuţie intrau aspecte ale vieţii sale cotidiene. Acest fapt nu l-a lăsat şi nici nu-l putea lăsa indiferent. O dovedesc şi versurile următoare: « Ce a contat viaţa mea privată / schelete mizere, fără viaţă / nici privată, nici publică, şantajişti / ce a contat sau ce vor conta cuvintele mele, / voi fi eu, după moarte, în primăvară, / cel ce va cîştiga pariul ».

L-am întîlnit pe Pasolini în mai, cu cinci luni înainte de tragica sa moarte, în casa sa din E.U.R., situată nu departe de Ostia. A acceptat să-mi acorde un interviu după nenumărate amînări. Îmi amintesc că într-o zi l-am salutat în restaurantul « La Carbonara » din Piaţa « Campo dei Fiori ». Era împreună cu inseparabilul Ninetto Davoli, un tînăr actor care apare aproape în toate peliculele sale. Altă dată ne-am văzut în Campidoglio la ceremonia prilejuită de acordarea premiilor cinematografice « Citta di Roma ». Se proiecta un film de Alberto Sordi. Pasolini asista la manifestare tot împreună cu Ninetto Davoli. « Sună-mă, te rog, după Crăciun » — mi-a spus. Şi de această dată mi-a dat numărul de telefon exact, şi nu unul fals, ca în trecut. La puţin timp după aceea a început pregătirile pentru ultimul său film « Salo sau 120 de zile ale Sodomei ». « Sînt foarte ocupat, nu-mi văd capul de treburi » — îmi spune la telefon. Şi totuşi într-o zi mă primeşte. Îi promit să-i trimit o

https://biblioteca-digitala.ro

copie după interviu. O promisiune care a rămas neonorată . . . Căci Pasolini nu mai exista.

Trebuie să recunosc că după tot ce știam și citisem despre Pasolini mi l-am imaginat ca avînd o fire neliniștită și violentă, în căutare de efecte epatante, o minte febrilă care pretinde că știe totul și de aceea se pronunță cu ușurință și chiar cu o anumită grabă asupra problemelor de literatură și artă și nu numai asupra acestora. Într-un cuvînt un « copil teribil » al culturii italiene contemporane, tentat poate de nimbul notorietății. Cele aproape două ore petrecute împreună pe terasa casei sale din E.U.R. m-au făcut să-mi schimb această imagine. În fața mea se afla un bărbat cumpănit în gesturi și în vorbă, ușor obosit, calm, de o surprinzătoare candoare. Din cînd în cînd, își scotea nelipsiții ochelari fumurii, descoperind o privire blîndă și înțelegătoare, lipsită de tăișul malițios și prezumțios la care mă așteptam. Trăsăturile figurii sale erau aspre, colțuroase, respirau energie, iar atitudinea, gesturile cochetau parcă cu sfiala. Am înțeles astfel că teribilismul, neastîmpărul lui Pasolini, cum l-au definit confrații săi nu ținea de temperament, ci de dialectica unei minți agere. Am înțeles că tot ce spunea și făcea purta pecetea unei participări sincere, devotate, la orice act de observație și creație.

— Trăiți la Roma de mai bine de 25 de ani. Cu excepția poeziilor scrise în dialect friulan, practic întreaga dumneavoastră operă ați realizat-o aici. După această lungă perioadă de timp, ce fel de raport există între dumneavoastră și Roma: de debit sau de credit?

— *Pînă acum cinci-șase ani raportul meu cu Roma a fost încîntător. Am scris foarte multe poezii în această perioadă. Practic toate poeziile din volumul « Cenușa lui Gramsci » sînt plasate în ambianța Romei și am făcut filme pe care i le-am dedicat. Altfel spus între mine și Roma a existat o adevărată dragoste, dacă se poate vorbi de dragoste între un om și un oraș. Mai mult decît atît datorez Romei maturitatea mea. Iar acest lucru îl mărturisesc cred cum nu se poate mai bine în poezia « Plînsetul excavatorului »: « Minunat și mizerabil oraș / care m-ai învățat ceea ce veseli și feroci / oamenii învață pe copii / mici lucruri în care grandoarea / vieții se descoperă în liniște, / cum trebuie să mergi cu curaj și pregătit în luptă . . . Minunat și mizerabil oraș care mi-ai dăruit / experiența acelei vieți / necunoscute: pînă cînd m-ai făcut să descopăr ceea ce era uman în fiecare dintre noi ».*

— Dacă înțeleg bine acest raport s-a schimbat în ultimii ani?

— *Așa este. Acum Roma nu mai îmi place absolut de loc. Și aceasta deoarece s-a schimbat foarte mult în rău. A devenit mic-burgheză, meschină, lipsită total de autenticitate. Tocmai de aceea nu vreau s-o mai înțeleg și încerc față de ea un sentiment de respingere totală. Firește la mijloc nu este vorba numai de o ruptură a raportului meu cu Roma ci cu întreaga societate italiană. Dacă Roma s-a schimbat în rău nu este vina orașului propriu-zis. Schimbarea nu s-a născut în oraș, ci aparține unui fenomen degenerativ care privește întreaga societate italiană.*

— Nu puțini sînt cei care vă consideră un « copil teribil » sau chiar « răsfățat » al culturii italiene. Ce vă determină să vă aflați mereu în centrul polemicilor?

— *De la bun început trebuie să precizez că pe mine nu mă interesează cultura italiană, cel puțin cea actuală. Luările mele de poziție, articolele mele nu urmăresc să fie și nici nu sînt expuneri culturale. Ele sînt, în schimb, legate de propria mea existență. Ca și ceilalți oameni*

https://biblioteca-digitala.ro

trăiesc și au experiențe proprii, cotidiene, care adesea sînt dramatice. Așa se explică caracterul dramatic al multora din articolele mele. Desigur, legătura cu actul cultural intervine și ea, dar abia în acest moment. Ceea ce mă determină să scriu, fermentul tuturor luărilor de poziție publice rămîn însă experiențele personale, autentice și nu o dată unice.

— Ținta multora din intervențiile dumneavoastră o reprezintă societatea de consum, consumismul în general. Cum se explică aceasta?

— *Vedeți, actuala evoluție a societăților capitaliste își lasă puternic amprenta nu numai asupra relațiilor economice ci și asupra celor sociale, duce la « alienare », la pierderea omeniei. Puterea consumistică distruge culturile reale, tradiționale, specifice. De aceea consumismul mi se pare un dușman mai mare și mai puternic chiar decît neofascismul. Acestuia din urmă îi cunoaștem cel puțin dimensiunile și capacitatea de manifestare. Mai mult decît atît, știm cum să-l combatem. Acest lucru nu este valabil, în schimb, pentru consumism, căruia nimeni nu-i sesizează pericolele. Părerea mea este că actualele crize prin care trece societatea noastră nu sînt crize normale de dezvoltare, de creștere a umanității. Dimpotrivă, crize ca cea actuală se succed odată la zece sau douăzeci de mii de ani. Ele marchează trecerea de la un tip de civilizație la altul, de la un mod de a fi om, la altul. Probabil că peste două sute de ani oamenii vor fi tot atît de asemănători nouă cum un țăran obișnuit din sudul țării se aseamănă acum cu omul primitiv.*

— Fără să fiți înscris în nici o formațiune politică ați fost și rămîneți un intelectual cu convingeri de stînga.

— *Într-adevăr, așa este. Deși nu sînt înscris în Partidul Comunist Italian, am rămas un simpatizant al partidului, unul din cei care militează din afară, dar cu convingere, pentru idealurile care îi animă pe comuniști. La apropiatele alegeri administrative care vor avea loc luna viitoare îmi voi da astfel din nou votul pentru P.C.I. Așa cum le spuneam tinerilor intelectuali comuniști la o manifestație la care am participat recent, opțiunea mea are rațiuni cum nu se poate mai clare: votez pentru P.C.I. deoarece în această țară a noastră afectată de atît de multe fenomene negative există o serie de zone roșii, conduse de comuniști, în care corupția, servilismul și chiar ignoranța sînt necunoscute. În aceste insule comportamentul uman a reușit să-și conserve vechea sa demnitate. Sînt alături de comuniști pentru că acești oameni continuă să lupte pentru apărarea demnității celor ce muncesc, pentru creșterea nivelului lor de trai, reușind să transforme potrivit tradiției lor naționale și științifice dezvoltarea în progres.*

— Vă propun să trecem acum la literatura italiană de azi și în special la poezie. Cum apreciați evoluția ei?

— *Dacă Italia din anii de după război a cunoscut efervescența unei poezii și a unei literaturi deschise problematicii noi, populare, așa zisa Italie a bunei-stări de azi înregistrează o tristă involuție, ilustrată de prozodia unor poetaștri ai bunei stări, scribi mărunți, lipsiți de orice vigoare. Asistăm practic la un « revival » de motive vechi, tocite, specifice poeziei de la începutul secolului. Neorealismul și-a încheiat existența și, cu excepția scriitorilor militanți de stînga, ceilalți tind să se întoarcă la maniera sterilă, antiumană a ermetiștilor.*

— Am auzit nu odată afirmîndu-se că dumneavoastră sînteți nașul și apărătorul noului curent experimentalist.

https://biblioteca-digitala.ro

— Personal cred că acesta este un termen greşit sau a fost înţeles greşit. Prin « experimentalism » n-am vrut să inaugurez un curent, ci am intenţionat doar să subliniez o condiţie permanentă a scriitorului: aceea de a căuta, de a « încerca » noi căi de expresie. Un experimentalism real are totdeauna, după părerea mea, o implicaţie ideologică. Orice angajament civic impune o descoperire a Italiei reale, o denunţare socială. În ce mă priveşte, nu sînt experimentalist sau neoexperimentalist, după cum nu sînt nici neorealist. Mă mulţumesc să încrustez viaţa mea previzibilă şi bineînţeles să militez pentru idealurile nobile ale poporului.

— De ce o mare parte din opera dumneavoastră, atît cea poetică cît şi romanele, este scrisă în dialect?

— Experienţa mea de viaţă, nu numai cea trăită în Friuli, ci şi o mare parte din cea cunoscută la Roma a fost, în general, o experienţă populară. Dacă ar fi să mă refer, de pildă, la cele două romane, care abundă în forme dialectale, aş putea spune că ele reprezintă rezultatul interesului meu pentru acest mod de viaţă aparte pe care l-am descoperit în cartierele Romei, pentru tipurile umane deosebite de cele pe care le cunoscusem în Friuli. Cum acest mod de viaţă şi aceste tipuri umane aveau drept mod de comunicare limbajul dialectal, mi-a venit ideea să folosesc şi eu dialectul roman în lucrările mele.

— Criticii sînt unanimi în a aprecia că, dacă ar fi să optaţi între literatură şi cinema, dumneavostră l-aţi prefera pe cel din urmă.

— Această disjungere mi se pare, orice s-ar spune, un pic cam simplistă. Este adevărat că filmul a reprezentat pentru mine timp de aproape douăzeci de ani o « pasiune latentă ». Lumea filmului m-a atras încă de copil. N-aş putea însă să nu recunosc că astăzi îmi satisfac din plin această pasiune. Mi-e greu, în schimb, ba chiar foarte greu să mă rup definitiv de oricare dintre celelalte laturi care caracterizează activitatea mea, indiferent că este vorba de cea de poet, de eseist sau de romancier. Este adevărat însă că atunci cînd lucrez la un film sînt obligat să abandonez scrisul, şi mai ales proiectele ambiţioase care privesc realizarea unui roman sau oricum a unei opere de dimensiuni mai mari. Continui să scriu poezie, să intervin cu luările mele de poziţie în diferite probleme ale actualităţii, dar nu pot în nici un fel să lucrez paralel şi la un roman.

— Care este caracteristica principală a filmului italian de azi?

— După părerea mea filmul neorealist şi-a încheiat de mult cariera, odată cu marile realizări ale lui Rossellini şi De Sica. Acum este vizibilă o reîntoarcere la filmul evazionist. Aceasta se observă şi la Fellini, care este un mare artist, şi care, deşi păşeşte pe drumul trasat de neorealişti, deşi are o viziune neorealistă a vieţii, face să explodeze în filmele sale elemente de fantezie, în parte iraţionale.

— În urmă cu cîteva săptămîni aţi fost invitat, după cîte ştiu, la o dezbatere publică pe marginea primului dumneavoastră film, « Accattone ». Ce impresie v-a făcut să revedeţi acest film turnat în urmă cu aproape cincisprezece ani?

— Trebuie să vă spun că am rămas traumatizat. Acum trei sau patru ani am avut ocazia să-l revăd la Roma între spectatorii uneia din borgate, deci într-un context social şi lingvistic apropiat de cel reflectat în film. Atunci continuam să-l percep în dubla sa componentă, alegră şi tragică. Acum, în schimb, « Accattone » mi s-a relevat doar în substanţa sa neliniştită. Cînd l-am turnat, am dorit să mă distanţez cu orice

https://biblioteca-digitala.ro

preţ de filonul neorealist. În « Accatone » se combinau practic două elemente: unul realist şi altul oniric, evidenţiat şi de muzica lui Bach. În prezent lucrurile se prezintă ca şi cum partea comică ar fi căzut şi ar fi supravieţuit doar cea onirică: filmul exista, nimic nu s-a şters, dar părea tăiat la jumătate. « Accatone » reprezintă reflectarea unui mod de a vorbi, de a trăi, de a suferi care în prezent nu mai există. Ceea ce te traumatizează cel mai mult este constatarea că acea realitate socială, de acum cincisprezece ani, a dispărut complet, la fel ca o civilizaţie de acum patruzeci sau patru sute de ani.

— Ce credeţi că a făcut-o să dispară?

— *Întreaga vină o poartă lipsa de cultură care a devenit însoţitoarea acestei civilizaţii consumistice. Lumpen-proletariatul nu mai este astăzi capabil să vorbească. Înainte frecventam lumea borgatelor: lume vie, dialoguri vii. Cuvintele, frazele constituiau o continuă şi plăcută invenţie, orice lucru ieşea din gura lor era o adevărată perlă. În urmă cu douăzeci de ani, ar fi fost de ajuns cîteva ore petrecute într-o borgată pentru a scrie un roman în fiecare seară. Acum merg şi mă întorc acasă cu zero absolut. Copiii subproletarilor de astăzi ori sînt afazici, ori răspund răutăcios. După părerea mea, civilizaţia consumistică propune acestora un model pe care ei nu-l pot atinge.*

— O acuzaţie care vă este adusă tot mai frecvent este aceea de de a vă fi îndepărtat tot mai mult de realitate, mai ales în ultimele filme ca: « Boccaccio », « Povestiri din Canterbury » şi « Floarea din o mie şi una de nopţi ». De ce? Fuga de realitate nu este în contradicţie cu angajarea politică?

— *În film, eu m-am îndepărtat tot mai mult de realitatea de azi, deoarece nu o îndrăgesc. Nu mă simt de loc capabil să reprezint lumea consumismului. Prefer de aceea să fac să renască realităţi care au dispărut, acea viaţă care exista încă pe timpul lui « Accattone », a « Mamei Roma ». Ultimele mele filme nu reprezintă altceva decît fantasmele lui Accattone. Numai cu astfel de opere mă pot opune universului televiziunii, despre care n-am avut și nu pot să am o părere bună. Poate fi interpretată această opţiune a mea drept evaziune? Răspunsul ar fi pozitiv dacă eu n-aş polemiza cu prezentul prin intermediul acestor fantasme.*

— Unde trebuie căutată originea întregii activităţi artistice a dumneavoastră?

— *Eu sînt marxist. Iar la originea activităţii mele se află Gramscci. Dar trebuie să recunosc că Gramsci nu mi-a dat decît un formular de completat: ideea romanului naţional-popular, pe care eu am încercat să-l realizez prin intermediul filmului.*

— Cum vă realizaţi mai bine, prin intermediul filmului sau al scrisului?

— *În acest moment sînt pe cale să abandonez filmul. Scriu un roman pe care l-am început mai mult în glumă. Este un proiect ambiţios de două-trei mii de pagini, din care pînă acum am scris doar 600. Cred că voi avea nevoie de şase-şapte ani pentru a-l termina.*

Un proiect care, ca şi multe altele ale acestui temperament viu şi neastîmpărat, a rămas neterminat. După numai cîteva luni, o moarte atroce a pus capăt vieţii lui Pier Paolo Pasolini.

https://biblioteca-digitala.ro

imagini de:

ION NICODIM

inima fertilă

texte de:

DAN HĂULICĂ
ANATOL MÂNDRESCU
THEODOR ENESCU

https://biblioteca-digitala.ro

Scrivere in lettere maiuscole
écrire très lisiblement
please, write in capital letters

REPUBBLICA ITALIANA
CONSOLATO GENERALE IN PARIGI

RICHIESTA DI UN VISTO D'INGRESSO PER BREVE SOGGIORNO IN ITALIA
Demande de visa pour un bref séjour en Italie - *Application for a short stay in Italy*

Cognome (nom de famille - *surname*) NICODIM
nome (Prénom - *given name*) ION
nato a (né à - *born in*) CONSTANTA stato (pays - *state*) ROUMANIE
data di nascita (date de naissance - *date of birth*) 26. MARS 1932
paternità (prénom du père - *father's name*) ION
nazionalità di origine (nationalité d'origine - *original citizenship*) ROUMAINE
cittadinanza attuale (nationalité actuelle - *nationality*) ROUMAINE

CONNOTATI
(signalement)

statura (taille - *height*) 175
occhi (yeux - *eyes*) BRUN
capelli (cheveux - *hair*) GRIS
barba (barbe - *beard*) —
baffi (moustaches) —
colorito (teint - *complexion*)

segni particolari (signes particuliers - *distinguishing marks*) —

città che intende visitare (villes que l'on entend visiter - *towns he intends to visit*)
VENISE
durata del soggiorno richiesto (durée du séjour demandé - *how long will he stay in Italy*) trois mois
Il richiedente dichiara di aver preso conoscenza delle norme che regolano l'ingresso ed il soggiorno degli stranieri in Italia (le requérant déclare avoir pris connaissance des dispositions qui règlent l'entrée et le séjour des étrangers en Italie - *the applicant hereby declares that he is aware of and will abide by, the rules and regulations governing his entry into, stay in, and departure from Italy*).
data (date) 9. Juin 1982 firma del richiedente (signature - *signature of applicant*) Ion Nicodim
indirizzo (adresse - *address*) 24. RUE NORVINS PARIS 18 FRANCE
☎ N° 257.02.20.

La Biennale di Venezia

O fișă insolită de catalog prilejuită de prezența lui Ion Nicodim la Pavilionul Internațional al Bienalei din Veneția, 1982

https://biblioteca-digitala.ro

DAN HĂULICĂ

Inima lui Icar

Warburg propusese cîndva expresia — « artă hieroglifică » —, vorbind despre aparatul de embleme în care se complăcea veacul al XVI-lea. Printre ele, pentru a designa «faima eroului », o inimă atîrnînd de gît, exhibitoriu, îl simboliza pe însuşi Horus-Apollo. De la *Iconologia* faimoasă a lui Cesare Ripa, din 1593, unde figurează o atare emblemă, pînă la Cramer şi Wiericx, în cărţi publicate pretutindeni, la Frankfurt, Nürnberg, la Anvers, Napoli şi Venezia, inimile îşi multiplică prezenţa, asiduu, şi în veacul următor.

Se numeau, cu un titlu grecesc, *Cardiomorphoseos*, emblemele unui op apărut la 1645, unde autorul, Francesco Pona, închipuia un fel de recital cu o sută de inimi, desenate aspru: în Verona elanurilor de tragică exuberanţă pe care le nemurise Shakespeare.

Dar nu pentru un excurs pedant în materie, notez expansiunea pe care a cunoscut-o, în veac baroc, această *imagerie*; spirite curioase ca Mario Praz au îmbrăţişat-o cu un apetit vorace, cărţile cu embleme se aştern, cercetate de el, într-o bibliografie descriptivă ce ocupă, ea singură, un întreg amplu volum. Inima devenise o scenă pe care veacul urma să-şi joace exorcismele, Copilul Isus intra în ea, bătînd la uşă şi, spre a izgoni Dragostea profană, se punea să-i deretice gospodăreşte încăperea, în gravurile lui Antonius Wiericx: cu mătura în mînă, cu lanterna, făcea salubru acest spaţiu, aşezîndu-se apoi în mijlocul lui pe un jilţ, să picteze senin ori să cînte la harpă, ca într-o nacelă vrăjită, în timp ce în jur se zguduiau furtunile. Ritualul lor alegoric proclama, pentru figurile acestor embleme, un pro-

https://biblioteca-digitala.ro

gram de inocență, benignitate și candoare. Ba chiar, prin atîta divină copilărie, un text de Madame Guyon croia drum, paradoxal, și unui termen cu sonoritate premarxistă; căci, vorbind despre puritate, vorbea și despre « desapropriation ».

●

Metaforă esențială, pe care o agităm jubilant în demonstrațiile de generoasă sinceritate — « avoir le coeur sur la main », *cu inima în mînă* —, ea trebuie să traducă, sechestrată, substituită, și avatarurile alienării. Dacă inima viteazului îi atîrnă de gît, la vedere, aceea a zgîrcitului care a răposat stă ascunsă în cufărul cu bani. De acolo o scoate Sfîntul Antonie, într-unul din miracolele pe care i le-a figurat magnific Donatello, la Padova: absentă din pieptul cadavrului, spre stupoarea mulțimii, inima avarului a fost găsită, cu o bucată de aortă în chip de baiere pentru o pungă lamentabil tenace.

Cu cît mai tonică, dimpotrivă, în același veac, în *Quattrocento*, invenția care dăruie organului vital un fel de fantastic adaos călător, — într-una din imaginile vestitului manuscris miniat *Coeur d'amour épris*! Atribuită odinioară însuși regelui René, « le bon roi René », această pictură excepțional luministică înfățișează odihna cavalerului într-o poiană unde calul său, roșu-orange, cu o coamă ornamental albă, pare înrudit cu feeria tranșantă a lui Uccello. O inscripție, «A la fontaine de Fortune », o atmosferă melancolică și stagnantă, cu un soare care se îneacă în aburi de lumină. Iar între roib și cavaler, pe un soi de suport, înconjurată de o cunună de verde, inima se ivește amical, ca un măr roșu, cu două aripi. Pare, provizoriu sprijinită, să fi poposit doar acolo, în fierberea de lumină aurie a ierbii înalte; cupă de roșu, oferindu-se concretă, inimă nerăbdătoare de Icar, pentru avînturi insolite.

●

Nu întîmplător mă gîndesc la motivul lui Icar în acest context de alegorism, mlădios urcat pe etajele cîtorva secole, resfirîndu-și săgetarea pe arii întinse. Și îmi revine, în minte, sînt sub impactul ei, pînza acum expusă de Nicodim la Salonul de la Montrouge, vehementă și austeră, înfășurînd căderea personajului său într-un indicibil al tăcerii explozive: al formei abia ghicite și totuși făcînd irupție, împingînd în afară, obiectual, marginea tabloului; al culorii care murmură o expiație suavă, rafinat eficace, tocmai cînd pare să se anuleze, transmutată în șiroire de materie sau înmugurire aspră de luturi. Căci acest Icar, ca o umbră funambulesc rostogolindu-se, e atras înspre umilința humei. Nu cupa diafană a *Lacului*, absolutul azurului de atîtea ori năzuit de Nicodim, ci *Pămîntul* este cel care-l primește.

https://biblioteca-digitala.ro

« Le bellezze con le bruttezze paiono più potenti l'una per l'altra », spusese Leonardo. A insinua un travaliu infinit de subtil într-un program ce se voiește *povero*, a îngemăna finețea impalpabilă și asprimea, — o atare complementaritate nu e virtuozism, ci traduce o incitație conceptuală. Dialogul pictorului nostru cu Leonardo, în marile lui tapiserii, unde asuma paradigma Omului înscrisă în pătrat și în cerc, ca și acum, în astfel de tablouri, implică o veghie despuiată. Ostil confortului pictoric și complezenței temperamentale, tot mai decis să răscumpere meditativ binecuvîntarea ce se cheamă *grație*, Ion Nicodim tinde spre acea fertilă deschidere, în care spectralul și teluricul să izvorască interșanjabile; iar non-finitul să fie nu un spațiu al neîmplinirii, ci o confluență, turbilionar saturată de energii intelectuale. De aceea, lîngă ultimul său tablou, amintirea mea asociază, ca sublim reper, tocmai o operă neîncheiată, din patrimoniul *davincian*: o pictură păstrată la Pinacoteca Vaticanului, — acută, în planeitatea ei de aur brun, ca un ecorșeu al ideii. Și îmi pare că leonardesca, descărnata și totuși serpentina configurație a acestui *Sfînt Ieronim* rodește aici, în pînza lui Nicodim : în blînda urgie care o străbate — ca o aripă a spiritului vîntuind singur, nebiruit, materia tabloului. « ¿ Dónde va Don Aire ? » se întreba Lezama Lima, cu o vastă, intraductibilă anvergură. Domnia sa, duhul, bate unde vrea, vălurind tainic întinderea lumii.

●

Era la Veneția, în 1982, Nicodim, invitat în Pavilionul Internațional al Bienalei, împărțea cu Riopelle o sală de răscruce. Și tot ca într-o încrucișare, de brațe care fulgeră, prelungi, peste abisul morții, se înnoda figura din compozițiile sale mai recente. Își descărca electrocutant patetismul, desprinsă ca dintr-un *Tres de Mayo* care și-ar găsi mereu alte plutoane de execuție; drept țintă, rămînînd necontenit ființa vie, fragilă însă uriaș proiectîndu-se, — multiplicată pentru un supliciu arborescent. Dacă înfrunta sfîrșitul cumplit cu o carte în mînă, — într-una din aceste compoziții —, zădărnicia unui atare atașament, dureros exclamativă, ca și întreaga gesticulație a tabloului, nu făcea din el mai puțin un Icar, frînt din înalturi; cu violență ejectat din labirintul unei istorii unde nu mai e loc decît pentru fanatisme și pentru ură monstruoasă.

Astfel o citesc, ca un strigăt al omului contemporan, răstignit de implacabile dezastre, astfel îmi apare ecloziunea de inimi care punctează acum, armorial, creația lui Ion Nicodim. Gîlgîie decorativ, e scrisă în miezul lor de înțeles, o vulnerabili-

https://biblioteca-digitala.ro

tate esenţială. Adesea ferecată ca o icoană, aspru bătută în cuie, lucrarea conţine, în fereastra ei, şi în rostul ei adînc, această indelebilă sanguinolenţă. La Ion Nicodim, inimile au devenit fraterne *ex-voto*-uri, ale unei noi devoţiuni, faţă de cauza omului.

●

Se împărtăşesc, desigur, din regimul unei fervori ce nu încape în convenienţe declarat estetice. Ascultă de urgenţa nudă a semnului, imediat recognoscibil, în simplificarea lui imperioasă. Proclamă, prin desen, un tipar de *emblemă*, care ar putea prolifera pregnant pînă la inumerabil. Era, dealtminteri, acesta, la o ilustră poetesă cu sînge românesc, de Brâncoveană, titlul unei vestite culegeri: ei îi datorăm, contesei de Noailles, o asemenea formulă, — *Le coeur innombrable*.

Fără de număr pot fi, deopotrivă, înfăţişările pe care le ia corporeitatea imaginii: de la francheţa dură a metalului ciocănit, pînă la intangibilul materiilor fără trup, aerian înfoiate. Pe lîngă pictura în ulei, care e la originea ciclului, materii mate, un fond ars, gudronat; dar şi aur în gingaşe circumvoluţii, ori alb fulguind fremătător, cuib de hîrtii într-un receptacol care nu se resemnează să fie relicvar; şi nu vrea să repete astuţia cutiilor lui Cornell, gracile şi hieratice, ca nişte insectare ce intrigă.

Bineînţeles, o inimă de un alb livid, balansîndu-se prizonieră într-o colivie, îşi poate îngădui, şi aici, să arboreze o pană de papagal, un strop de galben viu sau de roşu: accente numai, pe trunchiul unei metafore ce rămîne mereu sezisantă. Căci variaţiile, oricît de sprintene, nu ocultează intuiţia originară a ciclului. Ne conduc către ea frontalitatea, autonomia ireductibilă a emblemei, deosebindu-l pe Nicodim de fondurile cu inimi din tablourile lui Jim Dine, — şi, mai ales, plierea rafinamentelor sale de pictor înspre o umilitate aprig asumată: pînă la un dincolo de frumos şi de istorie, pînă la chirpiciul primordial în care plămădeşte cea mai emoţionantă dintre inimi. Pare, acest pătrat, din pămînt cu paie, elementul unui infinit eşichier, o cărămidă cu care a lucrat, poate, de mult, demiurgul. Peste estetici şi dispute, constructivitatea infailibilă a inimii: cînd *ex-voto*-urile sînt straniu hrănite cu pămînt şi sînge . . .

Pămîntul vădindu-se încă o dată, în spiritul lui Heraclit, una din transformările focului.

https://biblioteca-digitala.ro

ANATOL MÂNDRESCU

Istorie a omului esenţial

Un arc întins, în maximă încordare, desparte, şi uneşte — în opera lui Ion Nicodim — natura şi istoria.

Funcţia mito-poetică naşte universul liric — expresie a sinelui, contemplare a naturii întemeind un cod emblematic în regimul formal al tendinţei la izomorfie şi repetitiv: cîmpuri cromatice netulburate, uneori în-semnate prin irizări ori accente de culoare, prin finele trasee ale desenului, metaforizează elementele — apa, cerul, pămîntul, şi stări ale *psyche*-ului — « gîndul solar », armonia, tensiunea. Spiritul critic — luciditate, conştiinţă morală este revelatorul unei viziuni a vieţii istorice marcate de semnul tragicului, al tragediei ca realitate a istoriei; un scenariu al adevărului figurînd violentul, infernalul, prăbuşirea, anihilarea.

Ion Nicodim nu-i un pictor al naturii, nu execută pictură cu teme istorice. Polarizarea din arta lui este de ordin cronologic, ontologia pictorialului dă seama de situarea existenţială, de modul de a resimţi natura ca spaţiu al fericirii, istoria ca spaţiu al tragediei. Într-un echilibru dificil, impus irepresibil de necesitatea interioară de adevăr, sînt date împreună logosul şi patosul, gîndul vieţii şi al morţii, limbajul lirismului şi valorile reveriei, mijloacele expresivităţii şi valorile acţiunii. Factorul de unitate al acestor entităţi pare a fi — pe fondul dispoziţiei lirice — tentaţia, sau exigenţa, de pur şi absolut.

https://biblioteca-digitala.ro

În anii 60 Nicodim se afirmă printr-o pictură de concepţie hotărît abstractivă. Erau, în această alegere, motivaţii, premize, scopuri ce-şi aflau sursa în participarea la curentele de idei ale epocii şi legitimitate în cerinţa redefinirii artisticului — imanenţă a procesului de regîndire a existenţei în lumea contemporană; motivaţii şi mijloace similare, în unele privinţe, celor care au configurat o direcţie a expresionismului abstract american, pictura unui Rothko, de pildă, actualizate, însă, pe substanţa şi latenţele unei culturi europene a sensibilităţii artistice. Era, la Nicodim, refuzul punctului de vedere al « feliei de viaţă » şi asumarea punctului de vedere al artei ca aprehendare a experienţei umane în întregul ei, a totalităţii omenescului; era impuls al transcenderii particularului, a sentimentalei « mici senzaţii » — o aspiraţie la universal; era propensiune la simplitate, claritate, adevăr. S-a conturat atunci un lirism vegheat de idee: acele cîmpuri holistice de culoare izotonă, dezvoltînd o pură energie ideală; acele « ofrande lirice » pătrunse de linişte spirituală, inspirînd un sentiment aproape panteist; acea pictură a marilor suprafeţe, de o exaltantă senzaţie de viaţă şi de libertate, — *Omagiu cîmpului galben*, *Lacul liniştit*, *În visul seminţelor*.

Atare orientare însemna, *ipso-facto*, o pasionantă experienţă formală, o concentrare asupra mijloacelor estetice, comportament de creator care ştie că limbajul picturii — orice limbaj artistic — a devenit o parte a esenţei umane, « poezia e limba maternă a genului uman » s-a spus; însemna, acest comportament, voinţa de a conserva *hic et nunc*, dincolo de metamorfoze și de revoluţii estetice, structura producătoare de sensuri, esenţa purtătoare de valori a picturii. Toată această investiţie constituia nu numai măsura vocaţiei de artist cu un simţ desăvîrşit al limbajului, ca valoare în sine, o valoare absolută, ci şi manifestarea unui imperativ moral — acela că un idiom al purităţii, al clarităţii formale trebuie să fie antiteză a degradării şi corupţiei limbajului. Nu era numai o estetică a neîntinatului, era şi o etică a intransigenţei, în act.

Dar însăşi premiza majoră a concepţiei sale artistice — anume nevoia de cuprindere a totalităţii problemei umane — indica sever limitele lirismului contemplativ ale autorităţii poeticului. În conştiinţa estetică şi în conştiinţa etică pictorul se confruntă cu neliniştea unui sentiment al limitelor, sau al contradicţiilor, propriei practici artistice, înţelege că frumosul nu-i oricît şi oricum, ipostază estetică a adevărului, că o poetică a « densităţii azurului » — azur superb şi indiferent, exhauţiune a materiei poetice în stil — poate fi uitare, vinovată uitare a omului, uitare

https://biblioteca-digitala.ro

a persoanei, poate ascunde semnele timpului — fața tragicului, imaginea coșmarului în istorie. Cristalizează, astfel, un nou centru de interes al procesului creator. Monumentala « schiță » *Desen preparatoriu pentru un proiect spiritual privind revoluția*, din 1973, este o meditație de relevanță simbolică asupra istoriei, invocînd MOARTEA LUI MARAT — magnificul model de pictură — prin inscripția funerară À MARAT DAVID. Anul 1975 aduce la lumină, în expoziția *Imagini ale istoriei* (Galeria Nouă), marea pînză *În memoria eroului necunoscut*, imagine fantasmatică a morții, halucinantă anihilare a ființei; o apariție spectrală, sugerînd negativitatea, umanul răsturnat și disarmonic în vertiginoasa-i prăbușire. Despre tablou, autoarea memorabilei expoziții scria în textul catalogului, concis și exact: « În acest teatru chtonian, moartea nu-i serbare mioritică — tradiționala soteriologie a autohtonului, ci examen lucid care descoperă umanul prins în roțile unui terific mecanism universal ». De la un tablou la celălalt, o schimbare de perspectivă, distanțarea de forma dedusă din tradiția clasicistă și apropierea de atitudinea expresionistă, de vehemența acuzatoare a ideologiei sale. Radicalitatea formei — ideea instituie o altă ontologie artistică; după cum în lirica de viziune solar-mediteranee pictorul ajunge la « miezul diafan al existenței », expresionismul viziunii tragice izbucnește, părelnic, din străfundurile de tenebre ale istoriei, unde distrugerea vieții și anihilarea spiritului sînt unul și același maleficiu, unde moartea e des-ființare, nu extincție. Tema recviemului, tratată de-a lungul anilor în variante de un dramatism din ce în ce mai percutant, atestă o activă conștiință istorică irecuzabil legată de conștiința estetică, *stricto sensu* conștiință a marilor interogații pentru care istoria e realitate gîndită în datele realității trăite; dincolo de ceea ce-i relativ în fiece operă, pictura aceasta poartă însemnul intuițiilor fundamentale, atinge orizontul absolutului — puritatea adevărului, tragicul pur.

Dacă un artist ca Octav Grigorescu [1] *vede trecutul* și tabloul istoric e, la el, chiar procesul vederii-memorie, cu o instrumentație analogă tehnicilor romanești din filogenia proustiană; dacă un alt artist important, Grigorescu Ion, *vede prezentul*, e martorul care imperturbabil, cu ochi limpede știe să-și privească vremea, istoria în facerea de fiecare zi, Ion Nicodim *vede pătimirea;* istoria e, pentru el, pătimire și tabloul istoric e formă a memoriei, e acel ireductibil « Îmi amintesc » al umani-

---

[1] Lucrări de Octav Grigorescu și Grigorescu Ion au intrat în compunerea expoziției « Imagini ale istoriei ».

https://biblioteca-digitala.ro

tăţii, dar nu-i artă marţială, nu-i loc al evenimentului glorios, al figurii eroice, e loc al violenţei şi al tragicului. Artă de idei a unui creator cu deplinătatea senzaţiei de viaţă, această pictură nu are sensul acceptării răului istoric, nu-i implicaţie a pesimismului istoric, sau al ideologiilor existenţei tragice, e mod de a se opune desfigurării, sau distrugerii omului, e revoltă împotriva istoriei ca teroare şi are prin afirmarea adevărului, întreaga pozitivitate a unui vital act constructiv. Şi, ceea ce l-a condus la transgresarea experienţei lirice, determinînd trecerea de la valorile contemplaţiei la gestul care-i acţiune, ceea ce i-a proiectat viziunea de la aura paradisiacă a frumosului la coşmarul coborîrii în infern va induce şi transgresarea pictorialului ca « ésprit de finesse » pe vectorul unui limbaj de o expresie mai dură, mai aspră, mai impură, sau mai puţin metafizică, mai deslegată de filocalie, patetică, s-ar zice, dar poate mai aproape de adevăr.

Două lumi, lumea azurului şi a tenebrelor sînt acolo, în locul geometric — care-i o conştiinţă, nu după norma antinomiilor dintotdeauna, trup-suflet, teluric-celest, natură-cultură, ci după oxymoronul ce pare a fi imposibila pereche; fericire şi adevăr.

Atitudinea şi evoluţia lui Nicodim îndreaptă gîndul spre un corp de idei şi sistemul de valori al acelei tradiţii intelectuale pentru care artistul este o persoană dotată cu puterea de a se ridica autonom la sfera de principii ale existenţei, la adevărurile primordiale, tradiţie pentru care — în instanţe superioare — arta este act cardinal de libertate, are un caracter prim de formulare a problemelor existenţiale; nu este nici istorie reflectată, sau ilustrată, nici istorie derivată, este componentă, parte a istoriei, istorie a spiritului creator de valoare şi sens, a conştiinţei inviolabile; istorie a omului esenţial.

https://biblioteca-digitala.ro

THEODOR ENESCU

COR CORDIUM

Pfeiler, Säulen kann man brechen/ Aber nicht ein freies Herz:/ Denn es lebt ein ewig Leben/ Es ist selbst der ganze Mann,/ In ihm wirken Lust und Streben,/ Die man nicht zermalmen kann[1].

Goethe, Epimenides

Cînd în martie 1982 Nicodim împlinea cincizeci de ani, pe această culme a vieții ce invită la contemplarea meditativă a orizonturilor, gîndul său interior se imprima într-o imagine emblematică, de o simplitate și o unanimitate maxime: inima. Nimic mai frecvent, mai la îndemîna limbajului cotidian decît numele acestui organ esențial al.vieții. Dintre toate numele desemnînd organe ale corpului uman,

[1] „Pilaștri, coloane pot fi sfărîmate/ Dar nu o inimă liberă/ Căci ea trăiește o viață eternă/ Ea însăși e omul întreg/ În ea lucrează pasiuni și năzuințe/ Ce nu pot fi zdrobite."

https://biblioteca-digitala.ro

de departe este însă cel care asumă cele mai multe metamorfoze figurative sau metaforice (un cercetător a putut identifica în monumentala augustă carte a umanității cîteva zeci de folosiri la propriu a cuvîntului, față de cîteva mii în sens metaforic). Fixîndu-și meditația asupra unei imagini atît de directe, de comune — de « vernaculare », i-am putea spune — Nicodim n-avea poate în minte să adere prin aceasta la un curent dominant al culturii artistice din ultimele două decenii, curent promovînd inspirația din contingențele vieții imediate: el participa în chip firesc la acest climat al expresiei artistice, asemeni celui care își înnoiește fără să vrea limbajul cu forme noi ale comunicării impuse de evoluția contextului social. Demersul ce urma acestui prim popas al inspirației sale, de a dezvolta într-o serie de opere metaforice acest subiect, nu era lipsit de o anumită temeritate, dacă ne gîndim la cît de lesnicioasă este aici alunecarea în sentimentalism fad sau în trivial. Dar Nicodim era înarmat cu excepționala capacitate lirică a fanteziei sale, cu genuina încărcătură de poezie ce investește totdeauna plăsmuirile imaginației lui figurative. I s-ar potrivi acestei esențe poetice transfiguratoare o admirabilă formulă făurită odată de Shakespeare din chiar materia propusă de pictorul nostru: un *heart-blood of beauty* sau *of poetry* care purcede irigînd în chip natural din systolele și diastolele organului său poetic, la rîndul său acesta, cu o altă formulă shakespeareană, « inimă a inimii » sale. Căci cine îl cunoaște bine pe Nicodim și i-a citit cu luare aminte operele, știe că inteligența, rigoarea și știința lui, darurile lui toate zămislesc pentrucă își au rădăcinile active în ceea ce omenirea a denumit ca nucleu esențial al omenescului prin « inimă ». Astfel încît ca o expresie firească s-a născut, meditînd asupra vieții sale, imaginea inimii. De o austeritate, de o maturitate frustă, aptă să focalizeze metafora: pe suprafața unui patrat, constituind un fond de un negru opac dens, de o materie picturală aspră, proiecția plană a unei inimi uriașe, formate din pămînt, din chiar glomerule de țărînă. Redusă la aceste două elemente de reprezentare simple, primitive s-ar putea spune, imaginea — de o mare plenitudine, cu o inspirată vorbă eminesciană, parcă « umplută de farmecele milei » — asumă o imediată încărcătură simbolică: ea evocă plăsmuirea primordială a creaturii din *limus terrae*, și cum o străveche tradiție consideră inima primul format dintre organe — ca și ultimul ce moare — apariția ei pe fondul negru sugerează ivirea originară a vieții în întunericul haosului. Inima de țărînă apare astfel simbol al vieții și al luminii — speculînd mai departe, o putem considera ca o putere cosmică generatoare, « țărîna din

https://biblioteca-digitala.ro

ION NICODIM

https://biblioteca-digitala.ro

pămînt », « limus terrae » simbolizînd aici — (dacă-l urmăm pe Paracelsus) — *maior mundus*, o chintesenţă a firmamentului şi a tuturor elementelor. Considerat de aceea în doctrina marelui alchimist medieval « microcosm », corpul omenesc are ca astru dominator inima: « Das Herz ist die Sonn. Und wie die Sonn wirket in die Erden und ihr selbst, also wirkt auch das Herz dem Leib und ihr selbst » (« Inima este soarele. Şi aşa cum soarele acţionează asupra pămîntului şi în el însuşi, la fel inima asupra corpului şi în ea însăşi »). Dacă amintim aceste implicaţii simbolice sugerate de imaginea făurită de Nicodim, nu înseamnă că el a elaborat-o avîndu-le în vedere. Nicidecum. Ci, ca totdeauna, concentrarea poetică a unei imagini, a unei metafore, are darul de a o înzestra cu o aură simbolică şi captarea unora din aceste reverberaţii constituie recunoaşterea valenţelor ei artistice. Să ne mai oprim asupra unui amănunt semnificativ prin ecoul simbolic ce e capabil să-l trezească: pămîntul din forma inimii aminteşte de un ton nu de prea multă vreme prezent în paleta lui Nicodim, bogată cum o ştim mai ales în tonurile luminoase şi străvezii, diafane. Acest ton a fost glorificat de el în cele două versiuni — de acum vreo zece ani — ale gravului său *Requiem pentru soldatul necunoscut* (Ultima variantă, azi în colecţia Patrimoniului Naţional de la Centrul « Pompidou ») — ce izvorau din confruntarea cu istoria şi cu tragicul ei, şi pentru ale căror tonuri teroase, trebuie să adăogăm la ceea ce am spus altădată, superbele lamentaţii din versurile lui Péguy: « Seigneur qui les avez pétris de cette terre, / Ne vous étonnez pas qu'ils soient trouvés terreux . . . / Que Dieu mette avec eux un peu de cette terre / Qui les a tant perdus et qu'ils ont tant aimée / Que Dieu mette avec eux dans la juste balance / Un peu de ce terreau d'ordure et de poussière ».

Cum se întîmplă cîteodată la Nicodim, rama participă la compoziţia tabloului, adăugînd un element expresiv semnificativ. Incastrarea centrală în lemnul celor patru laturi ale cadrului a unui fragment de altă esenţă, desemnează traseul unei cruci, subliniat şi de un braţ superior al acesteia ce transpare în fondul negru prin imprimarea în extremităţile de sus a numerelor « '32—'82 ». Lucrul e apt să sugereze ideea unei condiţii de suferinţă inerente vieţii, sau numai vieţii aici celebrate, « calea crucii » imanentă vieţii, aşa cum făcea şi Luchian cînd, în 1910 realiza « Pe drumul suferinţei », un Christ cu crucea, pe care explicit îl propunea ca o imagine simbolică a vieţii omului, cum era în măsură s-o proiecteze meditînd retrospectiv la drumul propriei vieţi.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

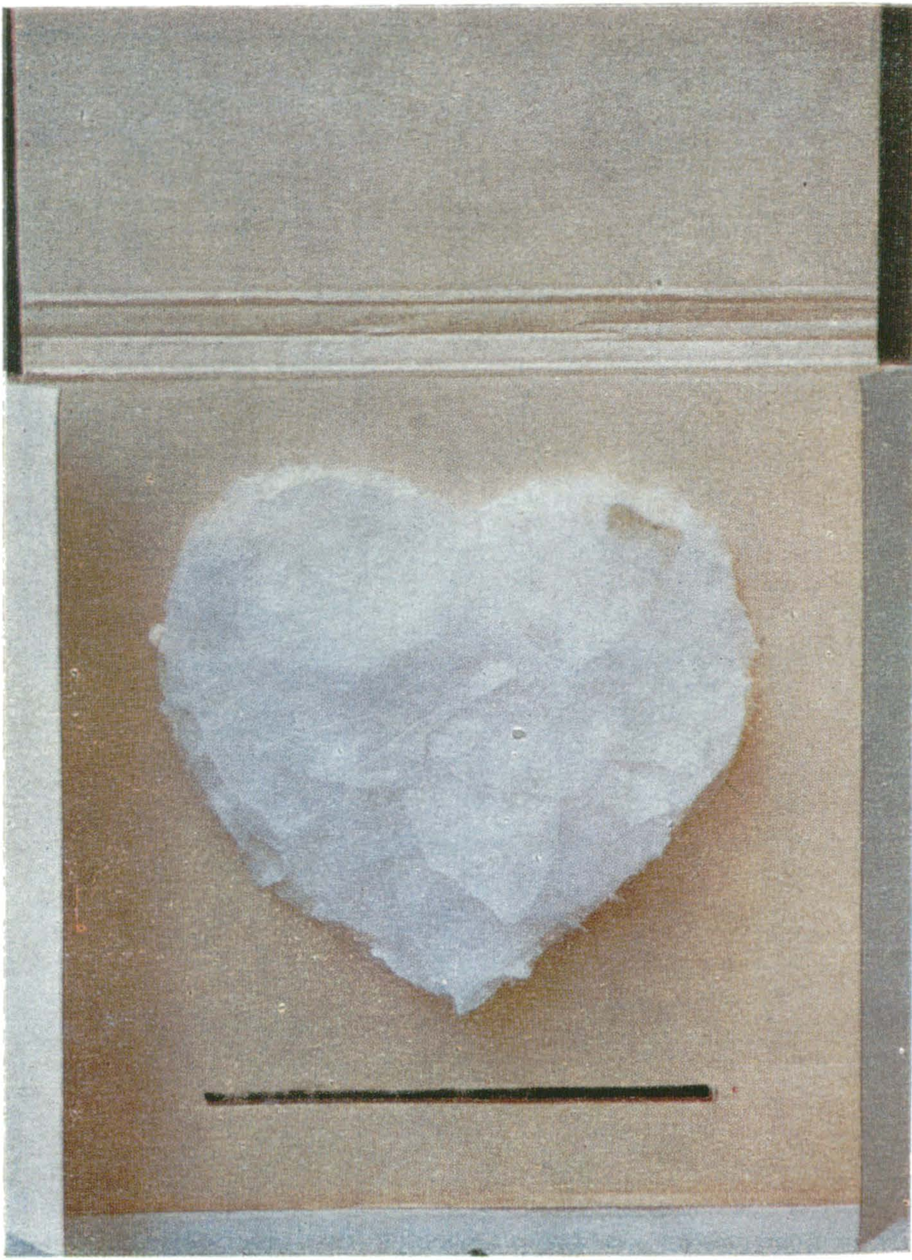

https://biblioteca-digitala.ro

dintre cele mai desbătute în gîndirea şi în literatura perioadei romantice germne. În această privință Gœthe își hotăra de timpuriu opțiunea fără echivoc: « Inima ne stă totdeauna mai aproape decît mintea (das Herz immer näher liegt als der Geist), în timp ce inima ne dă de lucru, mintea știe să se ajute singură; cele ce stau deci în legătură cu inima mi-au apărut totdeauna ca lucrurile de căpetenie ale vieții » (so waren mir die Angelegenheiten des Herzens immer als die wicthingsten erschienen, *Dichtung und Wahrheit*, II, 7) « Luminile intelectului le putem totdeauna dobîndi — mai afirmă el odată, Plenitudinea inimii nimeni însă nu ne-o poate da ». Lui Lavater îi scria în 1791 că, la oamenii mari, inima este « indispensabilă în făptuiri și în realizarea operelor de artă și de neînlocuit prin rațiune » Adeseori inima este în poezia sa un motiv « heilig glühend » (sfînt strălucind — *Prometheus)*. Cum am văzut în *Epimenides*, de pildă, citat în exergă, cum mai putem întîlni în *Natürliche Tochter* (« Şi-ţi este negat înalt divinul / Cînd imboldurile inimii nu-ți spun nimic ») sau într-o replică a Prințesei din *Tasso* (Ah, cum prea ne desvățăm să ascultăm / Totuși de-al inimii curat, tăcutul semn / Prea lin șoptește-un zeu în pieptul nostru / Prea lin, abia șoptit ne-arată / Pe unde s-apucăm, de ce să ne ferim . . . Ganz leise spricht ein Gott in unsrer Brust / Ganz leise, ganz vernehmlich, zeigt uns an, / Was zu ergreifen ist und was zu fliehn »).

Am căutat prin aceasta să arătăm un cît de important, vechi, fundamental motiv aborda Nicodim în noul său ciclu alegînd ca subiect inima. Dar credem că mai putem afla o semnificație importantă popasului pictural în acest ciclu, care poate își are rostul său în itinerarul artistic și spiritual al pictorului nostru. Am văzut cum apărea în ultimii ani în pictura lui o propensiune către tonurile teroase, către culorile pămîntului și ne mărturisea nu de mult cum culorile par a nu-l mai chema, pămîntul, culoarea acestuia, satisfăcîndu-l acum, ca și « apropierea de tot ce aparține naturii primare sau poartă amprenta ei, tragică uneori ». Subiectele sale tratate în acest nou limbaj — *Requiem pentru soldatul necunoscut*, în cele două versiuni, *In memoriam* (azi în muzeul « Artistes du monde contre l'apartheid ») denotă confruntarea sa dramatică cu violențele istoriei, cu întunecimile ei. Aceste subiecte pe care încearcă mereu să le reia, în forme de expresie împinse pînă la paroxistic și denotînd parcă chinul de a nu găsi răspuns și sens întrebării asupra răului, ne-au desvăluit un nou Nicodim. Prea deosebit de liricul pe care-l cunoșteam, cel care ne revelase prin pictura lui neîntrecuta valoare de a institui o relație predilectă, mărturisitoare, cu priveliștea cerului, relație inerentă omului,

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

« spectacol străvechi şi ecumenic, experienţă vie şi însemnată a omenirii întregi de la obîrşia ei » — cum avea prilejul să ne-o releve P. Creţia în cartea sa *Norii*. Pictorul predilectului diafan *albastru*, simbol al cerului, şi al exaltatului *galben*, simbol al luminii, pictorul lagunelor de alburi, trebuia să coboare *ad inferos*. Pentru o nouă înălţare însă, credem, şi poate cu un cîştig din această experienţă, în sensul unei îmbogăţiri contrapunctice a vechilor, pure, regăsite armonii. Căci împotriva aparenţelor — şi augurii acestui nou ciclu al « inimii » ne-o spun — e poate mai aproape decît credem ora cînd putea-vom clama *tempus adest ut solvatur nostra vox harmonica !*

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

YANNIS RITSOS

poeme

din volumele

CULOARUL ŞI SCARA
PERETELE ÎNLĂUNTRUL
OGLINZII • LOJA PORTARULUI
GESTURI • MĂRTURII

în româneşte de
YANNIS VEAKIS

DUPĂ O GREA ÎNCERCARE

Chipul înspăimîntat încremenit. Părul răvăşit ;
cămaşa ruptă ; carnea tumefiată. I-au înapoiat
cureaua de piele, ceasul de mînă, pieptenul negru
aşezate pe masa lungă. Le-a luat. Nu ştia
ce să-şi pună întîi — ceasul ? cureaua ? — unde să bage pieptenul ?
Se uita la buletinul său de identitate, « Lukás » a spus ;
« Lukás », repetă singur — nu ridică ochii ;
şi-a pus ceasul cu grăbită încetineală (masa e de vînă —
prea goală, sumbră — un colţ zgîriat),
îşi petrece şi cureaua — o strînge. O mai strîngea
ieşind pe culoar, — miroseau urît vechile latrine,
picura din ţevi ; băiatul de la cafenea aduna sticlele ;
gardienii stăteau de vorbă jos în curtea interioară. « Lukás, Lukás », a spus din nou
parcă vorbind cu altcineva, într-o limbă necunoscută. Se înserase.
Luminile se aprinseră pe bulevard şi la grădina Muzeului.

Culoarul şi scara, 1974

https://biblioteca-digitala.ro

ALB

A pus mîna pe pagină
să nu vadă albul neacoperit ;
şi şi-a văzut neacoperită mîna. Atunci
a închis ochii, ascultînd
cum creşte sufocat în adîncul său
incredibil de întunecosul alb.

Peretele înlăuntrul oglinzii, 1974

ÎMPĂRŢIT

Aşa-i ; sub steaguri nimeni nu stătea să se gîndească.
Apoi, cînd au adunat steagurile şi le-au închis în ladă,
pierduseră deja continuitatea ; — un picior tăiat, un braţ,
uneori capul. În bucătărie deşteptătorul suna în deşert ;
apa clocotea, se revărsa din ibric. Pe rănit l-au trecut
prin culoar pe ascuns, acoperit cu o pătură.
Deodată se auzi de la odaia din fund ţipătul.
Toţi şi-au dus palma la gură de parcă ar fi fost ei cei care au strigat.

Peretele înlăuntrul oglinzii, 1974

MÎNA STRĂINĂ

Sfori încîlcite îndărătul pereţilor ; ici-colo
capătul unei frînghii într-o crăpătură
pe lîngă uşa ce se deschide de la sine. O dîră
roşie se prelinge închegîndu-se pe tavan.
Trei bărbaţi jupoaie vitele înjunghiate ;
agaţă pieile de copaci. Ceilalţi cinci,
întorşi cu spatele, nu se ştie cu ce se-ndeletnicesc —
măştile şi le poartă pe ceafă. Dintr-odată
o frînghie coboară de pe acoperiş ; la capătul ei
legat cuţitul. Toţi se-ntorc ; se uită
ascunşi după perdele lungi, nevăzuţi ;
urmăresc frînghia. Nu-i nimeni. Casele
goale. La marele orologiu al Primăriei
în dosul geamului, se distinge mîna străină,
păroasă, crispată, furînd minutarele.

Culoarul şi scara, 1974

https://biblioteca-digitala.ro

CELE ELEMENTARE

Stîngaci, cu un ac gros, cu o aţă groasă
îşi coase nasturii pe veston. Vorbeşte de unul singur.

Ţi-ai mîncat pîinea? ai dormit liniştit?
ai putut vorbi, întinde mîna?
ţi-ai adus aminte şi te uiţi pe fereastră?
ai zîmbit cînd se bătea în uşă?

Dacă-i oricînd moartea — ea e a doua.
Libertatea este oricînd cea dintîi.

Culoarul şi scara, 1974

CIUDATE VREMI

Au sosit cei trei vestitori. Au urcat treptele.
Crainicii plecaseră pe uşa din dos. Un cîine
se strecură lipit de zid. În odaia celui ucis
pătrundea mireasma liliacului. Afară, soldaţii
se descotoroseau de săbii, coifuri; le aşezau
pe pietrele încălzite de soare.
Oare asasinul
o fi trecut rîul? O fi ieşit la mal? Şi, oare,
el era? Căci în vremea din urmă s-au înmulţit sosiile;
fie datorită obişnuinţei, a ordinelor ce sunau la fel, a epidemiei, —
cînd unul se uita la ceilalţi, avea impresia
că se privea în mai multe oglinzi. Aceasta uşura
oarecum situaţia, — o culpabilitate sau o iertare generală
şi uneori o totală nepăsare.
Dar acum
nimeni nu mai voia să-şi asume o astfel de răspundere
şi-au început, unul cîte unul, să nu mai semene între ei.
După amiază
am însoţit cu toţii înmormîntarea. Cînd, deodată, în faţa noastră
între cele două coloane ale porticului, apare
asasinul, capul sus, purtînd plin de veneraţie
cea mai mare coroană de crini albi şi roşii

Loja portarului, 16.4.1971

DEGHIZĂRI

Printre atîtea măşti îşi pierduse chipul; îl caută —
iată cea roşie, albastră, neagră, galbenă; şi cea
viorie cu paiete de aur în jurul gurii şi ochilor

https://biblioteca-digitala.ro

Şi cea cu barba lungă, cam îndrăzneaţă — şi-o pusese
cînd avea zece ani — îi şedea bine (aproape că se adeveri cu totul
după cincizeci de ani şi ceva) ; cealaltă, albă, din ghips
cu ochii găunoşi, nasul retezat, înfăţişînd parcă
moartea lui ; — îl odihnea ; o purta deseori ; doar
acea umezeală a ghipsului şi praful fin ; se temea
să nu i se lipească de piele (da, da, de fapt ea era chipul său)
uite-o agăţată de perete ; îi înfige printre dinţi
luleaua marinărească ; îi pune ochelarii săi de soare —
privirea adîncă, oarbă, se uită la el drept în ochi, îl îndeamnă
la o nouă alegere — cea roşie, iarăşi, galbenă, albastră.

Gesturi, 1974

SOLDAŢI ŞI PĂPUŞI

Hărţi, steguleţe, lămpi, mecanisme strivitoare, urcuşuri, nopţi întunecate
roţi lîngă roţi, uneltiri ; se strigă, se aleargă, — unde să te aciueşti ? —
o mobilizare după alta — cine-i duşmanul ? cine prietenul ? —
jur-împrejur fum ; nimic nu se zăreşte ; — uite clopotniţa, s-a spus ;
da, spui şi tu fără s-o vezi ; ceilalţi ţintesc, ţinteşti şi tu. Femeile
rămîn singure, departe, în case fără forme precise, fără paturi ;
confecţionează păpuşi de pînză, din tunici găurite de gloanţe
sau de ţigări uitate la ora somnului sau a morţii pe zăpadă —
păpuşi de pînză, moi, umplute cu tărîţe ; le colorează mîinile,
chipul, picioarele în roşu, cu vopseaua cu care colorau ouăle de Paşti ;
i le dau copiilor să se joace ; ei nu se joacă ; le spînzură
de pomul din curte şi trag la ţintă cu praştii pînă seara tîrziu.

Gesturi, 1974

SUSPICIUNI

Această noapte avea multe scări gata să se prăbuşească, uşi, pereţi
paşi vicleni, scîrţîieli, tîrşîieli, şoptiri ;
nu îndrăzneai să atingi clanţa uşii, să intri, să ieşi —
de clanţă era lipită mîna mortului. Peste puţin
se auzi semnalul de sfîrşit, paşii care plecau,
o cheie căzută pe dale, degete căutînd pe duşumea,
două umbre ce urinau la gard, fuga unei trăsuri pe cealaltă stradă.
Apoi nimic. Tăcere. Cei trei au ieşit de sub galerie, au înaintat,
intră în sala plină de fum, chiştoace, şerveţele de hîrtie
scaune negre înalte învălmăşite, — cei trei care nu fuseseră convocaţi
la consfătuirea de după miezul nopţii ; — ce hotărîri fură luate ?
ce hotărîri pe seama lor şi împotriva lor ? Se folosiseră oare
de acea hîrtie albă ce-o semnaseră într-o noapte după o istovitoare oboseală ?

https://biblioteca-digitala.ro

Au adunat de jos şervețelele de hîrtie, le-au băgat în buzunar, au plecat atenți să nu schimbe aşezarea niciunuia din scaunele învălmăşite.

Gesturi, 1974

IMPAS

Nici o atitudine nu-i convenea. Era spionat
de perfidele pahare cu lucirile saşii ; de perdelele
în rochiile lor lungi, solemne, într-o zi de luni
şi-în plina amiază ; de vechea scrumieră de bronz
plină cu mucuri de țigară — nu erau ale lui. Din fericire
existau şi buzunarele pantalonului, — acolo, în ele,
mîinile i se puteau refugia ; în caz extrem
să se refugieze el însuşi în întregime. Încearcă
pe furiş, pipăind, ca şi cum s-ar scutura de praf. Buzunarele —
cusute de sus pînă jos cu mari tigheluri albe. —

Gesturi, 1974

ASEDIATUL ŞI ASEDIATORII

Asediat de vrerea celorlalți ; — să se apere ? — nicicînd nu i-a trecut prin gînd,
cu mult mai puțin să atace. Ceilalți, din afară,
dincolo de cercul lor de asediu, neauzind nimic, sau mai bine zis,
ascultînd această îndelungată tăcere, (atît de vicleană), îşi închipuiau
de ce arme anume ar dispune el, — arme teribile, desigur —
dacă-i atît de nepăsător, calm, de neatins, temerar,
(nimic din toate acestea — doar insezisabil şi tăcut) —
nu ştiau că arma-i — unică — era conştiința lui că era asediat
şi o cheie lăsată pe masă — nu se folosea de ea ;
intrarea rămăsese deschisă de ani de zile,
liberă şi nepăzită — de aceea le era atît de greu s-o forțeze.

Mărturii, 1963

ADAPTARE

Această statuie de bronz îşi avea locul ei în toiul iernii ;
elanul eroic al calului de parcă ar sări
peste vijelii potrivnice ; pînă şi ifosul,
cam pompos şi trufaş al călărețului se potrivea destul de bine
cu aversele, cu norii galopînd furioşi, cu furtunile

https://biblioteca-digitala.ro

cînd fulgerele prefăceau căpestrele în două solide, lunguiețe flăcări
și nu mai deosebeai dacă urletul venea de la vîntul ce mătura bulevardele pustii
sau din gura deschisă a statuii. Dar acum
cu această primăvară destinsă, blajină, lăsată-n voia ei
cu această lumină uitucă, binevoitoare (poate chiar din lașitate
sau din moliciunea căldurii), legînd
cu raze improvizate o frunză de alta,
un arbore de altul sau de case,
o privire de alta sau de buze — acum e insuportabilă
atitudinea acestei statui, provocatoare, aproape indecentă,
încît însuși călărețul de bronz a descălecat,
a chemat trei șomeri ce așteptau în parc cu cazmalele lor
și a început, asudat și satisfăcut, să-și dărîme statuia.

Mărturii, 1963

INALIENABIL

Au venit. S-au uitat la dărîmături, la terenurile din împrejurimi,
socoteau ceva din ochi, degustau
cu limba aerul și lumina. Le plăcea.
Desigur, voiau să ne ia ceva anume. Noi
ne-am încheiat cămășile, cu toate că era cald,
și ne priveam vîrful pantofilor. Deodată, unul din doi
arătă departe cu degetul. Ceilalți se-ntorc într-acolo.
Atunci, el se apleacă pe furiș,
ia un pumn de țărînă, o ascunde-n buzunar
și se îndepărtează nepăsător. Cînd străinii au întors iar capul
au văzut o gaură adîncă la picioarele lor,
s-au retras, s-au uitat la ceas și au plecat.

În acea groapă: o sabie, un ulcior și oseminte albe.

Mărturii, 1963

https://biblioteca-digitala.ro

PANTELIS PREVELAKIS

Poetul
YANNIS RITSOS

I. Rădăcinile

Limba poporului. Formarea tînărului Ritsos se înfăptuieşte în mijlocul naturii şi în spiritul ortodoxiei. Dar să nu uităm factorul limbii populare.

Cuvintele m-au îmbătat (. . .)
uneori le sărut pe buzele poporului (. . .)
alteori le culeg unul cîte unul din glod precum ghinde împrăştiate
le spăl cu săpun le usuc la soare pe o pînză groasă şi albă ţesută la război de coana-Kostandina . . .

(*Devenire*, 390)

Limba, în calitate de sistem unitar de semne, oglindeşte şi ea mentalitatea şi modul de trai ce au luat naştere ca urmare a credinţei şi a practicii creştine în sînul naturii armonioase. Încă înainte de a se naşte poetul, limba i-a şi determinat destinul, căci, cum spune Dante, « graiul cel de obşte pre părinţi dimpreună adunatu-i-a » (*Convivio*, I, XIII 4). Mai apoi, limba şi-a asumat sarcina să-l formeze, fiind ea « obiceiul obiceiurilor », cum zice Gheorghios Tertsetis, discipol al lui Solomos. Atunci cînd Ritsos spune că « spală cuvintele cu săpun » şi că le « usucă pe o pînză groasă

https://biblioteca-digitala.ro

şi albă », face aluzie la participarea lui la mişcarea demotică, ce a curăţat greaca modernă de jegul idiomului purist. Mişcarea aceasta a constituit pentru generaţia noastră o chemare la renaştere şi prima noastră profesiune de credinţă după botez. Din acest punct porneşte strădania individuală a fiecăruia întru cucerirea mijloacelor creaţiei poetice. Nu ştiu de cînd şi-a conştientizat Ritsos predestinarea de a înregistra tot ce cade sub simţuri. Dar în mesajul global al operei sale desluşesc un rezultat « daimonic », pe care — ai zice — l-a obţinut natura însăşi, de vreme ce chiar ea a plăsmuit instrumentul adecvat pentru a-şi revela integralitatea.

Potenţialitatea. Am zis « natura »; aş fi putut zice Soarta.
Aceea care ne pecetluieşte craniul pe-ascuns încă din leagăn,
înainte de-a ne ieşi primul dinte, înainte chiar de naştere.

(IV, 442)

« Ismena » de Y. Ritsos, la Teatrul Gaîté Montparnasse.

În rolul titular
Judith Magre

https://biblioteca-digitala.ro

Unde oare se află, însă, izvorul potențialității poetului? Unde altundeva decît în forța lui de a simți lumea?
Nu știu ce-i asta; e leșin; o-mpunsătură-n pîntece.
E bucuria de-a adulmeca, de-a auzi, de a simți — desfătare.

(IV, 443)

Fastul imagistic din poezia lui Ritsos demonstrează capacitatea spiritului său de a se uimi în fața inepuizabilei varietăți a sensibilului, dar și receptivitatea sa corporală (și a sistemului său nervos). Răspunzînd provocării lumii, poetul se desfată de capacitatea lui de a pătrunde în plasa analogiilor și a corespondențelor ce vor fi valorificate în discursul său metaforic. În același timp se îmbată numind lucrurile, de parcă ar dori să arate că limba nu rămîne, ca bogăție, în urma naturii. Aceasta este o înclinație a spiritului, ce cu timpul va deveni o invincibilă habitudine: un erotism *sui generis*!

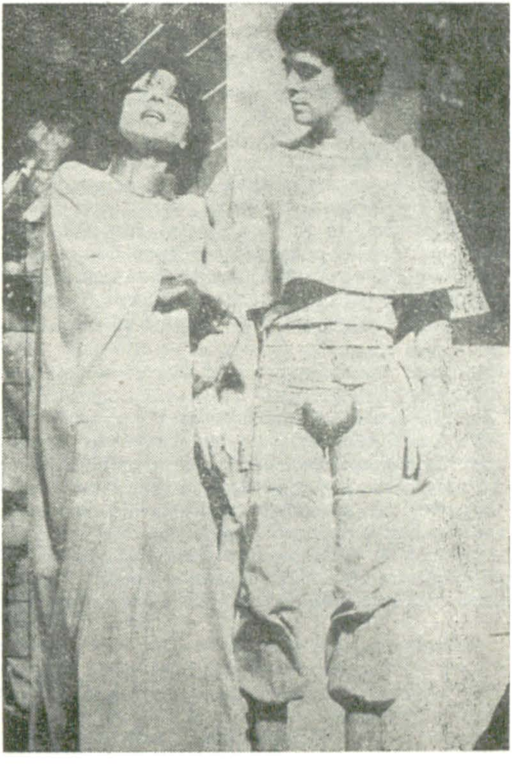

https://biblioteca-digitala.ro

Ritsos a început să scrie de la opt ani (*Studii*, 97). Şi de atunci n-a încetat să-şi slujească chemarea, « căci nimic nu se afla lipsit de cîntec » (*Devenire*, 371). Nu ştiu, într-adevăr, dacă există vreun altul la noi care să fi trăit în chip atît de neîntrerupt « timpul viu », vreau să spun cu simţurile şi spiritul în stare de veghe, dimpreună cu verva creaţiei. Vreme de şaizeci şi mai bine de ani, poezia circulă înăuntrul lui Ritsos
cu o arteră din gîtlej pînă-n călcîie
precum sîngele în miticul Talo (*Pietre*, 66). (. . .)

« Cristomorfism ». Hristos, cînd ca o figură arhetipică şi ca un crainic al libertăţii, cînd ca o obsesie sau ca o ambianţă afectivă, n-a încetat să-şi facă apariţia în literatura Europei occidentale şi orientale. Criticul francez contemporan Roland Barthes (*Michelet*) a numit acest fenomen « cristomorfismul Revoluţiei »: Revoluţia, care a « uzurpat » geniul creştinismului, este firesc să se confrunte continuu cu Hristos. Hristos sălăşluieşte în straturile profunde ale psihismului uman şi iese neîncetat la suprafaţă, sub presiunea a douăzeci de secole. Actuala psihologie abisală a semnalat forţele incontrolabile ce acţionează pornind din subsolul conştiinţei. Poetul este cel din urmă în a se simţi stînjenit de această funcţiune psihică obscură, căci într-însa el află o sursă de « apă ţîşnitoare ». /. . ./

Cazul lui Ritsos ca poet angajat. Cînd Ritsos, în vîrstă de 24 de ani (1933), aderă la mişcarea politică de stînga — în afara partidului — a « Înaintemergătorilor », face o alegere liberă, ca un prim pas în direcţia angajării sale în mişcarea comunistă. Cînd, în 1942, intră în Secţiunea Culturală a Frontului de Eliberare Naţională (EAM), ascultă de un imperativ categoric. Şi într-un caz şi în celălalt rămîne deschisă chestiunea: pînă unde trebuie să meargă poetul în a se lega amoros cu lucrurile, cu alte cuvinte, pînă la ce punct va deveni « una cu evenimentele pe care le zugrăveşte » (Solomos), astfel încît aceasta să conducă în chip firesc la o formă estetică? În privinţa aceasta, Ritsos nu împărtăşeşte o părere diferită de a mea, aşa cum ne-o dovedesc textele lui, în ciuda unor devieri propagandistice.
Ele (suferinţele exilatului) *desigur n-au cum să devină poezie iar eu le arunc pe hîrtie*
cum arunci o piatră netrebuincioasă peste alte pietre
care-ntr-o zi poate vor folosi ca să clădeşti o casă.
(*Jurnale de exil*, « Circumstanţiale », 214)

Conştiinţa morală şi jertfa de sine a revoluţionarului nu întregesc din nefericire substanţa estetică.

Adeziunea lui Ritsos la Revoluţie avea să-l ferească de singurătate. I-a dăruit căldura unei comunităţi de idei şi suferinţe şi aprobarea unui public cititor credincios. Cu alte cuvinte, superioritatea spiritului său nu l-a izolat, aşa cum s-a întîmplat cu alţii, ce n-au găsit sprijin decît în ei înşişi. Din nefericire, aprobarea coreligionarilor este prea puţin pertinentă în ce priveşte realizarea artistică, aşa cum o spunea chiar Ritsos, referitor la Maiakovski. Cîntecele de luptă, bocetele, marşurile şi imnurile de victorie, un cititor imparţial le poate valoriza estetic, independent de eficacitatea lor psihologică sau socială. Coreligionarii le aplaudă indiscret şi de bună credinţă. Însă entuziasmul acestora nu le poate sancţiona ca poeme /. . ./

Scindarea poetului. Multe din cîte a îndurat (şi de cîte s-a bucurat) Ritsos purced din opţiunea pe care a făcut-o în 1934, cînd şi-a publicat primul volum intitulat *Tractor* şi a început să colaboreze la *Rizospastis* (« Radicalul »: organul de presă al PC din Grecia, n.tr.) « Tractor »: un emfatic pas înainte, după spusa poetului însuşi, de la civilizaţia *rurală* a provinciei greceşti la civilizaţia *tehnică* a

https://biblioteca-digitala.ro

lumii viitoare (comuniste), un salt nu atît « de la sat la oraş », cît de la « idilă » la « dramă ». (Autorul vorbeşte despre Maiakovski, *Studii*, 14—15). S-ar putea adăuga şi alte note caracteristice pentru cei doi termeni ai alternativei între care avea de ales Ritsos, precum tînărul Herakles la răscruce: de la provincie la marele oraş, de la înrădăcinare la înstrăinare, de la supunere la revoltă ş.a.m.d. (. . .)

Tînărul Ritsos este gata să cadă în genunchi la auzul cuvîntului poet. Nutreşte evlavie pentru poeţi şi le pizmuieşte gloria. Nu ştie încă ce pustiu spiritual se poate ascunde îndărătul unei măşti sclipitoare.

În curînd *rădăcinile* vor începe să-l doară.

II. Marile speranţe

Poezie şi muzică. *Simfonia primăverii* (1937—38) — ne-o spune chiar titlul — aparţine atît primăverii cît şi muzicii. Aşa cum a observat Chrysa Procopaki *(Yannis Ritsos*, Paris, 1968, pag. 16), aproape toate titlurile poemelor lui Ritsos din această perioadă sînt împrumutate din domeniul muzicii /. . ./ Şi nu e întîmplător. Prin însăşi natura lui, Ritsos înclină spre vagul muzical. Poemul este, după Valéry, « cette hésitation prolongée entre le son et le sens » *(Tel quel* II, Paris, 1944, pag. 79). Proporţia unui element sau al celuilalt în amestecul final variază de la poem la poem. Cînd poetul renunţă la prozodia tradiţională, adoptînd versul liber, — aşa cum a făcut Ritsos —, este lipsit de o parte din mijloacele auditive ale discursului. Însă umple golul căutînd în *ritm* noi elemente de sugestie. Metrica măsoară ritmul cu un etalon marcat, aşa cum se măsoară intensitatea cutremurului pe un seismograf; ritmul este în esenţă lipsit de etalon; este pulsaţia sufletească ce se revarsă în limbă, e semnul temperaturii interioare a poetului.

Trebuie adăugat că, dacă noua poetică diminuează plăcerea auditivă pe care cititorul o poate avea ca urmare a cadenţei metrice şi a rimelor, valorifică dimpotrivă o « sonoritate » ce decurge din relaţia de participare a poetului cu lucrurile. Aceasta îi permite să încarce cuvintele de semnificaţie simbolică şi să le lărgească sensul. Expresivitatea transcende aici precizia procedeelor logice şi plastice. Prin această prismă trebuie privită specificitatea stilistică a lui Ritsos: urzeala muzicală a discursului, utilizarea unor forme lingvistice savante, contopirea datelor furnizate de simţuri diferite (şi, în consecinţă, epitetele neaşteptate: « drumuri crăpate », « mîini înnoptate », « buclă lunatecă », « îngenuncheată atingere » ş.a.m.d.) Poetul nu vrea să descrie viaţa, ci să exprime intensitatea dialogului pe care îl stabileşte cu ea. Se apropie de indicibil cu ajutorul descoperirilor discursului metaforic. Aceasta presupune, desigur, o mare mobilitate în uzajul instrumentului lingvistic.

Poetul trebuie să cunoască limba în toată întinderea ei şi să o utilizeze în spiritul acesteia. Spiritul limbii e determinat de mulţi factori, între care şi vechimea ei: limba evoluează de la sensibil la abstract. Poetul, în funcţie de genul pe care îl cultivă, îşi situează în mod adecvat vocea (pe scara dintre sensibil şi abstract), şi această opţiune e aceea care produce stilul individual. În rest, priviţi-l pe poet ca pe un om ce trăieşte drama comună cu receptivitatea sporită pe care i-a dăruit-o natura. Talentul e înţelepciune înnăscută, ce se maturizează într-o îndelungă răbdare.

Magia limbii. Studiosul literaturii noastre moderne poate observa că în jurul anului 1938 anumiţi poeţi se întrec în a-şi dovedi capacitatea de a simţi lumea fizică. Ciudat este că precursorul acestei mişcări a fost un prozator, Stratis Myrivilis, unul dintre ultimele vlăstare viguroase ale demoticismului. Era într-adevăr vremea

https://biblioteca-digitala.ro

să ne scuturăm de colbul din birouri. Nenorocirea e că recolta de aspecte ale spaţiului grecesc nu a fost exprimată întotdeauna cu modestia ce i se cădea. Extremismele suprarealiste l-au falsificat de multe ori caracterul real. La urma urmei, peisajul grec este locuit de oameni scumpi la vorbă, ce cunosc lipsa. Dar, oricum ar fi, limba şi-a dovedit bogăţia. O exaltare îi cuprinsese pe poeţi, de vedeau lumea — ai zice — cu ochii ziditorilor. Poetul, ca un nou Adam, simte o mare voluptate să dea nume la toate cele însufleţite ori neînsufleţite /. . ./ Analogă a fost şi tendinţa către numirea precisă a lucrurilor sensibile în ţările ce şi-au reabilitat limba maternă, altădată dispreţuită. De pildă în Italia în timpul Renaşterii, după Dante, adică după acel poet care şi-a clădit poema cu pietre vii, precum un meşter zidar catedrala : *magister de vivis lapidibus*. Între manuscrisele lui Leonardo da Vinci s-au găsit vocabulare ale limbii italiene, ca şi inscripţia următoare : « Am atîtea cuvinte în limba maternă, încît mai degrabă mi-e greu să înţeleg ca lumea lucrurile decît îmi lipsesc vorbele spre a da glas cum se cuvine noimelor mele ».

« Visul unei amieze de vară » (1938). În cadrul acestui dialog trebuie situată o mare parte din producţia poetică a lui Ritsos, şi îndeosebi opera sa panteistică « Visul unei amieze de vară » /. . ./ Poemul /. . ./ — cum o arată şi titlul — are ceva din sufletul shakespeareanului « Vis al unei nopţi de vară ». Este, de altfel, dedicat lui Vasilis Rotas, renumit traducător al pieselor lui Shakespeare. Înainte de a ne ocupa de conţinutul operei, să continuăm consideraţiile noastre despre limbă.

Contopirea sensibilului cu inteligibilul. Ritsos culege lucrurile sensibile, manifestînd chiar preferinţă pentru cele cotidiene, familiare, ba chiar umile. În această privinţă se deosebeşte de poeţii mai vechi (chiar de sine însuşi, din alte faze ale creaţiei sale, ca de pildă *Simfonia primăverii*), ce separau elementele realului în acelea care ar fi pasă-mi-te admise de discursul poetic şi celelalte ce ar aparţine prozei. Ritsos răstoarnă ierarhia respectivă, pe care o decretaseră condiţi isociale caduce. Cînd, în faza matură a operei sale, se va întoarce spre lucrurile înseşi /. . ./, nu vom atribui acest fapt doar imboldului primit din partea poeziei occidentale, ci înclinaţiei lui intrinseci către obiectele experienţei sensibile. Deși, în ce măsură le-a convertit în simboluri ale esenţei poetice, aceasta o va arăta studiul operei sale. Oricum, fie şi numai numirea celor ce cad sub simţuri este o faptă creatoare — o premisă pentru orice dezvoltare ulterioară.

Aici e necesară o precizare. A numi lucrurile poate însemna şi o « dematerializare » a lumii, un transfer al ei pe tărîmul intelectului pur (conform exemplului lui Mallarmé). Cazul lui Ritsos are o semnificaţie cu totul diferită. Aici experienţa nemijlocită a lumii e transferată într-o limbă înţeleasă şi împărtăşită de toată lumea. Poetului îi revine în cele din urmă sarcina de a incendia limba spre a dezvălui statura adevărată şi întreagă a vieţii, luminată şi umbrită de istorie. În condiţiile acestea are loc contopirea sensibilului cu inteligibilul, ce constituie trăsătura distinctivă a operelor literare greceşti : nici abstractizare intelectuală pînă la golirea de sînge (Mallarmé, Valéry) nici delir sibilinic izvorînd din străfundurile inconştientului (suprarealiştii).

În timpul şederii lui la Párnitha (sanatoriu de boli de plămîni, de lîngă Atena, unde poetul a fost internat spre sfîrşitul deceniului al patrulea n.tr.), Ritsos se îndreaptă spre interpretarea poetică a elementelor naturale sustrase schimbării, pe care le are în faţa ochilor. Creaţia lui seamănă din ce în ce mai mult cu o stîncă ce se rostogoleşte din vîrful muntelui făcînd salturi tot mai mari. Observăm în acelaşi timp că poetul îşi formează constant stilul individual, pe cînd se află departe

https://biblioteca-digitala.ro

de zarva pieţii publice. Atît iubirea cît şi natura sînt interpretate ca valori absolute (. . .)

Ritsos nu vede vreo deosebire esenţială între materia organică şi cea anorganică. Lumea e omogenă, speciile se contopesc: cea animală cu cea umană, cea vegetală cu cea minerală. Natura o poţi percepe fie ca o devenire neîncetată, fie ca un eveniment consumat, ca *natura naturans* ori ca *natura naturata*, cum glăsuieşte vechea distincţie scolastică. Poeţii obişnuiesc să o vadă ca pe « sufletul cosmogonic simţitor şi etern zămislitor în centrul tuturor creaturilor » (Sikelianós). Viziunea shakespeareană, ce nu încetează a-l inspira aici pe Ritsos, prezintă o deosebită importanţă, atunci cînd e vorba de a-i defini stilul.

Manierismul. Poezia lui Shakespeare înfloreşte în perioada imediat următoare Renaşterii umaniste, adică în aceea care a dat naştere manierismului. Manierismul e o specie a genului baroc (V. Eugenio d'Ors, *Du baroque*, Paris, 1935, pag. 155 şi urm.) care, în diverse metamorfoze, continuă să înrîurească artele. Principala-i caracteristică este aceea de a abroga canonul clasic al Renaşterii, deci de a satisface înclinarea romantică a sufletului omenesc. Manieristul, deşi pare a se inspira din lumea naturală, neglijează naturaleţea. Afectarea şi virtuozitatea îl atrag. Observaţia obiectivă şi ordinea raţională încetează să echilibreze imaginaţia. Arta se îndepărtează de sensibilitatea comună şi de înţelegerea comună. Proporţiile naturale ale lucrurilor sînt detronate. Vorbirea figurată dislocuieşte expresia directă.Poezia devine criptică, se complace în paradox, în neobişnuit şi în subînţelesuri.

În spaţiul limitat al studiului de faţă nu este locul să examinăm mai pe larg manierismul. Dar nu vom pierde prilejul de a ne continua ideile mai jos (. . .) Drept exemplu de manierism propunem de pe acum *Erotocritul* lui Kornaros, ce aparţine exact anilor imediat următori Renaşterii, ca şi Shakespeare şi Cervantes. Cînd Kornaros urmează modèle occidentale, bunăoară în descrierile de turniruri sau de scene de luptă (« a armelor zarvă »), aceste descrieri nu-i sînt dictate de vreo experienţă proprie. Turnirul, pe care îl cunoaşte mai ales din cărţi (asemeni lui Don Quijote), devine un joc al unor marionete gigantice, ce nu se clintesc sub loviturile ucigaşe primite drept în creştet. Rolul lor este, ai zice, să ilustreze o competiţie rituală, şi nu să o reprezinte realist (Kornaros poate să fi văzut vreo *giostra* în Creta. Dar cunoştinţele lui despre lupte şi dueluri se datorează îndeosebi lecturii lui *Orlando furioso* de Ariosto n.a.) Din contră, acolo unde poetul descrie simţăminte omeneşti (« puterile libovului, farmecul amiciţiei »), experienţa lui personală readuce simetria naturală, iar discursul atinge sufletul cu adevărul său. De aceea, tocmai această bucată a poemei, poporul a îndrăgit-o şi o ştie pe dinafară.

În limitele poeticii manieriste, Ritsos şi-a demonstrat neîntrecuta capacitate de a comunica cu lumea fizică. Temele sale ne sînt cunoscute: i le furnizează de obicei aducerea aminte. Ai zice că prin creaţia poetică Ritsos îşi recuperează vechiul sine şi se instalează din nou în lumea armonică a copilăriei. De aceea, pînă acum, în niciunul dintre poemele sale nu lipseşte Hristos — magnet a cărui atracţie nu poate fi înfrîntă.

Iisuse, dece ai îmbrăcat rochia asta lungă şi cernită şi spinii aceştia pe creştet? Oare nu se mai află flori pe lume?
Ori poate de ţi-ai fi pus o cunună de maci pe pletele-ţi nepieptenate, nu ţi s-ar mai fi deschis poarta raiului?
Nu zîmbi că am şi eu capul bandajat.
Deunăzi am alunecat prin mărăcini pe cînd alergam după fluturi.
Hai să ne luăm ca doi copii de mînă şi să ieşim la cîmp să te învăţ să cînţi din fluier.
(I, 345)

https://biblioteca-digitala.ro

Poemul, care în ansamblu creează impresia unui pleonasm, în detalii face uz de aluzii, subînţelesuri şi alte figuri înrudite cu litota. Nu lipsesc nici de aici reminiscenţele evanghelice: zeul antic al viilor are « privirea moale şi tandră a lui Crist », Maica Domnului, tăcută, apare dintre crinii ogorului, în faţa cărora păstorii au îngenuncheat şi s-au închinat etc. Discursul lui Ritsos este în acelaşi timp realist şi vizionar, cum am mai spus în pagini anterioare.

O fereastră înaltă e cîntecul, ce dă către stradă şi dă şi către cer.

(I, 351)

Acolo sus, unde ajunge privirea poetului,

Dumnezeu nu mai e supărat pe îngerii care au furat merele, nici n-are o brazdă adîncă săpată între sprîncene ca celălalt, ce şade ca un trîntor, de-i zi de lucru ori de-i sărbătoare, pe tavanul bisericii.

(I, 352)

Dumnezeu « s-a făcut iarăşi un greier şi cîntă în inima noastră ».

Într-însa e plăsmuită noua realitate.

Altădată ne citeam lecţiile, ne făceam rugăciunea şi ziceam că doi şi cu doi fac patru.

. . . .

Deci sufletul nostru şi cu sufletul lui Dumnezeu cît fac?
Nu ştie dascălul.
Noi ştim cît face: fac una.
Asta-am citit-o azi în cartea deschisă a soarelui, astăzi cînd am uitat de toate cărţile.

(I,358)

Sufletul poetului s-a contopit cu sufletul lui Dumnezeu, într-un mod autentic panteist. Dumnezeu este unitatea tuturor fiinţelor, reconcilierea antitezelor elementale. Această unitate a căutat Ritsos să o exprime în « Visul unei amieze de vară ». A frămîntat precum divinul demiurg aluatul haosului şi a împrăştiat peste toată zidirea făpturi noi din substanţă aidoma.

III. În plasa istoriei

Grecimea (1945—47). Versurile de început ale poemului *Grecimea (Aceşti copaci nu pot trăi sub un cer mai puţin, / aceste pietre nu pot să trăiască sub paşii străinului)* le-am tot auzit cîntate. Muzica (lui Theodorakis) e un obstacol pentru gîndirea critică. Vom căuta totuşi să rezumăm poemul şi să-i definim stilul.

Grecimea a fost scrisă de asemenea în anii 1945—47, şi e cuprinsă în culegerea *Veghe* (. . .) Ritsos dispune acum de o experienţă nemijlocită dintr-un spaţiu mai larg al ţării, pe unde — cum am văzut — rătăcise vreme de cîteva luni împreună cu tovarăşii săi. În acelaşi timp cunoscuse la prima mînă legenda vie a luptei partizanilor. Materialul acesta era firesc să fie transsubstanţiat în poezie.

Marile teme ale *Grecimii* sînt natura şi istoria patriei.

Acest peisaj este dur ca tăcerea,
strînge la sîn înfierbîntaţii bolovani,
strînge-n lumină măslinii orfani şi cu viile lui,
strînge din dinţi. Nu există apă. Doar lumină.

(II,59)

Peisaj grecesc, dar şi mediteranean, pe care îl întîlnim atît în Italia, în Spania şi în Provenţa, cît şi în poezia acestor ţări (Salvatoare Quasimodo, Jorge Guillén, Paul Valéry, Seferis ş.a.)

Tout est brulé, défait, reçu dans l'air
— *A je ne sais quelle sévère essence* . . . (Valéry).

https://biblioteca-digitala.ro

Peisajul e raportat de către poet la o geometrie de forme fundamentale, la o dezgolire ce amintește scheletul uman sau animal. În acest cadru,

atiția ani, toți rabdă de foame, toți de sete, toți sînt uciși
asediați dinspre nscat și mare. (II,60)

Cu versurile acestea s-a și făcut racordul între natură și istorie. «Năierul bea mare amară în cupa lui Ulise», «se scorojește-n depărtare fresca miceniană a apusului de soare», «pe-aceleași arii l-au aflat pe Dighenis». «În orice poartă-i încrustat un nume de-acum vreo trei mii de ani». Spațiu istoric ce primește într-însul — pe cine altcineva? — pe partizani. Cea mai mare parte a poemului e închinată legendei și proslăvirii acestora.

Pe zi ce trece mîinile lor seamănă tot mai mult cu țărîna
pe zi ce trece ochii lor seamănă tot mai mult cu cerul. (II,68)

Cînd poimîine straiele li s-or roade de tot și goi or rămîne între nasturii lor soldățești
așa cum rămîn bucățile de cer între stele văratece
atunci poate că le vom afla și numele și poate-l vom striga în gura mare: iubesc
(II,72)

Stilul personal al lui Ritsos este aici mai ușor de distins decît în alte poeme anterioare. Poetul a mînuit tezaurul adunat de simțuri și de spirit cu o expresivitate îndrăzneață, pe care o vom numi din nou «manieristă». La trăsăturile ei caracteristice pe care le-am amintit mai înainte, vom adăuga expresiile catahrestice, «absurde», contopirea sensibilului cu inteligibilul, reprezentările onirice, preaplinul, inegalitatea dintre expresie și emoție, *dictio praepostera* etc.

Iată cîteva mostre de stil manierist din *Grecimea:*

— *Prin găurile din mantăi moartea intră și iese.*
— *Și-acolo sus, învîrtită-n frigare, calea Lactee miroase-a osînză încinsă, usturoi și piper.*
— *Noapte urlașă ca o tavă pe peretele spoitorului.*
— *Cu mustățile lor, cimbru de Rumelia, tăvălite prin stele.*
— *Cînd smulgi un fir de păr din țeasta tăcerii.*
— *Luceafărul răsucește pe degete sufletul precum ar răsuci o țigare.*

Manierismul este stilul care, în perioada aceasta, se potrivește cel mai bine cu psihismul lui Ritsos: e o înrudire eclectică între ele, dar e și spiritul epocii. Există poeți înlăuntrul cărora Erosul se echilibrează cu Logosul, adică instinctul vital cu meditația. Ritsos este dintre aceia care, în clipa cînd creează, se lasă duși de un curent izvorînd dintr-o sursă întunecată. Elementele raționale, fără a lipsi întru totul, sînt limitate la a juca un rol invizibil. Ritsos ascultă de înclinațiile sale naturale atunci cînd se exprimă cu sarcasm despre categoria clasicului, *căci desigur la originea clasicului e un cunoscut verb popular*[1] *(Devenire*, 384)

Goethe i-ar răspunde: «clasicism înseamnă sănătate, romantismul e maladiv». Pentru poeții ce aparțin familiei de spirit clasice, cuvintele lui Ritsos constituie o blasfemie. Pentru ei, roadele conștiinței zămislitoare de forme depun mărturie despre ceea ce se ascunde înlăuntrul ființei. Fenomen rar astăzi, însă în vechea Elladă, în faza de înflorire a civilizației antice, ca și în toate Renașterile. (Nu ignor faptul că folclorul irațional este prezent și în arta anticilor, mai ales în epoca elenistică. Am semnalat-o incluzînd în ediția traducerii mele a *Bacantelor* lui Euripide — Atena, 1972 — o prefață semnată E. R. Dodds. Este cunoscută și investigația mai largă a acestui fenomen, întreprinsă de elenistul englez în cartea sa *The Greeks and the Irrational*, n. a.).

---

[1] (Butadă bazată pe o «etimologie populară», ce derivă cuvîntul *klasikó*(n) = ,clasic' din verbul *kla(n)o*-(aor.)*éklasa* =, a trage vînturi' (n.tr.).

https://biblioteca-digitala.ro

«Seminar estival» (1953—64) Lumina! Acesta este imboldul de care ascultă sensibilitatea poetică. Cel puţin de treizeci de ori devine protagonista acţiunii. Lumină din toate momentele zilei, în afara de ceasurile dimineţii. (E evident că poetul se trezeşte tîrziu). La amiază, « lumina e *neagră*, arsă de căldură » (pag. 31), măcar că Ritsos nu este primul care o spune, iar Chatzikyriakos a pictat chiar un «Soare negru » (« Un affreux soleil noir d'où rayonne la nuit » — V. Hugo, n.a.) Altădată, « miile de ochi ai amiezii sînt galbeni » (pag. 38). Amiaza te orbeşte (pag. 39), arde ca fierul incandescent, iar umbrele ei sînt de piatră (pag. 41). Oamenii, scaunele, oleandrii, « cheile Mariei şi încălţările lui Vanghelis » se scaldă în lumină (pag. 42). Marea plajă e lăsată pradă sălbaticei uitări a soarelui (pag. 47), vipia aurită vuieşte gîfîind (pag. 64). Lumina e în stare, cu o şoaptă la ureche, să te facă să cazi jos (pag. 65), chindia revarsă orbitoare răsfrîngeri « în domeniul regal al soarelui » (pp. 88, 89). Soarele e un zeu răzbunător: cine nu-şi umbreşte ochii, va fi pedepsit pentru lipsa-i de evlavie şi va fi orbit (pag. 91). « Lumina-i un triumf »; ridică în aer corăbiile, împreună cu balconul cu cele două fete, împreună cu cărăuşii şi ulcioarele (pag. 92). Lumina devine cauza deplinei dezgoliri a poetului.

Cu ochii închişi în razele soarelui; gol. Alge şi sare
în jur şi-năuntru-i. Pustiu. Lumină-ntunecată pînă la capătul lumii.

(*« Dezgolire »*, pag. 103)

Ritsos a contemplat bucuria şi tristeţea luminii la amiază şi seara. Lumina asfinţitului e mai blîndă. « Inexplicabil dupăamiaza se topeşte într-o privelişte roz-aurie din Scripturi » (pag. 76). « Seara-i pe jumătate cenuşie, pe jumătate portocalie » (pag. 30). « Dealuri şi-acoperişuri presărate cu praf de aur . . . O barcă trecu suspendată-n lumină » (pag. 33). Soarele în apus e ca un leu purpuriu (pag. 43), oglindirea lui întîrzie pe suprafaţa mării (pag. 67). Toamna: « soseşte vremea seriozităţii, soarele albeşte » (pag. 107) . . .

Cele două paragrafe anterioare seamănă cu pagini de jurnal ale vreunui impresionist, din grupul acelor francezi, vrăjitori ai penelului, din secolul trecut, ori ale pictorului cu numele de Elstir, zămislit de fantezia lui Proust şi dăruit de el cu capacitatea de a exprima înfiorările cerului şi scînteierile mării într-un oraş balnear din Miazănoapte . . .

Philoktētēs (1963—65) . . . Mai sus, vorbind despre cele dintîi « mitologicale » ale lui Ritsos, susţineam că poetul îşi căuta în miturile antice un « alibi ». Pe de altă parte, recurge la ele, deoarece numai personajele mitice sînt în stare să poarte povara problemelor cruciale ale vieţii şi morţii, aşa cum a dovedit-o teatrul clasic. Fiind vorba de o spovedanie individuală, mitul îi permite poetului o mai mare îndrăzneală, atît atunci cînd plonjează în inconştient cît şi în confesiunile decurgînd din aceasta. Ritsos n-a şovăit să îmbrace vechiul mit, precum ar îmbrăca un scufundător costumul de scafandru. Cei ce l-au zărit după ce a revenit la suprafaţă, prin geamul de la cască, s-au speriat de cît de livid îi era chipul. Era pe moarte oare? Era mort? În toate dramele antice, fără excepţie, preţul curiozităţii eshatologice a omului este moartea. Dar eroii tragici, « cei prea păţiţi şi mult munciţi de daimon », mor fără a fi fost înfrînţi. După ce au trezit în spectator « spaima şi mila », devin factori ai desăvîrşirii lui morale. În poemele sale mitologice, Ritsos se oferă pe sine drept jertfă, dar sacrificiul lui este simbolic. Suplinindu-l pe poet, eroii săi se autodistrug, mor ori sînt ucişi. Iar peripeţiile lor mitice le acoperă în cele din urmă un val vînăt, ce se numeşte Neantul sau Moartea. Celălalt tărîm se află în afara timpului, în « deşertăciunea absolută » (. . .)

https://biblioteca-digitala.ro

VI. Întunecatul septeniu — Alte mitologicale

Chrysóthemis (1967—70) . . . *Ce-anevoioase mai sînt şi vorbele — nu credeţi ? — cuvîntul cel drept către făptura noastră doar se-ndreaptă, — ori cel puţin, numai întru făptura noastră drept îl auzim. Iar toate celelalte-s pretexte mici sau mari, tocmeli, deghizamente.*

E de mirare să afli într-un poem de Ritsos asemenea afirmaţii — măcar că sînt puse în gura unei femei îmbătrînite, în pragul morţii. Sînt oare « anevoioase » vorbele pentru un poet care a scris o sută de mii de versuri? O poţi presupune, în anumite cazuri, mai ales dacă judeci după frecventele invocaţii ale Tăcerii. Şi cealaltă afirmaţie, potrivit căreia « cuvîntul cel drept către făptura noastră doar se-ndreaptă », se potriveşte oare unui poet care şi-a cucerit un public larg şi a sfărîmat cercul de fier al singurătăţii? Ce să mai spunem despre revoluţionarul ce şi-a căutat eliberarea în Istorie, şi care acum adoptă afirmaţia că toate sînt « pretexte mici sau mari, tocmeli, deghizamente »? Soluţia cea mai lesnicioasă ar fi să răspundem că Ritsos *nu* este Chrysóthemis şi cu aceasta să închidem chestiunea. Dar lucrurile nu stau atît de simplu. Poetului îi e dat privilegiul metamorfozelor. Prin puterea *Einfühlung*-ului se poate identifica cu oricare tipologie umană. (« Madame Bovary c'est moi »/ Gustave Falubert / . Şi Balzac, către un interlocutor: « Revenons à la réalité: parlons d'Eugénie Grandet » n.a.) Ne-au dovedit-o marii scriitori prin oamenii pe care i-au zămislit. Numai « oficiul de stare civilă » al lui Balzac a înregistrat peste două mii de naşteri şi de decese. Un alt uriaş al secolului trecut, Goethe, scria unui prieten al său: « Cu apetitul multiplu ce îmi stă în fire, nu pot să mă satur adoptînd doar un singur punct de vedere. Lucrurile pămînteşti şi cereşti alcătuiesc o asemenea împărăţie încît, pentru a o cuprinde, ai nevoie de toate organele tuturor fiinţelor la un loc ».

Chrysóthemis a ieşit din fiinţa şi din spiritul lui Ritsos. Cu alte cuvinte, poetul a zămislit acest tip uman din elementele alcătuitoare permanente ale caracterului său şi din cele pe care le-a captat pe calea intuiţiei şi a intelectului.

Ismena (1966—67) . . . *Ismena* se înrudeşte cu celelalte poeme mitologice ale lui Ritsos prin faptul că interpretează de asemenea sentimentul deşertăciunii, topind într-un acelaşi aliaj experienţe ale poetului cu elemente mitologice situate în afara timpului. Corupţia celor însufleţite şi neînsufleţite e inevitabilă, operele omeneşti sînt osîndite la uitare. Cîte ceva caută să mai păstreze memoria, dar şi acesta e un lucru ceţos şi fără noimă. Poemul comunică un sentiment dureros, al cărui pretext e mai degrabă forţa sugestivă a discursului decît evenimentele înseşi. Acestea s-au evaporat sau le-a înecat timpul, precum insectele captive într-o boabă de chihlimbar. Timpul e mort, Ismena încearcă să-l învie punînd în mişcare pendula oprită. Dar timpul avea drept repere trupul şi chipul ei. Iar splendoarea acestora nu se va mai întoarce. Moartea e inevitabilul moştenitor. Ismena a fost o creatură aeriană, la marginea istoriei, în afara lumii ca infantele lui Velázquez. Timpul a anulat-o. Ca simbol al deşertăciunii, mitica Ismenă l-a atras pe Ritsos, deoarece în sufletul său se încheiase demersul necesar pentru ca să o poată înţelege. Tocmai de aceea poetul se repetă: materia şi-o absoarbe din sine. Miturile nu au pentru el caracterul obiectiv care le-ar diferenţia sensurile. Miturile îi sînt măşti.

https://biblioteca-digitala.ro

VII. Întunecatul septeniu. Exilul interior

Schimbări în stilul poetic. Multe poeme din volumele perioadei 1967—71 cuprind elemente « absurde », ca de pildă acea femeie moartă care se instalează în ceasul de pe perete (« Năvodul »). Poemele acestea le-am clasificat în categoria « suprarealismului popularizat ». Înțelegem prin aceasta că poetul profită de libertățile suprarealismului fără însă a aplica scriitura automatică în stare pură și fără a da frîu liber delirului inconștient. În 1972, adică într-al cincilea an al dictaturi militare (și cine ar fi putut atuncea ști care avea să fie cel din urmă?), în poezia lui Ritsos se multiplică elementele « absurde », atît în conținutul narativ cît și în mijloacele expresive. Cititorul ar putea conchide: astfel trebuie că vorbesc oamenii după un îndelung cutremur.

Un om dotat cu sensibilitate — și cine e mai sensibil decît poetul? —, atunci cînd trăiește sub o tiranie, se află în primejdie de a-și pierde echilibrul sufletesc, ba chiar de a ajunge în pragul sinuciderii. În cazul lui Ritsos (. . .) ne este permis să ne întrebăm dacă nu cumva poemele « absurde » au constituit o necesară relaxare a tensiunii psihice. După cum se știe, Freud vede în boala sufletească o ieșire dintr-un climat de insuportabile presiuni interioare: instinctul de autoconservare preferă nebunia sinuciderii. Ritsos însuși, în eseul său despre Maiakovski (*Studii*, 18 și urm.) se arată conștient de salvarea furnizată de funcțiunile lăuntrice: « Acest făcător de minuni (Maiakovski), care se minunează el însuși de vedeniile sale, (. . .) preschimbă într-o minune chiar și ideea sinuciderii (și astfel o amînă neîncetat) » . . .

VIII. Producția tîrzie

Fedra (1974—75) . . . Cu poemele sale mitologice, Ritsos a demonstrat că obiectivitatea discursului se întîlnește pe o treaptă mai înaltă a lirismului: poetul nu își expune aici sufletul despuiat; sentimentele și le confesează printr-un mijlocitor. Astfel își ocrotește intimitatea sinelui și își conservă integritatea eului său moral. Totuși, exegetul poate desluși gradul experienței psihice și spirituale a poetului după sentimentele și gîndurile pe care le atribuie personajelor sale dramatice. Cu cît e mai bogată zestrea de observații, aluzii, ca și de lucruri lăsate în suspensie, cu atît poemul este mai viu. Un mit arhetipal, interpretat în mod adecvat, ascunde tot atîtea laturi nevăzute cîte trăiri omenești există. Undeva Goethe spune că aceia care imită plastica greacă imită natura, căci arta celor vechi *este chiar natura*. Același lucru se poate spune despre miturile antice.

(. . .)

Comentariile pot lipsi. Fiind însă vorba de ultimul — al treisprezecelea — poem mitologic, se impune să ne rezumăm observațiile într-o formulare succintă: Poemele mitologice ale lui Ritsos investighează fenomenul vital mai degrabă înspre înăuntru decît înspre înafară. Acesta este motivul principal pentru care le situăm pe culmea operei sale. Poetul se manifestă aici întreg: cu talentul cu îndelunga-i experiență sufletească și spirituală și cu arta lui. Dacă s-a drapat în veșmînt mitic, e ca să nu umble în zdrențe, precum contemporanii săi.

În românește de VICTOR IVANOVICI

https://biblioteca-digitala.ro

PREVELAKIS despre RITSOS

sau despre toleranță și iubire în actul critic

O carte cum este acest impunător studiu — de peste șase sute de pagini — al lui Pantelís Prevelakis, intitulat Poetul Yannis Ritsos *(Atena, editura Kedros, 1981), nu ar fi fost cu putință în Grecia înainte de 1974. Un critic mai degrabă conservator în convingerile politice și clasic în cele estetice, scriind despre un poet revoluționar în doctrina socială și în practica artistică: iată un fapt de neconceput în climatul public și intelectual grec postbelic, înveninat de sechelele războiului civil, a căror ultimă prelungire a constituit-o « întunecatul septeniu » (1967—1974) al dictaturii coloneilor, adică într-o atmosferă polarizată între totalitarismul larvat al dreptei la putere și sectarismul orb al stîngii în opoziție. Apariția acestei lucrări este astăzi înalt și exemplar simptomatică pentru democrația restaurată sau mai bine zis în sfîrșit instaurată în Ellada modernă și în mentalul colectiv al neoellenului, care a început, după o penibilă ucenicie, să dobîndească anevoioasa deprindere a* toleranței.

Autorul este conștient de semnificația respectivă a cărții sale, și o spune fără ocolișuri în Introducerea *la volumul citat, punînd totodată degetul pe rană: « / . . . / m-am simțit îndemnat să mă ocup de Ritsos și din sentimentul unei datorii întîrziate față de un creator trudnic pînă la uitare de sine, pe care atît Dreapta cît și Stînga l-au închis în reduta politicii: pe un poet ce a meditat la cele de dincoace și de dincolo de moarte ca un autentic metafizician! Recuperarea lui Ritsos în* întregul *operei sale — oricît ar fi aceasta de polimorfă și uneori contradictorie — o datorăm de urgență Națiunii noastre înseși, care are dreptul să-și redobîndească unitatea, după o* dezbinare *de aproape patruzeci de ani » (pag. 13, ss.nn.)*

Frumos și ciudat spus: privirea globală, întregită asupra operei poetului stă pe același plan cu unitatea organismului național; dimpotrivă tratamentul unilateral și sectar al poetului echivalează cu dezbinarea națiunii. Pe lîngă faptul că denotă o nobilă viziune despre Poezie ca liant al comunității, asemenea afirmații semnalează faptul că rădăcina răului pe care astăzi Prevelakis, prin cartea sa, alături de cei mai luminați compatrioți ai lui, în toate domeniile vieții spirituale, și indiferent de « culoarea » lor politică, încearcă să-l exorcizeze, este tocmai discordia generată de intoleranță, pe care vechii greci o personificau în temuta zeiță Eris, *iar cei noi i-au dat un nume,* dihonia, *trecut în mod semnificativ — pe filieră neogreacă — și în românește.*

În afară de această motivație de ordin general, Prevelakis se simte chemat să alcătuiască « biografia interioară » a lui Yannis Ritsos și dintr-o rațiune individuală, ce se va vădi de asemeni înalt semnificativă pentru chipul în care autorul aspiră la o relație de concordia discors *cu obiectul cercetării sale: « Ca scriitor de aceeași vîrstă cu poetul eram în plus pregătit să înțeleg răspunsurile pe care el le-a dat la provocarea vremii noastre și să le comentez într-un limbaj înrudit cu al lui » (pag. 10). Este vorba, așadar, de comunitatea de experiență derivînd din apartenența la aceeași promoție generațională.*

https://biblioteca-digitala.ro

Dar lucrurile nu stau chiar atît de simplu. Pentru că generația din care fac parte atît Ritsos cît și Prevelakis a fost una dintre cele mai dezbinate ale intelectualității grecești. În politică, opțiuni de un categoric exclusivism îi polarizează pe membrii acesteia între venizelism și comunism; căci Eleutherios Venizelos, lider carismatic al liberalismului și republicanismului ellenic, cel de care s-au legat toate speranțele de modernizare și progres ale țării, a fost totodată și cel ce a introdus în Codul Penal grec delictul de opinie, în scopul de a scoate mișcarea de stînga în afara legii. În estetică, alegeri la fel de pasionale pun în fața scriitorilor « generației anilor '30 » — cum îi numește istoria literară greacă — alternativa tradiționalism sau *modernism, în așa măsură încît orice limbaj comun între cele două tabere dispare, ori se poate stabili, cel mult, un dialog al surzilor. Iată ce constată cu amărăciune Seferis, după o polemică pe această temă cu cumnatul său, filosoful Konstantinos Tsatsos: « Ceea ce mă îngrijorează e cum doi oameni, care se cunosc și sînt prieteni de mult, dialogînd asupra unor subiecte ce pe amîndoi îi interesează în chip deosebit și despre care au discutat de nenumărate ori; după atîtea pagini, atîtea bune intenții și atît efort de a se exprima cu exactitate, au ajuns, făcînd bilanțul, la atîtea* malentendu-uri » *(« Monolog despre poezie », în* Eseuri, *vol. I, Atena, ed. Ikaros, 1981, pag. 105).*

În plus, în plan personal, totul pare să-l despartă pe Prevelakis de Ritsos. Formația: *unul a avut privilegiul să ucenicească pe lîngă un creator de geniu, Nikos Kazantzakis, căruia i-a devenit aproape un fiu spiritual; celălalt este un autodidact și un* self made man *în literatură.* Reușita socială: *Prevelakis s-a afirmat de timpuriu ca scriitor și a făcut o strălucită carieră universitară, ca profesor de Istoria Artei; Ritsos provine dintr-o familie de notabili scăpătați din Monemvasía (Malvoisie), factor ce i-ar fi putut marca firea cu pecetea resentimentului dacă nu și l-ar fi sublimat în revolta socială — pornind în viață cu acest handicap, poetul s-a aflat în tinerețe foarte aproape de tipul « proletarului intelectual » (după expresia lui Gherea), ba chiar a încarnat în această privință prototipul anacronic al sfîrșitului de secol simbolist (boemă, « lumpenizare », ftizie).* Ideologia: *primul este creștin, al doilea « cristomorfic », în sensul că Revoluția « uzurpă » în sufletul său conținutul și funcția arhetipală a figurii lui Crist (vezi paragraful cu acest titlu, tradus aici).* Poetica: *Prevelakis este un tradiționalist clasicizantă, zeii pe care jură sînt Dante, Goethe, Renașterea cretană . . .; Ritsos, după o prima fază mai tradițională, își forjează discursul liric și stilul individual incorporînd elemente non- și anti-clasice: manierismul, romantismul, avangardismul (futurismul lui Maiakovski, suprarealismul, expresionismul etc.).*

Cu toate acestea, punctele de dezacord nu pot constitui baza unei logici dicotomice și ostile. Prevelakis știe prea bine ce înseamnă dihonia *grecească: o știe prin* Erlebnis *propriu și din aspra istorie a patriei sale, Creta, această « insulă tragică » însîngerată adesea de invadatorul străin, dar și mai ades de încleștări fratricide (despre care vorbește într-o cutremurătoare dramă, tradusă și în paginile « Secolului 20 »): o știe așijderi și prin formație, căci testamentul literar al mentorului său spiritual, Nikos Kazantzakis, este un roman despre războiul civil, cu titlul* Ucigașii de frate *sau* Vrea să fie liber: omorîți-l ! *Și mai știe că tot ce se poate opune în chip mai eficace dihoniei este* iubirea. *O iubire, mai întîi, împărtășită de ambii, pentru un obiect comun, care este « limba poporului » (vezi paragraful intitulat astfel și cel ce poartă titlul* Magia limbii), *umilită pînă deunăzi de « purismul » dominant în statul grec, și ridicată la o nouă demnitate de mișcarea « demotică ». « Mișcarea aceasta a constituit pentru generația noastră o chemare la renaștere și prima noastră profesiune de credință după botez », scrie Prevelakis definind spațiul afectiv în care își află locul și el și Ritsos, în ciuda a tot ce îi separă, căci adevărata patrie a slujitorilor spiritului este întruparea sensibilă a acestuia, adică limba maternă. În numele acestui « patriotism » comun, criticul clasicizant ajunge nu numai să legitimeze, ci chiar să stabilească un adevărat*

https://biblioteca-digitala.ro

Einfühlung *cu « excesele (după el) manieriste » ale poetului avangardist. O iubire, în al doilea rînd, ca imbold simpatetic către obiect, ce garantează cuprinderea acestuia în dimensiunile sale reale, nealterate de pre-concepţii: « De acest creator, / . . . / am încercat să mă apropii fără prejudecăţi şi să-mi aştern pe hîrtie impresiile cu dragoste de adevăr, fără a rămîne mai prejos întru iubire,*

căci nimeni nu aşează mai jos decît pe frate
pe-acel tovarăş dăruit cu minte şi ştiinţă.
(Odiseea, *VIII, 585—86*) »

(Introducere, *pag. 14*).

Toleranţa, aşadar, Prevelakis o învaţă la şcoala iubirii, tot acolo unde învaţă şi lecţia cinstei intelectuale. Căci toleranţă nu înseamnă abdicare de la principiile proprii, şi nici iubire nu înseamnă condescendenţă faţă de cel iubit. Criticul o dovedeşte spunîndu-şi calm dar tăios părerea, cu privire la ambiguităţile « poeziei angajate » (vezi paragraful Cazul lui Ritsos ca poet angajat) *sau cenzurîndu-l pe poet pentru atitudinea sa balsfematoare vis-à-vis de clasicism (vezi paragraful* Grecimea).

Toleranţă înseamnă a recunoaşte legitimitatea diferenţei *ca pe un factor de bogăţie spirituală şi mai înseamnă a practica dificila disciplină a* pluralismului. *Deşi nu o spune nicăieri explicit, mi se pare că zeitatea tutelară pe care autorul o situează deasupra tuturora în Panteonul său intelectual este Voltaire: « Nu îţi împărtăşesc convingerile, dar mi-aş da viaţa ca să le poţi susţine în libertate ». În veacul atîtor fanatisme criminale nu este niciodată de prisos să o repetăm.*

Spuneam la începutul acestei note că doar cu şapte ani în urmă această carte nu ar fi fost posibilă. Acum trebuie să mă corectez: nobleţea figurii intelectuale a lui Pantelis Prevelakis constă în faptul că a fost dintotdeauna pregătit să o gîndească. Şi dacă astăzi « biruit-a gîndul », e şi pentru că totdeauna au existat oameni pe care tirania nu i-a împiedicat să construiască, răbdător şi tenace, un edificiul mental unde să-şi afle sălaşul libertatea vieţii.

VICTOR IVANOVICI

https://biblioteca-digitala.ro

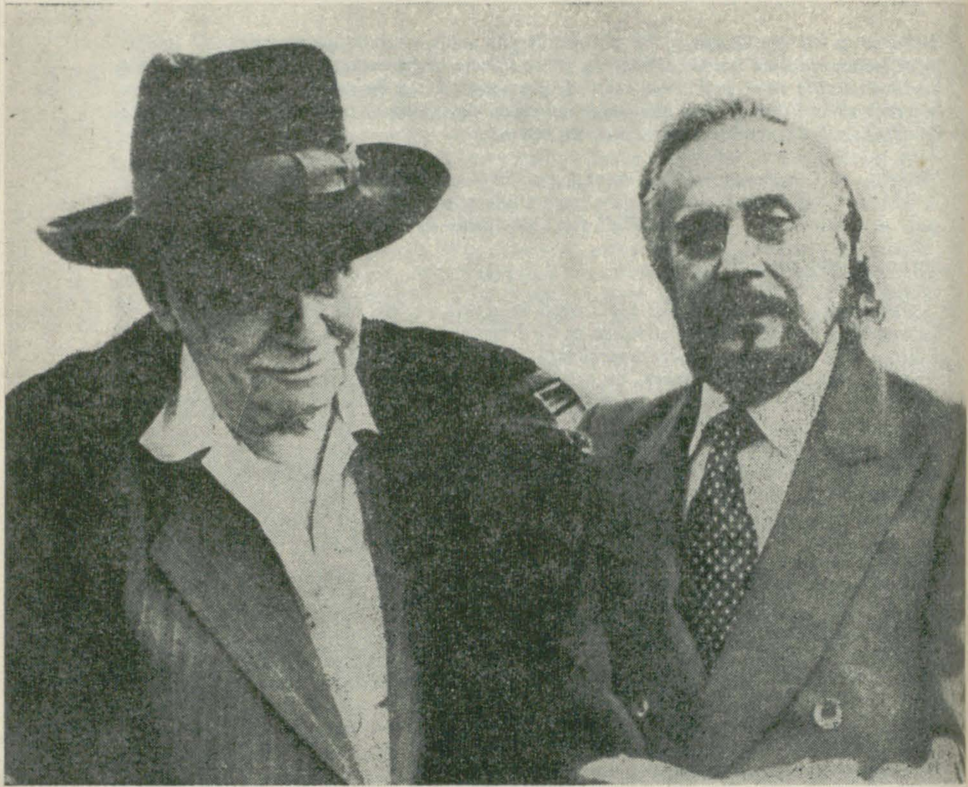

Ritsos întîmpinîndu-l pe Aragon, la sosirea pe aeroportul din Atena, 28 octombrie 1977

ARAGON—RITSOS

https://biblioteca-digitala.ro

Ce 1er Mars 1977

Cher Yannis, si vous permettez que je vous parle ainsi familièrement, voilà qu'un rêve de tant d'années devient possible, si vous voulez bien accepter mon invitation, car je n'ai jamais eu la liberté d'aller vous voir chez vous toutes ces années d'émerveillement que j'ai eues de vous, pour tout ce que vous avez écrit et que j'ai pu connaître. Voilà:

Ismène va incessamment être portée sur les [illegible] à Paris, dans la traduction de Dominique Grandmont qui m'a donné votre adresse. La première du spectacle aura lieu le 12 avril, et ce serait une chose merveilleuse que vous puissiez y voir en votre compagnie.

Aussi permettez-moi de vous inviter à Paris. J'ai une chambre où ont habité autrefois, Rostropovitch, la Duncan [illegible] et d'autres... Si vous pouviez arriver à Paris quelques jours avant, et vous y resteriez le temps qu'il vous plaira.

Je suis sûr que votre venue ici serait pour [illegible] une chose bienheureuse... Elle ne serait pas seulement une chance pour le spectacle, mais un sujet d'émotion pour des milliers et des milliers de gens, comme cela fut pour Nazim Hikmet et Pablo Neruda, à Paris.

Pour moi cela sera davantage, car il n'est pas possible que vous ignoriez que je vous considère, sans [illegible] possible, comme le plus grand, le plus magnifique poète de notre siècle, et cela pour le monde entier.

https://biblioteca-digitala.ro

[illegible] ici n'est de la [illegible]. Je suis vieux,
[illegible] ans, et ne tiens pas tellement à vivre jusqu'à vieux,
mais ce serait pour moi une chose énorme, la
[illegible] de tombe marié, si vous acceptiez de
venir comme je vous le demande, et de me
donner ainsi la chance dans cette fin de ma vie
d'avoir vu, ici, chez moi, celui qui m'a fait
[illegible] et tant d'années rêver de lui, porter en moi,
même "mis en français", la merveille de ses chants.
Celui pour qui j'ai tant de fois, et des années entières,
tremblé de ne jamais le connaître...

Venez, je vous en prie. Nous sommes tant ici qui
ressentions comme moi votre présence.

Qu'est-ce qu'il faudrait dire de plus? [illegible]
vous, je me sens timide et maladroit. Mieux vaut que
je m'en tienne à ce que j'ai déjà si maladroitement
dit. Répondez-moi...

Aragon

56 rue de Varenne Paris 75-007 - FRANCE

În primăvara lui 1967, Aragon lansează — prin revista « Les Lettres françaises » — o campanie de protest pentru eliberarea lui Yannis Ritsos, « unul din cei mai mari poeți ai epocii noastre ». Gest cu implicații poetice și politice.

Zece ani mai tîrziu, piesa lui Ritsos, « Ismena », este montată de Patrice Kerbrat la teatrul Gaîté Montparnasse, cu Judith Magre în rolul principal.

În ajunul premierei, Aragon îl invită pe autor la Paris. Textul scrisorii (datat 1 martie 1977), palpitînd de o profundă, necenzurată emoție, unind entuziasmul tineresc pînă la candoare cu înțelepciunea unei existențe ajunse la amurg, rămîne o mărturie impresionantă pentru felul în care un mare Poet știe să întîmpine marea Poezie:

« . . . Sînt convins că venirea dumneavoastră aici va fi pentru mulți un lucru răscolitor . . . Ea va deveni nu numai o șansă pentru spectacol, ci și un prilej de adîncă

https://biblioteca-digitala.ro

Culoare
între MATISSE și RITSOS

Nu e albastru, — zice, — roșu este cerul cu pistrui galbeni. Așa zice. Ridică mîna, ia farfuria roșie de pe poliță, taie mărul, aruncă pe fereastră mărul și farfuria, vine în fața oglinzii și se piaptănă, cu pantofii roșii, părul verde, sîni albaștri, cu cuțitul între dinți ca o zăbală, gata să sară peste umbră-i, cu calul ei cel roșu — și coama îi străfulgeră scuturîndu-se în străfundul oglinzii.

« Neîmblînzita », MĂRTURII II.

Citind anul trecut *La maison est à louer*[1], o culegere de poeme, în traducere, ale lui Yannis Ritsos, care pe atunci se afla surghiunit în insula Leros, mi-am notat « Neîmblînzita » ca să o pun drept motto la începutul acestui capitol, ce cu anticipație îl numeam « Despre culoare », așa cum

---

emoție pentru mii și mii de oameni, ca și altădată cu Nazim Hikmet și Pablo Neruda, la Paris.

Pentru mine, ea va însemna mult mai mult, căci e imposibil să nu știți cît vă prețuiesc, fără putință de tăgadă, ca pe cel mai mare, cel mai magnific poet al secolului nostru și din întreaga lume.

Nu o spun ca să vă flatez. Împlinesc în curînd 80 de ani și nu țin să mai trăiesc mult, dar ar fi pentru mine un lucru enorm, recompensa întregii mele vieți dacă ați accepta să veniți, așa cum vă rog, și să-mi dăruiți astfel șansa, în acest amurg al vieții, mele, de a-l fi văzut aici la mine, de a-l fi cunoscut pe cel ce m-a făcut atîția și atîția ani să-i visez, să-i port în mine, chiar dacă în « veșmînt francez », miracolul cînturilor sale. Cel pentru care de atîtea ori și atîția ani la rînd am tremurat de teama că nu-l voi cunoaște niciodată . . . »

Dintr-o scrisoare a lui Aragon către Y. Ritsos — 1977, pregătind premiera spectacolului cu poemul « Ismena »

https://biblioteca-digitala.ro

intitulase Matisse însuşi un întreg număr din *Verve*, apărut la 25 noiembrie 1945, şi despre care voi vorbi aici în mod special.

Sub un soare negru, cele două cuvinte: Despre culoare, semnate H.M. (în acea *Verve*, verde şi albă, în care Matisse dădea la iveală rodul îndelungii sale trude din anii războiului), deveneau graţie acestui motto ceva mai mult decît un titlu, deveneau un prolog, în aşa măsură încît m-a cuprins dorinţa să nu mai dau capitolului respectiv din cartea mea acelaşi titlu pe care pictorul îl dăduse expunerii activităţii sale, ci să-i pun un altul, luat tot din Matisse, şi anume din convorbirile noastre din 1942. Iar cînd, cu puţin timp în urmă, vrînd să transcriu versurile de mai sus, am luat în mînă volumaşul în care le întîlnisem tipărite, de teamă ca nu cumva să le fi copiat greşit, am dat peste alt text, ce ar putea şi acesta — într-alt mod — să devină un motto la cele ce urmează, ba chiar unul atît de potrivit încît voi începe cu el.

Cum veţi vedea, s-ar zice că poetul grec şi-a scris poemul tocmai despre această guaşă dublă, decupată cu foarfeca, în alb şi albastru, adică despre nudul feminin din seria *Jazz* [1] pe care l-am comentat undeva în cartea de faţă, punînd imaginea respectivă, care e umbra fiinţei ei, tot atît de sus pe cît a putut arta antichităţii ellene să divinizeze frumuseţea femeii. Este una dintre micile fabule ale vremii noastre, ce-mi e dragă pentru morala ei fără învăţăminte moralizatoare, asemeni multor tablouri ale lui Matisse; iat-o:

FEMEIA ALBASTRĂ

Şi-a muiat mîna în mare.
I s-a făcut albastră.
Şi i-a plăcut.

Goală s-a aruncat în mare.
Şi s-a făcut albastră.
Albastră vocea ei ca şi tăcerea-i.

Femeia albastră.
Toţi au admirat-o.
Nimeni n-a iubit-o.

---

[1] *Jazz:* serie de compoziţii alcătuite din decupaje de hîrtie colorată şi apoi lipită. Această serie a fost tipărită litografic în 1947. În 1950, Matisse a terminat picturile din Capela Dominicanilor din Vence (N.tr.)

https://biblioteca-digitala.ro

Nud albastru — Matisse 1952

https://biblioteca-digitala.ro

Ritsos ne-a dat, de data aceasta, ceva atît de asemănător, încît mai că aş jura că trebuie să fi văzut seria *Jazz*, deşi e imposibil : căci atunci cînd s-a publicat această superbă carte, poetul se şi afla, pentru alte raţiuni, într-un lagăr de concentrare din Grecia, în insula Lemnos, poate la Makrónisos sau la Aghios Evstratios ; mobilizarea opiniei publice ce a avut loc în Franţa prin intermediul revistei *Lettres Françaises* a avut drept rezultat să fie pus în libertate, dar cu adevărat există puţine probabilităţi ca astfel de cărţi de lux să fi pătruns atît la Atena cît şi în insulele unde erau trimişi poeţii, pentru că vorbeau prea bine limba lui Homer. Ai putea crede că e vorba de o întîmplare veche, ce a trecut pentru totdeauna ; însă Ritsos avea să ia din nou, în 1968, drumul insulelor [2].

În româneşte de VICTOR IVANOVICI

---

* Fragment din cartea lui Aragon *Henri Matisse*, roman, Gallimard, 1971. Este vorba de paragrafele iniţiale din capitolul « Despre culoare », ce s-au publicat în traducere greacă sub titlul « Sentimentul culorii la Ritsos », în revista *I Synécheia*, no. 1, martie 1973).

[1] Aragon se referă la volumul *La maison est à louer*, în traducerea lui Gérard Pierat. Les Éditeurs Français Réunis, noiembrie 1967 (N. tr.)

[2] Iar Matisse nu e mort. Sînt la el acasă, în odaia cu păsări, şi ne ciorovăim încă odată, pentru că a făcut ilustraţiile la o ediţie din John-Antoine Nau — şi de ce nu? —, iar eu aş fi preferat ca el să-l ilustreze pe Ritsos. Dar el îmi spune că nu-l cunoaşte, aşa cum nu-l cunoştea nici pe Charles Cross, şi că e treabă anevoioasă din cale afară să-ţi procuri un Ritsos în acest *paradis*, unde pictează fresce pe norii care valorează cît toate zidurile din lume la un loc, puse la dispoziţie de Dominicani ori de comunişti, căci norii îşi schimbă neîncetat forma, precum gîndul, şi pe Matisse îl distrează să contemple schimbarea.

https://biblioteca-digitala.ro

VALENTIN DUMITRESCU

HOMO CREATOR

Însemnări despre ALETHEIA lui ANTON DUMITRIU

Încă din 1938, într-un eseu publicat în Revista Fundaţiilor Regale, Anton Dumitriu stabilea datele unei probleme pe care o va urmări (dacă nu cumva ar fi mai corect să spunem că ea îl va fi urmărit pe filosof) pe parcursul unei jumătăţi de veac, căpătînd contur definitiv în lucrarea recent apărută « Aletheia — încercare asupra ideii de adevăr în Grecia antică ». Între scrierile care au configurat-o s-au scurs perioade variabile de timp, datorate nu numai intensei sale activităţi de om de ştiinţă şi logician, autor printre altele al unei monumentale « Istorii a logicii », dar şi mersului « viclean » al istoriei ca atare.

Acel eseu, purtînd marca unei epoci de explozivă creativitate intelectuală este posibil să fi trecut însă neobservat la data apariţiei. Explicaţia constă tocmai în faptul că, prin idealul pe care-l implica dar şi prin perspectiva enciclopedică se integra deplin în mişcarea de idei a timpului. Era deceniul în care se afirmase o întreagă pleiadă de « iconoclaşti », cînd Mircea Eliade cu eseistica sa (« India », « Insula lui Euthanasius » etc) şi tratatele ştiinţifice, Constantin Noica (« Mathesis sau Bucuriile simple »), Emil Cioran (« Pe culmile disperării »)

https://biblioteca-digitala.ro

lărgiseră substanţial cadrul cunoaşterii, înmulţind totodată modalităţile de accedere la adevăr. O « roză a vînturilor » patronează emblematic demersul acestor gînditori iar unul dintre ei avea să sintetizeze printr-un aforism spiritul epocii care se manifestă ca o neîncetată căutare de sine, căutare ce include însă, cu justificări diverse, ceea ce pînă atunci trecea drept simplă « rătăcire ». Astfel s-a spus că drumul cel mai scurt către tine însuţi este înconjurul lumii, formulă ce exprimă nu doar necesitatea libertăţii ca posibilitate de realizare a omului prin aproximări şi corecţii multiple, dar şi generozitatea unui proiect care rămîne pînă astăzi inconfundabil.

Fiindcă, în realitate, era vorba de un ideal unic, unind subteran eforturile cele mai diverse în încercarea de a arunca o punte între cunoaştere şi cunoscător iar aceasta aducea în prim plan, simbolic în unele cazuri, obsesiv de cele mai multe ori, aşa-numita « problemă a realizării ». Acum speculaţia, discursul filosofic încetează de a-şi mai fi suficient, el nu mai este un scop în sine ci, îndeosebi, o « cale ». Apoi lumea conjuncturală îşi pierde, pentru cugetător, supremaţia constrîngătoare, efemeră în ultimă instanţă, pentru a face loc unei extensiuni a creaţiei. Chiar marile strigăte de disperare nu sînt decît tot o expresie a tentaţiei absolutului, un reflex al aspiraţiei spre universal care proiectează gîndirea spre ţărmurile prea puţin explorate ale Fiinţei, începînd să se străvadă, cu tainicele şi incalculabilele lor promisiuni, dincolo, de hăţişul vulgar al himerelor.

Eseul lui Anton Dumitriu purta titlul « Disciplina spiritului » şi oglindea multe din trăsăturile amintite mai sus. Este, dealtfel, acesta, semnul sub care va sta întreaga sa creaţie ştiinţifică şi filosofică căci, lucru cu adevărat remarcabil pentru un gînditor cu o pregătire multidisciplinară, îi va rămîne cu desăvîrşire străină ispita de a confunda planurile de referinţă, eclectismul, poetizarea forţată a raţionamentului. Pentru cel care scrisese deja « Bazele filosofice ale ştiinţei » şi « Valoarea metafizică a raţiunii » nu mai putea fi vorba de a se sustrage rigorilor asumate, chiar şi atunci cînd, pentru a sublinia sensul discuţiei, comentariul lua în considerare, cu egală competenţă, operele unor Guenon, Plotin, Ramakhrisna, Dionisie Areopagitul, Meister Eckart.

Toate acestea ar putea fi puse pe seama curiozităţii generale a epocii, a interesului intelectual pentru valorile consacrate ale umanităţii, însă astfel n-am reuşi să înţelegem semnificaţia lucrării în contextul operei gînditorului român.

Pentru că, proprie îi era, pe lîngă informaţia ştiinţifică la zi şi multitudinea perspectivelor abordate, ca într-o privire prismatică, încercarea de a găsi un corespondent european performanţelor, pe cît de entuziasmante pe atît de greu de conceput, de « realizat », specifice Orientului.

Nimic gratuit, bovaric în această întreprindere, dimpotrivă, ceea ce atrage atenţia este caracterul « aplicat » al cercetării într-un domeniu care se pretează speculaţiilor de tot felul precum şi coerenţa proiectului pe care celelalte scrieri îl vor amplifica.

Problema era aceea a opţiunii între « valorile interioare » şi « valorile exterioare », între ceea ce iese din contingent şi de sub spectrul uzurii şi ceea ce este fluctuant, relativ, în ultimă analiză, între valorile spirituale, inepuizabile şi valorile culturii (ceea ce poate fi învăţat doar, adresîndu-se memoriei, o condiţionare printre altele). « Ştim dar nu putem fi ce (ori cît) ştim » pare să fie, în viziunea lui Anton Dumitriu formula crizei europene, definită ca o dramă a inteligenţei. Adăugăm cunoştinţe altor cunoştinţe, indiferente în fond propriului nostru destin, rămînînd descoperiţi precum orice ignorant în faţa vicisitudinilor vieţii. Stăpînim ficţiuni

https://biblioteca-digitala.ro

dar sîntem privați de accesul la o realitate căreia abia dacă îi percepem umbra. Aceasta este însă contradicția logică a unei situații de fapt, ale cărei elemente vor fi nuanțate în eseul « Orient și Occident », unde spiritul oriental este luat ca termen de comparație pentru a pune în evidență singura chestiune socotită cu adevărat importantă: « omul și problema lui ». Trebuie să amintim aici că acest eseu de filosofie a culturii apărea în anul 1943, într-o perioadă cînd cuvîntul « criză » intrase în uzajul unor vaste regiuni ale umanității, chiar dacă pe atunci nu i se puteau detașa încă decît fragmentar întunecatele implicații.

Așadar gînditorul pornise de la constatarea unei anume stări de lucruri în convingerea că, întrucît problema are înfățișarea nodului gordian, soluția s-ar putea desprinde prin tăierea « nodului », în speță, prin înlăturarea problemei. Nu este vorba de o « întoarcere », de un refuz al realizărilor spiritului modern, ci de o resurecție a ceea ce ne este deja constitutiv. Nu poziția unui Tagore sau Guenon pot face lumină în această perspectivă, ci mai degrabă aceea a unui Wittgenstein, care exprimase aforistic sensul unei dezlegări. « Simtim, spunea el, că și atunci cînd tuturor întrebărilor științifice li s-ar fi găsit răspunsul, problemele vieții noastre nu ar fi fost atinse deloc. Negreșit, atunci nu mai rămîne nici o întrebare; și acesta este răspunsul. » Rezolvarea problemei vieții se recunoaște atunci « în dispariția acestei probleme ».

Prin urmare, dacă răspunsurile ce i s-au adus n-au făcut decît să adîncească, în conștiință, conflictul spiritual al omului modern, se impunea necesitatea unei re-construcții, găsirea acelui fundament real capabil să unifice ceea ce există în mod « nefericit », dispers.

Atitudinea poate părea veche de cînd lumea, nu însă și solutia pe care o va produce. Fiindcă, iată, există o tradiție pe care avem încă șansa să o recuperăm, nu pentru că ne-ar fi mai comod să o facem, ci deoarece este consubstanțială ființei noastre, răspunde fondului nostru intim, definindu-ne autenticitatea. Socraticul « Cunoaște-te pe tine însuți » ar reprezenta o astfel de întoarcere asupra existenței proprii, nu precum asupra unui obiect cum a procedat știința emancipată de subiectul cunoscător, ci ca asupra subiectului absolut care este Ființa. Căci, spune Anton Dumitru, descoperind urme ale acestei tradiții în raționalismul cartezian de pildă, « miracolul cel mare al lumii este faptul că exiști » și, că, astfel, « nu exiști la egalitate cu alte obiecte ». Este aici punctul de plecare pentru acea cunoaștere fantastică pe care gînditorul o va inaugura odată cu eseul « Philosophia Mirabilis » și care are în centru conștiința existenței proprii înțeleasă ca un eveniment « cosmic », punct din care pornesc razele cunoașterii și ale acțiunii, neafectat în fond de asaltul timpului și al experienței, egal sieși fiindcă își este fidel pe deplin.

O tensiune spre primordial, dar prin intermediul unui impresionant bagaj de concepte științifice și filosofice, a unei erudiții de factură enciclopedică definește demersul lui Anton Dumitriu, căutarea acelui « punct arhimedric » al Ființei care să legitimeze pozitivitatea creației. « Homo creator » va fi așadar termenul prim dar și ultim al meditației filosofice, distins de făptura săracă a lui « homo faber » care poate doar produce în limitarea a ceea ce este dat, însă nu și să se justifice pe sine, să se fundeze și să se recunoască. În timpurile moderne problema lui « homo faber » a ajuns să se reducă, să se confunde cu așa numita problemă a « moștenitorului » pe care un Ortega y Gasset îl vedea în ipostaza omului massificat, imatur și amorf interior, repetînd în mod distorsionat ceea ce generațiile anterioare l-au transmis, incapabil să-și construiască, să-și domine existența.

În raport cu acest surogat al civilizației, « homo creator » este prin el însuși un civilizator, ridicîndu-se la rangul înalt de oglindă a creației.

https://biblioteca-digitala.ro

Ipoteza cu care se deschide « Philosophia Mirabilis » este mai degrabă o premisă metodologică. Întrucît este cunoscută existenţa unor monumente imposibil de explicat prin momentul istoric în care au luat naştere (terasa de la Baalbek, piramida de la Palenque etc.), tot astfel trebuie să fi existat « monumente ciclopice de idei » care să justifice aceste grandioase construcţii, în absenţa cărora rămîn private de sens. Aici însă va fi şi momentul în care gîndirea se întoarce asupra ei însăşi, omul se apleacă asupra existenţei sale.

Ideea fusese reluată şi în alte lucrări cu înţelesul că ştim mai mult atunci cînd ştim că nu ştim decît atunci cînd doar credem că ştim şi, în fapt, nu ştim. Căci, afirma filosoful în « Orient şi Occident », « omul care ştie este foarte puţin; omul care face este tot atît; dar omul care este, pentru că ştie, este un zeu. » Această stare de zeu care, spuneau gînditorii vechii Elade, intră în prerogativele fiinţei umane, reprezintă totodată « miracolul » care stă la baza filosofiei. Cercetarea se axează pe reconstituirea spiritului antichităţii greceşti, extrăgînd din « mărturiile » păstrate în mythuri şi în creaţia poetică dar şi, fragmentar de cele mai multe ori, în lucrările filosofice, imaginea fascinantă a unei greu de imaginat realizări ale omului, transformînd mirarea, sursă a oricărei filosofii, într-un « obiect de admirare » şi ajungînd pînă la originile a ceea ce s-a numit, nu întîmplător, « miracolul grec ».

Este un domeniu în care Anton Dumitriu trebuie să se fi simţit cu adevărat « acasă ». O dovedeşte nu numai profunda cunoaştere a filosofiei şi culturii greceşti, a cărei limbă îi va oferi argumente de ordinul esenţei, dar şi familiarizarea cu comentariile filosofilor moderni dintre care acelea ale lui Heidegger vor ocupa un loc principal. Mergînd pe urmele sale gînditorul român poate dovedi de pildă că, nu numai etimologic, o expresie ca « iubire de *sofon* » nu se reduce doar la înţelesul de « existentul primit de Fiinţă », dar ea trimite îndeosebi la ceea ce, printr-o formulă doar în aparenţă poetică, va fi desemnat ca « primirea cu tot ceremonialul, ca într-o *missa solemnis*, a Fiinţei de către existent în momentul cînd filosofează », fiind în fond, întîlnirea cea mai prodigioasă pentru destinul existentului.

Sublinierea acestui caracter de ceremonial are o importanţă deosebită. Ceea ce, în textele vechi, fusese interpretat ca simplă mirare, prin care debutează meditaţia filosofică, capătă astfel un sens aparte, prezent în limba greacă dar socotit adesea prea puţin relevant în context. Sensul de « miracol » atrage atenţia tocmai asupra unui asemenea contact fabulos în ordinea cunoaşterii şi a existenţei, realizînd legătura cu lumea « tăcută » a mythosului la care filosofia greacă a făcut mereu apel şi în al cărei fond se originează, moment în care gîndirea şi experienţa trăită nu se separaseră încă, manifestîndu-se cu unitatea principiului. Tema va fi reluată, concretizată, dacă e să ne exprimăm astfel, în perimetrul culturii europene, în culegerea de eseuri « Cartea întîlnirilor admirabile », splendidă demonstraţie a « productivităţii » unui mod de gîndire, al proiectului generos pe care-l poartă cu sine. Fiindcă aici, « Philosophia Mirabilis », situată la confluenţa unor discipline aparent de neconciliat într-un sistem precum mythologia, logica, filologia clasică, teoria cunoaşterii, ethnologia, manifestă o extraordinară toleranţă în raport cu tot ce ţine de lumea şi destinul omului, dovedindu-se un « instrument » subtil, capabil să se plieze, să se « aplice » asupra diferitelor « trepte ale Fiinţei » ce se succed completîndu-se, făurind în cele din urmă o totalitate a comprehensiunii unde nimic nu pare să rămînă străin. Există aşadar o calitate rafinată a înţelegerii, o toleranţă care nu este doar un corolar al superiorităţii modului de privire, ci însăşi nervul său viu. Şi este fără îndoială surprinzător să întîlneşti un filosof care, alegîndu-şi drept maximă propoziţia lui F. Bacon « de nobis ipsis silemus » — « despre noi înşine tăcere », să transforme tăcerea, precum alchimiştii plumbul în aur, într-un mod de a spune, vorbind implicit despre momentele grave ale destinului său prin

https://biblioteca-digitala.ro

prisma unor creații care ni se adresează tuturor, care ne-au devenit constitutive și de care nu ne putem despărți fără riscul de a parveni la poziții inferioare privilegiilor pe care ni le acordă ființa căreia îi aparținem, despre care anticii spuneau că este asemeni zeilor.

În « Cartea întîlnirilor admirabile », Don Quijote, Ulise, Faust dar și Descartes, Orfeu dar și Dante și Socrate sînt convocați pentru a susține cauza aceasta mereu pusă la îndoială și mereu dovedindu-și actualitatea dincolo de orice dublu și de orice asediu dinafară, statornicia aceasta căreia istoria nu a reușit să-i frîngă rădăcinile, « accidentele » timpului n-au făcut decît să mobilizeze speranța și puterea de a rezista.

Fiecare capitol debutează ca o poveste, într-un stil colorat de vraja confesiunii. Este nostalgie, dar și gînd liber, cunoaștere exprimînd o adîncă încredere în virtuțile sufletului și a minții omenești dar și patos poetic în încercarea de recuperare a ceea ce este intim și totodată demn de a fi relevat, pentru că reprezintă ceva ce și-a cucerit dreptul la neuitare. Citim astfel și dincolo de rîndurile scrise, cu senzația că participăm noi înșine la o aventură spirituală. Textul este concis, străveziu ca luciul oglinzii, de o calitate rară a gîndului și a expresiei. Iată de pildă începutul eseului « Faust sau rebeliunea inteligenței »: « Dacă cu ceilalți eroi ai căutărilor mele m-am întîlnit în ceasurile de meditație sau de visare, cu Faust am fost împreună în momentele profund dramatice ale vieții mele. Fiindcă Faust nu se arată — ca și Mefistofeles — decît atunci cînd te îndîrjești împotriva destinului, atunci cînd îți închipui că nimic nu e valabil și că trebuie să apelezi la imposibil pentru a găsi soluția existenței tale și a problemelor ei. Atunci, Faust îți este prieten bun și tovarăș de drum pe suișul greu al calvarului, împărtășind cu tine tot zbuciumul din afară și dinăuntru. »

Viața conștientă își recunoaște chipul în oglinda arhetipurilor, cunoașterea devine contemplare, gînditorul se întîlnește la capătul tuturor încercărilor cu sine însuși și aceasta este taina, « oprirea », revelația principiului. Este realizarea unui anume mod de a fi care se transformă, prin propriile prerogative, într-un mod de a spune. Dar aceasta era la origine și scopul filosofiei, căutarea deliberată a Adevărului, a acelei stări « fără uitare » a conștiinței, a absolutului care, în concepția vechilor greci, dădea sensul plin al conceptului « Aletheia. »

O perspectivă fabuloasă se deschide în fața cercetătorului, o « lume » care este în fond o încrengătură de manifestări solidare în substanța lor reflexivă și pe care numai un mod de tratare nediscriminatoriu o poate salva de pericolul obnubilării, al abstracției reductive ori al speculației imperative. Trebuie să-i luăm pe greci în serios, este teza filosofului, fiindcă numai o privire « dinlăuntru », o privire purificată de preconcepțiile noastre de oameni moderni poate da seama de viziunea lor asupra adevărului altfel riscînd să suprapunem propria viziune peste aceea care le aparține. Să încercăm așadar să gîndim asemeni lor — iată ceva care, la prima vedere, te duce cu gîndul la aventurile utopiei (nu procedase oare analog și Don Quijote cînd pornise să dea chip, în lumea timpului său, idealului cavalerilor rătăcitori, jucînd, cum se spune, totul pe o carte? !), numai că aici tocmai această îngustare a privirii va conduce, asemenea lentilei unui aparat de proiecție, la o imagine prismatică a problemei, în cazul de față conceptul de adevăr. Aletheia, adevărul în expresia forjată de greci, se traduce ca ceea ce este « fără Lethe », « fără uitare », Lethe fiind, după cum se cunoaște, mythologica apă a uitării situată la porțile Infernului. Lethe simbolizează prin urmare « uitarea » despre care un Florenski avea să afirme, într-o succintă dar cuprinzătoare analiză a înțelesului său în antichitate că, pentru spiritul grec era « nu doar o simplă absență a memoriei, ci un act special care distrugea o parte a conștiinței, care dizolva în aceasta o parte a realității a ceea ce era

https://biblioteca-digitala.ro

uitat; în alţi termeni, nu doar un defect de memorie, ci forţa uitării. Această forţă era a timpului care devoră totul ». Or, Aletheia reprezintă tocmai ceea ce este « fără uitare », ceea ce « rămîne » în curgerea timpului. Nu întîmplător s-a vorbit de o Fiinţă a memoriei, « Memoria-Mnemosyne fiind mama Muzelor, a activităţilor spirituale ale omului, a creaţiei spirituale », Adevărul avînd o valoare identică în fond aceleia a Cuvîntului Zeului.

Sensul acestui caracter divin pe care-l atinsese omul antichităţii greceşti în « miraculoasa » sa întîlnire cu Adevărul este ceea ce-l preocupă pe Anton Dumitriu în ultima sa lucrare, o cercetare istorico-hermeneutică dedicată unui ideal al tuturor timpurilor şi care, după cum însuşi afirmă, ar putea constitui un imbold pentru aprofundarea propriilor noastre idealuri.

Ceea ce un Guenon, de pildă a întreprins în aria spiritualităţii orientale, « încearcă » acum Anton Dumitriu în orizontul culturii greceşti, cu o discreţie şi un simţ al nuanţelor care conferă operei sale întreaga originalitate. « Tradiţia » este concepută ca fiind locul, pierdut în timp, în care se origineazâ Principiul iar către aceasta poartă mythurile dar şi poezia, gîndirea discursivă continuînd pînă tîrziu să facă apel la informaţiile transmise în acest fel. Că astăzi nu mai putem privi creaţia mythică precum o formă primitivă de cunoaştere a devenit tot atît de evident ca şi faptul că descoperirea Troiei n-ar fi avut loc în absenţa « încrederii » acordate poeziei homerice, lucru ce trebuie să fi trecut drept « nebunesc » la timpul respectiv dar care avea să-şi dovedească eficacitatea şi valoarea.

Argumentul are rostul de a propulsa gîndirea dincolo de barierele comod acceptate pentru a atinge acea « cunoaştere directă » pe care o desemnează conceptul grec Theoria.

Cercetarea vizează astfel să realizeze temeiurile concepţiei conform căreia adevărul se află la început şi în sprijinul unui asemenea demers vor fi investigate elementele fundamentale ale mentalităţii greceşti precum viziunea asupra condiţiei umane, teoria ciclurilor, mythosul, scopul filosofiei, spre a exprima acea constantă care este *sofon*-ul, înţeleptul, cel asemeni zeilor.

Rezultatele sînt surprinzătoare şi, adesea, fascinante. Ai senzaţia că pătrunzi într-un continent scufundat unde revelaţia, lumina descoperirii te extrage din cadrul, sărac acum, al certitudinilor, provocîndu-te parcă să-ţi reconsideri propriile raporturi cu lumea şi cu tine însuţi, sau, cum iniţiază în diferite moduri filosoful, să re-înveţi să-ţi înalţi privirea.

Oricum, la capătul lecturii, nu poţi fi decît cîştigat. Mai întîi de exemplaritatea unui proiect ale cărui semnificaţii nu au pretenţia să dezgolească sîmburele tainic, miracolul ce stă la baza existenţei cunoscătoare, ci mai degrabă să-l învăluie, să-l protejeze. Căci, nota Anton Dumitriu în « Cartea întîlnirilor admirabile », « oricît de departe poate să meargă o asemenea explorare în adîncurile existenţei umane, un rest pare să rămînă totdeauna, păstrîndu-şi taina cu cea mai mare grijă »; tot astfel, cunoaşterea are nevoie de un Principiu, de o « oprire » care este « mirarea » ori întîlnirea « miracolului », contactul cu ceva imuabil, nesupus schimbării, cu un absolut. Apoi cîştigul poate fi de ordin personal în măsura în care vom fi apţi să valorizăm « obiectul admirat », să-l « oglindim » după ce pînă acum noi am fost aceia care ne-am oglindit în el, aşa cum a făcut-o şi filosoful în atîtea dintre creaţiile geniului uman, identificînd acolo ipostaze, « trepte ale Fiinţei » şi iscodind în ele propriul itinerariu spiritual, al evenimentelor varii care i-au marcat destinul. Asta pentru a nu mai aminti valoarea unei opere ştiinţifice şi filosofice singulare prin consecvenţă şi spirit de fineţe atît pentru specialişti cît şi pentru orice om de cultură.

Dacă în eseul « Orient şi Occident », Anton Dumitriu îşi propunea să eviden-

https://biblioteca-digitala.ro

ţieze un conflict spiritual specific lumii moderne, a cărui rezolvare o vedea în resurecţia unui ideal generat şi generator de cultură, a lui « Homo creator », în lucrările ulterioare avea să adîncească această temă în căutarea principiilor care să-i lumineze natura eternă. Cunoaşterea lor ar fi în măsură să blocheze procesul autodistructiv care ameninţă fiinţa europeanului ultimelor veacuri, provocînd o revoluţie în conştiinţa sa, amintindu-i o tradiţie care ea şi numai ea ar avea puterea să-l explice, să-i dea un sens major. Fiindcă, spre deosebire de modul realist în care concepem lumea şi care ne-a acordat o poziţie privilegiată pe scara evoluţiei naturii, grecii au situat omul printre « zei ». Omul era un miracol, căci prin el se realiza unitatea dintre existenţă, gîndire şi adevăr.

Tot astfel, « pînă cînd nu vom învăţa lecţia marilor spirite, pentru care adevărul era însăşi realizarea propriei fiinţe, cultura nu ne poate aduce decît lucruri exterioare ». N-ar fi poate inutil să ne întrebăm acum ce înţelegea filosoful prin « realizare » şi ce considera a fi « lucruri exterioare ». Posedînd o întinsă cultură ştiinţifică, autor printre altele al unor tratate de logică dintre care « Logica nouă » obţinea în 1940 Premiul Academiei Române, cunoscător al operelor unui Husserl şi Wittgenstein într-o perioadă cînd circulaţia lor era restrînsă, respectiv în anii de dinaintea celui de-al doilea război mondial, cu contribuţii însemnate în probleme de teoria cunoaşterii şi în domeniul filosofiei ştiinţei, Anton Dumitriu trebuie să fi trecut pentru mulţi drept un spirit pozitivist, preocupat doar tangenţial de unele chestiuni de filosofie pură. În ciuda unei lungi perioade de tăcere forţată, ceea ce părea a fi ocupaţie pasageră s-a dovedit o profundă şi nebiruită fidelitate creatoare.

Un gran pensador rumano

...rrándome a este clavo ardiendo de la noticia, deseo referirme a un excelente pensador de Rumania: Anton Dumitriu.

Sorprende que no siendo el rumano mucho más difícil de leer para un castellano hablante que el francés o el italiano, el pensamiento rumano sea tan poco conocido entre nosotros, excepción hecha de aquellos que aquí han encontrado su segunda patria y que tanto y tan bien se han esforzado por ofrecernos la literatura de su país de origen. Además, en este caso, la espléndida «Historia de la lógica» en cuatro volúmenes, una de las más documentadas que conozco, se ha publicado también en inglés (1).

...ensayo sobre el concepto griego de verdad encierra una radical actualidad, pues no conviene hacernos demasiadas ilusiones: cuando al mundo de la calle se le llena la boca con el vocablo verdad, está viviendo aún de la tradición ideológica helénica, aunque no lo sepa. Por eso los científicos suelen huir de dicha palabra y emplean otras.

El profesor Dumitriu es un intelectual arraigado, como él ha visto a Sócrates; y entre otras cosas le debemos los españoles que por delante y al lado de Ulyses, el Dante, Descartes y Fausto haya colocado a nuestro señor don Quijote, como espécimen de la condición humana.

Din publicaţia « Ya » — Madrid 26.8.1984

https://biblioteca-digitala.ro

ION GOIAN

LABIRINTUL sau MINOTAURUL

Stînga americană în alianţă cu ştiinţele umane

Anumite evenimente recente au readus în discuţie stînga americană şi geografia ei ideologică. *Liberalism*, *conservatorism* sau *noua stîngă*, acestea sînt vocabule cu care europenii (de obicei) încearcă să exprime ceva dintr-o realitate politică, socială şi culturală destul de inefabilă, nu întotdeauna uşor de prins în asemenea formule, care au mai ales darul de a părea că vor să spună ceva precis. Văzute de peste ocean, realităţile americane par nu o dată elementare, aşa cum — probabil — pentru bunicii observatorilor politici de astăzi fiecare american locuia la Chicago şi avea onoarea de a-l cunoaşte personal pe Al Capone (sau, în cel mai rău caz, pe Henry Ford).

Prin urmare, *conservatori*, *liberali* (adică « republicani » şi « democraţi ») şi *noua stîngă*. De la o vreme, însă, se repetă insistent că noua stîngă nu mai este foarte *nouă* nici în Europa şi nici în Statele Unite. Deşi pare banal, faptul nu e mai puţin important, căci schimbul de generaţii înseamnă în viaţa oricărei instituţii (şi *noua stîngă* a devenit, fără îndoială, o instituţie a vieţii politice şi — mai ales — culturale americane) un moment de alunecare a structurilor celor mai bine consolidate.

Dacă în Europa *noua stîngă* a însemnat îndeosebi *mai* '68 şi contestarea « societăţii de consum », precum şi o surprinzătoare ecloziune a Utopiei sub diverse înfăţişări, (de la Marcuse la Cohn-Bendit), în Statele Unite noua conştiinţă de stînga a tineretului (în special) se schiţează în jurul războiului din Vietnam şi al afacerii Watergate, nu fără un anume import ideologic din Europa (prin care ultimele ecouri ale existenţialismului se întretaie cu prelucrări ale marxismului de sorginte lukàcsiană sau gramsciană cu stîngisme « troţkiste » şi « maoiste » şi cu teoria critică a « Şcolii de la Frankfurt »).

Diferenţa cea mai frapantă (relativă, e drept, ca orice asemenea încercare de portret în cîteva cuvinte) pare a fi următoarea: în Europa, *noua stîngă* răspunde în

https://biblioteca-digitala.ro

special unei subite şi categorice nevoi de Utopie; în America, ea înseamnă o radicală repunere în discuţie a autorităţii — mai mult chiar, a însuşi *conceptului* de autoritate.

Pornind de la această constatare, asupra căreia vom reveni, se impune o precizare de ordin terminologic: în paginile de faţă, termenul *noua stîngă* va transgresa înţelesul foarte răspîndit, acela specific mai ales deceniului trecut. Între timp, acesteia i-a succedat o « nouă nouă stîngă », mai eterogenă încă decît prima, de la grupuscule cu ideologii asiatic-religioase la mişcări ale unei violenţe gratuite sau la cei a căror atenţie militantă se îndreaptă exclusiv asupra războiului nuclear, cu un amestec de vigilenţă ecologistă şi de eschatologie pacifistă.

La sursele acestor tendinţe se găsesc figuri şi atitudini prea puţin cunoscute marelui public, alianţe subtile şi tranzacţii care împletesc politica şi cultura americană într-un subunivers destul de aparte. Un Swift ar fi scris, fără îndoială, un alt episod al călătoriilor lui Gulliver, în care Capetele Turtite şi Capetele Ascuţite (« stînga » şi « dreapta » din vremea sa, adică *whigs* şi *tories*) nu mai sînt despărţite de felul de a sparge ouăle fierte, ci de alte distincţii, mai fine.

De pildă, deosebirea propusă de Richard Friedman între « autoritate deontică » şi « autoritate epistemică ». După Friedman (« On the Concept of Authority in Political Philosophy »), autoritatea deontică se poate defini mai ales în raport cu alte moduri ale deciziei sociale: coerciţia, negocierea, persuasiunea. Dar autoritatea deontică nu se confundă cu nici unul dintre acestea, deşi folosirea forţei, a coerciţiei, poate fi oarecum legitimată. Totuşi, după o expresie a lui Connolly, autoritatea « poate fi atît o resursă a puterii, cît şi o legitimare a puterii, fără ca aceasta să atingă distincţia între cele două concepte ».

Al doilea tip friedmanian de autoritate este acela bazat pe cunoaştere, pe accesul persoanei care este o autoritate la sursele de informaţie şi la metodele de cunoaştere necesare luării unei decizii. Pe scurt, distincţia lui Friedman este între *a avea* autoritate şi *a fi* o autoritate.

Să vedem care este ideea inculcată prin această abordare. Autoritatea deontică — deoarece presupune că părţile în dispută se găsesc la acelaşi nivel — este egalitaristă. Dimpotrivă, autoritatea epistemică presupune o inegalitate esenţială în accesul la informaţie. Cu alte cuvinte, ceea ce constituie « liantul social » (după J. C. Dick, care, în revista *Social Theory and Practice*, comentează opiniile lui Friedman) este, în ultimă instanţă, *forţa*. Aşa numita *legitimitate* a instituţiilor sociale (în fond, forma actuală a contractualismului rousseauist) este întemeiată nu pe natura umană a omului, ci pe supunerea inerentă fiinţei umane.

Este interesant de observat că stînga actuală, spre deosebire de cea de acum două secole (Voltaire, Rousseau, Diderot etc.), pare mai puţin înclinată să mizeze pe natura raţională a omului, mai deschisă spre confruntarea violentă cu societatea. Nu numai autoritatea iraţională, tiranică, ci *orice* autoritate (în fond) este — după actualii filosofi ai stîngii — imorală, detestabilă. Idee pe care « noua nouă stîngă » o moşteneşte, de altfel, de la exponenţii cei mai cunoscuţi (Fromm, Marcuse) ai « Şcolii de la Frankfurt ».

Aceste permanente mutaţii ideologice în contextul stîngii americane conduc la o relativă depreciere a conceptului de *filosofie politică*. Adesea privită ca reacţionară (sau, în tot cazul, conservatoare), filosofia politică este, nu o dată, luată peste picior în mod discret în revistele stîngii. Într-un articol despre « Platon şi anatomia constituţiilor » (tot din *Social Theory and Practice*), unde propune, de altfel, un fel de gramatică generativă a constituţiilor, Martin E. Spencer observa: « se mai ţin în universităţi cursuri despre Platon, Locke, Hobbes şi despre « filosofia politică », iar ziarele publică încă respectuoase articole despre « problema hobbesiană » şi despre « adevăratul » înţeles al « contractului social » al lui Rousseau. Dar

https://biblioteca-digitala.ro

acestea sînt curiozități fără legătură cu principalul curs al gîndirii în științele sociale ». Repetînd (fără să-și dea seama) un punct de vedere absolut platonician, același Spencer adaugă că politica va trebui să fie înțeleasă ca manifestare a unor « filosofii operaționale ».

O asemenea « filosofie operațională » a stîngii americane este, desigur, aceea a « revoluției permanente ». Adepții consacrați ai ideii formează grupuri care își propun o infiltrare tactică a unor partide mai influente (așa cum, în Marea Britanie, grupuri asemănătoare dezbat alipirea tactică la laburiști). Dar (cum sublinia foarte recent Brian Nicholas în « Marxism Today ») « în grupuri atît de mici diferențele politice devin repede diferențe personale ».

Evident, o temă esențială a stîngii americane este libertatea. Periodic, se observă faptul că (așa cum scrie și W. E. Draughton în articolul « Liberty: A Proposed Analysis ») conceptul de libertate își pierde (sau cel puțin își schimbă) sensul. Dacă, așa cum am văzut, în « anatomia constituțiilor » gramatica generativă a lui Chomsky (el însuși un exponent important al stîngii americane) își găsea o destul de neașteptată aplicare, în cazul libertății avem de-a face cu o analiză în termenii logicii: « este suficient să descoperim care sînt prioritățile unei persoane la timpul *t* între un mare număr de logic posibile acțiuni sau stări de lucruri și să descoperim acțiunile preferate pe care persoana este capabilă să le îndeplinească la timpul *t* și să determinăm unde își au locul aceste acțiuni pe scala respectivă de priorități și să estimăm efectele factorilor care afectează libertatea în viitor ». Problema limitelor libertății, după același W. E. Draughton, « poate fi formulată în termenii limitării nivelului libertății și nu, pur și simplu, în termenii limitării unor genuri particulare de acțiuni ».

Pentru că am amintit de Chomsky: o altă direcție de acțiune și de polemică a stîngii intelectuale americane este — de mai multă vreme — instituția universitară (și, desigur, cultura academică în genere). De altfel, încă manifestele suprarealismului ale lui Breton aruncau săgeți în această direcție. În deceniul al șaptelea, Chomsky denunța și el pe « mandarinii » universitari într-o carte care a făcut o oarecare vîlvă. Tema, împrumutată din noua stîngă europeană și din operele lui Marcuse (birocratizarea universităților, « teroarea » examenelor și a disciplinei academice etc.) revine, printre altele, într-un interesant articol al lui Alvin W. Gouldner din revista *Telos* intitulat: « Prologue to a Theory of Revolutionary Intellectuals ». Fără a pretinde că intelectualii sînt aceia care « fac » revoluțiile, A. W. Gouldner încearcă să lumineze rolul acestora în conștientizarea *intereselor* politice ale claselor, *recuperate* de ei *împotriva* acțiunii ideologiilor, al căror rol este de a ascunde aceste interese.

Problema intelectualilor a revenit periodic în atenția stîngii și a teoreticienilor acesteia. Problema fiind foarte complexă, analizele s-au aliat, de cele mai multe ori, cu diverse considerații care țin de sociologia cunoașterii. Situîndu-se oarecum în apropierea pozițiilor lui Habermas (« Knowledge and Human Interests », 1969), Alvin Gouldner își propune o discuție obiectivă a « mecanismelor istorice care au contribuit la radicalizarea intelectualilor occidentali, făcîndu-i să aibă un rol important în revoluțiile secolului douăzeci ».

Lăsînd la o parte faptul că, sociologic vorbind, intelectualii sînt o categorie mai matură (și mai elitară) decît burghezia nativă, Gouldner subliniază că « intelectualii nu numai că se pot situa pe punctul de vedere al « întregului social », avînd în vedere poziția lor structurală și cultura lor; intelectualii ocupă adesea roluri sociale și beneficiază de educații care îi fac să se definească drept reprezentanții societății în genere sau ai națiunii sau ai tradițiilor istorice și naționale ale grupului ».

https://biblioteca-digitala.ro

Care sînt, după același Gouldner, etapele radicalizării intelectualilor?

Începînd către sfîrșitul Evului Mediu european, procesul de secularizare (de altfel, să adăugăm într-o paranteză, extrem de discutat și nu o dată contestat în sociologia contemporană a religiei) desacralizează autoritatea, în paralel cu nașterea limbilor vernaculare culturale și cu declinul limbii latine ca limbă transnațională a intelectualilor, care sînt deci mai aproape de problemele *cotidianului*.

Ulterior, alături de o serie de schimbări economice (în structura pieții) și sociologice (în structura familiei), transformarea radicală a sistemului educațional și relativa depreciere (în termenii « pieții », spune Gouldner) a intelectualilor umaniști, a căror înaltă cultură nu corespunde cu slăbirea poziției sociale, a veniturilor și a puterii lor. În același timp, se naște o *intelighenția* (Gouldner *dixit*) tehnică. Aceasta din urmă va face din revoluție o problemă mai degrabă « tehnică », rod al unei « raționalități instrumentale ». Pătura intelectuală devine o « avangardă » (toate aceste considerații ale lui' Gouldner sînt sprijinite cu bogate date istorice).

Evident, nu putem reproduce aici toate observațiile lui Alvin Gouldner; scopul nostru este doar de a sugera o anume diversitate de probleme teoretice ale stîngii americane. Se vede, însă, din exemplele citate modul în care intelectualul american de astăzi încearcă — fapt relativ nou — să-și definească o poziție nu numai în raport cu ideologiile politice tradiționale în Statele Unite, dar și în raport cu fenomenul mai complex al noii stîngi. Lăsînd la o parte tradiționalul său pragmatism, omul de știință american pare a fi descoperit mai recent o anume plăcere a lecturilor cu o dimensiune nonempirică, ideologică: « Omul unidimensional » al lui Marcuse, « Affluent Society » de Galbraith, « Wealth and Power in America » de G. Kolko etc. Mai mult, comentează ironic Nicolas Herpin (în « Les Sociologues américains et le siècle »), aceste lucrări generale încep să treacă în ochii cititorului de peste ocean drept « sociologie americană ». Chiar și unul dintre marii reprezentanți în Statele Unite ai antropologiei culturale — știință atît de puțin ideologică, în fond — Marvin Harris, comentează în « Cultural Materialism » relația (după el ambiguă) dintre materialism și dialectică.

Ce este, deci, această stîngă americană, radicalizată, dar încă plină de spirit mic-burghez, îmbibată de ideologie, dar încă elitistă și conservatoare în modul de gîndire, clamîndu-și eliberarea de prejudecăți, însă recitind din Marcuse ca din cărțile sfinte, aspirînd la o cultură umanistă, dar incapabilă să-și părăsească modul de gîndire tehnocrat etc., etc.?

Să-i aplicăm ei însăși propria sa unitate de măsură, judecînd-o nu ca pe o promisiune, ci ca pe o formă de praxis revoluționar. Astfel stînga americană ne apare ca (așa cum o definea și Marcuse într-un eseu despre « O nouă definiție a culturii ») o *subcultură* specifică societății americane contemporane. În raport cu cultura în genere, conceptul de subcultură este o traducere mai particulară, în termenii unei — sau unor — categorii sociale, a realității sociale.

Alvin Gouldner (în articolul deja citat) avea o interesantă remarcă: după el, marxismul contemporan are (și, mai ales, a avut) un rol asemănător limbii latine în Evul Mediu. « Marxismul a devenit latina intelectualilor revoluționari de pe tot întinsul globului pămîntesc (considerînd latina ca fiind în epoca în care era o limbă încă vie și nu moartă, așa cum este astăzi). Marxismul transcende diferențele locale și facilitează comunicarea și împărtășirea unei experiențe globale ».

Ideologia stîngii americane, deci, este subcultura unei largi comunicări între intelectuali) obiectul acestei comunicări, însă, este (vorba lui Althusser) o « practică teoretică ». Stînga americană se găsește în situația poetului care a elaborat un foarte frumos și complex limbaj poetic personal, izolîndu-l însă de experiențele

https://biblioteca-digitala.ro

comunicabile. Nu întîmplător, crește în rîndurile stîngii americane reputația teoretică a unui Karl Korsch (aproape necunoscut în Statele Unite pînă în 1970), cel care nota în celebrele sale « Teze de la Zürich » (1950): « Primul pas pentru a restabili o teorie și practică revoluționară constă în a o rupe cu acea interpretare a marxismului care tinde să monopolizeze]inițiativa revoluționară atît ca direcție teoretică, cît și practică » (« Zece teze despre marxismul contemporan », teza a 4-a).

Un corolar teoretic al acestor tribulații ale stîngii americane este, s-ar părea, o anume « limitare a capacității de auto-înțelegere » (R. L. Heilbroner, « Marxism: For and Against », 1980). Criticile care vin din partea ideologiilor conservatoare subliniază adesea insuficienta preocupare a stîngii pentru una dintre problemele majore ale epocii noastre: redefinirea și autonomia politicului în raport cu socialul în genere, tendința acestuia de a deveni o realitate în sine. « Gîndirea de stînga (notează același Heilbroner) este aproape în întregime indiferentă, sau ignorantă, cu privire la orice încercare sistematică de definire a mijloacelor de a limita puterea politică ». Cu atît mai mult, vom adăuga, « noua stîngă », preocupată de a experimenta — la cea mai redusă scară, de altfel — o « nouă tehnologie a dezalienării umane »: celebrele (un timp) *T-Groups, Encounter Groups*, la rîndul lor divizate la nesfîrșit *(Theme Centered Group, Fundamental Encounter Group, Marathon Encounter Group, Synanon E. G.* etc.). Toate acestea vizează o abordare mai tehnică, mai puțin ideologică, a omului și problemelor sale, a interacțiunilor dintre nivelul antropologic și cel social.

« Minotaurul este omniprezent ! », clamează Bertrand de Jouvenel în cunoscuta sa carte « Du pouvoir. Histoire naturelle de sa croissance » (1945). La cîțiva ani după « Guernica » lui Picasso (1937), B. de Jouvenel găsea aceeași imagine simbolică a unei amenințări antiumane: Minotaurul. Cel mai adesea insidios, « mascat » de-a lungul « istoriei naturale a creșterii Puterii », cîteodată fără mască (așa cum se întîmplă la Guernica), Minotaurul răsare mereu în calea omului și a istoriei sale. Minotaurul, adică (în fond) iraționalul relațiilor interumane, absurdul omului care se întoarce împotriva omului, adică tirania, războiul, crima împotriva umanității și a culturii.

Pentru greci, care și-au transferat în genere seninătatea interioară în mituri, Minotaurul se găsește mereu în lăuntrul Labirintului, teritoriu al unei duble agresiuni: a simplei forțe a fiarei semi-umane și, deasemeni, a spațiului care crește irațional, fără direcție și fără puncte de referință. Dar pentru epoca noastră? Cele mai multe luări de poziție ale stîngii americane privesc agresivitatea umană ca fiind condiționată de însăși cultura contemporană, de *labirintul* nu numai al puterii, dar și al alienării culturale. Labirintul — par a spune cei mai mulți — este în noi, în fiecare om în parte; conține, însă, fiecare dintre aceste labirinturi în miniatură un Minotaur?

https://biblioteca-digitala.ro

ARTA ANTI-APARTHEID

https://biblioteca-digitala.ro

MICHEL LEIRIS

APARTHEID

Apartheid: *ignor pronunția exactă a acestui cuvînt și nu-i cunosc nici etimologia. Dar știu că, ori de cîte ori îl am în fața ochilor, mă gîndesc la «hidos», adjectiv pe care ultima silabă mi-l evocă. Iar cît despre vocala inițială, o socotesc drept un* a *privativ, care se potrivește desemnării unei politici crude și absurde, tinzînd să le refuze unor indivizi apartenența deplină și întreagă la această speță umană pe care o reprezentăm cu toții, oricare ar fi culoarea pielii noastre.*

Apartheid: *termen dur și infam, a cărui tonalitate generală evocă zgomotul cu care se deschide trapa unei spînzurători.*

JACQUES DERRIDA

ULTIMUL CUVÎNT AL RASISMULUI

APARTHEID — fie ca din această realitate să nu rămînă decît o simplă denumire, o designare doar, în fața lumii, a ultimului din rasisme.

Sosească o zi în care APARTHEID să dăinuie doar în memoria umanității.

O memorie anticipată, acesta este, poate, sensul menit unei atare Expoziții. Urgentă și intempestivă totodată, ea își asumă riscuri, înfruntă timpul, lansează un pariu și, dincolo de el, afirmă. Fără a se sprijini pe vreun prezent, ea nu face decît să îngăduie pre-viziunea prin pictură, la limita chiar a tăcerii, și retro-viziunea unui viitor pentru care APARTHEID va fi numele unei realități în sfîrșit abolite. Astfel circumscris, abandonat acestei tăceri a memoriei, numele va răsuna singur, redus la starea de vocablu ieșit din uz. Realitatea pe care o denumește astăzi nu va mai exista.

Dar, oare, APARTHEID nu constituie chiar, din totdeauna, arhiva faptelor de nerostit?

Expoziția nu este, așadar, o prezentare. Nimic nu se livrează la prezent, nimic care să fie prezentabil, ci doar, în retrovizorul unui mîine, defunct — ultimul din rasisme, the late racism.

ULTIMUL: cum se spune adesea în franceză pentru a exprima tot ce-i mai rău. E situată astfel extrema josnicie: «ultimul dintre . . .» Este, la nivelul cel mai coborît, ultimul dintr-o serie, dar și ceea ce, la capătul unei istorii, sau ca ultimă consecință, vine să aducă la îndeplinire legea unui proces și să reveleze adevărul unui fapt, esența aici desăvîrșită a răului, tot ce poate fi mai rău, răul superlativ al esenței, ca și cum ar putea exista un rasism prin excelență, cel mai rasist dintre rasisme.

ULTIMUL, deasemeni, așa cum se spune despre cel mai recent: cel din urmă, ca dată, dintre toate rasismele lumii, cel mai bătrîn și cel mai tînăr. Căci trebuie s-o amintim: cu toate că segregația rasială n-a așteptat nașterea lui, numele de apartheid *n-a devenit* cuvînt de ordine, *nu și-a cucerit rangul în codul politic al Africii de Sud, decît la sfîrșitul celui de Al Doilea Război Mondial. În clipa în care toate rasismele erau condamnate în fața omenirii, tot în fața omenirii Partidul Național a îndrăznit să-și desfășoare campania* «pentru dezvoltarea separată a fiecărei rase în zona geografică ce-i este afectată».

Numele acesta, nici o limbă nu l-a tradus vreodată, de parcă toate graiurile lumii s-ar fi apărat, și-ar fi strîns buzele împotrivindu-se unei sinistre încorporări

https://biblioteca-digitala.ro

LARRY RIVERS: «Kav Drawing» — 1975

a realității prin cuvînt, de parcă toate limbile ar fi refuzat echivalența, pentru a nu se contamina prin ospitalitatea contagioasă a cuvîntului ce reflectă cuvîntul: răspuns spontan la obsidionalitatea acestui rasism, la teroarea obsesivă care interzice, în primul rînd, atingerea. Albul nu trebuie să se lase atins de Negru, nici chiar prin grai sau prin simbol. Negrii nu au dreptul de a atinge drapelul Republicii. Ministerul Lucrărilor Publice declara în 1964 că, pentru a asigura puritatea emblemelor naționale, un regulament stipulează «interdicția pentru non-Europeni de a le manipula».

Apartheid: *cuvîntul doar, el singur, ocupă teritoriul asemeni unui cîmp de concentrare. Sistem de diviziune, sîrmă ghimpată, mulțime a solitudinilor parcelate. În limitele acestui idiom intraductibil, o violentă detenție a mărcii, duritatea brutală a esenței abstracte* (heid) *par să speculeze asupra unui alt regim de abstracție, cel al separării îngrădite. Cuvîntul concentrează separarea, ridicîndu-i puterea și, totodată, o pune de o parte:* aparționalitate, *sau ceva asemănător. Izolînd insul des-părțit într-un fel de esență ori de ipostază, corupe separarea în segregație aproape ontologică. În orice caz, asemeni tuturor rasismelor, tinde s-o facă să treacă drept natură — și drept legea însăși a originii. Monstruozitate a acestui idiom politic. Un idiom n-ar trebui să încline niciodată, firește, spre rasism. Dar el o face adesea și faptul nu este cu totul*

https://biblioteca-digitala.ro

fortuit. Nu există rasism fără suportul unei limbi. Violenţele rasiale nu sînt cuvinte doar, ele au nevoie de un cuvînt. Chiar dacă invocă sîngele, culoarea, sorgintea, sau, mai degrabă, tocmai din pricină că ţine acest discurs naturalist şi uneori creaţionist, rasismul trădează totdeauna perversiunea unui om « animal cuvîntător ». El instituie, declară, scrie, înscrie, prescrie. Sistem de mărci, el desenează locuri spre a atribui domicilii forţate sau spre a închide frontiere. El nu discerne, discriminează.

ULTIMUL, în sfîrşit, căci cel din urmă născut dintre rasisme este şi singurul ce supravieţuieşte în lume, sau măcar singurul ce încă se exhibă într-o constituţie politică. Rămîne, în scenă, singurul care îndrăzneşte să-şi spună numele şi să se prezinte drept ceea ce este cu adevărat, sfidare legală şi asumată a lui homo politicus, rasism juridic şi rasism de Stat. Ultimă impostură a unei aşa-zise stări de drept care nu ezită să se întemeieze pe o pretinsă ierarhie originară — de drept natural sau de drept divin, şi cele două nu se exclud niciodată.

Sinistrul renume al acestui nume a-parte va fi, aşadar, unic. Apartheid are, deci, reputaţia de a manifesta extrema ultimă a rasismului, sfîrşitul şi suficienţa obtuză a viziunii lui, scatologia, horcăitul unei agonii interminabile, un soi de Occident al rasismului dar, mai mult decît atît, rasismul ca fapt al Occidentului.

Cu această singularitate — pentru a-i răspunde sau, şi mai bine, pentru a-i riposta — se măsoară singularitatea de faţă a unui alt eveniment. Pictori din lumea întreagă se pregătesc să lanseze un nou satelit, un aparat de dimensiuni puţin determinabile, dar un satelit al umanităţii. Nu se măsoară cu apartheid-ul, la drept vorbind, decît prin faptul de a rămîne fără nici o măsură comună cu sistemul aceluia, cu puterea, bogăţiile-i fabuloase, supra-înarmarea, reţeaua mondială a complicilor lui declaraţi sau compromiţători. Forţa acestei Expoziţii dezarmate va fi cu totul alta, iar traiectoria sa, fără precedent.

Căci mişcarea ei nu aparţine încă nici unui timp, nici unui spaţiu care să existe, şi care, azi, să fie mensurabil. Traiectul ei precipită, iar ea comemorează cu anticipare: nu evenimentul pe care îl constituie, ci evenimentul pe care îl cheamă. Traiectul este al unei planete, dar şi al unui satelit. O planetă, numele o indică, înseamnă în primul rînd un corp hărăzit peregrinării, — unei migraţii în cazul nostru, al cărei termen nu-i asigurat.

În toate capitalele cărora le va fi oaspete de o clipă, Expoziţia nu va avea loc, dacă se poate spune astfel, nu încă, nu locul său. Va rămîne în exil faţă de propria-i reşedinţă, faţă de locul de destinaţie viitor — ce urmează abia a fi creat, căci tot astfel sînt creaţia şi opera despre care trebuie să vorbim aici: Africa de Sud dincolo de apartheid, Africa de Sud în memoria apartheid-ului.

Acesta va fi capătul, dar totul va fi început cu exilul. Născută în exil, Expoziţia depune de pe acum mărturie împotriva legării de teritoriul « natural », de geografia naşterii. Iar dacă, hărăzită unei călătorii fără sfîrşit, sau imobilizată undeva, departe de o imperturbabilă Africă de Sud, nu-şi va atinge niciodată ţinta, ea nu va păstra doar arhiva unui eşec sau a unei deznădejdi, ci va continua să rostească ceva, acel ceva care se poate auzi, acum, la prezent.

Acest nou satelit al umanităţii se va deplasa, deci, şi el, asemeni unui habitat mobil şi stabil, « mobil » şi « stabil », loc de observare, de informare şi de mărturie. Un satelit este un străjer, el veghează şi previne: nu uitaţi apartheid-ul, mîntuiţi omenirea de acest rău, şi acest rău nu se reduce la inichitatea principială şi abstractă a unui sistem: e vorba, totodată, despre umilinţele de fiecare zi, despre opresiune, sărăcie, violenţă, despre chinurile născocite şi impuse de o arogantă minoritate albă (16% din populaţie, 60 pînă la 65% din venitul naţional) imensei mase a populaţiei negre. Infor-

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Itinerantă, de un fel nou, fără precedent, expoziția Arta lumii contra APARTHEID *străbate lumea, pendulind parcă simbolic între Nord și Sud, ca o răscruce mutîndu-se mereu, pentru a reflecta nevoile cugetului contemporan. Își dau întîlnire, în ea, afirmarea revendicativă a unui mesaj de dreptate, dar și conștiința de vinovăție asumată acum, tot mai lucid, de către popoare și părți importante ale opiniei publice, care își reproșează de a nu fi știut să împiedice, vreme îndelungă, ignominia rasismului. Muzeu al protes-*

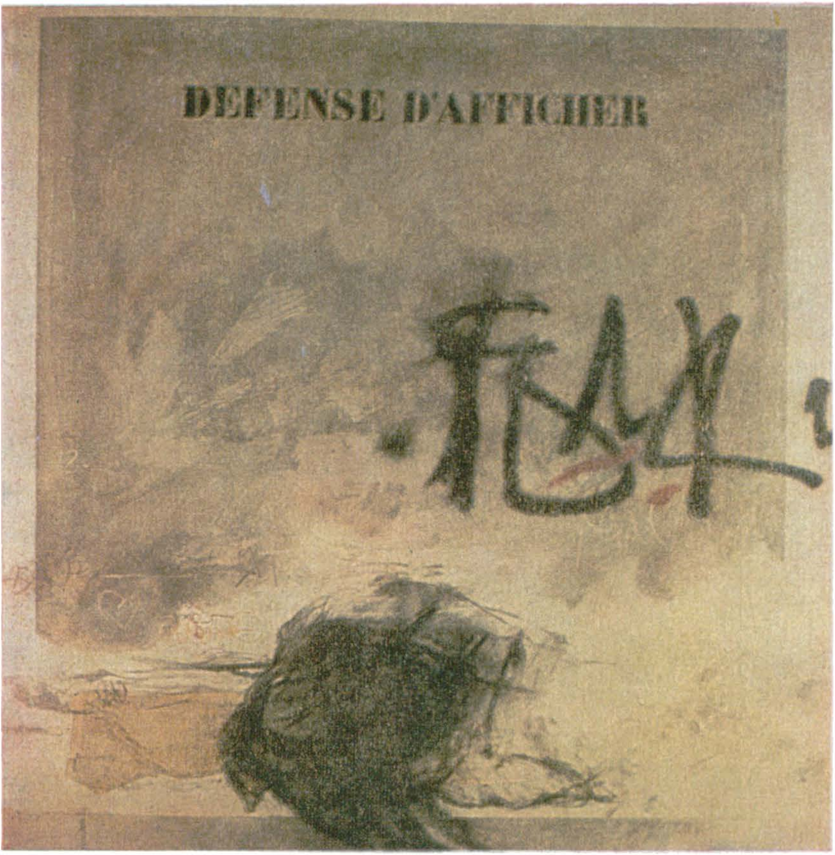

tului și solidarității generoase, care nu se resemnează încă la o existență sedentară, colecția își multiplică astfel impactul, confruntîndu-se cu cercuri tot mai variate ale publicului internațional. După Paris, au urmat Suedia și Finlanda, după care expoziția a coborît la Copenhaga; și, întorcîndu-se către alte muzee ori săli de prestigiu, o vom întîlni la Marsilia, Madrid și Barcelona, la Tunis, Milano sau Bologna. În fine, în 1986, ca noi locuri de elecție, se anunță Hamburg și Berlin, Köln și Stuttgart.

https://biblioteca-digitala.ro

ION NICODIM: « In Memoriam » — II, 1982

https://biblioteca-digitala.ro

Ernest
Pignon-Ernest

Louis
Le Brocquy

Arman

Roy
Lichtenstein

Robert
Rauschenberg

Wolf Vostell

Leonardo
Cremonini

Roy Lichtenstein

Robert Rauschenberg

Wolf Vostell

Leonardo Cremonini

https://biblioteca-digitala.ro

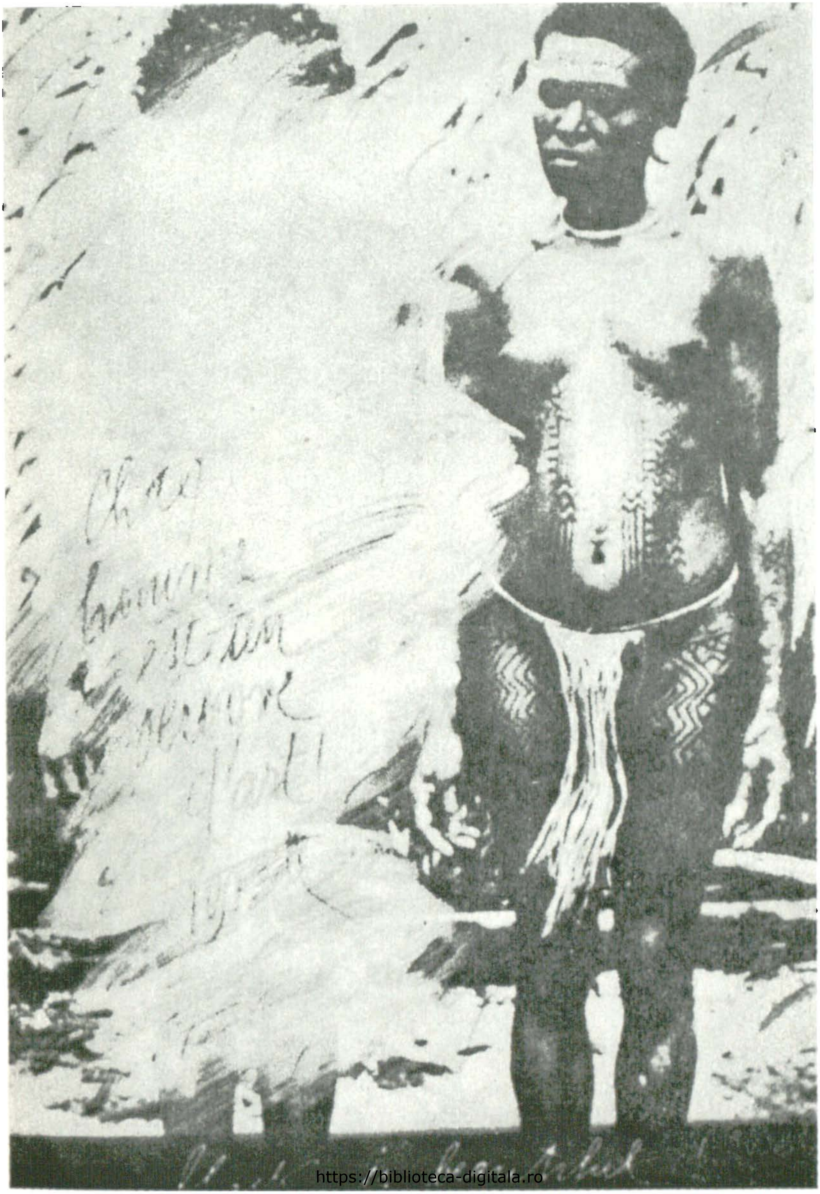

WOLF VOSTELL « Affiche »

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

◀ JOE TILSON: «Che Guevara», 1969

https://biblioteca-digitala.ro

HORIA BERNEA: « Prapor », 1981

https://biblioteca-digitala.ro

încă să-l plătească și, în primul rînd, să-l facă a fi plătit. Sînt în joc, concede ordinatorul, pacea mondială, economia generală, piața de lucru europeană etc. Fără a minimaliza « rațiunile de Stat » invocate, ar trebui totuși s-o spunem în mod ferm: dacă lucrurile se înfățișează astfel, declarațiile Statelor occidentale care denunță apartheid-*ul din înaltul tribunelor internaționale și din atîtea alte locuri nu constituie decît dialectici ale negării. Ele încearcă zgomotos să facă a fi uitat acel verdict din 1973: « crimă împotriva umanității ». Dacă acest verdict rămîne fără efect, înseamnă că obișnuitul discurs despre om, umanism și drepturile omului și-a atins limita efectivă și încă negîndită, aceea a întregului sistem în care își află sensul. Amnesty International: « Atîta vreme cît* apartheid-*ul va subzista, nu va putea exista o structură conformă normelor general recunoscute în privința drepturilor omului și izbutind să le garanteze aplicarea ».*

Dincolo de ordinatorul mondial, de dialectica unor calcule strategice sau economice, dincolo de instanțele statale, naționale sau internaționale, dincolo de discursul juridico-politic sau teologico-politic care nu mai alimentează decît buna conștiință ori negarea, ar fi trebuit, ar trebui, trebuie să apelăm în mod necondiționat la viitorul unui alt drept și al unei alte forțe, care să acționeze deasupra totalității prezentului nostru.

Iată, îmi pare, ceea ce afirmă sau reclamă Expoziția aceasta. Ce semnează ea fără ezitare. Și ce propune spre lectură și gîndire — spre înfăptuire, deci — și, chiar, spre dăruire, dincolo de prezentul Instituțiilor care o sprijină sau al acestei Fundații în care se va transforma ea însăși.

Oare va reuși? Va izbuti să împlinească toate acestea?. Nimic nu poate fi, aici, prin definiție sigur.

Dar dacă, într-o zi, Expoziția va ajunge, da, în Africa de Sud, ea va păstra amintirea unui fapt ce n-a fost nicidecum — în momentul acestor opere proiectate, pictate, reunite — prezentarea vreunui prezent. Viitorul anterior nu izbutește, nici el, să mai traducă timpul celor ce se scriu astfel. Timp care, neîndoielnic, nu mai poate aparține desfășurării curente, sensului cursiv al istoriei.

Nu sînt valabile toate acestea pentru oricare « operă »? Pentru acest adevăr *despre care e atît de greu să vorbești? Se prea poate.*

Istoria exemplară pe care o oferă « Guernica », nume al orașului, nume al unui infern, nume al operei, nu este fără analogie cu aceea a Expoziției noastre, și s-ar putea prea bine să-i fi inspirat chiar ideea: opera denunță barbaria civilizată și, din clipa exilării tabloului, în tăcerea-i de moarte se aud urlînd jalea sau acuzarea. Purtate de pictură, acestea se confundă cu vaietele copiilor și huietul bombardierelor, pînă în cea din urmă zi a dictaturii. Opera este atunci repatriată în locuri unde n-a sălășluit nicicînd. E adevărat, dar opera aparținea, dacă se poate spune astfel, unuia singur, și Picasso se adresa totodată — nu numai, dar totodată și în primul rînd — propriei sale țări. Cît despre dreptul restabilit de curînd în Spania, el se integrează încă, așa cum se întîmplă și în multe alte țări, sistemului ce asigură în prezent, o spuneam mai înainte, supraviețuirea apartheid-*ului. Situația* este, *însă, diferită în cazul Expoziției noastre.*

Opera singulară este aici multiplă, trecînd toate frontierele naționale, culturale, politice. Opera aceasta nu comemorează și nici nu reprezintă vreun eveniment; ea privește necontenit, căci tablourile privesc întotdeauna, ceea ce aș propune să numim un continent. Toate sensurile acestui cuvînt vor putea fi exploatate după dorință.

Pe deasupra unui continent ale cărui limite le acuză — limite care îl înconjură sau care îl străbat —, tablourile privesc și cheamă la tăcere.

Iar tăcerea lor este justă. Un discurs ne-ar sili să ținem seamă de starea prezentă a forțelor și a dreptului. Ar presupune contracte, ar dialectiza, s-ar lăsa reasumat.

Tăcerea aceasta cheamă, însă, fără condiții, veghează asupra a ceea ce nu este, a ceea ce nu este încă, și asupra șansei ca, într-o zi, să stîrnească în noi aducerea aminte.

https://biblioteca-digitala.ro

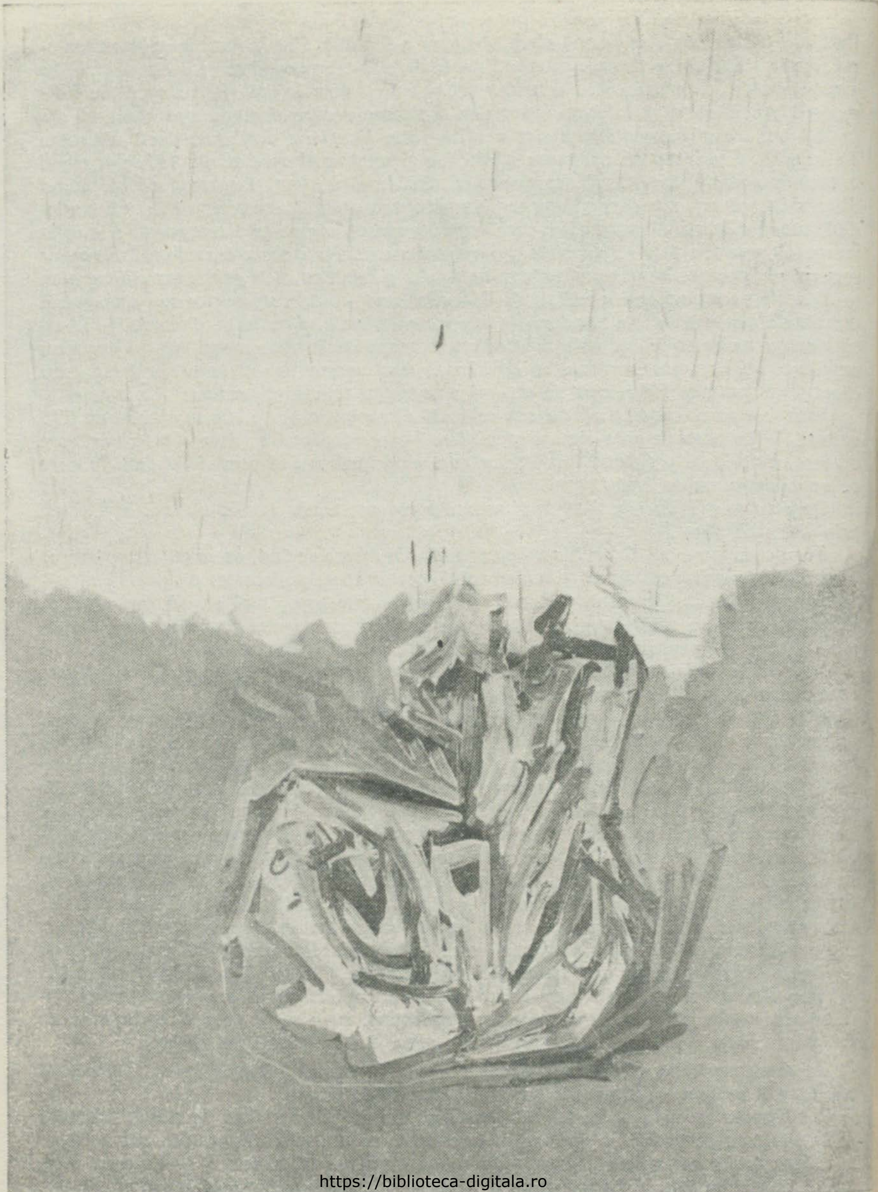

https://biblioteca-digitala.ro

◀ ANTONIO SAURA « Trappe » — 1982

ROBERT MOTHERWELL « Drunk with Turpentine II — 68 » — 1979

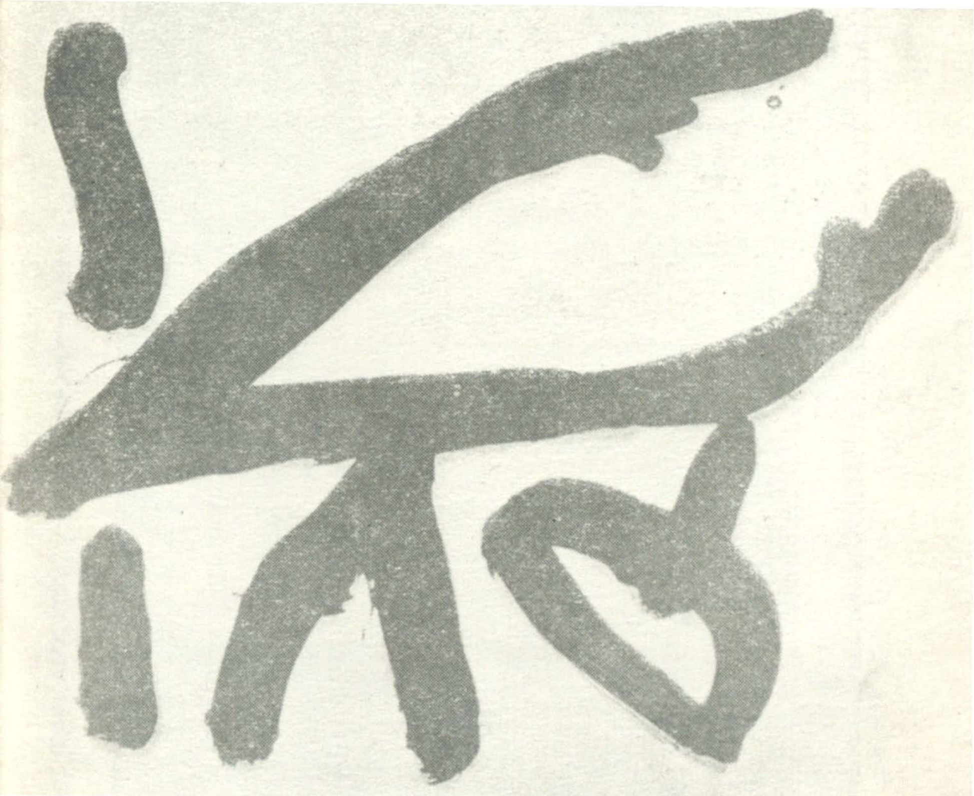

https://biblioteca-digitala.ro

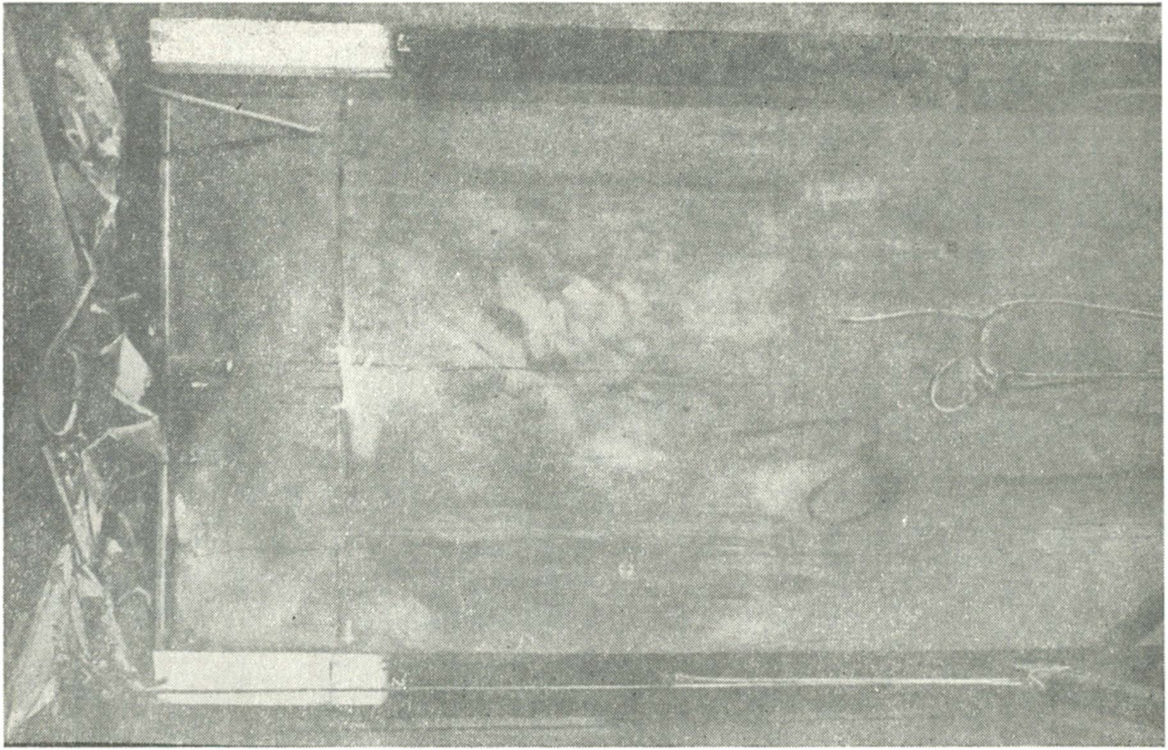

VLADIMIR VELIČKOVIĆ — « Lieu Figure XII » — 1983

https://biblioteca-digitala.ro

LINIA DESPĂRŢITOARE A SÎNGELUI

Tu n-ai voie să calci în locurile acestea căci tu eşti cel care a bătătorit de-a lungul veacurilor cărările pe care noi le-am urmat pentru a ne aşeza şi e mai bine pentru noi să ne bătătoreşti acum alte cărări în inima nisipurilor ca să ne putem dezgropa mai lesne diamantele.

Tu n-ai voie să stai în locurile acestea căci de-a lungul mileniilor pielea ta s-a adaptat prea bine la clima de aici şi ar fi inconsecvent din partea unui cuceritor să-ţi îngăduie un asemenea avantaj fără nici o despăgubire mai înainte ca pielea noastră prin băi de soare şi uleiuri să devină şi ea la fel de neagră ca a ta.

Tu n-ai voie să mănînci în locurile acestea, căci te aflai aici mult înaintea noastră şi s-ar putea să ne tai apetitul făcîndu-ne să ne imaginăm un nou val de cuceritori mai disimulaţi, mai vicleni decît noi care ne-ar împrejmui şi ne-ar exclude, ne-ar interzice căsuţele noastre în stil englezesc şi star-urile noastre şi ne-ar impune alte rituri.

Tu n-ai voie să-ţi deşerţi pîntecul în locurile acestea deoarece gîndul că o parte din solul şi din umiditatea aşezărilor noastre trece prin lăuntrul trupului tău odios, pătrunzîndu-se de oribile duhori pe care nici n-ar fi cu neputinţă ca unii dintre noi, mai slabi, să le găsească atrăgătoare, fapt ce ar deschide drum la fel şi fel de aventuri şi remuşcări, ne-ar sili să întreprindem atîtea lucrări de asanare şi de evacuare încît continuarea şederii noastre aici n-ar mai fi cîtuşi de puţin rentabilă.

Tu n-ai voie să suferi în locurile acestea căci în mărinimia inimilor noastre nu ne-am putea împiedica să te îngrijim, să-ţi dăm cele mai bune şanse de supravieţuire iar copiilor tăi îngrijire în timp ce în starea actuală a lucrurilor este desigur preferabil atît pentru tine cît şi pentru noi ca izbitoarea superioritate numerică pe care o prezintă ai tăi în raport cu ai noştri să se atenueze în mod rapid şi se cade deasemeni ca sensibilitatea noastră să fie cruţată.

Tu n-ai voie să strigi în locurile acestea căci introduci în limba noastră un accent, o culoare, un timbru, o intonaţie, cuvinte chiar, care ne fac să ne întrebăm dacă este ea, în adevăr, unica, inevitabila, dacă n-ar fi avantajos să se mai vorbească şi alta, şi altele, chiar şi a ta poate, chiar dacă ai uitat-o, ceea ce ne-ar atrage zadarnice regrete pentru care în nici un caz nu avem timp.

Tu n-ai voie să mori în locurile acestea căci strămoşii tăi se află deja în afundul acestei ţărîne şi este rîndul nostru acum să ne întindem mădularele şi să ne dăm sufletul după ce mai întîi am pregătit toate cele de trebuinţă pentru tine şi după ce am pătruns adînc în rasa ta fără a ne da măcar seama, pentru a lăsa loc urmaşilor noştri.

https://biblioteca-digitala.ro

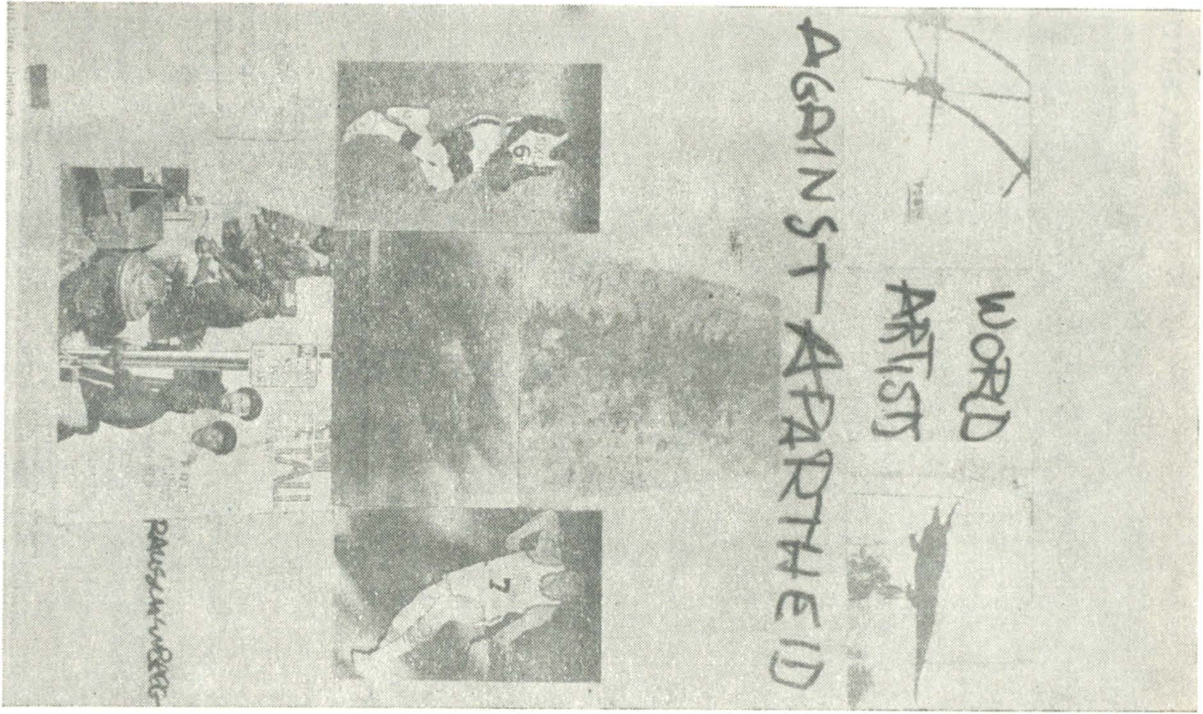

ROBERT RAUSCHENBERG «Sans titre» — 1982

https://biblioteca-digitala.ro

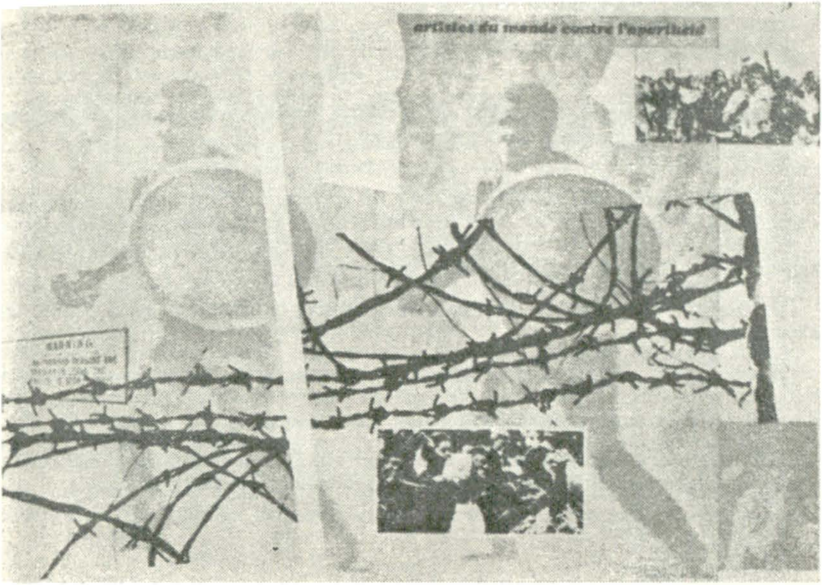

GAVIN JANTJES «Affiche»

EDMOND JABÈS

NĂSCOCIREA CUVÎNTULUI

În rezonanța unei bătrîne cărți, necontenit prezente. Din strigătul de durere al unei cărți. Cel ce rostește este cel ce moare întru rostire. A cărui moarte e rostirea însăși:

«Mi-a spus:
Culoarea pielii mele este culoarea galbenă.
Am răspuns:
Sînt de o culoare cu tine.

Mi-a spus:
Culoarea pielii mele este culoarea neagră.
Am răspuns:
Sînt de o culoare cu tine.

Mi-a spus:
Culoarea pielii mele este culoarea albă.
Am răspuns:
Sînt de o culoare cu tine;

https://biblioteca-digitala.ro

Căci soarele meu a fost steaua cea galbenă,
căci înfăşurat sînt de noapte;
căci sufletul meu, precum piatra legii,
este alb. »

Despre care din legi e vorba, oare, aici? Legea e fără memorie. Memoria e fără lege.
Nu încerca să-ţi aminteşti. Amintirea eşti tu.
Am spus oare că-mi amintesc?

Orice născocire se adăposteşte, mai întîi, în cuvinte. Le sîntem tributari. Ne marchează la fel de puternic pe cît le marcăm noi. Cuvinte pentru bucurie. Cuvinte pentru deznădejde. Cuvinte pentru indiferenţă şi pentru speranţă. Cuvinte pentru lucruri şi pentru oameni. Cuvinte pentru univers şi pentru neant.

Şi, îndărătul fiecăruia din ele, viaţa, neteda sau întortocheata viaţă pîndită de moarte.

Născocirea ne născoceşte la rîndul ei. Ne foloseşte pentru ţelurile ei. Ne îndepărtează sau ne apropie unul de altul. Ne ocroteşte sau ne agresează. Ne vine într-ajutor sau ne zdrobeşte, se substituie legii.

Dar despre care născocire anume este vorba aici? Despre născocirea unui cuvînt, fireşte, un cuvînt pe măsură, pe măsura funestei lui născociri: APARTHEID.

A pentru Abjecţie
P pentru Poliţie
A pentru Abuz
R pentru Reglementare
T pentru Trădare
H pentru Hegemonie
E pentru Epuizare
I pentru Interzis
D pentru Deznădejde imensă, deznădejdea unui popor.

Voi, cei feriţi de remuşcări, un cuvînt a cărui forţă n-o puteţi bănui vă apasă umerii cu întreaga povară a victimelor voastre. Un cuvînt pe care în zadar veţi încerca să-l aboliţi: cuvîntul MEMORIE. Sub apăsarea lui veţi fi striviţi.

JULIO CORTÁZAR

O CURIOZITATE DE DICŢIONAR

Omenirea nu este o partidă de şah în care piesele albe să le învingă în mod obligatoriu pe cele negre sau cele negre să le biruie negreşit pe cele albe. Umanitatea a născocit şahul pentru ca doi jucători, negri sau albi, să-şi exerseze imaginaţia de-a lungul

https://biblioteca-digitala.ro

unei bătălii desfăşurate după anume reguli, şi unde, în locul sîngelui vărsat, să aibă loc o întrecere subtilă a două inteligenţe şi a două sensibilităţi; şi în această înfruntare un jucător negru poate mişca piesele albe şi un jucător alb pe cele negre, căci albul şi negrul sînt aici deopotrivă egali, nebuni, cai şi pioni.

Tot astfel, oamenii sînt deopotrivă egali pe această imensă tablă de şah ale cărei pătrate cuprind continente, ţări, şi oraşe. Numai perversiunile istorice şi culturale ale unor minorităţi avide de putere pot enunţa pretinse calificări rasiale, dezminţite de realitate în acest lent, şi frumos, şi necesar metisaj biologic şi mental, ce apropie treptat popoare separate odinioară prin bariere pe care vertiginoasa istorie contemporană le face să se prăbuşească la fiecare nou progres al comunicării, al dialogului internaţional, al schimburilor înscrise într-un spaţiu din ce în ce mai permeabil, mai accesibil. Rămîn, încă, atîtea ziduri de trecut, dar proiecţia ireversibilă a viitorului nostru uman se găseşte în această conştiinţă care ar fi părut, nu demult, utopică. Apartheid-ul este la fel de anacronic pe cît ar fi să crezi în generaţia spontanee sau în sistemul ptolemeic. Asemeni acestor credinţe, el se va prăbuşi precum un arbore uscat, căci nu-i rămîne nici un strop de sevă spre a se hrăni; trăieşte datorită unei monstruoase transfuzii de sînge şi teroare, se nutreşte cu spaimă şi subzistă printre dărîmături cu orgoliul steril al unei ruine feudale.

Un tînăr Negru trece pe strada mea, înlănţuind mijlocul iubitei sale albe. Strada mea va fi într-o zi toate străzile, dragostea acestui cuplu se va multiplica în viitor la infinit. Să-i ajutăm să înlăture fantasmele orgoliului stupid; smulse de vîntul prezentului, penele uscate ale acestui huhurez împăiat se vor risipi în neant, cuvîntul apartheid *va deveni o curiozitate de dicţionar, aidoma triremelor, catapultelor şi basiliscului.*

BASIL DAVIDSON

O SCLAVIE MODERNĂ

La urma urmelor, nici n-ar fi necesar să formulăm alte consideraţii asupra situaţiei din Africa de Sud: esenţialul a fost spus de nenumărate ori. Cu cincizeci de ani în urmă, George Bernard Shaw, la întoarcerea dintr-o călătorie în Africa de Sud, pleda pentru fraternitatea civilizaţiei, informîndu-şi totodată publicul — care rămase întrucîtva surprins — despre faptul că Africa de Sud devenise un stat sclavagist. Ea se alcătuia din stăpîni care, în mod invariabil, erau albi, şi din slujitori care, în mod invariabil, erau negri; iar slujitorii, dacă nu se aflau într-o stare formală de sclavie, erau separaţi de stăpînii lor printr-o prăpastie de netrecut şi nu puteau să pună sub semnul întrebării puterea nelimitată a acestora nici în viaţa cotidiană, şi nici prin mijlocirea legii. Shaw considera că politica populaţiei albe din Africa de Sud este o politică de sclavie.

De la călătoria lui Shaw, situaţia din Africa de Sud s-a schimbat mult: dar n-a făcut decît să se înrăutăţească. Aprecierile lui Shaw, în toată dimensiunea lor umanitară, au devenit un loc comun.

Astfel încît problema care se pune acum în legătură cu Africa de Sud nu este natura situaţiei ei: astăzi, numai surzii şi orbii ar mai avea nevoie să afle date suplimentare

https://biblioteca-digitala.ro

în această privință. Problema ce interesează este aceea de a afla dacă — și cînd, și cum anume — situația aceasta poate sau va putea să se schimbe.

Un istoric e dator să noteze că această întrebare primește în general, din partea Europenilor și a Americanilor, asigurări binevoitoare și pioase, care, ca deobicei, sînt semnul unui scepticism profund și, poate, întrucîtva culpabil. Să fim realiști, spun ei fără încetare. Este evident că situația din Africa de Sud e deplorabilă și trebuie neapărat schimbată; este evident, dar cine ar putea-o face, și sub presiunea, căror factori? Statul sud-african, mai adaugă ei, este nemăsurat de puternic, atît pe plan militar cît și pe celelalte planuri. Mai mult decît atît, valoarea lui economică pentru restul lumii — ceea ce înseamnă, după cum vă vor lămuri dacă insistați, sistemul capitalist mondial și țările « dezvoltate » — este atît de mare, încît există, într-adevăr, prea puține speranțe (ne lasă ei să înțelegem) că s-ar putea ivi vreo forță în stare să determine o astfel de schimbare.

Nu puteți pretinde miracole, adaugă, de obicei, în continuare. Fiți răbdători, și lăsați misterioasele forțe ale istoriei să-și joace rolul lor de mîntuire la ceasul hotărît de Domnul.

Istoricii, însă, nu cred în misteriosul proces al Istoriei. Paralelele și antecedentele sînt, pentru ei, mult mai utile.

Odinioară, asupra omenirii s-a abătut un flagel, cunoscut sub numele de comerț maritim cu sclavi între Africa și Americi. Organizat de numeroase națiuni, — niciuna dintre ele nedovedindu-se atît de activă și distrugătoare ca Anglia — comerțul cu sclavi a avut o importanță economică decisivă pentru ceea ce a constituit originea sistemului capitalist mondial. Această importanță era atît de mare acum mai bine de două veacuri, încît nu părea să existe pe fața pămîntului o forță capabilă să pună capăt unui asemenea negoț. Comerțul cu sclavi și consecința lui, sclavajul pe plantații, păreau făcute spre a dura pentru vecie. Aceia care protestau erau puțini la număr; și aproape toți erau prigoniți sau ignorați. Protestele pe care le încercau erau menite să rămînă fără nici un ecou.

În 1772, într-o declarație oficială caracteristică pentru epocă, ministrul britanic avînd în sarcină coloniile și, implicit, comerțul cu sclavi, a replicat cîtorva neînsemnați idealiști utopici, care se ridicaseră împotriva unui asemenea negoț și cereau abolirea lui. Nutrea, firește, simpatie pentru sentimentele lor umanitare, dar era nevoit să condamne simplitatea analizei lor: într-un cuvînt, naivitatea pe care-o dovedeau. Îi informa că, în această lume reală care-i aceea a politicii, « nu putem tolera nici cel mai mic obstacol în calea unui comerț într-atît de benefic pentru națiunea noastră ». Și, toți ca unul, ortodocșii încuviințară cu tristețe, clătinînd capetele, și abordară alte probleme.

Nu este, însă, mai puțin adevărat că, pe navele britanice, comerțul cu sclavi a fost interzis de Parlamentul britanic la treizeci și cinci de ani după ce Lordul Dartmouth et hoc genus omne declarase acest fapt ca inimaginabil; iar abolița britanică a fost urmată de aboliția franceză și, în cele din urmă, de aceea portugheză și nord-americană. Sclavia pe plantații avea să mai continue cîtăva vreme; negoțul cu sclavi peste Atlantic și atît de crunta « traversare » n-aveau să-i mai procure, însă, sclavi. « Realiștii » din 1772 se înșelaseră; nu fuseseră în stare să vadă mai departe de lungul nasului lor bine lustruit.

Cum și din ce pricină se înșelaseră? Două mari « procese istorice », dintre care nici unul nu oferea nimic misterios, intraseră în acțiune.

https://biblioteca-digitala.ro

Unul din ele a fost schimbarea decisivă a intereselor economice, mai întîi în Marea Britanie, apoi în alte țări sclavagiste, în clipa cînd, pe la 1800, revoluția industrială a conferit mediilor manufacturiere o influență politică decisivă; iar plantatorii și traficanții de sclavi au fost treptat deposedați de putere. Noi interese și noi echilibre între profit și pierdere și-au făcut apariția. Minoritatea anti-sclavagistă a putut deveni o majoritate.

Cu toate acestea, o simplă schimbare n-ar fi fost deajuns: minoritatea anti-sclavagistă trebuia să devină o majoritate. Către 1770, anti-sclavagistul Thomas Clarkson a venit în marele port sclavagist Bristol — orașul meu natal —, pentru a-și continua opera începută; și întocmai cum a spus-o în momentul acela, s-a temut pentru propria-i viață. Și pe drept cuvînt, căci sclavagistul Bristol era pe atunci un oraș violent; Clarkson se întreba chiar dacă va izbuti să plece viu. Cu treizeci de ani mai tîrziu, același Clarkson se afla în fruntea unui curent de umanitariști și progresiști, care s-au dovedit în stare de a face să cadă cortina finală asupra a patru veacuri de sclavie și tortură. Sclavia trebuia să se termine oricum, dintr-o clipă în alta. Dar anti-sclavagiștii i-au grăbit neîndoielnic sfîrșitul, cu cîțiva ani, sau poate chiar cu cîteva decenii. Au înșfăcat istoria violent, făcînd-o să-și grăbească pasul.

Tot astfel stau lucrurile astăzi, cu statul sclavagist din Africa de Sud.

Și acolo se petrece o schimbare economică de tipul aceleia utilizate de Clarkson și de adepții săi. Însemnătatea economică pe care zona apartheid *o prezintă pentru lumea capitalistă a scăzut simțitor, întrucît restul Africii — în ultimii ani faptul a devenit evident — și-a sporit considerabil valoarea, și, în același timp, a devenit tot mai anevoios pentru țările interesate să obțină avantaje în cele două zone simultan. Marea Britanie, de pildă, — și, în trecut, ea a fost unul din cei mai mari beneficiari ai sclaviei din Africa de Sud — întreține în momentul de față mai multe schimburi comerciale cu Nigeria, și are mai multe investiții în această țară decît în Africa de Sud; iar Nigeria, după cum a afirmat-o guvernul său, are intenția de a penaliza masiv partenerii comerciali care încearcă să profite și de pe urma* apartheid*-ului. Se pot cita și alte exemple. În consiliile de miniștri și în bursele lumii occidentale, « lobby »-ul sud-african nu mai are în mod automat dreptate: ba dimpotrivă, și chiar din punct de vedere strict economic, acest « lobby » se află pretutindeni, acum, în defensivă.*

În al doilea rînd, protestul împotriva situației din Africa de Sud nu mai este rostit de glasul firav de acum treizeci de ani. În vremea aceea, îmi amintesc perfect, eram — cu toții — cîteva grupuri de inși izolați, « predicînd în pustiu ». Azi aparținem unei ample majorități conștiente care sporește neîncetat în toate regiunile lumii, inclusiv lumea « dezvoltată ». Protestele capabile să dobîndească o asemenea amploare nu pot fi luate în derîdere.

Notînd aceste fapte, fie de structură, fie conjuncturale, istoricul conchide că noul echilibru între putere și presiunea internațională ar îngădui, în sfîrșit, o schimbare a situației din Africa de Sud, și că această schimbare se va putea petrece într-un viitor nu prea îndepărtat. Care va fi realitatea? Aceasta va depinde neîndoielnic de aplicarea unor presiuni morale și politice capabile să favorizeze victoria anti-sclavagiștilor. Și, mai departe, de acțiune: mobilizare, hotărîre, curaj. Dincolo de orice, pentru noi, cei care ne aflăm în afara Africii de Sud, această acțiune se sprijină pe intensificarea și adîncirea izolării regimului de apartheid *în toate domeniile vieții și schimburilor internaționale și, în mod paralel, pe dezvoltarea și lărgirea sprijinului internațional acordat majorității negre și organizațiilor ei. Să înfăptuim toate acestea. Neîntîrziat.*

https://biblioteca-digitala.ro

O CRIMĂ ÎMPOTRIVA UMANITĂŢII

extras dintr-un document al Naţiunilor Unite, DPI/705—40352 — Aprilie 1983

● Ce înseamnă APARTHEID?

Apartheid, cuvînt afrikaaner[1] însemnînd « punere de o parte », « separare », este numele dat de Guvernul sud-african sistemului său de segregare rasială, de opresiune şi exploatare. Acest sistem le îngăduie Albilor, care reprezintă mai puţin de o cincime din populaţie, să dirijeze problemele Republicii.

Sub regimul de *apartheid*, libertatea de mişcare şi drepturile politice şi socio-economice ale non-Albilor sînt în mod considerabil restrînse. 87% din teritoriu este rezervat minorităţii albe. Africanii sînt ţinuţi de o parte prin constrîngere; rezervaţiile în care sînt menţinuţi reprezintă sub 13% din suprafaţa teritoriului, partea cea mai puţin productivă.

Apartheid se află la baza structurii economice şi politice sud-africane. Întreprinderile industriale şi comerciale, a căror majoritate se află în mîinile Albilor sau a străinilor, trag profituri de pe urma actualului sistem ; ele realizează enorme beneficii datorită exploatării Africanilor deposedaţi de pămînturile şi de resursele lor naturale, care se istovesc muncind pentru salarii de mizerie şi constituie astfel mîna de lucru ieftină de care depinde economia ţării.

Albii practică o politică de segregaţie rasială din clipa în care Afrikanerii de limbă neerlandeză şi elementele anglophone s-au reunit pentru a forma Uniunea sud-africană, în anul 1910. În 1948, cînd Partidul naţional a luat puterea, *apartheid* a devenit politică oficială. Conducătorii acestui partid au pretins că rasele trebuie să fie separate iar contactele lor reduse la minimum pentru a se evita astfel conflictele, asigurîndu-i-se fiecărui grup o « dezvoltare separată » şi perpetuîndu-se autoritatea şi dominaţia Albilor asupra « raselor non-albe rămase la un grad inferior de civilizaţie ».

Domnul Hendrik F. Verwoerd, fost Prim ministru al Africii de Sud, spunea în 1963 în faţa Parlamentului : « Redusă la expresia ei nudă, problema nu se poate prezenta decît în termenii următori : înţelegem să păstrăm Africa de Sud *albă* ... A o păstra *albă* nu poate însemna decît un singur lucru, a asigura dominaţia Albilor, nu « influenţa », nu « tutela » lor, dar « comandamentul » şi « supremaţia ».

● Care este poziţia Naţiunilor Unite faţă de apartheid?

Apartheid-ul a fost condamnat de Adunarea Generală ca o « crimă împotriva umanităţii ». Consiliul de securitate a reafirmat că *apartheid* este o crimă împotriva conştiinţei şi a demnităţii omenirii. Toate organismele Naţiunilor Unite care se ocupă de drepturile omului, de discriminarea rasială şi de decolonizare — ca şi totalitatea Statelor Membre — au denunţat sistemul de *apartheid*.

Adunarea a declarat că politicile întemeiate pe discriminare rasială şi pe superioritate rasială « sînt condamnabile şi constituie o insultă adusă demnităţii omului », că « discriminarea rasială şi *apartheid*-ul constituie o piedică serioasă în calea dezvoltării economice şi sociale, precum şi un obstacol în calea cooperării şi a păcii internaţionale ». În urma acestor condamnări, organele Naţiunilor Unite au hotărît elaborarea de către Comunitatea Internaţională a unei serii de măsuri menite să pună capăt *apartheid*-ului. Se vor putea citi în continuare, în răspunsurile la diferite chestiuni, punctele esenţiale ale acestor hotărîri şi recomandări.

---

[1] *afrikaaner* — neerlandeza vorbită în Africa de Sud.

https://biblioteca-digitala.ro

• Cum clasează Guvernul sud-african populația?

În Africa de Sud, indivizii sînt clasați după rasă și înscriși conform acestei clasificări în registrele de populație. Cele patru grupe rasiale sînt desemnate după cum urmează: « Albii », care sînt de origine europeană; « Bantu » sau Africanii, membri ai unei rase sau ai unui trib aborigen; « Asiaticii », persoane de origine asiatică (Indieni și Pakistanezi în majoritate); « persoane de culoare », ceea ce desemnează în general metișii, dar include și grupuri speciale, ca de pildă Malaezii din provincia Cape.

Conform cifrelor recensămîntului din 1980 (proiect), compoziția etnică a populației este următoarea:

Africani	22.500.000
Albi	4.400.000
Persoane de culoare	3.800.000
Asiatici	880.000
Total	30.780.000

Clasarea rasială a unui individ prezintă o imensă importanță în Africa de Sud, căci drepturile și libertățile fiecăruia sînt stabilite în funcție de această clasificare.

Ea determină zona în care un non-Alb va putea locui, viața pe care va putea s-o ducă, meseria pe care va putea s-o exerseze, educația pe care o va primi, drepturile politice de care eventual va beneficia, cu cine se va putea căsători, instituțiile sociale, culturale și recreative la care va avea acces și, în general, care va fi libertatea sa de acțiune și de mișcare.

În termenii legii din 1950 *(Population Registration Act)* privitoare la înmatricularea populației, orice individ în vîrstă de peste șaisprezece ani trebuie să fie purtătorul unui act de identitate rasială pe care este obligat să-l arate ori de cîte ori i se cere acest lucru.

Legea din 1962 referitoare la cetățenii Bantu *(Bantu Act)* prevede că orice African în vîrstă de peste șaisprezece ani trebuie să fie purtătorul unui « livret de control » — document care cuprinde actul său de identitate, fotografia, amprentele digitale, certificatele de lucru, chitanțele de impozite și permisul de rezidență pentru o zonă determinată, ca și autorizațiile de călătorie pentru a căuta de lucru. Orice African este autorul unui delict dacă circulă fără acest livret de control. Legile privitoare la « libera trecere » joacă un rol esențial în administrarea *apartheid*-ului și în controlul mîinii de lucru. Peste 13 milioane de Africani au fost condamnați, de la instaurarea puterii Partidului național, în 1948, pentru a fi încălcat aceste legi.

• Care sînt efectele apartheid-ului pentru non-Albi?

Pentru Negrii din Africa de Sud, aproape toate aspectele vieții sînt reglementate și limitate de Stat. *Apartheid* înseamnă pentru ei o realitate ale cărei efecte le simt zilnic și constant.

Așa se face că diferitele rase trăiesc în cartiere separate și călătoresc în autobuze și trenuri diferite. Ele nu pot frecventa aceleași locuri, fie că este vorba de școli, de biserici, de restaurante, de cinematografe, de plăji, de cluburi sau de manifestări sportive. Trebuie să folosească pretutindeni căi de acces diferite, cabine telefonice și stații de taxi diferite. Indivizii din rase distincte sînt îngrijiți în spitale separate și înmormîntați în cimitire deosebite. Chiar în grădinile zoologice, galerii de artă, muzeele și grădinile publice, orele de deschidere sînt altele pentru non-Albi.

Numeroase ocupații le sînt interzise non-Albilor, care nu pot ocupa decît slujbe subalterne, modest remunerate.

https://biblioteca-digitala.ro

Guvernul sud-african le refuză non-Albilor orice reprezentare în Parlament şi limitează în mod riguros opoziţia politică. El a alungat mii de Africani din căminele lor spre a-i trimite în rezervaţii depărtate şi a organizat « ghetto »-uri pentru persoanele de sînge amestecat sau de origine asiatică. *Leaderi* non-albi şi mii de alte personae au fost arestate ; mulţi au fost torturaţi, condamnaţi, întemniţaţi sau executaţi în virtutea legilor inumane de *apartheid* şi de « securitate ». Numeroşi albi, adversari ai *apartheid*-ului, au fost şi ei urmăriţi şi întemniţaţi.

Conform unui raport al Comisiei Drepturilor Omului a Organizaţiei Naţiunilor Unite, restricţiile aduse la libertatea de mişcare şi de rezidenţă precum şi măsurile de interdicţie « compromit grav drepturile Africanilor, şi în special pe acela de a-şi organiza viaţa privată în mod liber, fără nici o intervenţie exterioară ».

● Cum se efectuează segregaţia rasială?

Segregaţia rasială este realizată prin împărţirea teritoriului ţării într-o zonă albă (europeană) — ce reprezintă 87% din suprafaţa Africii de Sud — şi un anumit număr de « rezervaţii africane » (restul de 13% din teritoriu), precum şi prin crearea de « zone etnice » în interiorul zonei albe.

Cu toate că Africanii sînt de peste cinci ori mai numeroşi decît Albii, rezervaţiile africane nu reprezintă decît 13% din suprafaţa teritoriului. Rezervaţiile sînt considerate ca « homelands » sau « bantustans » pentru fiecare din « unităţile naţionale » africane aşa cum sînt definite de guvern. Aceste unităţi naţionale sînt, în ordinea însemnătăţii, cele ale populaţiilor următoare: Zulu, Xhosa, Tswana, Pedi, Sotho, Shangaan, Swazi, Venda, Ndbel şi « alte populaţii ».

Un « homeland » nu este nici măcar stabilit pe un teritoriu continuu. Cele zece « naţiuni» sînt diseminate pe mai bine de 80 porţiuni de teritoriu, care sînt separate şi aflate la distanţă. « Homeland »-ul zulu, de pildă, este alcătuit din 29 parcele.

Sud-africanii controlează aceste « homelands » în toate domeniile. Guvernul a declarat că are intenţia de a le da în sfîrşit « autonomie » bantustanilor. Transkei, Bophuthatswana, Venda şi Ciskei au fost deja proclamate « State independente ». Adunarea generală a denunţat această pretinsă independenţă şi a cerut tuturor guvernelor să refuze de a-i recunoaşte pe « Bantustani », oricare ar fi forma lor de autonomie.

Raţiunile sînt evidente. Teritoriul atribuit lor este cel mai puţin productiv, cel mai sărac în resurse miniere din toată Africa de Sud. În vreme ce aproape 50% din Africani sînt domiciliaţi în « homelands », acestea nu produc nici 15% din venitul total al întregii populaţii africane. Nivelul şomajului în « homelands » se situează între 40% şi 80%, după cifre care nu sînt difuzate oficial. Trei sferturi din populaţie este alcătuită din femei, dat fiind că bărbaţii sînt nevoiţi să caute o ocupaţie în « zonele albe ». Sub-alimentaţia generalizată provoacă moartea a jumătate din copiii născuţi în « homelands », şi asta, într-o ţară care este întîia exportatoare de produse alimentare din întreaga Africă. În ciuda suferinţelor impuse populaţiei africane, guvernul sud-african continuă s-o trimită, prin constrîngere, în « home lands »; din 1948, peste 2.100.000 Africani au fost deportaţi — cea mai importantă deplasare de populaţie care a avut vreodată loc în vreme de pace. Adunarea generală a condamnat crearea *Bantustanilor* şi transferul forţat al populaţiilor africane în acele zone ca fiind o « violare a drepturilor lor inalienabile », contrară principiului de autoderminare şi prejudiciind integritatea teritorială a ţării, ca şi unitatea populaţiei ei. « Obiectivul real al *Bantustanilor*, a declarat ea, este acela de a-i diviza pe Africani, de a ridica triburile unul împotriva celuilalt cu scopul de a slăbi frontul african în lupta pentru drepturile lui juste şi inalienabile . . ., de a consolida şi perpetua dominaţia unei minorităţi albe, deposedarea şi exploatarea Africanilor şi a celorlalte populaţii de culoare din Africa de Sud. »

https://biblioteca-digitala.ro

● Ce este îngăduit şi ce le este interzis Africanilor?

Un African nu poate pătrunde fără permis de intrare într-o zonă urbană şi nu poate rămîne acolo mai mult de şaptezeci şi două de ore fără permis de lucru. Nu poate locui într-o zonă urbană decît dacă s-a născut acolo, sau dacă lucrează acolo de cel puţin zece ani, fără nici o întrerupere, şi fără a fi schimbat locul de muncă. În general, bărbaţii nu sînt autorizaţi să meargă să lucreze în zonele albe decît atîta vreme cît sînt « celibatari ». Mulţi dintre ei sînt aşadar constrînşi să se separe, vreme îndelungată, de familiile lor rămase în rezervaţii. Soţia unui muncitor african ce lucrează în oraş nu se poate duce să-l vadă decît pentru maximum şaptezeci şi două de ore şi numai după obţinerea unei autorizaţii speciale. Un muncitor african poate oricînd să fie « expulzat » dintr-o zonă pentru violarea anumitor regulamente stricte, privitoare la muncă.

Un African nu are dreptul de a dobîndi un titlu de proprietate, în nici o regiune a Africii de Sud ; guvernul actual nu intenţionează, dealtminteri, să-i acorde vreodată acest drept, nici chiar în pretinsele zone africane.

Este greu, dacă nu imposibil, să ai prieteni sau relaţii în afara grupului rasial din care faci parte. Regulamentul circulaţiei de noapte le interzice Africanilor să se afle în afara propriilor zone după orele 21. Este interzis pentru membrii grupurilor rasiale diferite să asiste împreună la reuniuni recreative, sportive sau culturale. În manifestările sportive, echipele şi publicul nu pot fi mixte fără o autorizaţie specială.

Raporturile sexuale între persoane de rase diferite sînt interzise prin legea din 1950 privitoare la moravuri *(Immorality Act)*. În fiecare an, majoritatea persoanelor care sînt declarate vinovate de delictele prevăzute sînt bărbaţi albi şi femei de culoare.

● Care sînt salariile Africanilor şi ce reprezintă venitul lor în raport cu acela al Albilor?

. . . Pragul de paupertate — nivelul sub care « nu este cu putinţă să-ţi păstrezi sănătatea şi nici să menţii un nivel de viaţă rezonabil » — era, în anul 1976, de 123,3 ranzi pe lună. În 1980, peste 60% din familiile africane trăiau sub pragul de paupertate. În 1976, în principalele zone urbane, mai mult de jumătate din familiile albe aveau servitori africani, care primeau aproximativ 17 ranzi pe lună, din care jumătate sub formă de hrană, locuinţă etc. Diferenţele de nivel de trai sînt enorme. Peste 90% din familiile albe au, de pildă, frigider, în timp ce familiile africane care posedă un frigider reprezintă sub 2%. O familie africană dintr-o mie are telefon ; foarte puţine au un automobil, în vreme ce, în rîndurile albilor, proporţia este de un automobil la 3,5 Albi.

Din pricina penuriei mîinii de lucru calificate, un mare număr de non-Albi ocupă acum slujbe rezervate odinioară Albilor, dar cu salarii mult inferioare. În atelierele de căi ferate, de exemplu, muncitorii albi erau plătiţi altădată cu 80 de cenţi pe oră pentru curăţarea pieselor turnate, muncă socotită a fi semi-calificată. Această îndeletnicire este clasată acum drept ne-calificată, şi muncitorii africani o îndeplinesc pentru circa 25 de cenţi pe oră. Pentru a-i menţine pe Africani în rezervaţii şi a profita de munca lor, guvernul încurajează crearea unor « industrii frontaliere » în zone învecinate cu graniţele rezervaţiilor africane. În aceste regiuni, societăţile se pot deroba de la regulamentele privind salariul minimal şi pot vărsa salarii foarte scăzute — reprezentînd, adesea, abia jumătate din salariile, şi aşa scăzute, oferite Africanilor din alte regiuni.

Africa de Sud este naţiunea cea mai industrializată din continentul african, iar venitul pe cap de locuitor în rîndurile populaţiei albe este, de departe, cel mai ridicat din toate ţările Africii — în fapt, unul din cele mai ridicate din lume. În schimb, venitul pe cap de locuitor în rîndurile populaţiei africane este unul din cele mai scăzute din lume.

https://biblioteca-digitala.ro

● Care sînt efectele apartheid-ului asupra sănătăţii Africanilor?

. . . Maladii ca tuberculoza şi kwashiorkor (boală pricinuită de malnutriţie) sînt foarte răspîndite printre Africani. Se numără, în Africa de Sud, un medic de culoare pentru 4.500 de non-Albi, faţă de un medic alb pentru 370 de Albi. Între 1968 şi 1977 numai 3% din doctoratele în medicină au fost decernate unor Africani. În puţinele spitale în care sînt admişi Africanii, proporţia este de 1 infirmieră la 1000 de bolnavi, faţă de 1 la 152 în spitalele rezervate Albilor.

Anchete efectuate asupra şcolarilor africani au revelat că majoritatea acestora sînt, în mod evident, sub-alimentaţi şi că aproape jumătate din copiii născuţi în rezervaţiile africane mor înainte de a fi atins vîrsta de cinci ani. Se evaluează că un copil metis şi doi copii africani mor din pricina malnutriţiei la fiecare 35 de minute.

● Care sînt drepturile politice ale non-Albilor în Africa de Sud?

. . . Parlamentul sud-african este în întregime alcătuit din Albi. Nici un African n-a votat şi n-a deţinut un mandat electiv după anul 1936. Cele două principale organizaţii politice ale Africanilor — Congresul naţional african şi Congresul panafricanist — au fost declarate ilicite după promulgarea legii din 1960 referitoare la organizaţiile ilegale *(Unlawful Organizations Act)*.

Partidele multirasiale sînt interzise prin legea din 1968 referitoare la interzicerea ingerenţei politice *(Prohibition of Political Interference Act.)* Partidul progresist a fost constrîns să nu admită decît Albi, iar partidul liberal a preferat să se dizolve mai degrabă decît să violeze principiul multirasial. Reuniunile non-Albilor pot fi interzise din multiple pricini, de pildă pentru « a preveni eventuala tulburare a liniştii locuitorilor dintr-un cartier » sau pentru « a împiedica realizarea obiectivelor comunismului ». Organizaţiile Asiaticilor sau ale persoanelor de culoare au fost deasemeni paralizate prin restricţiile impuse şefilor lor, mai exact prin măsuri de interdicţie. O persoană poate fi proscrisă fără a fi pusă sub acuzare, sau judecată, în virtutea legii referitoare la securitatea internă. În general, proscrişii sînt asignaţi la rezidenţă, nu pot lua cuvîntul în public, nu pot fi citaţi în mod public, nu-şi pot publica lucrările şi nu pot asista la o adunare cuprinzînd mai mult de două persoane. Majoritatea proscrişilor îşi efectuează arestările de rigoare la propriul domiciliu. Arestările de proscriere sînt în general valabile timp de cinci ani, dar pot fi prorogate. Astfel, guvernul face din aceşti proscrişi « non-persoane ». La sfîrşitul anului 1980, ei erau în număr de 155.

Opozanţii faţă de *apartheid* îndură alte forme de represiune şi control : arestare în toată regula, detenţie fără nici o comunicare cu exteriorul pe o durată de timp nelimitată şi fără judecată, detenţiune preventivă, deportare, rezidenţă forţată într-o regiune îndepărtată. În ciuda represiunii, opoziţia faţă de *apartheid* a crescut considerabil.

● Există cenzură în Africa de Sud?

Guvernul a luat numeroase măsuri vizînd radiodifuziunea, cinematograful şi publicarea de informaţii internaţionale, pentru a evita ca populaţia africană să fie influenţată de propaganda în favoarea integrării rasiale sau împotriva *apartheid*-ului. Aproximativ 12.000 de cărţi şi alte publicaţii au fost interzise. În virtutea legii referitoare la reprimarea comunismului *(Suppression* of Communism Act), scrierile şi discursurile unui număr de aproximativ 760 de scriitori originari din Africa de Sud au fost interzise. Numeroşi scriitori africani rezidînd în Africa de Sud au îndurat diverse privaţiuni, incluzînd întemniţări de lungă durată. O serie de ziarişti au fost victime ale detenţiunii fără judecată, supuşi feluritelor interdicţii, privaţi de paşapoarte ; birourile şi domiciliile lor au fost perchiziţionate. Numeroase filme au fost interzise, altele fiind autorizate în exclusivitate Albilor.

În româneşte de CRISTINA HĂULICĂ

https://biblioteca-digitala.ro

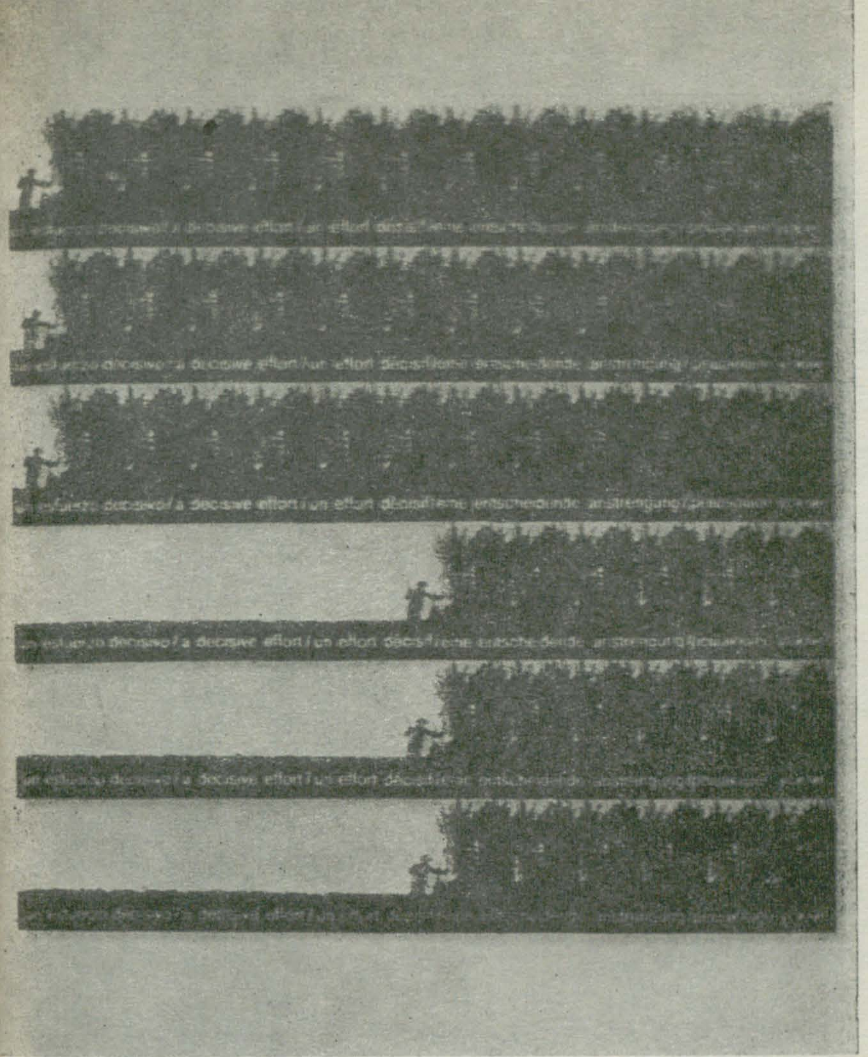

ISTORIE TRĂITĂ

ÎN SPAȚIUL

LATINO-AMERICAN

https://biblioteca-digitala.ro

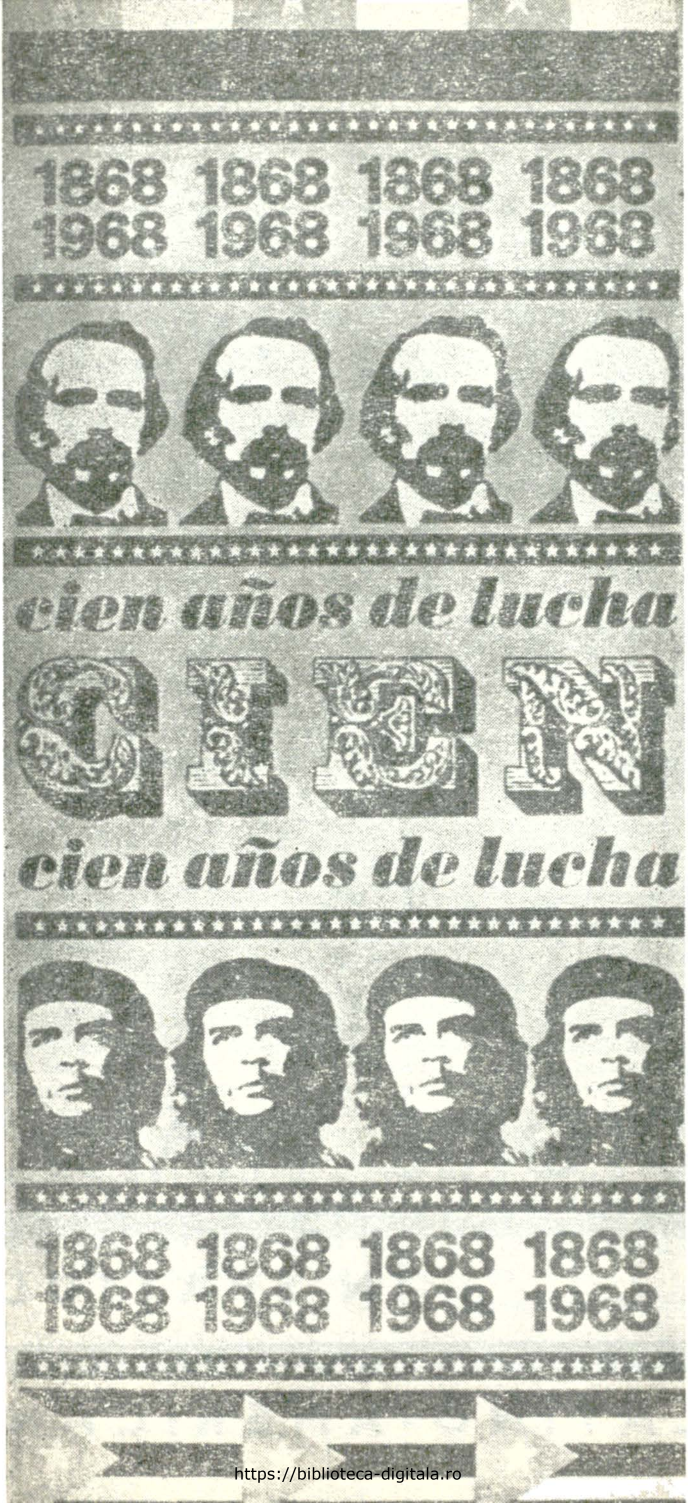

O sută de ani de luptă revoluționară — 1968

https://biblioteca-digitala.ro

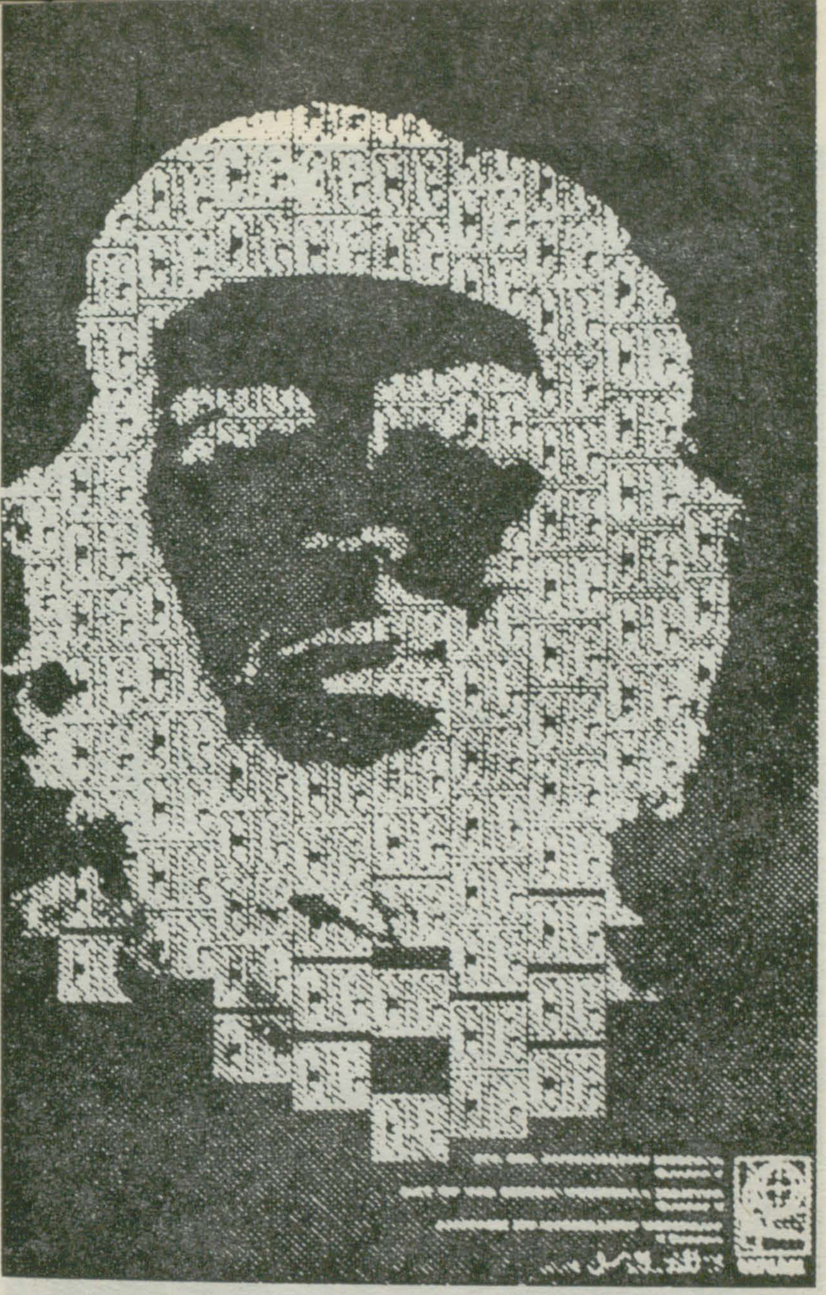

Afiş comemorativ pentru Che Guevara (1968)

https://biblioteca-digitala.ro

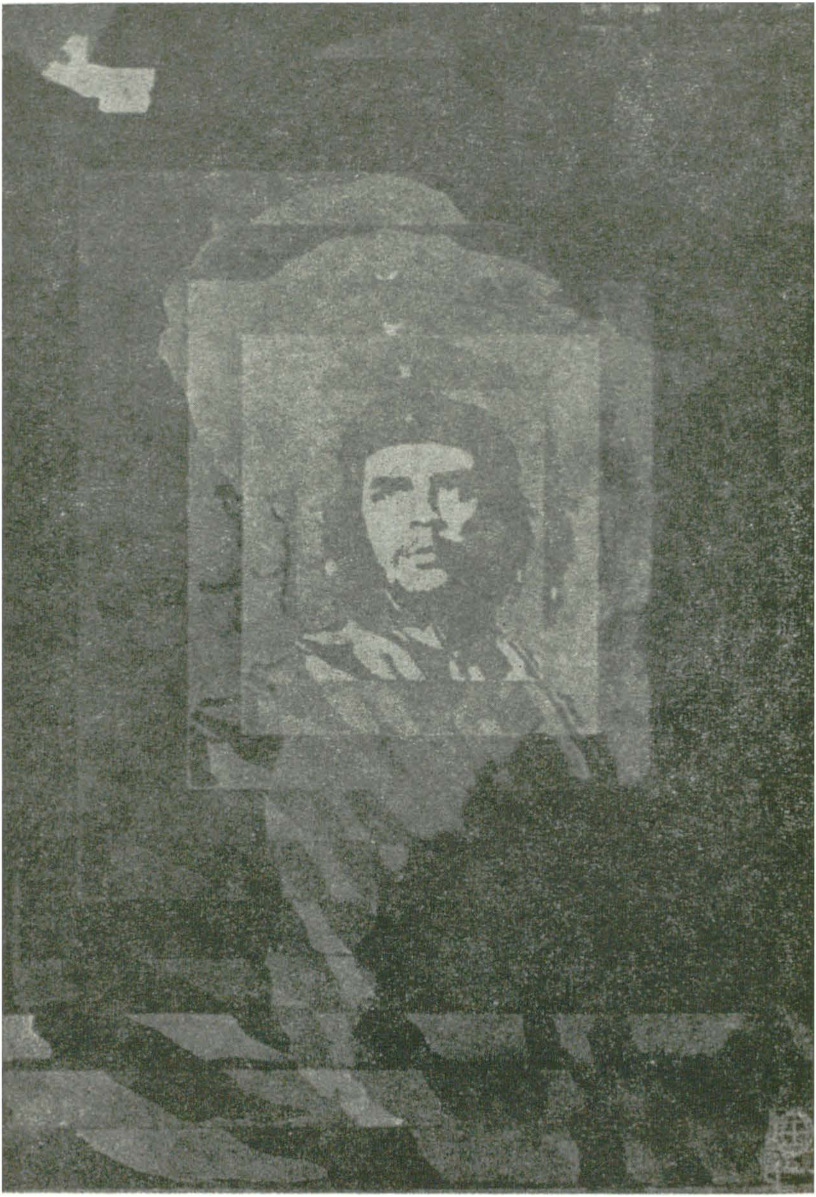

https://biblioteca-digitala.ro

AUGUSTO ROA BASTOS

RĂZBOIUL SETEI

Realismul «halucinant» al lui Roa Bastos

Prin amabilitatea familiei traducătorului, regretatul Laurenţiu Silvan, cel care a realizat pentru revista noastră versiuni din Asturias, Arguedas, Roa Bastos, Sábato, García Márquez şi alţi importanţi scriitori latino-americani, publicăm acest fragment din romanul *Hijo de hombre (Fiul omului*, 1960), opera care l-a consacrat pe scriitorul paraguayan ca un maestru al noului roman latino-american, un « precursor şi model », cum avea să spună mai tîrziu Gabriel García Márquez.

Din opera lui Augusto Roa Bastos cititorul român a putut cunoaşte celălalt mare roman al său, *Yo el Supremo (Eu, Supremul*, 1974), care a fost tradus în 1982 la editura Univers. Cu *Fiul omului*, ne aflăm în faza anterioară *contra-istoriei* sau *trans-istoriei* pe care o va realiza în *Eu, Supremul*. Nu mai puţin însă, primul roman al lui Roa Bastos polemizează cu istoria oficială a Paraguayului, care edulcorează realităţile crude ale unei ţări oprimate (din 1954, cînd generalul Stroessner s-a urcat la putere) de o oligarhie militară cinică şi despotică, ce nu se poate impune decît prin starea de urgenţă perpetuată de treizecei de ani.

Fiul omului, ca şi celelalte opere ale acestui prim moment de afirmare a scriitorului, se încadrează în acea mişcare de renovare a literaturii latino-americane care, pornind de la realităţile subdezvoltării, cerea o investigare a vieţii naţionale specifice, mişcare cu un amplu ecou în anii 50, mai cu seamă în Brazilia, Argentina, Uruguay şi Paraguay. Aceste prime lucrări ale lui Roa Bastos au meritul de a fi contribuit la redescoperirea literară a omului paraguayan, prin dezvăluirea mentalităţii şi valenţelor lui spirituale, deopotrivă cu demascarea adversităţilor istorice care l-au modelat sau, mai exact spus, l-au mutilat. Pe lîngă gravitatea şi violenţa criticii sociale, pe lîngă studierea comprehensivă a psihologiilor traumatizate de scandaloasele inechităţi, războaiele pustiitoare şi teroarea şirului de dictaturi pe care le suportă Paraguayul de la începutul existenţei sale independente (începutul

https://biblioteca-digitala.ro

secolului al XIX-lea) și pînă astăzi, primele opere ale lui Roa Bastos se remarcă și printr-o rară stăpînire a limbajului. Un limbaj precis și lapidar, mînuit cu simțul sigur al nuanței, un limbaj cu fulgerări intuitive care creează un climat de mister și împing uneori narațiunea pînă la frontierele magicului. Dealtfel, formula « realism magic » i-a fost aplicată nu o dată scriitorului, care însă preferă să vorbească despre un realism « halucinant ».

Într-un studiu din 1965, extrem de important pentru cunoașterea convingerilor lui politice și literare, intitulat *Paraguayul și necesitatea celei de a doua independențe*, Roa Bastos explică necesitatea acestui realism « halucinant » printr-o analiză amplă a împrejurărilor istorice care i-au transformat țara într-o « victimă a geografiei sale politice » și a oscilației seculare a poporului paraguayan « între oprimare și revoltă, între împilarea zbirilor și profeția martirilor ». Fiind « halucinantă și neverosimilă », realitatea socială a Paraguayului nu-și poate găsi expresia literară decît într-un realism la fel de halucinant, în care neverosimilul devine veridic. (Declarația lui Roa Bastos seamănă izbitor cu o alta, făcută de García Márquez: « Cred că sînt un scriitor înspăimîntător de realist, deoarece consider că în America Latină totul este posibil, totul este real. Cred că trebuie să încorporăm în cărțile noastre această realitate fantastică a Americii Latine și să facem ca literatura să corespundă vieții noastre, unde se întîmplă în fiecare zi lucrurile cele mai extraordinare. »)

Ascultînd de estetica realismului « halucinant », Roa Bastos se confruntă polemic cu istoria oficială a Paraguayului, scriind istoria adevărată, un « nou testament » al poporului care trăiește într-o atmosferă « surdă și asfixiantă », lipsit de orice posibilitate de comunicare. Căci cea mai mare înstrăinare a poporului (și a scriitorului) paraguayan este « să trăiască sfîșiat între realitatea care ar trebui să fie și cea care este ».

Cronica celor o sută de ani de viață paraguayană (incluzînd un episod tabu cum era sîngerosul război cu Bolivia din provincia El Chaco, din 1932—1936, care a marcat profund adolescența viitorului scriitor) constituie adevărata istorie a țării, deoarece Roa Bastos refuză să considere istorie repetarea monotonă a frazelor răsunătoare ce au înflorit ceremonios în țesătura oficială a istoriei patriei. Dat fiind că această istorie oficială deformează sau pur și simplu ascunde adevărata istorie a vieții paraguayene, scriitorului îi revine misiunea de a o dezbate critic în literatura sa.

Preocuparea principală a lui Roa Bastos în romanul *Fiul omului* este consemnarea efortului titatnic de a scăpa de alienare într-o lume alienantă cum este societatea paraguayană. Personajele cred că găsesc soluția fie în iubire, fie în prostituție, fie în izolare, fie în trecut, fie în lupta revoluționară. Dar nu toate sînt conștiente de dificila misiune pe care o au și de aceea, în confruntarea oarbă cu o lume ostilă, sînt prinse în cercul vicios al unor noi frustrări, mai mari decît cele dintîi și pe care nu le mai pot depăși, eșuînd fie în nebunie, fie în martiriu, fie (mai rău) în renunțare și topire în mediul care i-a înfrînt. Fenomenul alienării afectează societatea în ansamblul ei. Valorile se alternează permanent, și astfel populația ajunge să fie formată din cerșetori, ologi, lunatici, leproși, denunțători, prostituate, oameni care și-au degradat condiția. Iar guvernul ajunge să masacreze pe cei care cer arme pentru a-l apăra de o armată dușmană. Invocînd naționalismul, slujește în fond interesele puterilor străine.

Caracterul politic al acestui roman, ca dealtfel al întregii opere a lui Roa Bastos, se poate explica, în ordinea condiționărilor externe, prin vitregia vieții politice a țării sale, considerată pe drept cuvînt cazul tipic de automutilare latino-americană, exemplul cel mai concludent al dependenței tragice de interesele oligarhiilor locale ori străine. Deși a fost prima țară latino-americană care a ridicat stindardul

https://biblioteca-digitala.ro

independenței, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea (fapt amintit cu mîndrie în studiul *Paraguayul și necesitatea celei de a doua independențe*), cînd se produce revolta comunarzilor care anticipează (cel puțin în programul ei, dacă nu și prin rezultate) emanciparea politică a întregii Americi Latine, ba mai mult, anticipează independența coloniilor din America de Nord și chiar luarea Bastiliei, Paraguayul cunoaște apoi o serie de frustări și de anihilări ale forțelor democratice, la care se adaugă agresiunea externă: pustiitorul război purtat în secolul trecut pe teritoriul său cînd a trebuit să țină piept unei coaliții de vecini mai puternici: Brazilia, Argentina și Chile. Acest război, în fond fratricid, precum și războiul cu Bolivia din deceniul al patrulea al secolului nostru, sînt văzute de scriitor, în ultimă instanță, ca o extindere a conflictelor dintre marile puteri ce profitau de pe urma dezbinării statelor latino-americane, împiedicînd unitatea lor politică, frînînd procesul dezvoltării și menținîndu-le sub o puternică dependență, pe care în cazul Paraguayului nici n-a mai fost nevoie s-o mascheze cu fațada libertăților democratice. În studiul amintit, Roa Bastos încearcă să descifreze « enigma » vieții sociale paraguayene (în care « neverosimilul este veridic »), prin demascarea vehementă a regimului politic arbitrar și corupt, care înlocuiește legea cu forța brutală și disprețuiește mulțimile supuse unei degradări sistematice. Țara întreagă a fost transformată într-o uriașă închisoare, în care omul este permanent profanat. Lupta politică se reduce la un flux și reflux de răzbunări între grupările rivale din sînul oligarhiei, oferind un excelent prilej comentatorilor străini de a vorbi despre « haosul Americii Latine ». Dar acest haos este în ultimă instanță rezultatul colonizării și al presiunilor exercitate de marile puteri asupra țărilor mici, presiuni care, cu complicitatea oligarhiilor interne trădătoare, au transformat Paraguayul într-o « irealitate ». În mod paradoxal, pentru poporul paraguayan, bolnav de « nostalgia autenticității », realitatea nu poate fi decît idealul, căci ceea ce există este incredibil și inacceptabil. Scriitorul îndurerat detectează simptomele « schizofreniei colective a unui popor apăsat de structuri sociale retrogade și aberante ». Poporului i-a fost răpită plenitudinea vieții și i se oferă în schimb « monstruozitatea supraviețuirii vegetative impuse de cauze exterioare naturii sale istorice și sociale ». Insistența asupra cadrului internațional ostil în care s-a ajuns, în țări ca Paraguayul, la « monstruozitatea unei supraviețuiri vegetative » ne face să credem că Roa Bastos ar subscrie îndureratele cuvinte ale argentinianului Ezequiel Martínez Estrada din celebra prefață-testament la volumul de *Opere alese* (Mexic, 1964): « Sper că se va crea în America Latină o conștiință proprie a ceea ce sîntem, conștiința de popoare colonizate și de indivizi colonizați, conștiința de națiuni subdezvoltate cărora le-au fost date constituții și legi pentru a putea fi ținute în captivitate fără să fie nevoie de gratii, cînd se va admite cu loialitate că am fost reduși, printr-o acțiune calculată și constantă a uzurpatorilor și bandiților, la condiția, de dușmani ai propriilor noastre interese și aspirații, la condiția de slujitori fără plată sau prost plătiți ai stăpînilor acestei lumi. »

Eseurile lui Roa Bastos închinate Paraguayului, precum și opera sa narativă, denotă aceeași viziune despre destinul politic și cultural latino-american într-un context mondial opresiv. Pe de altă parte, însă, dezvăluirea condițiilor vitrege la scară planetară nu este menită să scuze, în viziunea sa, oligarhiile țărilor aservite, oligarhii care consimt, mînate de interese meschine, să-și mutileze popoarele pe care le guvernează vînzîndu-le.

Roa Bastos se numără printre scriitorii care luptă pentru denunțarea hoțiilor și crimelor comise la adăpostul autohtonismului patriotard. Căci într-o țară ca Paraguayul, cu o importantă populație băștinașă (guarani), oligarhiile încearcă să profite de această împrejurare, întreținînd abil « mitomania naționalismului

https://biblioteca-digitala.ro

cultural », şi chiar reuşesc uneori, din păcate — cum consemnează consternat Roa Bastos —, să obţină un ecou internaţional favorabil, cum s-a întîmplat bunăoară cînd unul din ideologii despotismului, Natalicio González, în calitate de ministru al culturii, a invitat cîţiva intelectuali marcanţi ai Americii Latine să vadă « cum se construieşte o naţiune », iar unii dintre aceştia s-au lăsat înşelaţi şi « au consfinţit cu mărturia lor elogioasă impostura infamului industriaş al mitului guaraní ». În aceste condiţii, în care cultura este înlocuită de propagandă, scriitorii adevăraţi n-au de ales — cum scrie Roa Bastos utilizînd un joc de cuvinte amar — decît între două căi : *entierro* (înmormîntarea) şi *destierro* (exilul). El a ales-o pe cea de a doua. Este, evident, un exil forţat. Căci scriitorii avizi de realitate şi adevăr sînt acuzaţi că denigrează ţara şi sînt urmăriţi de poliţie ca agenţi subversivi. Refuzînd să adere la vasta şi permanenta (şi bine plătita) campanie de propagandă patriotardă (« Nici un rău nu este mai periculoş decît acela care trece drept un bine necesar »), Roa Bastos adoptă atitudinea exemplară a poetului şi revoluţionarului cubanez din secolul trecut, José Martí, din care reproduce următoarea profesiune de credinţă : « Cine trăieşte de pe urma infamiei sau o contemplă indiferent este un infam; nu e de ajuns să te abţii, este nevoie să lupţi împotriva ei. »

Sub raport formal, în romanul *Fiul omului* se anticipează relatarea « obiectivă » a compilatorului din *Eu, Supremul*. Roa Bastos nu intervine ca autor în desfăşurarea romanului. Rolul său se limitează la publicarea unui « vraf de hîrtii boţite », rămas de la unul din personaje. El nu emite (ca autor) judecăţi asupra oamenilor şi evenimentelor, lăsînd această sarcină personajelor. O altă caracteristică ce anunţă o modalitate narativ din *Eu, Supremul* constă în faptul că Miguel Vera, naratorul-personaj, mai curînd expiază decît relatează faptele. Aşa se explică « trădările şi uitările » lui, frecventele scăpări, incoerenţa şi iraţionalitatea aparentă, căci, la fel ca la spaniolul Valle Inclán, care urmăreşte reflectarea realităţii într-o « oglindă concavă », pentru a corecta astfel în planul literaturii diformităţile unei realităţi mutilate, la Roa Bastos această incoerenţă aparentă e oglinda unei lumi ireale şi « halucinante ». Obiectivitatea aceasta, care provine adesea din împletirea mai multor perspective subiective asupra unuia şi aceluiaşi episod narativ, « trădările şi uitările », la care se adaugă ambiguitatea deliberată, care îl obligă pe cititor să devină co-autor, şi retrospecţiunile, care întrerup progresul liniar al naraţiunii, constituie tot atîtea trăsături ale modernităţii de o perfectă funcţionalitate a prozei lui Augusto Roa Bastos.

ANDREI IONESCU

« Iartă-i că nu ştiu ce fac » —
afiş american împotriva poluării (1970) ▶

https://biblioteca-digitala.ro

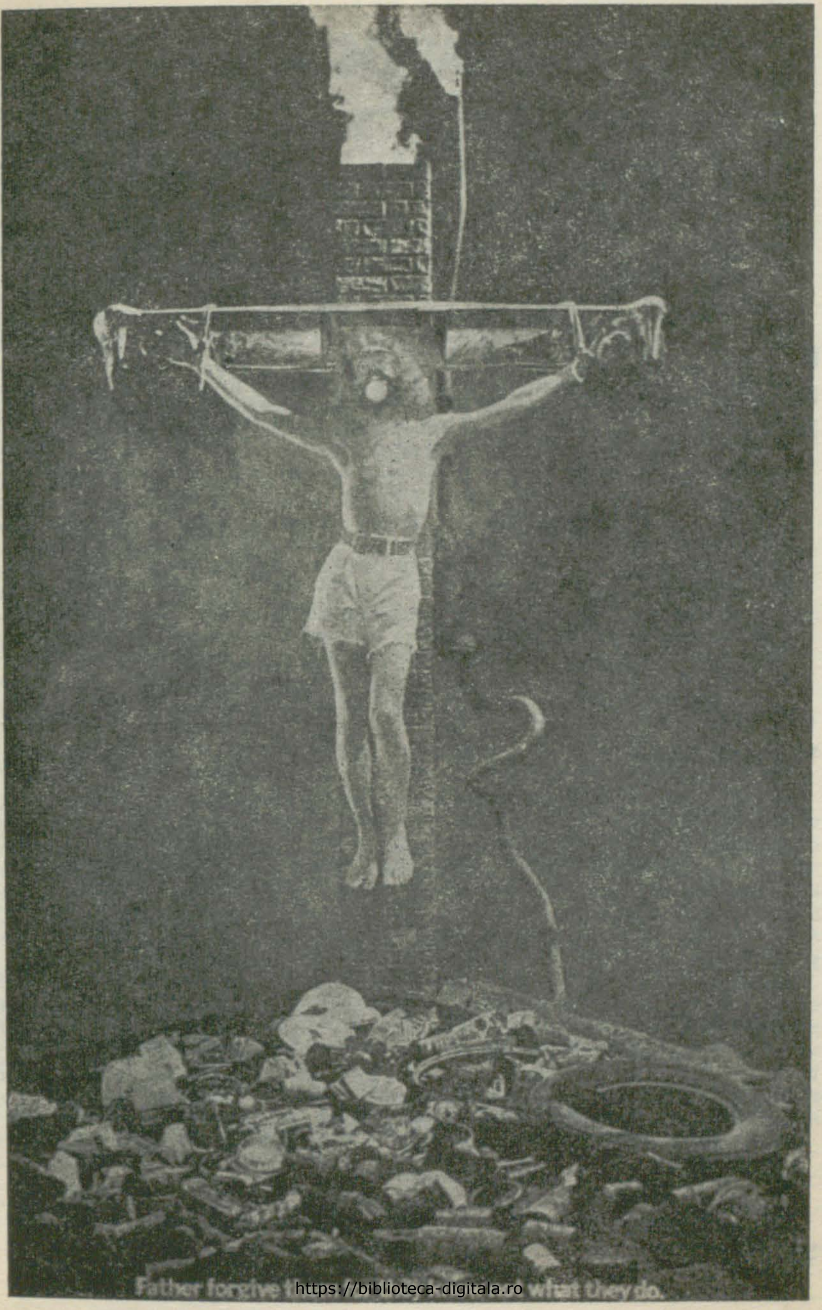

https://biblioteca-digitala.ro

AUGUSTO ROA BASTOS

RĂZBOIUL SETEI
Fragment din romanul
FIUL OMULUI

....

1 Ianuarie (1932)

E Anul nou. Aici, în lagărul militar din Peńa Hermosa nici nu ne dăm seama de trecerea timpului. Zilele se scurg monotone, una la fel cu cealaltă, pentru toţi cei cincizeci de deţinuţi, deportaţi pe acest ostrov nelocuit. Ne aflăm ancoraţi în mijlocul unui curent de apă, lent şi colorat ca blana unui tigru, larg de peste un kilometru, care acum, la scăderea apelor, răspîndeşte un miros de mîl încins de soare. Cînd îl priveşti fix, la anumite ore, parcă e încremenit, nemişcat, mort. Atunci te duce gîndul că stînca ar putea să se ridice din rîu, printre scînteietoarele şi îndepărtatele maluri.

Şalupa pichetului de grăniceri îşi face apariţia aici, săptămînal, cu alimente şi corespondenţă. Uneori aduce, de asemenea, şi cîte un nou pensionar. Luna trecută a sosit ultimul, Facundo Medina, conducător al tineretului universitar, căruia i se spune însă *Zurdo* [1], din pricina ideilor sale de stînga. Se pare că a fost implicat în evenimentele din octombrie, de la Asunción, care au culminat cu mitralierea studenţilor în faţa palatului guvernamental, cînd veniseră în masă pentru a cere măsuri de apărare a ţinutului Chaco în faţa ocupării lui progresive de către bolivieni.

---

[1] Zurdo, care lucrează cu mîna stîngă, stîngaci

https://biblioteca-digitala.ro

Împreună cu Medina, deţinuţii civili ajung la o jumătate de duzină şi par ceva supranumerar, de prisos. Dar cum umblă în izmene, toţi la fel, deosebirile nu se observă.

Aseară a fost masă mare şi băutură pentru toţi. S-au tăiat cele trei oi pe care le cumpărase cu contribuţia tuturor şi le adusese luntraşul săptămîna trecută. Acum, deţinuţi şi gardieni fraternizăm la o masă comună. Pînă şi comandantul a venit să mănînce şi să bea cu noi. A debitat chiar şi o peroratie patriotică încheiată cu urări adresate «camarazilor în dizgraţie care îşi aşteaptă reabilitarea». Apoi se întinse la băutură ca şi ceilalţi. La miezul nopţii, înveselit de-acum şi guraliv, stinse dintr-un singur foc unul din felinare, dînd semnalul atacului la «asado»[1]. Căpitanului Zayas îi place să-şi dea ifose sporovăind despre timpurile cînd era campion de pistol, acum cînd l-au trecut în rezervă şi l-au pus să păzească deţinuţii. Gardienii de tură îşi descărcară şi ei, la rîndul lor, puştile. Înteţirea împuşcăturilor trezi însă papagalul guacamayo, ale cărui ţipete neliniştite se potoliră de-abea tîrziu şi încetul cu încetul.

După asado, Mino cîntă la acordeon tot ce-i trecu prin minte. Un recrut îl acompanie la ghitară. Aceasta deschise pofta de dans şi de rachiu. Se formară perechi. O parodie grotească de dans între masculi. Ochii tulburi, mîinile mai nervoase, în ciuda glumelor, lăsau să se întrevadă absenţa femeii. Aici nu se poate face rost nici măcar de indiene chulupíes care se găsesc din abundenţă în spre Puerto Casado. Abdomenul proeminent al lui Zayas se cutremură de rîs, pînă cînd se retrase să doarmă, fiind dus aproape pe sus de caporal şi doi deţinuţi.

Eu priveam petrecerea din întuneric, proptit de un arbore. Mă ascunsesem ca să nu mai iau parte la băutură. Rachiul îmi face rău, chiar înainte de a-l gusta. Poate şi din cauza a ceea ce mi s-a întîmplat. Am vomat rachiul pe care-l băusem ca să nu-i supăr pe ceilalţi şi m-am simţit mai bine. Văzîndu-i atît de beţi, mi-adusei aminte de proiectul fugii plănuite acum cîtva timp. În noaptea asta, poate, era ocazia. Totul pleda în favoarea lui. Garda ar fi putut să fie făcută inofensivă, nu cu prea multă greutate şi s-ar fi putut aranja o bună plecare, iar cei ce nu ştiu să înoate ar fi încăput în barca penitenciarului. Dar promotorii erau tot atît sau chiar mai beţi decît gardienii.

Alături de mine se tînguia cineva încet între buruieni, cu un plîns surd şi persistent cu gura lipită de pămînt. Icni de cîteva ori şi continuă să se jelească. Nu mă apropiai de el. Ştiam că era Jiménez. Necazul lui n-avea leac. I-au dat cinci ani pentru că îşi ucisese ordonanţa descoperind că se încurcase cu soţia sa. Sînt nopţi cînd o visează şi vorbeşte cu ea în somn. Sau se tînguie încet, ca acum. Scrie scrisori lungi, pe care nu le trimite niciodată. De fiecare dată apar la latrină bucăţele dintr-una nouă.

— Drăguţă cutie de scrisori pentru asemenea epistole de amor! spusese o dată Noguera.

Toţi îşi bat joc de el în spatele lui. În faţă nu îndrăznesc să rîdă de el.

În timp ce toţi dorm buştean, am coborît să fac o baie. Am înotat pînă am obosit, pînă am scăpat de gustul amar din gură. De la postul său, mă urmăreşte tot timpul sentinela. Nu ştiu de ce. Nu mă gîndesc să fug. Sînt bine aici. În acest moment m-aş simţi bine în oricare altă parte. Sapukai sau Peña Hermosa, mi-e indiferent. Nu aştept nimic, nu doresc nimic. Vegetez pur şi simplu. Poate că miros a nămol, a sudoare.

Nici pic de aer curat. O tăcere grea, totală, perforată din cînd în cînd de ţipetele stridente ale păsărilor de noapte. Am senzaţia că mă aflu pe o insulă pustie. Văd aburii emanaţi de corpul meu în timp ce notez aceste lucruri în carnetul meu. Pentru

[1] Friptură la grătar, de obicei în cantităţi enorme

https://biblioteca-digitala.ro

ce o fac? Poate pentru ca să le recitesc mai tîrziu, la întîmplare. Poate că atunci vor avea un aer de amuzantă irealitate, ca şi cum le-ar fi scris altcineva. Le recitesc cu glas tare, ca şi cum aş conversa cu cineva, şi ca cum mi s-ar povesti lucruri necunoscute de mine. Dar pînă să scriu obosesc. Nu întotdeauna am poftă să scriu.

Apa rece mi-a luat durerea de cap, dar mi-a sporit moleşala. Astăzi nici n-aş putea măcar să citesc. Nici nu m-am atins de pachetul de cărţi pe care mi le-au trimis de acasă luna trecută. Mai bine mi se pare să-mi las corpul să se odihnească pe pietriş pînă amorţeşte, ca atunci cînd eram mic şi mă trînteam cu capul în jos pe rîpele de la Telikuary ca să privesc cum scînteiază apele rîului de-a-ndoaselea, învolburate de vîntul din nord.

Dar acesta nu-i rîul din copilăria mea, rapid, sinuos, familiar, cu plaja care la această oră era plină de femei venite la spălatul rufelor, de căruţe care traversau vadul, de animale la adăpat, de strigăte, de voci, de figuri care treceau o dată cu apele cu faţa în sus, privind cerul întunecat de fumul focurilor aprinse pe maluri.

Acesta este hieraticul *Río-de-las-Coronas*, pe care indienii guaraní l-au zeificat şi a terminat ca animal de povară, dîndu-şi numele patriei. Scăderea accentuată a apelor a dat loc la ivirea prundurilor de nisip. În depărtare, la răsăritul soarelui, malurile calcaroase strălucesc de parcă ar fi făcute din cristale de mică. Ostrovul se lărgeşte şi începe să urce rîul, imperceptibil, fără grabă.

6 Ianuarie

Se repetă micile acte anonime de ostilitate. Deşteptîndu-mă, am găsit un şarpe mort într-una din sandalele mele. Cadou de Bobotează, poate, cu aluzia sa simbolică. Mai înainte cu cîteva zile mi-a dispărut ceasul, dar l-am găsit în cele din urmă într-o crăpătură a zidului. Sau apărătoarea de ţînţari tăiată în diferite părţi. Sau cana din care beam ceaiul, plină cu urină. Toţi se prefac că nu-şi dau seama de nimic în afară de unele semne cu ochiul, pe care şi le fac între ei şi pe care le surprind în momentele lor de neatenţie.

De asemenea mi-au controlat pachetul cu cărţi. Încearcă pe toate căile să mă facă să simt dezaprobarea lor, să mă umilească în secret.

Singurul care se apropie de mine cu o anumită spontaneitate este Zurdo. Tatonări, de prozelitism ideologic. Dar o face de fiecare dată cu tot mai puţină convingere de parcă ar fi speriat de la intrare.

— De ce eşti atît de îndărătnic?, îmi spuse ieri încercînd să forţeze familiaritatea. Ce e vechi moare şi ce e nou se naşte. Chiar şi în dumneata însuţi. . . . . .

Cel puţin mai am pe cineva cu care mai pot schimba o vorbă. Ştiu că după aceea îl critică.

— E în lună, *Zurdo!* Ăsta nu va coopera cu revoluţia ta socială ! i-a spus tuciuriul Noguera.

Fostul cadet mă detestă mai mult decît ceilalţi. Simpatia şi buna lui dispoziţie îi ascundeau adevăratele simţăminte. Văd mîna lui în actele meschine de provocare, chiar dacă poartă în ele o intenţie colectivă. Dar încă nu pot să i le iau în nume de rău. Anonimatul implică un anumit respect. Oricît de dispreţuitor ar fi vidul sub care se ascunde. Pînă nu ajung să mă înfrunte în mod deschis. . . . .

10 Ianuarie

Astăzi, duminică, am despachetat cărţile. Unele ziare din Asuncion, destul de vechi, cu privire la mitralierea studenţilor. Spun că garda Palatului s-a văzut obligată să recurgă la acest act extrem pentru a stăvili năvala mulţimii care voia să asasineze

https://biblioteca-digitala.ro

pe preşedintele republicii şi pe miniştrii săi, asmuţită de elemente teroriste infiltrate printre studenţi. Aşezai ziarele pe patul lui *Zurdo*. Pe el, desigur, îl vor interesa aceste argumente.

Cîteva romane şi Memoriile lui P. Maíz, mai mult ca sigur, băgate în pachet de soţul lui Delmi, care este antilopist [1]. Lectură pentru luni de zile. Sau pentru ani. Răsfoii distrat « Război şi Pace », amintindu-mi că citisem prima oară romanul lui Tolstoi la Itapé, în timpul unor vacanţe de la Şcoala Militară, cînd mă aflam în convalescenţă după o boală de paludism. Îl cumpărasem crezînd că avea vreo legătură cu arta militară. E acelaşi exemplar cu rînduri subliniate de mine. Urît obicei. Plase de sîrmă făcute cu creionul roşu în jurul gîndurilor altora, care apoi se umplu de plante parazitare.

Nu puteam să-mi aduc aminte decît de unele pasaje fără legătură între ele. În schimb, numele scriitorului rus îmi aminti de cîteva din cuvintele sale, citite nu ştiu unde, despre un trib care s-a stins de mult timp. Cineva spuse deodată: « Toţi atzurii au murit. Dar se află aici un papagal care cunoaşte cîteva vorbe din limba lor ». . . . Despre ce fel de supravieţuire a vrut să facă aluzie Tolstoi? Nu ştiu de ce mi-am adus aminte tocmai de aceasta. Probabil că în realitate asociaţia mi-a fost sugerată de strigătele de papagal. Toată după-amiaza, pînă la apusul soarelui, şi-a petrecut-o croncănind cu o voce răguşită de bătrîn unele fraze pe care le cunoaşte. Yapiă-Ke. . Yapiă-paiteke [2]. Între o bolboroseală şi alta, o obscenitate, apoi se ciuguleşte flegmatic, legănîndu-se pe inelul ruginit. Este un guacamayo [3] albastru cu verguţe portocalii, din aceia care în guaraní se numesc ararăkă, ramură de cer. Se spune că este cel mai vechi locuitor al penitenciarului. Cine oare l-o fi învăţat aceste fraze ironice pe care le repetă fără să ştie, de parcă ar vrea să-şi bată joc de noi?

17 Ianuarie

O ploaie torenţială ne-a blocat în dormitoare pentru tot restul după-amiezii. Numeroase grupuri de jucători de cărţi şi cu zarul făcură şi mai chinuitoare atmosfera îmbîcsită de fum, de zăduf umed, vociferînd şi dînd pe gît interminabile pahare de *tereré*. Găleţile se umpleau afară din trîmbele de ploaie. Zurdo ştiu să se folosească bine de acest timp cu lecţiile sale de cultură politică. Mino făcea exerciţii la acordeon.

În această larmă, trîntit pe patul meu, am încercat inutil să citesc neruşinata şi totodată cinica confesiune a lui Fidel Maíz, în care se străduieşte să-şi justifice conduita din timpul Marelui Război, conciliind atitudinile sacerdotului cu acelea ale procurorului sîngeros din taberele lui López [4]. « Etapele » sale de slugarnică supunere faţă de Mareşal şi ulterioara sa scîrbă şi retractare. Pentru el, Lopez este, la apogeul puterii sale, Cristosul poporului paraguaian. După jertfa de la Cerro Korá îl huleşte însă, blestemînd monstrul satanic din el pentru furia lui omicidă. Spirit cu prea multe umbre.

Şi acum mi se pare că-l aud într-o seară din Vinerea mare, cu douăzeci de ani în urmă, inaugurînd săptămîna patimilor pe colina din Itapé cu Cristosul lepros al lui Gaspar Mora. Vocea cădea peste mulţimea adunată la poalele colinei. Bătrînul papagal al oratoriei sacre, îmbrăcat cu podoabele, senil şi uituc, croncănea peste cîmpul pîrjolit de soare jurămîntul celor şapte cuvinte. Acum mi se năzăreşte că el nu făcea altceva decît să repete cîteva cuvinte dintr-o limbă de mult stinsă.

---

[1] E vorba de fostul preşedinte al Paraguayului, López, din timpul războiului de la 1870.
[2] Să scăpăm. . . Să scăpăm toţi (în guarani, în original) (n. tr.)
[3] Specie de papagal (n.tr.)
[4] Preşedintele republicii în perioada războiului din 1870 (n.tr.)

https://biblioteca-digitala.ro

Mă cuprinse o toropeală totală. Aş fi dormitat o clipă. Dintr-o dată începui însă să ascult cum cădea ploaia pe acoperişul de paie. Mi-era sete. Nimănui nu i-a dat prin minte să-mi întindă o cană de tereré. Încercai să mă scufund din nou în întortocheata *mea culpa* a lui Maíz. Dar nu mă simţeam în stare să mă concentrez deloc

3 februarie

A sosit şalupa cu corespondenţă şi alimente. I-am văzut apropiindu-şi feţele, aplecîndu-se peste scrisori ca peste ceva viu şi nu asupra unor bucăţi de hîrtie scrisă, violate în prealabil de către cenzură. Eu nici nu scriu, nici nu primesc scrisori.

Am cumpărat de la pilotul şalupei o sfoară de undiţă şi o undiţă aproape noi. S-a tocmit pentru preţ, dar pînă la urmă a cedat. I-am dat ultimii pesoşi care-mi mai rămăseseră.

Am auzit că vorbeau de noi tulburări la Asunción. Astăzi vor avea loc acolo serbări în cinstea zilei sfîntului Blas, patronul Paraguayului. La Itapé obişnuiam să avem pînă şi toro candil şi cambára'angá.

Cînd se înseră Jiménez veni în locul unde pescuiam. Se aşeză pe o piatră muindu-şi picioarele în apă pînă la genunchi şi contemplă în tăcere rîul, cu privirea pierdută în gol. Părea un mutilat cu cioturile osoase la suprafaţa apei. Se întoarse spre mine să-mi vorbească, fără să se hotărască. Crezui că voia să-mi facă vreo confidenţă. În cele din urmă mă întrebă:

— Ce-ai pus ca momeală?

— O bucăţică de pastramă.

— Nu merge pentru dorados [1]. Din asta muşcă numai pirañas [2].

— Pescuiesc numai ca să-mi treacă timpul, îi răspunsei fără să-l privesc, puţin supărat, gîndindu-mă că la Itapé niciodată n-am avut ocazia să pescuiesc.

— Aha,. . . . spuse el atent la rotirea cuvintelor noastre peste apa netedă ca o oglindă în toate culorile.

Scuipă apoi în dreptul picioarelor sale. Peste cîteva clipe se anunţă chemarea pentru rancho. Sunetele pe care le scotea bucata de şină de fier repercutate de dunele de nisip dădeau impresia unor chemări din depărtări, de dincolo de malurile rîului. Urcarăm în tăcere. El îşi întoarse capul spre rîu de cîteva ori privind apa cu ochi de nebun. Părea slăbit, sleit de puteri. Se spune că nimic nu prăbuşeşte mai mult pe un om ca o femeie cînd ajunge stăpîna sufletului său.

5 februarie

Am pescuit un peşte karimbatá. Unii mîncară sábalo fript în spuză, în locul mîncării infecte a lagărului. Mă pomenii tremurînd cîtva timp în pat. Din cînd în cînd vechiul meu paludism îmi sguduie venele şi nervii. Apoi mă lasă pentru cîtva timp într-o ciudată luciditate, de parcă mi-aşi aminti sau aş vedea în mod limpede lucruri uitate definitiv. E unicul neajuns.

. . . .

20 februarie

Jiménez a încercat să evadeze cu barca, în zorii zilei. A fost o tentativă absurdă, în ambarcaţia scoasă de mult din uz, apa a pătruns prin toate părţile, iar el nu ştia să înoate. S-a scufundat înainte de a ajunge la mal. Cinci soldaţi, buni înotători,

[1] Crap auriu de apă dulce cu carne foarte gustoasă.
[2] Peşte extrem de vorace care atacă şi oamenii şi animalele.

https://biblioteca-digitala.ro

l-au scos pe jumătate înecat şi l-au întins pe fundul bărcii răsturnate. În realitate a fost un spectacol mai mult ridicul. Cîţiva, ca Naguera şi Miño, n-au putut să-şi stăpînească rîsul şi să nu facă comentarii caustice, mai ales cînd îl văzură pe Zayas gesticulînd şi strigînd ca un apucat, de pe mal, în timp ce dirija capturarea sau salvarea evadatului.

Rezultatul imediat: 30 de zile de carceră pentru Jiménez. Pentru noi ceilalţi, începînd de astăzi, nu vom mai putea să coborîm la apă decît în grup, la anumite ore şi sub pază.

— Astă vi se cuvine ca să vă recăpătaţi încrederea, vocifera Zayas.

De-acum nu voi mai putea să mă bucur de solitarele mele băi matinale şi nici de ceasurile mele de pescuit din fiecare seară. Prostia lui Jiménez ne-a privat de unicele libertăţi pe care le aveam.

29 februarie

Jiménez fu găsit dimineaţa mort. Cînd fu cuprins de febră, Zayas ordonă să fie scos de la carceră şi trimis înapoi la locul lui din grupul de locuinţe. În ultimele trei zile îşi pierduse cunoştinţa şi zăcuse cu privirea fixată în tavan. Cum barca se afla în reparaţii, iar şalupa pichetului de grăniceri nu venea decît în primele zile ale lunii, n-au putut să-l transfere de urgenţă, cînd încă mai era timp. Nici măcar să-i transporte leşul, care datorită căldurii a intrat repede în descompunere.

Naguera considera că Jiménez calculase totul greşit, inclusiv ziua morţii sale.

— Dacă nu ar fi fost un an bisect, spunea el, măcar ar fi apucat Ziua eroilor. . . .

La fel şi înmormîntarea lui avea în ea ceva grotesc. Sicriul îl făcură din resturi de scînduri de ambalaj. Pe unele din cele care alcătuiau capacul sicriului se puteau citi de departe inscripţii cu mărci de săpun şi de petrol lampant. A trebuit apoi să se încerce în două sau trei locuri pînă să se găsească un loc mai puţin dur în solul pietrificat al ostrovului, pentru a-i săpa o groapă la o oarecare adîncime. Zayas încercă să improvizeze un discurs funerar, dar trebui să-l întrerupă deseori. Ţipetele papagalului, cu obsesivul său refren şi cuvintele de mojicie de birjar, iritau în fiecare clipă auzul celor prezenţi. Un soldat fu nevoit în cele din urmă să meargă să-l pocnească cu patul armei pentru a-l face să tacă. Toate acestea dădură loc la diferite glume sarcastice.

Săracul Jiménez ! În timp ce cădeau bulgării de ţărînă peste sicriul lui improvizat, mă gîndeam la ce voise să-mi spună în seara aceea. Ştiam că n-avea nimic de-a-face cu momeala şi nici cu pirañas. Poate că eu aş fi putut să-l ajut. Încă de pe atunci era pe jumătate asfixiat şi avea nevoie urgentă de ceva asemănător cu tratamentul de respiraţie artificială. O singură privire de simpatie, uneori, poate să salveze viaţa unui om. Dar iremediabila lui prostie mă irita. Ghicisem, fără să-mi fi spus, pentru ce voise să fugă. Dacă ar fi reuşit, poate n-ar fi înaintat prea mult în teribilul deşert în care se pierduse. Aşa, acum cel puţin se odihneşte.

Mîine va începe cercetarea. Se va vorbi despre toate, mai puţin despre aceasta, bineînţeles. Nu toate sînt însă de partea lui Zayas. El însuşi şi-a schimbat atitudinea. Dar, în mod sigur, nu contează pe declaraţiile noastre pentru a-şi îmbunătăţi situaţia. Este pentru prima oară cînd a murit un om pe acest ostrov, de cînd i-au dat destinaţia de acum.

20 martie

A sosit noul comandant însoţit de judecătorul de instrucţie. Zayas, destul de umilit, le ieşi în întîmpinare la debarcader, prefăcîndu-se amabil.

https://biblioteca-digitala.ro

Căpitanul Quiñonez nu şi-a pierdut însă timpul degeaba. Prima sa măsură, în ciuda faptului că era duminică, a fost o percheziţie minuţioasă a tuturor condamnaţilor şi a echipamentului lor, inclusiv cărţile şi hîrtiile personale.

Cunosc pe Quiñonez încă de cînd eram la Şcoala Militară. Aparţine unei promoţii anterioare. După cîţiva ani ajunsesem amîndoi ofiţeri de bază ai instituţiei. Ajunsesem chiar prieteni, ne tutuiam. Acum se face că nu ştie nimic. În felul acesta ni se uşurează situaţia pentru amîndoi. Cu puţin timp înainte de conspiraţie, Quiñonez fusese transferat, la cererea lui, la una din garnizoanele din nord. De acolo l-au trimis la Pena Hermosa, ca să-l înlocuiască pe indolentul Zayas. Aşa că despre Quiñonez nu se poate spune că ar fi escaladat poziţiile. Dar lui puţin îi pasă de toate acestea. E un om căruia îi face plăcere să respecte regulamentele, disciplina, ierarhiile.

23 martie

Redeschisă cercetarea, judecătorul a luat declaraţii la toată lumea. Singurul care s-a salvat, ştergînd putina, a fost papagalul, cu toate că nu se lăsă fără să atragă atenţia instructorului prin cunoscutul său croncănit.

Incident cu *Zurdo*. Foarte furios, acesta spuse cînd i se lua declaraţia:

— Locotenentul Jiménez e o victimă a regimului penal din ţara noastră. Şi dacă astfel se moare într-o închisoare militară, gîndiţi-vă cum vor fi cele civile, domnule procuror !. . . — faţa lată şi neagră de cal privea pe meticulosul funcţionar cu ochi scînteietori, ca şi cum la rîndul său l-ar fi făcut răspunzător de ceea ce se întîmplase.

Ieşirea ex abrupto îi aduse cîteva zile de arest. Ca pedeapsă suplimentară deţinuţii civili au fost separaţi. Ocupă de astăzi încăperi aparte. Ordinul lui Quinoñes e strict. În comun cu deţinuţii militari vor avea numai orele din rancho şi de baie.

3 aprilie

Quinoñez trimise să mă cheme în dimineaţa aceasta. Îmi vorbi, nu ca un cunoscut sau prieten de altădată, ci ca şef al penitenciarului, dispus, desigur, să considere cazul meu cu o anumită blîndeţe.

— Am studiat dosarul dumitale — îmi spuse la intrare, pironindu-şi asupra mea bine ochii săi liniştiţi, căprui. Cred că judecătorii ţi-au pus în spinare, pe nedrept, învinuiri în afacerea aceea de la Şcoala Militară. Mai mult, ştiu că n-ai avut nici un amestec la înmormîntarea aceea în ciuda indiciilor care îţi sînt împotrivă, continuă scrutîndu-mă în timp ce-mi întindea o ţigară. După o pauză continuă: Dar ce e cu povestea aia de la Sapukai, în care se pare că dumneata te-ai încurcat cu nişte montoneros [1] din mlaştini? Nu am intenţia să-ţi revizuiesc procesul. Nici nu sînt eu cel mai în măsură s-o fac. Dar e bine să ne înţelegem de la început. Nu cred că dumneata. . . . . .

Desigur că şi-a dat seama de indignarea mea reţinută, fiindcă se întrerupse. Mă exaspera că cineva, oricît de bine intenţionat ar fi fost, mi-aducea aminte de aceasta. Ce puteam să fac? Să tac, sau să spun mai mult decît am făcut sau am spus faţă de alţii, cînd mă aflam sub presiunea vexaţiunilor fizice şi morale? Mai mult decît mi-am spus mie însu-mi, am tăcut sau am negat în tot acest timp? La proces s-a înregistrat o clevetire aproape generală care mă făcea să apar ca «turnător» al oamenilor de la olării, în schimbul libertăţii mele. Libertatea, ce vorbă absurdă pentru mine ! Acest zvon a fost singura mărturie, şi vina aceea, singura circumstanţă atenuantă, în favoarea mea, ambele respinse de mine, de la început pînă la sfîrşit.

---

[1] Indivizi care iau parte la lupta de guerilă

https://biblioteca-digitala.ro

Ce interes aş fi putut să fi avut ca să-i vînd pe bieţii oameni din lagună? Chiar dacă cei care gîndeau aşa, aveau dreptate pentru că îmbătîndu-mă în noaptea aceea — echivala cu transformarea mea într-un delator, cel puţin în faţa propriei mele conştiinţe. Dar asta e tocmai ce eu nu pot să explic nimănui. Şi cu atît mai puţin, bineînţeles, lui Quinoñez, oglindă a simţului de onoare, model de neghiobie umană şi profesională. El nu este un militar, ca mine, a cărui vocaţie s-a născut dintr-un strălucitor costum de cadet.

— Am acceptat sentinţa — am putut să-i spun. Sînt aici şi îmi voi ispăşi pedeapsa. Nu cer nici un fel de privilegiu.

Nu insistă. Mă lăsă să plec, fără să-mi mai spună ceva. Întrevederea, fără îndoială, mi-a răscolit rana. Toată ziua m-am gîndit la acea stranie întîmplare. Ce s-o fi petrecut cu oamenii aceia, dintre care unii au plătit cu viaţa lor acea presupusă delaţiune? Mi se pare că îi văd, ca în seara aceea, de pe platforma vagonului sfărîmat, încrustat în munţii de la Costa Dulce. Uneori, ca azi de pildă, aş vrea să mă gîndesc că întîmplarea aceea n-a avut loc niciodată. Dar tocmai atunci mă invadează o nelinişte completă.

27 aprilie

Insensibil, dar tenace, Quinoñez, şi-a impus sistemul. Lui *Zurdo* îi vine mai greu acum să-şi difuzeze ideile sale subversive, în rarele momente cînd se adună deţinuţii militari şi cei civili.

— Ce păcat ! spunea Naguera. Fiindcă înţelegerea dintre armată şi popor se afla pe drumul cel bun, măcar pe ostrovul nostru.

Cu toate acestea planul de evadare a fost reactivat. Cunosc chiar şi unele amănunte. Şalupa cu motor, afectată acum serviciului penitenciarului, poate fi de mare folos. Desigur, nici unii, nici alţii n-au nevoie de mine şi se feresc chiar să vorbească în apropierea mea.

14 mai

Slujbă religioasă în aer liber, înălţarea şi salutul drapelului naţional, pentru aniversarea independenţei naţionale. Capelanul — trimis în mod special — şi Quinoñez, fiecare la rîndul său, ridicară în slăvi consecvenţa în credinţa faţă de dumnezeu şi dragostea de patrie, cultul eroilor şi al libertăţii. Ceremonie foarte potrivită pentru o închisoare.

Au avut grijă deosebită să pună papagalul într-un sac şi să-l facă inofensiv închizîndu-l într-o carceră, încă din seara dinainte ca preotul să înceapă spovedania celor care urmau să fie împărtăşiţi, şi să nu perturbe astfel ordinea cu insidioasa lui gălăgie.

17 iunie

Quinoñez ne-a adus la cunoştinţă ştirea despre căderea fortului paraguaian Pitiantuta în mîinile unui puternic detaşament bolivian, care nimicise mica garnizoană a acestuia, formată dintr-un caporal şi cinci soldaţi. Aici sînt vreo douăzeci de militari ca să ne păzească.

Ştirea produse stupoare şi nervozitate. În timpul mesei, *Zurdo* avu motiv să vorbească despre multe.

https://biblioteca-digitala.ro

— Iată pacifismul guvernului! spuse el în gura mare. În Chaco îi lasă pe bolivieni să ne masacreze garnizoanele şi la Asunción masacrează tineretul care cere arme spre a-şi apăra patria!

— Eşti militarist atunci? — îl întrerupse, viclean, Valdez.

— Ferească dumnezeu! — replică *Zurdo*. Dar dacă izbucneşte războiul n-o să se ducă să se bată numai militarii.

— Toţi o să mergem — spuse artileristul Martínez, ursuz şi grav în general, dînd la o parte farfuria goală. E ţara noastră, toţi trebuie să o apărăm.

— Bolivienii spun că provincia aceasta e a lor, interveni *Zurdo*.

— Totul e chestiune de acte — spuse Valdez.

— Sau de molii — adaugă Noguera, cu un aer solemn.

— Ce molii? — întreabă Miño.

— Moliile de la Tribunalul din Charcas, explică tuciuriul. Vă aduceţi aminte de lecţiile de istorie? Moliile din arhivele de la Chuquisacea şi din Asunción.

— Nu văd nici o legătură! Molii ... pe dracu! mormăi Martínez, iritat.

Păi e clar! Gîngăniile acestea au ros documentele regale. Au mîncat delimitările primitive, linia de hotar, *uti possidetis*, au secat apele. Tot. Acum nimeni nu mai înţelege nimic. Nici pe ale lor ...

Ilaritatea reţinută izbucni într-un hohot de rîs general.

— O să ne batem pentru nişte acte, da, da ... spuse *Zurdo* însoţindu-şi spusele de gesticulaţii cu mîinile, în toiul gălăgiei. Dar nu pentru acte mîncate de moliile din Charcas şi Chuquisaca, cum zice Noguera ...

— Dar pentru care atunci? — îl întrerupse acesta.

— Pentru actele şi acţiunile recente, păstrate în casele de fier ale moşierilor de tanin. Oricare dintre ei este mai puternic decît guvernul nostru, decît ţara noastră. Ce aveţi de zis de Casado de pildă? Jumătate din Chaco e moşia lui. Acum va trebui să-i cerem voie pentru a merge să murim pentru moşiile lui.

— Asta n-o mai înţeleg — spuse un ofiţeraş de administraţie, agitîndu-şi mîinile ca o maimuţă. De ce pentru un domn cum e Casado trebuie să ne ducem să murim atîţia necăsătoriţi?[1]

De această dată, hohotul de rîs porni de la el, pentru puerilul său joc de cuvinte. *Zurdo* aşteaptă răbdător. Cînd se făcu linişte îşi reluă argumentaţia.

— Dar nu numai pentru acte şi acţiuni ale latifundiarilor din partea noastră. De asemenea o să mergem să ne batem şi să murim pentru actele şi acţiunile societăţilor petroliere care se află de cealaltă parte.

— O să mergem să ne batem şi să murim din patriotism — strigă Martínez.

— Dar patriotismul nostru o să sfîrşească pînă la urmă cu miros de petrol — îi replică *Zurdo*, făcîndu-şi gura pungă. Marile întreprinderi au un bun miros. Ele simt de departe marea minerală îngropată în Chaco.

— Tocmai pentru asta trebuie să o apărăm, ce ne mai batem capul? răcni artileristul. Sau dumneata ai prefera să lăsăm petrolul pe mîna bolivienilor?

— Nici al lor n-o să fie — replică *Zurdo*. Chiar dacă ar rămîne cu întregul Chaco. Pentru asta e nevoie să denunţăm pe acei care pregătesc războiul, băieţi — adăugă ridicînd vocea şi bătînd cu pumnul în masă. Pe cei de aici şi pe cei de dincolo. Ca Standard, ca alde Casado şi compania!

— Schimbă placa, *Zurdo* ..., îi spuse Noguera semnalîndu-i cu ochiul apropierea comandantului.

---

[1] Joc de cuvinte, casado însemnînd în spaniolă căsătorit.

https://biblioteca-digitala.ro

Prezenţa lui Quiñonez puse capăt discuţiei. În pofida glumelor şi a ironiilor, posibilitatea războiului a început să se insinueze. Chiar şi printre noi. Oarecum abstractă şi îndepărtată încă, pentru moment.

3 august

Cînd proiectul de fugă părea a se dilua într-o preocupare difuză, a sosit amnistia şi ordinul de strămutare. Pentru toţi. S-a decretat mobilizarea generală. Se pare că războiul e inevitabil. La 31 iulie a căzut fortul Boquerón în stăpînirea unei puternice forţe operative inamice. Quiñonez ne citi o parte din comunicatul militar captat în Concepción. De data aceasta nu mai e vorba de o simplă hărţuială. Îe mod evident, ofensiva boliviană îşi adună dispozitivele pentru a tăia fluviul Paraquay, vulnerabila noastră şiră a spinării pe apă. Dacă ajung să-l ţină sub controlul lor, vor putea să taie în două ţara şi s-o bage în buzunar.

Ne trimit în Chaco. Acolo vom fi mai de folos decît aici. Prevestirile lui *Zurdo* se împlinesc. Dar, totodată, şi ale celorlalţi. Astfel că divergenţele au fost depăşite. De-acum nu mai există discuţii politice. Colorados, liberali şi apolitici, cu toţii se află în deplină pace. Aţîţătorii la război şi adversarii lor. Toţi sînt de acord, într-o stare de euforie, ca şi cum realmente ne-am fi recăpătat libertatea. Am ajuns chiar să stăm de vorbă unii cu alţii. Quinoñez ne tratează din nou ca pe « camarazi ».

5 august

A venit o şalupă uriaşă să ne caute. Ridicăm ancora cînd se înserează. La penitenciar, în mod practic golit în întregime, rămîn doar doi soldaţi şi un caporal. Şi papagalul, care, contagiat de preparativele nervoase de plecare, răguşise de atîtea ţipete. Noguera, cu un ultim gest de mîngîiere, se despărţi de el sărutîndu-l pe cioc, în mijlocul unei explozii de rîsete şi de strigăte patriotice. Papagalul îi răspunse cu obişnuita lui neruşinare, ascunzîndu-şi, ca întotdeauna, sub aripi capul. Cînd mica insulă va redeveni pustie, numai această pasăre va continua să-şi strige răguşitul său epitaf deasupra mormîntului lui Jiménez.

Gălăgia cea mare continuă şi în şalupă. Aşezat la pupă, am contemplat îndelung cum se îndepărta de noi ostrovul, încet, dar definitiv. Acum, da, părea că urcăm repede şi sigur cursul apei. Pe cerul înroşit am crezut că văd pentru ultima oară, printre arbori, cîteva bătăi de aripi, blînde şi albastre.

13 august

La miezul nopţii sosim la K. 145 cu trenul din Puerto Casado, după o interminabilă hurducătură. De acolo, fără să ne oprim, continuăm drumul în leşinatele vehicule rechiziţionate, spre baza de operaţie. Contingente de oameni şi convoaie de aprovizionare se deplasează fără încetare pe drum, de-a lungul posturilor de etapă cu nume paşnice şi pline de nostalgie. Casanillo, Pozo Azul, Campo Esperanza . . . În lumina farurilor apar şi dispar în valurile de pulbere. Pentru a contracara somnul scriu aceste note la popasuri.

La răsăritul soarelui, garnizoana din Isla Po'i apare pe un mic dîmb de nisip. În fund laguna scînteiază acoperită cu solzi de lumină, printre vegetaţia sărăcăcioasă.

E o adevărată oază în cîmpia calcinată de căldură, preschimbată deodată într-un crater în plină activitate, care soarbe în vîltoarea sa caravanele cenuşii. Aci se fac pregătiri febrile pentru o contraofensivă.

https://biblioteca-digitala.ro

14 august

Oamenii de la penitenciar s-au dispersat. Eu am fost vărsat la regimentul X. . . . în pregătire şi pus să iau măsuri imediate pentru reunirea transpiratei cărni de tun, în spiritul regulamentului de luptă.

Mulţime de oameni, în uniforme de culoarea frunzelor uscate, mişunau diseminîndu-se peste uriaşul caşcaval cenuşiu al deşertului, ca viermii generaţi prin fermentarea lui. Sînt oameni, fără nici o îndoială. Şi nu s-au născut pe acest pămînt poros, fără frontiere. Se comportă însă aici întocmai ca nişte prizonieri mînaţi de soartă, rechiziţionaţi şi ei ca şi vehiculele şi animalele de povară.

20 august

Începînd de astăzi am ca ordonanţă pe soldatul Niño Nacimiento González, pe care l-au poreclit *Pesebre*[1]. L-am întîlnit într-unul din contigentele de recruţi trimişi din cantonamentele din Asunción. A reieşit că era fiul lui Lágrima González. Am bănuit de la început, încă de cînd i-am văzut numele în lista mobilizaţilor. O dată ea m-a asigurat că dacă va ajunge să aibă un fiu, aşa îl va numi. O glumă poate, un capriciu, al celor care deseori şi-l doresc. Dar a trecut mult timp de atunci. Cît? O viaţă.

Cu puţin înainte de conspiraţie, am vizitat-o pe Lágrima într-o noapte, într-o casă mare de pe strada General Díaz, la numărul 512, un bordel, aproape lipit de Spitalul militar. Cineva îmi vorbise mai înainte de ea. Tocmai veneam de la unul din periodicele mele tratamente împotriva malariei. Cînd mă văzu, ea fu aceea care începu să tremure. Am intrat în cămăruţa ei. Pudică, se îmbrăcă în dosul unui paravan, chicotind nervos, silit de parcă ar fi încercat să imite rîsul unei fetiţe. Dar şi rîsul ei îmbătrînise. În timpul celor două ore de tarif, ne-am aşezat pe pat, ca doi logodnici timizi, stingheriţi. Am vorbit de Itapé, de şcoală, de oamenii cunoscuţi, înfrăţiţi treptat prin tot ce ne unea şi în acelaşi timp ne separa. Numai către sfîrşit mă întrebă dacă o să facem dragoste. I-am răspuns că nu. Ar fi fost un incest. Îi lăsai un inel, pe care-l moştenisem de la bunicul meu, şi ajunsei în stradă amărît, steril, îmbătrînit.

Pesemne nu mă cunoştea, iar eu nu aveam habar de existenţa lui pînă l-am văzut. Aceeaşi ochi întunecaţi şi veseli ca ai mamei. Ar fi putut să fie fiul meu. Dar e doar ordonanţa mea. Războiul a făcut să am grijă de el, din întîmplare. Legile inflexibile ale hazardului, după cum se vede, aleg adîncul inimii haosului pentru a se împlini.

25 august

Aviaţia inamică a ridicat nasul. Un avion a survolat baza noastră, mitraliind-o şi aruncînd peste ea cîteva bombe. N-am avut pierderi. Trupa a asistat distrată la evoluţiile singuratecului Junker. Mulţi dintre aceşti improvizaţi soldaţi provenind din mediul rural nu văzuseră în viaţa lor un avion. Peste o jumătate de oră după îndepărtarea lui, apărură gîfîind prin astmaticele lor ţevi de eşapament două Potez paraguaiene, mărind larma. N-au lipsit nici fluierăturile zeflemisitoare la trecerea celor două camioane aeriene, care puneau stăpînire pe cerul bazei ca doi cocoşi de munte printre găini.

Se construiesc în grabă tranşee, pentru refugieri . . . Sanţuri mari, cu zăplazuri din trunchiuri de copaci, ca acoperiş.

---

[1] Iesle, în spaniolă

https://biblioteca-digitala.ro

31 august

În timpul instrucţiei, a trecut pe lîngă noi, la mică distanţă, un convoi de aprovizionare cu apă. Între camioanele rechiziţionate pentru cartierul militar, recunoscui imediat şi autocamionul din Sapukai. Şi pe şofer, cum era şi firesc, Cristóbal Jara, unicul evadat din mlaştini. Îl zării prin norul des de praf. El era, de asta sînt sigur. Cu profilul lui osos şi negricios aplecat înainte, taciturn şi dus pe gînduri ca întotdeauna. Pe un alt camion se afla Silvestre Aquino. La amîndoi de prea puţin folos le-a fost fuga. Fiindcă războiul i-a repus şi pe ei în drepturi, dar i-a transformat din condamnaţi politici în condamnaţi la galere pentru transportul apei pentru fronturile de luptă, unde urma să se spele onoarea naţională. Înainte aveau deşertul în jurul lor, ca un zid. Acum îl vor avea ca drum. Pentru o clipă uitai simulacrul de atac asupra unor tranşee inamice, pe care plănuiam să-l realizăm în apropierea lagunei, împotriva unui şanţ cu gunoaie. Împuşcăturile mă readuseră la realitate.

5 septembrie

Reuniune la cazinoul ofiţerilor, plin pînă la refuz. Comandantul a vrut să salute personal, cadrele ofiţereşti ale forţelor care vor iniţia recucerirea ţinutului Chaco. Întreprindere ca şi utopică, iar el, plăsmuitorul acestei utopii, pentru care pînă de curînd se mitralia lumea. Mic şi circumspect, locotenent-colonelul Estigarribia nu încercă să-şi impună prezenţa. Uniforma fără gaică îi vine destul de bine. Are înfăţişarea unui om căruia i-au cam rămas hainele mici, dar a păstrat aparenţa unui bun tată de familie. Acesta va fi un război de comunicaţii — spuse de îndată cu o voce înceată şi fonfăită fostul discipol al lui Foch [1], ca şi cum ar fi vorbit cu sine însuşi. Va triumfa armata care va reuşi să domine comunicaţiile inamicului. Înainte de orice, cel care va reuşi să aducă apă în liniile sale. Pentru că acesta va fi *războiul setei*... adaugă el după o pauză, accentuînd clar ultimele sale cuvinte. Închin pentru victoria noastră!... Straniu toast. Stranie strategie. Straniu şef.

De cealaltă latură e Kundt, mercenarul teuton. Două şcoli europene stau să se înfrunte într-un sălbatic deşert american, cu mijloace primitive, pentru interese însă nu atît de primitive. Este de asemenea un mijloc de a pune în mişcare civilizaţia în lăuntrul unui contur inclus, rămas împotmolit în înapoiere din prima zi a Facerii Lumii.

Pesebre mă priveşte, scobindu-se în nas, în timp ce eu scriu. Atunci îl privesc şi se retrage, după ce maşinal bate călcîiele. În loc de a scrie, aş fi vrut să stau de vorbă cu el, să-l întreb unele lucruri... Dar regulamentul cere să nu fi familiar cu un subaltern. Moralul trupei în timpul campaniei se hrăneşte din măsurile de disciplină.

7 septembrie

Regimentul nostru face parte din forţele de cinci mii de oameni, al căror obiectiv îl constituie recucerirea fortului Boquerón. Prin ordinul general de operaţii am fost încadraţi în prima coloană (grosul detaşamentului) care îşi va începe marşul de apropiere prin Camino Viejo. A doua coloană va porni în marş prin Camino

---

[1] Mareşalul francez Foch (1851—1929), învingătorul de la Marna în primul război mondial şi comandant suprem al trupelor aliate. (n. tr.)

https://biblioteca-digitala.ro

Recto. La momentul prevăzut, se vor uni în apropiere de fort pentru a-l prinde ca într-un cleşte şi a-l despica întocmai ca pe o nucă de cocos. Pluton după pluton, am controlat în mod minuţios pe cei 136 de oameni din compania mea, oameni fără experienţă, dar inimoşi, şi am dat instrucţiuni tuturor comandanţilor de grupe. Totul a fost pus la punct.

Înainte de a se crăpa de ziuă, s-a dat ordinul de plecare. Începuse a miji de ziuă. Nu era încă lumină, ci doar o imperceptibilă subţiere a întunericului. Zgomotele surde de la bază, care n-au încetat toată noaptea, s-au stins dintr-o dată într-o acalmie totală, în aşteptarea semnalului de plecare. Încep să se profileze siluetele şoproanelor, masele de oameni şi de material, perindarea umbrelor livide prin pulberea fără de somn şi tenace. În apropiere pîlpîie focul bivuacului unde fierb cazanele cu mîncare pentru trupă. Mulţi sînt de mult timp treji. Mulţi, la fel ca şi mine, cu siguranţă că nu vor fi închis ochii toată noaptea. Scrutează orizontul mişcător de culoarea nalbei care se descojeşte în continuu. Dar, înainte de toate, luminişul care arde între frunzele de pirizales şi de patlagină. Este laguna. Laguna din Insula Po'i, botezată de curînd cu ambiţiosul nume de Laguna Victoriei. Nu există un alt loc pentru aprovizionare cu apă în tot sectorul. La malul acesteia îşi croiesc drum, micuţe şi obscure, camioanele care vin pentru a se aproziviona cu apă, încărcîndu-şi în acest scop tancurile. Mai mult decît pe cer, ivirea luminii devine nedorită la stăvilar, plin pînă la jumătate cu o apă a cărei existenţă şi a cărei etate sînt o enigmă. Palpită acolo, în josul pîntecului unei mici măguri, la cotitura celor două drumuri care duc spre cîmpul de bătălie.

9 septembrie (Frontul de la Boquerón)

Bogat ne-a fost botezul sîngelui. Atacul în cleşte s-a întors împotriva noastră. Asalturile în masă şi în cîmp deschis s-au sfărîmat de primele linii de apărare ale inamicului, fără să fi putut măcar localiza reduta ascunsă în munte. În faţă, spre sud-est, se întinde în semi-cerc o poiană de peste o mie de metri în lăţime, netedă şi bătătorită ca piaţa dintr-un tîrg. O margine a pădurii înaintează peste poiană spre gîtlejul defileului. Una după alta, zăpăcite, unităţile divizionare atacară necontenit, risipindu-se ca boabele de porumb curăţate de pe ştiulete, sub torentele de foc ale mitralierelor din poziţiile fortificate. Mai cu seamă în faţa piscului de la Punta Brava, zbîrlit tot din pricina focului. Propriile noastre baterii de artilerie cooperară şi ele la măcel, prin tragerile lor reglate după ochi. Grenadele mortierelor şi obuzele deschideau breşe mari în eşalonul nostru de atac, în loc să cadă peste poziţiile inamice. Aripile înaintate ale regimentelor se buluceau şi se suprapuneau, bătîndu-se între ele, în confuzia aceasta infernală care pusese stăpînire pe ele. Batalionul nostru, situat în rezervă, fu aruncat şi el ca vîrf de atac în dezordonata linie a frontului. Nu întîrzie mai mult decît celelalte în luptă şi se prăbuşi. Nici cu arma în mînă nu mai puturăm opri debandada efectivelor sale. Compania mea fu decimată de la primul asalt. Între cei dispăruţi figurează şi ordonanţa mea.

Atacul frontal fu astfel total paralizat. În poiana din faţa defileului, a rămas un morman de morţi, cît poate cuprinde privirea cu binoclu. În tot timpul zilei leşurile continuară să tremure adesea, parcă apucate de friguri, sub rafalele artileriei grele boliviene. Îmi plimbai îndelung binoclul peste aglomeraţia aceea de baloturi rămase în poziţii stranii. Aproape ajunsei să fiu sigur că ordonanţa mea nu se afla printre aceşti morţi care tremură pe solul calcinat.

Foc înteţit de hărţuială. Tunurile noastre, oarbe, continuau să tune din tufişuri cu bubuiturile lor care se ridicau în sus, dar rămîneau inutile. La fel şi servanţii de la mortiere făceau să tuşească sîcîitor armele lor *Stokes*, între trozniturile puşca-

https://biblioteca-digitala.ro

şilor şi armelor automate. Caravanele cu răniţi astupau potecile într-un veştejit şi sîngerînd reflux spre ariergardă.

Se înserează. Demoralizare. Oboseală. Neputinţă. Furie. Nori de ţînţari, enormi ca tăunii, ne săgetează încontinuu. Nu există apărare împotriva lor. Mă arde cotul zgîriat de gloanţele cu care m-am ales în timpul retragerii. Dar mai mult mă arde setea din gîtlej, din piept. Rană vie pe dinăuntru. Nu a sosit încă apă de băut în liniile frontului. În aşteptarea ei îţi vine să scuipi într-una în pulberea drumului.

10 septembrie

Comandamentul, neînfricat, a ordonat continuarea manevrei de învăluire. Unităţile reorganizate, cu o rară energie, au fost trimise din nou în luptă. Cu mai multă prudenţă decît ieri, e adevărat, dar cu rezultate identice. Astăzi contăm, desigur, pe o protecţie adiţională: morţii îngrămădiţi în poiană. La adăpostul pestilenţialului parapet ne strecurăm cum putem, căutînd, la întîmplare, inima redutei. Toţi se întreabă unde este fortul. Înaintea meterezului de spini care protejează Boquerón-ul, ne trezim implicaţi în ceva asemănător cu jocul de-a baba-oarba. Dansuri şi contradansuri în Strunga Morţii, în sunetul unei înfiorătoare muzici de fond, ale cărei talazuri de foc şi de gloanţe ne răresc rîndurile fără milă. De sus, avioanele cu semne aurii-verzui aruncă peste noi, în zboruri razante, una după alta, bombele cu care sînt încărcate şi ne mitraliază neîncetat. În schimb, deasupra fortului lansează mici paraşute, care planînd graţios coboară cu pachete de gheaţă pentru statul-major al redutei pe jumătate asediată. Comandamentul bolivian se îngrijeşte de bunăstarea oamenilor săi. Unul din aceste mici baloturi învelit cu pînză de sac şi rumeguş, căzu şiroind de apă în liniile noastre. Efectul blocului de ghiaţă fu aproape tot atît de dezastros ca şi explozia unei bombe.

11 septembrie

Căldură sufocantă. Fiecare particulă de praf, aerul însuşi, par să se umfle într-o ardere monstruoasă care ne istoveşte. Setea, *moartea albă*, umblă braţ la braţ cu cealaltă, *moartea roşie*, amîndouă cu glugi de pulbere. La fel cu brancardierii, sacagiilor nu le rămîne nici o clipă de răgaz. Şi nici provizii nu aduc. De la baza de aprovizionare furnizorii cară pe umeri găleţile cu apă pe întortocheatele poteci din selvă, de-a lungul cărora o mare parte din conţinutul lor se varsă, se evaporă sau este jefuit. În 48 de ore, noi, ofiţerii, am primit o jumătate de bidon soldăţesc, iar trupa abia o jumătate de cană, aproape fierbinte, de om. Conservele de carne ce alcătuiau « raţia de fier », nu fac decît să stimuleze foamea într-o manieră aleasă. Plutoane întregi dezertează înnebunite din linia de foc şi cad prin surprindere asupra vehiculelor cu apă sau asupra vajnicilor cooli cu găleţile cu apă. Cîţiva dintre ei au fost nimiciţi cu baioneta, la cîţiva metri de poziţia noastră. A fost nevoie să se recurgă la mitraliere, deşi nu s-a ajuns la împotriviri. Pentru a da un exemplu, au fost executaţi cîţiva din jefuitorii îngenunchiaţi încă, alături de cutiile de conserve goale, sorbind din ele sîngele rămas de la bucăţile de carne conservată. Toastul lui Estigarribia începuse să se împlinească cu o precizie de invidiat.

Spre seară, Pesebre reapăru în linia de front. Îşi depănă povestea lui, fără să se tulbure. După el, de la nefericitul său debut, s-a rătăcit prin labirinturile muntelui şi apoi a fost nevoit să se plimbe de la un post la altul, pînă l-a întîlnit în sfîrşit şi pe al său. Şi în ochii lui întunecaţi străluceşte o bucurie vicleană. În mod ciudat, peregrinajul pare să-i fi tăiat setea.

https://biblioteca-digitala.ro

12 septembrie

Liniile noastre s-au stabilizat într-un chip foarte precar. Este mai degrabă un echilibru instabil. Dezertările şi furtul apei s-au mai rărit, în urma severelor pedepse. A intervenit însă o nouă formă de piraterie: « automutilările » celor care vor să beneficieze de privilegiile prevederilor legale: evacuarea sau porţii în plus de apă. Hoţii de apă, dezertorii şi autorăniţii sînt împuşcaţi în mod sumar. Disciplina se restabileşte încet, încet.

Sînt unele semne după care asediul va fi de lungă durată. Şefii de unităţi de la batalion în sus, au ordonat să li se sape adăposturi individuale. Colivii semisubterane adînci de un metru, cu întărituri din trunchiuri de arbori şi pămînt. Pesebre mi-a venit astăzi cu ştirea impertinentă că adăpostul pentru comandantul nostru ar fi fost făcut la cererea acestuia la trei metri sub pămînt.

— Mai săpaţi, . . . mai săpaţi ! — zice că ar fi cerut acesta ordonanţelor sale.

— Dar, o să ţîşnească petrolul lampant, să trăiţi dom'le comandant — zice că ar fi spus unul dintre soldaţi.

Nu e numai viclenia lui Pesebre şi şiretenia simţului său de umor. Sînt şi miasmele subversiunii şi descurajării care s-au strecurat în starea de spirit a trupei: « Petrol », dar nu şi apă. Mă uit la soldaţii sfrijiţi din coloana din Isla Po'i pe Camino Viejo, istoviţi de echipamentul de război, cu privirile pironite în spre verdea şi strălucitoarea lagună, care acum s-a transformat într-o obsesie pentru asediatori, la fel sau chiar mai mult decît cucerirea propriului lor fort.

13 septembrie

Patrulări de recunoaştere. Drumul din Yujra — calea de pătrundere cea mai importantă spre redută — a fost interceptat de trupele noastre. Legătura cu aripa de nord e iminentă. Comandamentul doreşte să cunoască aşezarea şi profunzimea apărării în acest sector al ariergărzii inamice, pentru a realiza încercuirea. Dar bolivienii păstrează bine camuflat spatele fortului Boquerón. S-ar zice că pudoarea lor e excesivă.

Tîrît lent de şarpe, prin bălţile uscate ale izlazurilor şi prin hăţişul de mărăcini de guaimipiré, pe distanţă de peste un kilometru de pămînt fierbinte. Douăzeci de oameni aleşi în mod special, fără altă protecţie decît zdrenţele lor verde-oliv, mi-o luaseră înainte, scăldaţi în propria lor sudoare lipicioasă şi trandafirie. N-am reuşit mare lucru în recunoaşterea noastră, dar în schimb surprindem alte aspecte edificatoare ale dramei setei. Într-un ostrov de mărăciniş, apa unui puţ indian a rămas în ţara nimănui, bătută simultan de artileria grea boliviană şi de aceea a unui pichet paraguayan. Ascuns în tufişurile de mărăciniş, am observat cu binoclul acest model de natură moartă. Sub unghiul convergent al focului tunurilor celor două părţi, există un morman de cadavre îngrămădite în jurul puţului. Unii au ajuns să-şi scufunde faţa în apă, dar acolo au rămas, bînd pînă în vecii vecilor. Alţii sînt îmbrăţişaţi strîns, liniştiţi şi sătui. Uniforme kaki şi verde-oliv de-a valma, marcate de cheagurile de sînge roşu-aprins, cusute prin fire nevăzute într-o indestructibilă fraternitate.

14 septembrie

A murit comandantul batalionului. Cu puţin înainte, discutasem cu el cu voce tare, din cauza intenselor canonade, cu o anumită asprime, mai bine spus. Venisem la el să-i cer autorizaţia pentru a scoate compania mea dintr-o situaţie destul de compromisă. Îmi răspunsese ceva, dar nu putui să înţeleg ce. Era foarte iritat. Dar

https://biblioteca-digitala.ro

deodată îl văd deschizînd brațele și închizînd ochii, într-un gest de o moliciune aproape feminină. Se înclină încet spre mine și-mi aruncă brațele în jurul gîtului. Dezorientat de această subită schimbare de atitudine, n-am putut să-mi imaginez ceea ce se întîmpla, pînă cînd mîinile mele se umplură de sîngele său care îi acoperea spatele.

Fiind cel mai vechi și singurul dintre ofițerii batalionului, care nu provenea din rîndul rezerviștilor, mi-a revenit datoria de a ocupa postul și adăpostul său.

15 septembrie

Semne de deprimare la asediați. Avioanele nu mai lansează blocuri de gheață cu parașutele, ci medicamente și alimente, care cad în cea mai mare parte în rîndurile noastre.

16 septembrie

Resorturile dublei încercuiri sînt de-acum solid articulate. Odată cu sosirea întăririlor pe scară largă, care au dublat efectivele de la început, au fost închise ultimele ieșiri. Nu mai puțin de zece mii de oameni și o enormă desfășurare de materiale, se pregătesc să stranguleze bastionul încercuit, care pare să aibă șapte vieți, ca pisicile. Îl simțim în realitate ca pe un uriaș tigru hămesit și însetat, stînd pe labele din urmă, lingîndu-și rănile, invizibil în muntele cuprins de flăcări, dar încă în stare să facă saltul peste capcana pe care i-am întins-o noi, pentru a se dezintegra în beția violenței cosmice care aruncă fiarele dincolo de moarte.

Comandamentul a luat hotărîrea de a-l ataca pe la spate. Operațiunea decisivă ar dezlănțui din nord pînă la sud activitatea întregului dispozitiv, care ar începe prin a-și strînge inelele concentrice, întocmai ca un *kuruyu*[1] încolăcit în jurul prăzii.

Dezmembratul batalion pe care îl am sub conducerea mea, va fi trimis în flancul stîng, pentru a întări presiunea asupra drumului de la Yujra, aflat încă în stăpînirea lui Corrales, și pentru a supraveghea probabilele căi de infiltrare inamică în sectorul puțin cunoscut al fortului Arce. Misiunea păcătuiește însă printr-o vădită lipsă de precizie a concepției. În tot cazul, ea cuprinde două obiective deosebite, disproporționate față de forțele mele. Ordinul verbal nu este destul de clar. Am trimis pe adjunctul meu să-l ceară în scris. Batalionul este ca un pretext, și toți vor să dispună de el după pofta lor. Uneori e considerat în rezervă. Alteori, ca unitate de manevră, e folosit pentru măturat sau pentru făcut curățenie în vreun sector.

17 septembrie

Bătălia de la Boquerón nu dă semne, nici pe departe, de a fi ajuns la sfîrșitul ei. Atacul impetuos a ajuns, pînă la urmă, să se istovească în sine însuși. Boquerón e un os tare pentru digerat. Mișcarea din liniile noastre se străduiește inutil ca să-l înghită. Există ceva magic în acest pumn de apărători invizibili, care rezistă cu o îndrăcită încăpățînare în reduta înconjurată de păduri. Este ca și cum te-ai bate cu fantome hrănite cu o forță agonică, sinistră, care au depășit toate limitele epuizării, anihilării, disperării.

Cînd eram copil, într-o zi tatăl meu m-a trimis să sacrific o pisică bolnavă și plină de viermi. Cuprins de scîrbă, n-am știut s-o bag decît într-un sac și să mă

---

[1] Reptilă uriașă, de mărimea șarpelui boa (n. tr.)

https://biblioteca-digitala.ro

apuc să o măcelăresc orbeşte cu un machete, pînă mi-au amorţit braţele. Sacul s-a desfăcut şi animalul, cu maţele afară, ieşi făcînd salturi înaintea mea, care rămăsesem uluit, sfîşiindu-mi inima cu mieunatele sale tragice.

18 septembrie

Marş obositor în timpul nopţii. La răsăritul soarelui interceptăm un detaşament inamic, care căuta, desigur, să-şi deschidă trecere spre Boquerón. După o scurtă luptă, optă pentru a se retrage, lăsînd în mîinile noastre cîţiva morţi şi un catîr de povară muribund. Noi am fost aproape de dezastru. Atacată din flanc, compania din avangardă se replie în dezordine, ameninţînd să tîrască în fuga sa întreaga unitate. Din fericire, retragerea inamicului ne-a făcut posibilă reorganizarea coloanei, tocmai cînd debandada era iminentă. Am avut cinci căderi, între ele şi aceea a ofiţerului care comanda compana din avangardă. Am trimis pe adjunctul meu să-l înlocuiască. Demoralizarea începuse aseară, cînd patrulele de vîrf se ciocniră cu un grup inamic care le întîmpinase cu foc de arme şi semnale luminoase. Această neplăcere ne obligă să schimbăm ruta. Astfel am ajuns în acest loc, fără să ştim unde ne aflăm. O trecătoare în care se încrucişează drumuri recent deschise în mijlocul unei păduri mai scunde şi mai spinoase decît toate cele cunoscute pînă atunci. Presupunem că ar fi una din căile de comunicaţie ale axei Arce-Platanillos. După bubuitul îndepărtat al artileriei, spre nord-est, calculez că ne-am afla la vreo douăzeci de kilometri de Boquerón. Bănuind că ar fi vorba de un drum de o anumită importanţă, hotărîrăm să menţinem provizoriu ocupaţia sa. Au fost detaşate două patrule. Una de recunoaştere spre Yujra. Alta, cu raport la Comandament, cerînd instrucţiuni şi apă. Mai ales apă, dacă vom rămîne aici.

Grupurile intrate în debandadă au început să se reintegreze. Am ordonat să fie îngropaţi morţii. Ai noştri şi ai inamicului. Într-o groapă comună, săpată cu baionetele în pămîntul nisipos, vărgat de vinele de sare, care par de brumă în refracţia luminii. Pe jumătate golite, bidoanele cu apă ale celor căzuţi permit să distribuim cîte o înghiţitură de apă răniţilor. Ceilalţi ne-am mulţumit cu o friptură din carnea de catîr, după două zile de răbdare.

19 septembrie

Patrulele nu s-au întors. O nouă reuniune de ofiţeri. Triumfă teza de « a planta batalionul » cu apă sau fără apă în insuliţa pîrjolită. Unul mormăi chiar unele ovaţii la adresa patriei, cu ochii opaci, goliţi de vechiul entuziasm.

După ce am explorat vecinătăţile imediate, am organizat apărarea trecătorii prin două fronturi, transformînd-o într-un bastion destul de bun. S-au fortificat locurile de acces cu cuiburi de mitralieră grea şi tranşee individuale. Posturi avansate de pază şi trupe de întărire eşalonate împresoară liniile, La extreme am pregătit cîteva « stăvilare » pentru a lua prizonieri. Însă în faţa altui risc apar derizorii toate aceste măsuri de securitate. Nu departe de trecătoare, pădurea se termină într-o depresiune cu rămăşiţe de aluviuni, poate vechea albie a unui rîu sau a unui lac, secat cine ştie în ce epocă geologică. Desigur că prin acest vad uscat am ajuns aici alaltăieri. Din albul de os al nisipului ţîşneşte la margine o piatră în formă de ciupercă, de culoarea unui lingou de bronz vechi, care pare că absoarbe lumina, întrucît nu dă loc la nici un fel de scînteiere. Dealtfel, în această parte a ţinutului Chaco nu există pietre. Trebuie să fie un aerolit.

https://biblioteca-digitala.ro

20 septembrie

« Implantarea » batalionului în albia seacă a rîului antediluvian — a început să dea roade. Trei răniţi au scăpat de suferinţe. Am pierdut socoteala efectivelor care compun încă unitatea mea, precum şi a pierderilor pe care le suferă. Şi aceastea nu par să se micşoreze. E doar trecerea de la o stare la alta. Afară numai dacă disperarea nu ocupă şi ea spaţii.

Mi-au construit un refugiu la picioarele unui *samuhu*, în spatele unui post de artilerie. De acolo am viziunea de ansamblu a amfiteatrului de luptă, cu personajele sale uscate şi pămîntii, cărora aproape le ies oasele prin piele. Oameni îmbătrîniţi, acoperiţi de bube şi coji uscate de eczeme, camuflaţi cu ramuri de arbori, fără frunze par fantome ce se mişcă ca nişte beţivi care la întoarcere nu-şi mai pot aduce aminte de drumul spre casa lor. Cînd examinez liniile frontului, nu le mai recunosc. Aceleaşi feţe nepăsătoare, desfigurate, arse de soare, pămîntii, pline de bube, cu pupilele astupate de cascadele de pulbere şi părul zburlit.

Bombardamentele continuă să facă să trepideze pămîntul, spre nord, de fiecare dată mai departe, asemănîndu-se cu tunetele unei ireale ploi torenţiale. N-avem însă nici o ştire de la patrule. A fost trimisă o altă patrulă cu misiunea exclusivă de a da ajutor, cu preţul oricărui sacrificiu. Cei trei ostaşi, sub conducerea unui sergent, porniră aproape tîrîş, dar bine dispuşi. Mi-am scos busola cu gîndul să le-o dau lor. Dar, demagnetizată sau împiedicată prin vreo misterioasă inducţie, vîrful acului rămîne nemişcat, lipit de cadran. Vor trebui să se orienteze după trepidaţia subterană a tunurilor.

Cred că în cartea lui León Pinelo se afirmă şi se dovedeşte că « paradisul terestru » a fost situat aici, în centrul Lumii noi, în inima continentului indian, ca un loc « material, real şi adevărat » şi că, aici a fost « făcut » Primul om. Oricare din aceşti arbori au putut să fie, ca atare, Pomul vieţii şi Pomul binelui şi răului şi n-ar fi exclus ca în laguna de la Insula Po'i să se fi scăldat Adam şi Eva, cu ochii strălucind încă de minunile primei grădini. Dacă teologul şi cosmograful din Chuquisaca a avut dreptate, acestea ar fi cenuşa Edenului, încinerat de Pedeapsa cea mare şi peste care fiii lui Cain peregrinează acum înveştmîntaţi în kaki şi verde-oliv.

Din ţărînile de atunci au ieşit pulberile de acum.

21 septembrie

Inamicul a încercat încă o dată să forţeze trecerea lăsînd ca taxă de podărit al frustratei sale intenţii vreo cîţiva morţi şi la ecluză o mulţime de prizonieri. O contribuţie grasă pentru supravieţuirea noastră. Cu furia unor dulăi turbaţi, oamenii mei se aruncară asupra lor. A trebuit să impun ordinea în mod drastic pentru a distribui apa din bidoanele lor cu o oarecare echitate. O înghiţitură pentru fiecare om. Unii au pierdut-o din cauza nerăbdării. Oaspeţii nu au băut nimic. Vor începe de acum să se ia la întrecere cu cumpătarea noastră.

Groapa comună a fost din nou deschisă. Mai adîncă şi mai lată de această dată. S-a aruncat un strat de pămînt peste morţi. Şi chiar deasupra mormîntului. Au fost folosiţi prizionierii pentru aceste mici treburi auxiliare.

În acţiunea de astăzi, ordonanţa mea s-a distins din nou prin unul din gesturile sale tipice, care se situează între şiretenie şi temeritate. Cînd atacul inamic se apropia de apogeu, piesa care se afla aproape de adăpostul meu şi apăra accesul spre trecătoare se încinse puternic şi se înfundă. Servantul nu ştia ce să facă. Atunci Pesebre

https://biblioteca-digitala.ro

ieşi din adăpost, se apropie de armă şi se urină pe ţeava înroşită, strigînd în glumă şi în serios:

— Takuarú-mi nde kuarto-re, guaimi tepoti!...... Tombo — piro'y — mi mba'é[1]!

Coincidenţă sau nu, mitraliera a reintrat însă imediat în funcţiune. Pesebre nu mai poate de bucurie.

În felul acesta, a început primăvara pentru noi, în această grădină a deliciilor. Numai în vîrful panaşelor de karaguatá, cu frunze tari şi dinţate ca ferăstrăul, răsare cîte o floricică învineţită, care se umflă şi se strîmbă ca buzele muribunzilor. Nu trăieşte decît cîteva ore. Muştele se alimentează cu ea, fiindcă răspîndeşte o mireasmă delicată.

22 septembrie

Cercul de foc ne strînge de fiecare dată tot mai mult. Acum cu tot cerul deasupra. Un cer de saramură, care se strecoară nemilos printre ramuri. Nu există umbră la arbori ca să te poţi adăposti. În aşteptarea apei, oamenii mestecă întruna carnea aţoasă a fructelor de cactus, bulbii indigeşti de yvy'a sau rădăcinile corosive de karaguata. Bineînţeles, nici una nu calmează setea. Nu fac decît să producă greţuri, iar icniturile se termină cu vomitări. Am văzut pe unii culegînd cu aviditate rădăcinile mestecate de alţii şi mestecîndu-le ei înşişi, cu un aer de stupidă satisfacţie achizitivă, ca şi cum ar fi reuşit să-şi însuşească ceva foarte preţios. Alţii se străduiesc, cu răbdare, să recupereze, cu ajutorul cornetului catifelat al florilor de karaguatá, spuma rămasă de la propriile lor vomitări. La începutul celei de-a patra zi de nemîncare, cei mai grăbiţi s-au apucat să roadă partea moale a curelelor de piele. Fireşte, e o pastramă foarte puţin nutritivă.

23 septembrie

Au uitat de noi. Pînă şi inamicul, care acum nu mai vine prin pădure pentru a ne ataca, a ne dărui cîţiva morţi, vreo cîteva bidoane. Sau să ne zdrobească dintr-o dată. Fiindcă acum i-ar veni mult mai uşor. Cei care se află aici cu noi au încetat de a mai fi inamici. Dezbrăcaţi, la fel de cadaverici, nu se deosebesc de ai noştri. Văzîndu-i cum îşi aşteaptă, unul lîngă altul, moartea, m-am gîndit la roiul solitar, liniştit, din ţara nimănui, la malurile micii adăpători de pirizal, la ariergarda din Boquerón. Ne aşteaptă aceeaşi soartă. Între timp îi dăm însă o replică în mic. Numai că aici, paraguaieni şi bolivieni ne aflăm în aceeaşi situaţie, sîntem supuşi unui destin iremediabil, ne opunem orbeşte unui duşman pe care nu-l vedem şi care nu face deosebiri între unii şi alţii.

Devine clar că o altă patrulă nu vom mai trimite. Ne-am pierdut orice speranţă că o să mai ajungă la noi camionul cu apă şi de asemenea pe aceea că vom putea să scăpăm din această trecătoare pe care o apărăm cu atîta înverşunare. Cel mai zdravăn dintre noi n-ar putea să meargă o sută paşi fără să se prăbuşească ca lovit de trăznet. Emanaţiile de siliciu ne-au supt ultimile picături de sudoare, ne-au jefuit pînă şi rezervele lacrimale. Cel care mai poate să reţină ceva urină în vezică se poate considera fericit. Se practică un trafic activ cu această licoare. Pesebre a mers cu cana în mînă rugîndu-se de unul şi de altul, fără să poată obţine măcar o picătură în schimbul unei nemaipomenite rezerve pe care o avea în raniţa sa: doi

[1] În original în limba guarani. Am să-ţi îndoi ciolanele, porcăria dracului!... Să vedem dacă nu o să te răcoreşti niţel!... (n. tr.)

https://biblioteca-digitala.ro

pezmeţi tari ca piatra, pe jumătate roşi. Îi aruncă atunci printre cactuşi, se aşeză în genunchi şi începu să scormonească în nisip, înnebunit. Îşi vîrî capul în groapă şi rămase astfel ca un decapitat, zguduit de hohote convulsive. În cîteva zile am dat înapoi cu mii de ani. Numai un miracol ar putea să ne salveze. Dar în acest loc al paradisului blestemat, nici un miracol nu mai este cu putinţă.

Muştele duhnesc acum a amoniac. Sînt unele verzi şi rapide, mercuriale. Ne ajută să combatem toropeala halucinantă de care am fost cuprinşi. Una din ele se legăna înaintea ochilor mei, acum o clipă, strălucind ca un soare în miniatură. O prinsei din zbor. Era crucea de aur de la lănţişorul meu de la gît.

24 septembrie

Se sfîrşeşte aerul. Răspîndit prin pădurice, somnolentul, eternul praf din Chaco, face vizibile ridurile vidului poros, care încă ne bombardează plămînii. E rugina acestei lumini fosile care se răsuceşte în trecătoare, exalînd surdul strigăt al reverberaţiilor sale. Percepţiile noastre se anulează într-o tocire crescîndă. Conturul se topeşte şi se turteşte. Plutim şi ne scufundăm în acest gigantic, fetid, opac miraj. Dăinuie numai suferinţa. Ea are o vitalitate rară.

25 septembrie

Arme, bagaje şi lucruri de îmbrăcăminte sînt împrăştiate peste tot. Uneori îmi dispar din privire şi apoi reapar în alte locuri. S-ar putea să fie din cauză că deschid şi închid ochii şi mă mut dintr-un loc în altul, fără să-mi dau seama. Îmi vîjie urechile. Între cerul gurii şi maxilare, simt că nu-mi mai încape limba. Parcă ar fi plină de furnici. Au început să mă asedieze halucinaţiile. Apar şi se sting între un unghi şi altul. Ace de foc îmi sfredelesc ceafa şi îmi trepanează creerul, iradiind o arsură rece de-a lungul extremităţilor, care par să fie îngropate la o mare adîncime. Acum un moment am crezut că văd o lumînare mare aprinsă între ramuri. Drace!... am gîndit. Cu capela în flăcări şi totul nu e decît o vedenie!. Nu era o lumînare. Ardea doar soarele cu o flacără întunecată şi solidă în ţeava mitralierii. Încerc să nu mai gîndesc cu voce tare. E o voce stranie. Vocea unui mort... Deodată, trecătoarea a început să se oglindească fără malurile înverzite. E laguna de la Insula Po'i, care acum se oferă, provocatoare, printre arborii rupţi pînă la jumătate şi reflectaţi în ea.... La un pas de adăpost!... Mă tîrăsc fascinat şi îmi înfund capul în această materie călduţă şi zvîcnitoare, străduindu-mă să rămîn în adîncurile sale întunecate şi suave. Dar imediat am simţit că mă asfixiez şi mă retrag, expulzat, scuipînd ţărînă şi murdării, în timp ce laguna se sparge ca un clăbuc de săpun. Alteori las în urmă trecătoarea şi mă văd în ostrovul penitenciarului, stînd de vorbă cu Jiménez, pe al cărui umăr se află papagalul guacamayo, care îi ascunde faţa cu aripile sale orbitor de albastre. Sau mă cobor în trecut şi mai mult, în timpul copilăriei şi adolescenţei. Carnea elastică a fructelor de cactus îmi aduce aminte de savoarea sînilor Damianei Dávalos, pe care i-am muşcat în noaptea aceea şi din care am băut laptele. Sau îl văd pe bătrînelul Macario Francia, mărunţel şi încovoiat, pe cîmpia nesfîrşită, aducîndu-mi în pumni apă din Tebikuary. Merge şi merge ... Cînd ajunge în sfîrşit, mă înclin să beau, dar nu găsesc altceva în palma mîinilor sale de pînză de paianjeni decît gaura neagră a monezii furate.

https://biblioteca-digitala.ro

26 septembrie

Trebuie să fie puţină diferenţă între cei vii şi cei morţi, cu excepţia poate a unei mai mari imobilităţi a acestora din urmă. La început îngropam cadavrele. Acum acest lucru e un lux inutil. Nici unul dintre noi nu mai percepe duhoarea morţilor. Azi încă trei nu s-au mai trezit. Cine ar mai avea însă puterea să-i tîrască pînă la groapă şi să-i acopere cu pămînt? Ţepeni şi calmi, se umflă prin tufişuri. În apropierea adăpostului zace ordonanţa mea cu buzele umflate şi învineţite. Încă îmi mai întinde cana de tinichea pe care o ţine în degetele înţepenite, arătîndu-mi dinţii plini de pămînt. Muştele verzi îi intră şi ies din nări. Din cînd în cînd, cîte una se desprinde şi face un rapid ocol în jurul meu, pentru a vedea dacă mai sînt încă în viaţă. Bănuiesc că o supără încetineala mea, rezistenţa mea. Alta s-a aşezat tocmai pe una din foile carnetului meu. A lăsat o linie umedă, care s-a uscat cît ai clipi din ochi. Apoi se săltă pe dosul mîinii mele. Ochii săi, cioplîţi în nenumărate faţete, mă privesc fix. Simt că nu pot să-i ascund nimic. Ea ştie despre mine mai mult decît ştiu eu. În această picătură de obsidian este concentrată toată memoria lumii. Mă observă strîmbîndu-şi lent imenşii şi lucitorii poliedri care cuprind întreaga trecătoare, în timp ce-şi freacă trompa cu filamentele labelor, fiecare din ele putînd să mă ridice în aer cu forţa a zece tigri. N-am de ce să o înspăimînt. Se va întoarce, va insista, o dată şi încă o dată, ca o unghie pe o cicatrice, pînă va apărea stropul stacojiu. Nu este numai una. Sînt milioane. Trecătoarea, toată, e ca un zumzet de stup.

27 septembrie

Desigur, nu trebuie să-mi pierd capul. Sînt *încă* şeful detaşamentului. Trebuie să veghez pînă la sfîrşit asupra vieţii oamenilor mei. Le zăresc siluetele estompate, întrezăresc mugurii sclipitori care foşnesc în această continuă şi fascinantă ceaţă. Printre zumzetul care ameninţa să-mi spargă timpanul, îi ascult cum gem şi horcăie sufocaţi. Uneori e o tînguire şoptită, voluptoasă, ieşită parcă dintr-un orgasm. Prefer să cuget că suferinţa s-a retras din această jelanie. Totul a devenit ireal. Îmi rezerv pentru sfîrşit, nerenunţînd la această licărire de raţiune, această rămăşiţă de creion. De fiecare dată condeiul mi se pare mai greu, ca şi cum aş scrie cu scheletul unui arbore carbonizat. În unele momente îmi cade din mînă şi-mi trebuie multă vreme pînă să-l găsesc.

28 septembrie

Această *moarte albă* e o tîrfă insaţiabilă. Nu o vezi niciodată, dar este aici, obscenă şi transparentă. S-a culcat alături de noi. Ne urmăreşte încărcată de căldură şi linişte. Ochiul său galben aprins de dorinţă vibrează printre tufişuri. Simţim că ne caută pe deasupra pipăindu-ne cu degetele sale febrile. Se tîrăşte de la unul la altul, cu duhoarea sa silitroasă. De-abia termină cu unul, începe cu altul sau cu mai mulţi deodată, în timp ce ochii săi de şarpe caută şi aleg alt amant. Îl hipnotizează, îl învăluie în tentaculele sale, pînă îi rupe şira spinării. Spasmul durează o clipă, iar plînsul funebru se stinge între buzele învineţite şi tumefiate. Nu există nici o castitate care să reziste în faţa ei. Astfel s-a aruncat asupra ordonanţei mele, un copil aproape. Dar pe el nu l-a putut avea, fiindcă eu l-am doborît dintr-un foc. El însuşi m-a rugat să o fac. Suferea îngrozitor. Acum el ştie ce există de cealaltă parte. Judecînd după grimasa sa de rîs, trebuie să fie ceva distractiv . . . .

https://biblioteca-digitala.ro

29 septembrie

Aceasta, în schimb, este cu adevărat agonia infernului. Sau poate chiar mult mai rău. E de preferat să se termine o dată .... Dar ce greu este să mori ! Aproape că trebuie să fii etern. Am scos revolverul, apoi cureaua de după gît şi am înfăşurat-o pe ţeavă. Cînd îl îndreptam spre tîmplă, într-o mişcare infinită mai auzii încă gemetele. Adunîndu-mi ultimele forţe, mă tîrîi pînă la mitralieră. Apăsai pe trăgător şi rotind-o pe afet, măturai trecătoarea cu cîteva rafale, pentru a o curăţa de aceste plînsete care parcă veneau din altă lume. În tăcerea care se aşternu apoi, auzii gîfîitul unui camion. Cu fiecare clipă mai aproape, tot mai aproape. În sfîrşit, camionul a apărut la capătul cărării. Este un camion cu apă .... Ea continua însă să mă ispitească. Vicleşugurile sale, sarcasmele sale, sînt incalculabile. În mijlocul unor nori de praf, cu roţile în flăcări, camionul înainta în zig-zag prin trecătoare. Am tras şi asupra lui, cîteva rafale, toată banda, fără să reuşesc însă să-l opresc, fără să pot opri acest monstru al propriului meu delir. A continuat să avanseze cu tancul cu apă clătindu-se printre flăcări de jeturi de apă, pînă se ciocni de un arbore. Acum e aici ...... mă cheamă .....

În româneşte de LAURENŢIU SILVIAN

https://biblioteca-digitala.ro

HÉCTOR MUJICA

Cei trei martori

Era într-o duminică. O duminică cu soare şi cu greieri în care oamenii încă şuşoteau în piaţa centrală despre ultimele întîmplări. Nimeni nu era în stare să înfăţişeze clar şi obiectiv ceea ce se petrecuse în ultimele zile. Nimeni. Cei care ar fi putut-o face, deja nu mai vorbesc. Nu mai au gură. Cei care cu paşii lor ar fi putut să-l călăuzească pe Anchetator printre strungile cu lespezi verticale şi umbrele scurte ale drumului, deja nu mai păşesc. Ochii care au văzut de aproape faptele stau îngropaţi sub dîmb, un dîmb verde catifelat, destul de mic, sub care zac oasele acelui seceriş macabru.

Oase, ochi, mîini, picioare, paşi pierduţi în pămînt, făcuţi una cu pulberea semideşertului regiunii, pînă acolo unde ajunge noaptea nisipul foarte fin al dunelor îndepărtate.

În acea duminică cu soare şi cu greieri, Anchetatorul sosi pînă la Cruz, un sat din zona de cîmpie (de « pămînturi fierbinţi », cum zise Primul Martor) înghesuit între colina Caumay şi Sierra San Luis. (Băgaţi bine de seamă, zise Anchetatorul că vorbesc de Cruz, nu de Cruz Verde şi nici de Cruz de Pecaya. Vorbesc de acel sat lung de cinci kilometri, cincizeci de cvartaluri, cinci sute de case, cinci drumuri mari şi cincisprezece mici; vorbesc de Cruz cel cu două biserici şi două pieţe).

Şi astfel vorbi Primul Martor.

Era bătrîn. Vîrstă incertă. De copil cutreiera tot satul, întreaga regiune, toată zona, fără să se oprească. Mergea cum trebuie. Un rachiu tare, o boroghină prost rafinată, din frunză de xerofila care se prepara în regiune. Îi zice cocuy. El însă nu are nume. Copiii îi spuneau « *Chejendé* ». Împreună cu « Teodorito » şi « Rosendo Nebunul » alcătuiau trilogia demenţilor mai de seamă ai satului. Ceilalţi erau nebuni

---

* S-a născut la Carora (Statul Lara), în 1927, Venezuela. Filozof de formaţie, profesează ziaristica la cotidianul « El Nacional », participă la întemeierea revistei literare « Contrapunto ». În timpul dictaturii lui Marcos Pérez Jiménez pleacă în exil în Chile, de unde se întoarce în 1958 ca să predea la catedra de ziaristică a Universităţii Centrale a Venezuelei.

Primeşte diferite premii naţionale şi internaţionale pentru activitate ziaristică. A publicat începînd din 1953 mai multe volume de proză din care a alcătuit în 1970 o culegere selectivă intitulată « Cele trei ferestre ».

https://biblioteca-digitala.ro

mai neînsemnaţi. În schimb, Chejendé ţinea de marea nebunie. Străbătea zilnic multe leghe, pînă rămînea lat. Era inofensiv şi blînd. Fura mărunţişuri pe care le schimba de obicei pe rachiu. Sau pe mîncare, atunci cînd îşi aducea aminte că şi un nebun de talia lui avea nevoie să se hrănească. Era bun şi blînd, ca toţi nebunii trişti care se înfruntă cu natura şi societatea. Nu-i era frică de nimic. Îi era totuna muntele cu hăţişuri sau şesul cald şi neospitalier. Simţea soarele reverberînd în ochii săi duşi în fundul capului şi abia cîteva picături de sudoare murdară prelingîndu-i-se pe frunte, pe pleoape, pe obrajii scofîlciţi. Sau se bucura de spectacolul verde al muntelui populat de mii de zgomote noaptea. Se spune că l-au muşcat viperele. Se spune chiar că ultima viperă care l-a muşcat, la ieşirea din sat, acolo unde costişa se lărgeşte spre pădure, pînă la munte, a murit pe loc. Asta se spune, dar Anchetatorul n-a scris asta.

Mă întorceam în sat pe la două. Da, la două; era ceasul două, fiindcă am auzit apoi bătînd clopotele de două ori. Şi am văzut doi bărbaţi îmbrăcaţi în kaki, cu pistoale-mitralieră. Ieşeau din casa doñei Adela şi îl duceau pe Negro Julio, da, pe Negro Julio, al doñei Adela. Îl duceau îmbrîncindu-l şi îl făceau să alerge în trap. Apoi îl puseră într-o camionetă mare, spre care se îndreptau alţi doi în kaki şi cu pistoale-mitralieră şi unde îi aduceau şi pe Mitares şi Catire Justo. Cînd aprinseră farurile mari, eu mă ascunsei după o movilă. Camioneta o luă spre rîu. Auzii cîteva împuşcături, adică cîteva rafale. Asta e tot.

Anchetatorul notă cu grijă versiunea lui Chejendé, privi creionul şi căzu pe gînduri. Venise de sus, de la munte, ca să afle exact ceea ce se petrecuse. Era o căldură înăbuşitoare şi un miros de mosc stăruia în atmosfera limpede şi transparentă a înserării. Chejendé o luă la fugă pe strada principală, iar cînd ajunse la piaţa centrală se opri. Aruncă o privire îndărăt şi apoi reveni la mersul său încet şi ostenit care îi era firesc. Şi merse aşa, cum a făcut dintotdeauna.

Doña Adela Ortiz era mama lui Negro Julio. Născută în Cruz acum şaizeci de ani, maică-sa era şi ea originară din regiune, ca şi bunică-sa. Bătrînii vorbesc în sat că a fost drăguţă ca fată, iar ca femeie foarte frumoasă, încît şi-o disputau proprietarii de cocoşi de luptă şi fermierii la sărbătoarea anuală de la 3 mai, ziua satului Cruz, ca şi la ziua Încoronării Fecioarei, la 31 ale aceleiaşi luni. Atunci aveau loc mari lupte de cocoşi, în « cuerdas », care nu mai există; zurbagiii şi cheflii organizau mari serbări, iar în sunet de chitare cu patru corzi, cu patru şi jumătate, cu cinci, de güiro, de furro şi de tobă, băieţii şi fetele se giugiuleau în ritmul cîntecelor populare. Aşa se înfiripă dragostea în Cruz.

Şi aşa a fost după cum spuse Al Doilea Martor.

— De pe vremea Ciumei, da domnule, de pe vremea Ciumei nu s-a mai pomenit ceva mai urît. Dar se murea de ciumă prin vrerea Domnului Nostru Isus Cristos. Iar acum, măcelul ăsta este prin mîna şi vrerea omului. Cînd Julio s-a născut era un copilaş zîmbăreţ. Începu să meargă foarte devreme, dar se zice că aici, la munte, copiii merg de timpuriu, poate fiindcă au nevoie de picioare puternice pentru căţărare. Cînd s-a născut Julio, Preaputernicul îi rezervase o soartă, o soartă frumoasă şi, să mă ierte Dumnezeu, dar soarta i-au frînt-o aceşti oameni care s-au împotrivit voinţei Lui.

Doña Adela începu să plîngă. Un plîns abundent care cădea în poală, acolo unde fusese legănat copilul Julio.

Rosendo era bătrîn. Bătrîn şi murdar. Mergea uşor înclinat spre stînga de atîta murdărie adunată. Abia vorbea şi era un nebun mohorît, melancolic şi singuratic. Spre deosebire de Chejendé, Rosendo cădea în crize îndelungate de tăcere şi nemişcare. Uneori credea că e Bolívar, Eliberatorul, şi simula statuia din piaţă. Acolo, sub copaci, Rosendo petrecea ceasuri întregi împietrit. Era un spectacol de care

https://biblioteca-digitala.ro

nimeni nu-şi dădea seama, cel mai adesea. Dar la 24 iulie şi 17 decembrie, cînd Şeful Civil sosea în Piaţa Bolívar ca să depună o « ofrandă florală pentru Părintele Patriei », cîte un vecin din Ciudad de Viento îi întreba pe notabilii prăpăditului sat despre acea purtare stranie. Rosendo, în mutismul şi întunecarea lui, se simţea departe de Fanfara Municipală, de trompetă şi clarinet. Imnurile marţiale îl transportau dincolo de Cruz, dincolo de Pecaya, dincolo de San Luis. Era eroul zilei.

— Eu abia am auzit împuşcăturile. Apoi am aflat de morţi. Erau toţi de aci; morţii, zic, Negro Julio şi Mitares şi Catire Justo.

— Şi ceilalţi? — întrebă Anchetatorul.

— Ceilalţi nu erau de aci, zise tăios şi sec. Sînt de dincolo de pămîntul fierbinte.

Anchetatorul notă cu grijă prin hîrtiile sale. Încă o dată degetele sale subliniară numele Julio, Mitrares, Justo. Şi adjectivele Negro şi Catire.

Aşa a fost cum a spus Al Treilea Martor.

Anchetatorul se întoarse de la Cruz la Ciudad de Viento, iar cu avionul, pînă la Marele Oraş. În Marele Oraş folosi vocabularul său doct şi fin. Scrise cîteva hîrtii care se chiamă Speţă, speţă privitoare la Cruz şi la faptele petrecute în regiune la 3 octombrie din cutare an de graţie. Era un dosar voluminos şi plin de citate şi de articole, de Constituţie şi Drept, se zice, dar nu se mai ştie nimic.

S-a notificat doar Marilor Puteri că « din acuzaţiile publicate în legătură cu faptele criminale petrecute în satul Cruz . . . Anchetatorul notifică următoarele: în concordanţă cu investigaţiile făcute, ale căror rezultate au fost comunicate Marelui Anchetator şi prin aceasta Marilor Puteri, el se alătură concluziei că nimic anormal nu s-a întîmplat. Singurii care au afirmat că au auzit împuşcături, rafale de pistoale-mitralieră şi că ştiu ceva despre nişte crime comise de autorităţi au fost doi nebuni, unul poreclit « Chejendé » şi altul « Rosendo ». Cel de-al Treilea Martor a fost o bătrînă care a spus nişte lucruri incoerente despre Ciumă şi Domnul Nostru Isus Cristos. Asta e totul. Semnat: « Marele Anchetator ».

Dar noaptea, cînd vîntul bate cu putere în ferestruicile dărăpănătelor case ale satului din vale, cînd ploaia cade cu putere pe acoperişurile de palmier şi de tablă, iar pe cer scînteiază bolovani aprinşi, oamenii se trezesc şi se roagă. Aşa făcea doña Adela.

În româneşte de DUMITRU TRANCĂ

https://biblioteca-digitala.ro

JAIME SARUSKY

Revoltă în casa cu numărul opt

Jaime Saruski *s-a născut la Havana în 1931. A condus mai multe suplimente literare după triumful revoluției (1959). Lucrează la* Instituto del Libro, *organism care coordonează producția editorială în Cuba, și colaborează, cu povestiri și articole de critică literară, la diferite reviste din Havana. A publicat pînă acum două romane* La búsqueda *(1961) și* Rebelión en la octava casa *(1967), din care am selectat acest fragment.*

Se legănau încet în balansoare, cuprinși de o dulce somnolență. Clo strîngea între degetele ei lungi și subțiri un cub de gheață pe care din cînd în cînd îl ducea la gură. Sugea din el sîrguincios. Nu-și schimbase rochia largă, gri, decolorată, din prima zi.

— Mor după gheață, mor după senzația asta de răceală.

Amîndoi o priviră cu atenție. Scurgîndu-se printre degetele lui Clo, picăturile cădeau pe jos.

— O să-ți înghețe limba, spuse Oscar.

— Asta și vreau, răspunse ea.

— Și buzele, insistă el.

— Asta și vreau, repetă ea.

Agustín își amintea ce-i povestise maică-sa. Polițiștii dăduseră buzna în casă, răvășiseră totul: mobile, sertare, rufărie. Mai întîi au apucat-o strîns de braț și,

https://biblioteca-digitala.ro

smucindu-i-l din umăr, au întrebat-o unde e el. Pe taică-său îl îmbrînciseră într-un fotoliu și-i țintuiseră țeava puștii-mitraliere în piept, ca să-i pună aceeași întrebare: unde e el, degeneratul, pe care-l așteptau să le cadă în mînă, ca să vadă dacă după tratamentul pe care i-l rezervaseră o să mai aibă curajul să facă agitație. Clo răsfoia o revistă cu gîndurile aiurea. Se oprea să se uite la o fotografie, apoi dădea paginile mai departe cu gesturi mașinale. O picătură de apă i se prelinse pe gît pînă la jeul opac care se vedea în decolteul rochiei gri decolorate. Deschidea și închidea gura, savurînd bucata de gheață. Uneori o ținea o clipă între buze, și din partea care ieșea afară îi cădeau cîteva picături pe decolteu sau pe rochie. Fără să lase revista din mînă, îi observa pe Oscar și pe Agustín. Privirea i se opri asupra centironului purtat de Agustín. Avea o cataramă de sidef, cu două cercuri intersectate în relief. Oscar îi urmărea mișcările. Ea părea fascinată de cataramă. Nu-și mai dezlipea privirea de pe ea. Pentru Agustín, privirea asta nu era nouă. Puțin mai înainte, în bucătărie, observase aceeași privire ațintită asupra cataramei.

— Fii atentă că-ți cade gheața, strigă Oscar.

Ea încercă să-și stăpînească rîsul, dar bucata de gheață îi căzu din gură; dădu drumul la revistă, întinse mîna și prinse gheața în zbor, aproape de podea. Fusese o mișcare instantanee, felină, urmată de o bruscă scuturare a capului care-i împrăștiase părul bogat pe frunte și peste ochi. Oscar își aminti de o mișcare asemănătoare, agilă și mîndră, a unui păr negru care acoperise dintr-o dată, aproape complet, alt chip înclinat. Asta se întîmplase pe scara blocului în care se ascunsese. Ea urca înaintea lui, încărcată de pachete, și deodată, cînd ea se împiedicase, pachetele s-au rostogolit pe scări. A ajutat-o să le adune. Dintr-un pachet rupt ieșea o pereche de șireturi negre și lungi, șireturi de ghete militare. El a înghețat. S-a întors spre ea și a reținut scena: strîngea pachetele fără grabă, și părul ei, lung și mătăsos, îi acoperea aproape complet fața aplecată. Murmura ceva nedeslușit — îi mulțumea și se scuza în același timp — și, cînd s-a ridicat, a scuturat brusc din cap, apoi și-a așezat părul cu mîna. El a luat pachetele mai grele și a urmat-o pe scări în sus, observîndu-i talia fină și urmînd ritmul din ce în ce mai marcat al șoldurilor. Ușa a rămas deschisă în urma ei, și el a intrat cu pachetele pînă în hol. S-a aprins lumina; glasul femeii, care se afla în camera alăturată, îl invita să ia loc. Abia după ce s-a uitat îndelung la fiecare mobilă și la fiecare obiect din cameră, a văzut atîrnînd în perete, înrămată, fotografia unui militar, un locotenent în uniformă de gală. I se părea că mai văzuse undeva figura aceea. Clo suspină, spuse că e foarte cald și își desfăcu rochia la gît. Oscar admise că e foarte cald, scoase batista și își sterse fața lac de sudoare. O întrebă pe Clo cum de putea, pe căldura aceea, să țină închise ușile care dădeau în balcon. Ea continuă să sugă bucata de gheață și răspunse că nu știe. Agustín îndrăzni să formuleze ipoteza că rămîneau închise ca urmare a unui jurămînt. Zîmbi, dar Clo rămase serioasă. Spuse că o singură dată se vorbise despre asta în casă: atunci cînd Ramona începuse să lucreze și a insinuat că trebuia să le deschidă, că erau pline de praf, că trebuia să le spele; dar atunci ea, femeia, răspunse că trebuia să le lase așa cum erau. Gheața se topise aproape complet. Clo mai sugea din ea, atingînd ușor cu limba bucățica pe care o ținea între degete. Picăturile i se prelingeau pe bărbie și pe gît. Oscar admira decolteul larg, care lăsa să se întrezărească sînii. Ea se uită lung la el, și el o privi în ochi fără să clipească.

Polițiștii n-au găsit nimic. Părinții lui Agustín au hotărît să se mute. Nu erau de acord cu fiul lor, dar în taină erau mîndri de el. Două luni după aceea polițiștii s-au întors. Nici una din figurinele de cristal pe care le colecționa maică-sa n-a rămas întreagă. Bătrînului i-au fracturat o coastă, fiindcă a refuzat să vorbească; de fapt, habar n-avea unde stătea acum fiul său. Gheața ajunsese o lamelă transparentă. Clo continua s-o lingă; avea buzele învinețite de frig.

https://biblioteca-digitala.ro

— O să ajungi să-ţi muşti degetele, spuse Agustín.

Clo îl privi şi rîse înăbuşit.

Femeia se numea Emilia şi l-a invitat să bea ceva. El a acceptat, neliniştit; încerca să-şi amintească unde mai văzuse chipul din fotografie. Un pahar de alcool după atîtea luni îi producea o excitare stranie. Lumina lămpii era foarte slabă. Au dansat. Pe deasupra umărului ei vedea din nou fotografia şi îşi aminti: pe bărbatul acela îl văzuse la postul de poliţie. O mulţime de senzaţii se amestecau în sufletul lui. Privi spre uşă şi îmbrăţişă strîns trupul dorit al femeii. Timp de cîteva clipe o singură umbră se proiectă pe peretele holului. Au intrat în cameră tîrîndu-şi picioarele, îmbrăţişaţi strîns, sărutîndu-se. Aproape că uitase gustul buzelor de femeie.

— Să înghit gheaţa? întrebă Clo.

— Înghite-o, spuse Agustín.

— Ba n-o înghit.

Clo îşi linse degetele şi se şterse apoi de rochia ei decolorată.

În întunericul nopţii, Agustín şi Clo se uitau unul în ochii celuilalt, în timp ce Oscar înainta pe străduţa îngustă. Ecoul paşilor lui făcea să răsune zidurile. Petronila Ferro îi atrăsese atenţia asupra riscurilor acelei acţiuni. Dar el trebuia să facă rost de o armă. Se legănau în balansoare şi privirile lor se întîlniră. Simţea pe şold, ascuns sub cămaşă, pistolul lui Agustín. El o privea fără să scoată un cuvînt. Făcea inele albastre de fum, care pluteau cîteva clipe, apoi se împrăştiau şi se înălţau spre tavan. Se uita la braţele ei sprijinite de lemnul negru, la rochia ei cu flori verzi şi galbene, strălucitoare. Mergea cu un pas hotărît. Paza poliţiei se întărise, dar el trebuia să facă rost de o armă. Ea (cosea o rochie gri, culoarea îl intriga) lăsă o clipă acul din mînă, oftă şi spuse că e cald. Se îndreptă spre încăperile din fund. Se întoarse cu un evantai de carton şi se aşeză la loc. În clipa aceea el îi simţi parfumul. Reflexele lunii descriau o linie neregulată care ajungea pînă la balansoar. Vedea reflexul zidurilor dărăpănate ale caselor de pe străduţa aceea îngustă.

— Totul e cufundat în linişte, spuse Agustín.

— Da, spuse ea.

Privea în pămînt şi mergea puţin încovoiat. Avea un singur gînd: arma. Înainte de a le vedea, simţi, fără a ridica fruntea (ca un presentiment), farurile de la maşina patrulei de poliţie, care îl orbiră.

— Ce tăcere stranie, nu-i aşa? spuse el. Ea nu e acasă?

— Nu, nu e acasă, spuse Clo.

Agustin scoase batista din buzunar şi îşi aminti că nu mai avea pistolul. Îl luase Oscar. Se înfioră. Măsură din ochi distanţa care îl despărţea de maşina în mişcare. Simţi un fior rece pe şira spinării. Nu îndrăznea să se uite înapoi. Privea drept înainte, mişcîndu-şi braţele în ritmul imprimat de paşi. Simţea pe şold răceala pistolului.

— Şi rochia asta?

— E a ei.

— Pare nouă.

— Chiar e.

— Şi gri.

— Da, gri.

Se afla la vreo cincizeci de metri de maşina poliţiei. Îşi muşcă buzele. Trebuia să înainteze. Deodată se făcu întuneric. Clipi şi văzu umbrele din maşină, abia profilate pe fondul de lumină difuză. Nu cunoştea cartierul. Trebuia să aştepte clipa potrivită, dar dacă trebuia să tragă va trage.

— Îmi place parfumul tău, spune Agustin.

https://biblioteca-digitala.ro

O privi îndelung; ea nu-şi înălţă capul. Îi spuse că rochia e frumoasă şi veselă. Ea o netezi cu amîndouă mîinile şi zîmbi. Reflexele lunii descriau pe jos un desen neregulat. Balansoarul se deplasase puţin, din pricina legănării, şi o pată de lumină îi strălucea pe rochie. Acum erau mai aproape. N-ar fi putut preciza dacă erau la cincisprezece sau douăzeci de metri (îşi simţea pe spate cămaşa lac de sudoare) şi înaintă spre maşina poliţiei căutînd să pară cît mai liniştit. Se gîndi să fluiere ca să-şi mai facă puţin curaj, dar i se păru stupid. Trebuia să-şi păstreze calmul. Se gîndi fără să vrea la pivniţa unde stătuse, la mirosul greu de acolo. Se gîndi la Clo şi la Petronila Ferra. Prefera să moară luptînd. Se ridică din balansoar şi lăsă rochia pe unul din braţe. Cînd ieşi pe balcon, simţi adierea caldă a vîntului de noapte. Agustin i se păru o figură ireală, aşa cum stătea acum, sprijinit de balustrada balconului şi profilat de lumina lunii. De la chioşcul de fructe se înălţa o aromă plăcută. Maşina poliţiei frînă brusc, şi cauciucurile se lipiră de bordură. Se opri. Orice mişcare nefirească ar fi însemnat sfîrşitul. Poate că la urma urmei astrele nu-i erau nefavorabile. Era oare un moment prielnic? Căută la radio un program cu muzică. În lumina de pe balcon i se desluşea linia şoldurilor, a coapselor. Întoarse capul cînd auzi muzică; părul îi flutură pe umeri; sînii ei tari, rotunzi, i se ofereau. Continua să se uite drept înainte. Moneda era tot acolo: în curînd va vedea dacă era cap sau pajură. Totul depindea acum de cît de firesc reuşea să se comporte, de reacţia muşchilor, de ritmul paşilor, de dispoziţia bună sau proastă a celor din maşină: totul era groaznic de stupid. Înainta mecanic. Aroma aceea plăcută stăruia în aer. Se apropie pe la spate, în tăcere. Degetele lui îi atinseră braţul drept, mîngîiară uşor umărul gol. Ea se întoarse; stătea mai departe aplecată peste balustradă şi privea strada pustie. Simţi miros de benzină, portiera din spate se deschise deodată, o pereche de cizme se opriră pe trotuar. Continuă să înainteze. Se deschise şi portiera din faţă. Alte cizme înţepeniră pe trotuar. Îl aşteptau.

— Unde mergi?

— Acasă.

— Unde stai?

Făcu un gest vag cu mîna.

— Ştii, cred că am nevoie de jeu, spuse el.

În noaptea luminoasă, luna dispărea din cînd în cînd după un norişor, ca să apară din nou, şi mai strălucitoare.

— De ce?

Agustin o cuprinse de mijloc şi o sărută pe ceafă. Ea încercă să scape din strînoare. Ajunse la colţ, o luă la stînga şi alergă vreo cincizeci de metri. Duse mîna la şold: trebuia să facă rost de o armă. Mîna lui începu să-i mîngîie părul, gîtul, coborî pînă la sîni. Ea îi cuprinse mîna într-ale ei; întoarse uşor capul; gîfîia. Încercă să-i opună o rezistenţă slabă, fără convingere. Alerga cu sufletul la gură, scăldat în lumina galbenă a felinarelor de pe stradă, pe sub portaluri largi cu coloane murdare, identice. Simţea în nări un miros de urină. Dădu peste o ladă de gunoi şi coborî din nou pe trotuar. Zări la colţ o pată întunecată, care se apropia de un felinar: o uniformă. Iar cap şi pajură. Au intrat în cameră. El s-a apropiat. Îşi ţinea răsuflarea. Chipul se profila în întuneric, într-o lumină gălbuie. Mai făcu un pas, îl dureau muşchii. Mîna coborî pînă la talia fetei.

— Nu, nu . . .

Un gîfîit, un horcăit, în liniştea nopţii.

— Aşteaptă . . .

Se mai apropie încă puţin. Cu pupilele dilatate şi buzele întredeschise, pe chipul acela se citea mirarea. Fruntea şi bărbia-i asudau.

— Aşteaptă, aşteaptă . . .

https://biblioteca-digitala.ro

Luna strălucea din cînd în cînd, dar ei se aflau în zona întunecată, şi umbrele lor se proiectau negre pe caldarîm. Un zgomot surd în beznă se contopi cu căderea trupului. Genunchii se îndoiră, şi trupul căzu pe o parte, încet, pînă cînd cotul, spatele, capul atinseră asfaltul. În aer se amesteca mireasma pătrunzătoare a fructelor de sezon cu un miros uşor de urină şi praf de puşcă. Nu bătea nici un pic de vînt, şi totul de jur împrejur încremenise. Simţea în spate răceala pămîntului. Picioarele lipite se depărtară încet-încet. De jos, din poziţia aceea, vedea obiectele tulbure, risipindu-se în ceaţa opacă. Duse mîna la cap, şi praful se lipi de părul în dezordine; încercă să-şi umezească puţin cu limba buzele crăpate. Mîinile îi înţepeneau. Braţul stîng rămase întins, şi mîna crispată se desfăcu uşor, întredeschisă, cu palma în sus. Duse mîna dreaptă la pîntece. Nu ştia dacă vrea să moară sau să trăiască. Picături de sudoare i se prelingeau pe frunte, şi faţa toată îi era udă. Căldura aceea dinăuntru se însoţea cu o durere ascuţită şi totuşi suportabilă. Lucrurile începură să se învîrtească. Simţea căldura, dar şi mai puternic frigul. Apoi pierdu orice senzaţie. Era ca şi cum s-ar fi îndepărtat fără ţintă şi s-ar fi întors iar, şi ar fi rămas plutind deasupra unei coloane de fum transparent şi opac. Făcu un ultim efort, şi braţele-i încremeniră întinse, şi mîinile se crispară. Rămase nemişcat.

Oscar mergea repede, pipăindu-şi pistolul cel nou în buzunar. Nu plînge, îi spuse Agustin, şi-i mîngîie părul. Mai făcu cîteva sute de metri. Trebuia să se obişnuiască cu el, să-l simtă la şold, să-l îmblînzească. Se întrebă dacă era cu putinţă să se obişnuiască să vadă căzînd, în întuneric, un trup, şi încă unul, şi încă unul. Se simţi pustiu. Eliberat, dar pustiu.

În româneşte de ANDREI IONESCU

https://biblioteca-digitala.ro

ORLANDO ARAUJO

Mîini 0—010

Ştiu că atunci ţi-ai dus, ţipînd, mîinile la faţă, iar apoi le-ai aruncat pe pămînt, cu podul palmei înspre cer. Acum venele ies înafară la rădăcina degetelor, ca nişte muşte mari, pitite sub piele. Unghii vînăt-albăstrui. Degete nemişcate precum nişte oameni leşinaţi pe o masă, o cicatrice şi nişte puf stingher. O rană proaspătă, deschisă ca de un tăiş de o neînchipuită ascuţime, desen roşu al sîngelui mustind din vinişcarele tăiate. Priveşte petele mici şi albe de pe unghii, « norocul », cum li se spune. Priveşte dincolo de încheietura mîinii, oceanul palmei în care se varsă degetele. Degetele ce pălesc pe lemnul de culoare închisă.

Marcos Guacarán, legitimaţie de identitate seria 35—84—12. Eram şapte şi coborîsem să ne aprovizionăm într-un cătun apropiat. Nu ştiam că numai cu o zi înainte trecuse pe acolo alt grup de luptători din guerilă şi că armata, înştiinţată deja, ne aştepta în nişte tranşee bine mascate, pe culmea unei movile dominînd terenul neted, descoperit dimprejur. Înaintam cu grijă, dar nebănuind nimic. Purtam uniforme şi berete asemănătoare cu acelea ale unităţilor antiguerilă şi de aceea ne-au lăsat să ne apropiem atît de mult, crezînd, aşa cum am aflat mai tîrziu, că facem parte din altă grupă de militari pe care o aşteptau să sosească în aceeaşi după-amiază. I-am zărit chiar în momentul cînd au deschis focul împotriva noastră, cam de la cincizeci de metri depărtare. Socotind că erau vreo douăzeci, am început să ne retragem ripostînd, încercînd să ne pierdem urma prin munţii dimprejur. Atunci am fost rănit la picior. M-am tîrît la adăpost după un trunchi de copac căzut şi am aruncat o grenadă care însă nu a explodat. Văzîndu-mă încolţit am ridicat mîinile sus. M-am cam pierdut cu firea, cînd am zărit un soldat care mă lua la ochi

https://biblioteca-digitala.ro

de aproape, palid şi neştiind dacă să tragă sau nu în mine ; m-a salvat locotenentul, care, strigînd dinspre ferma de pe movilă, a ordonat să-i fiu adus. Soldaţii vroiau să mă împuşte, dar locotenentul a declarat că trebuie să fiu predat celui mai apropiat punct de comandă şi-i potoli spunînd că acolo oricum tot voi fi împuşcat.

Buzele rănii sînt palide, iar degetele nici să ţină un creion nu sînt în stare. Venele sînt umflate dar nu mai zvîcnesc, unghiile nu mai cresc. Tu le-ai pus acolo şi le-ai lăsat în voia sorţii, pentru că pînă şi morţii trebuie să-şi ţină într-un mod oarecare mîinile şi picioarele. Mîinile tale sînt acum fără de stăpîn, orfane, smulse cu pricepere şi experienţă de măcelari îndemînatici.

Soldaţii vroiau să-l achite pe loc, dar locotenentul le ţinu piept ; « în acest război eu sînt neutru », « nu sînt nici de partea unora, nici de partea altora, eu mă mulţumesc să execut ordinele pe care le primesc. » Locotenentul era foarte tînăr şi părea plictisit să tot bată munţii aceia, cîteodată parcă l-ar fi plăcut să tragă chiulul. « Oare dacă ţi-aş da drumul ai pleca iar prin munţi? Dar dacă ţi-aş da drumul — şi, dacă ar fi după mine, eu chiar că ţi-aş da drumul — soldaţii ăştia, aşa nervoşi cum sînt, te-ar lichida pe loc. » Iar sergentul îi ţinea isonul : « Domnule locotenent, porcii ăştia trebuie împuşcaţi pe loc, că dacă nu, îi bagă la închisoare, şi, după ce scapă de acolo tot în munţi se duc. Să-l lichidăm? » Dar locotenentul era ferm şi nu vroia să împuşte pe nimeni, « da, desigur, zicea sergentul, lui nu i l-au mierlit pe frate-său, ca mie », astfel încît îl duseră legat pînă la Caripe de unde o comisie îl trimise la Maturín. Careva din comisie spuse : « Ăsta nu ajunge viu nici pînă la San Francisco. Nici din greşală n-o să ajungă el la Maturín. »

Ce braţe diforme. Mănunchiuri de muşchi şi vene ce nu mai ajung nicăieri şi se şi întorc înapoi. Artere ca nişte cicatrici, în care sîngele se întoarce înainte de a străbate fina hartă a venelor, pentru a se vărsa înapoi în băltoaca unui corp mutilat. Nu mai ai nici o speranţă să ajungi vreodată căpitan de vapor sau vînător, să mai desenezi, să mai saluţi vreodată, ai rămas orb de simţul pipăitului, braţele-ţi sînt mute.

V-am spus tot ce ştiu. Mă numesc Marcos Guacarán, am legitimaţia de identitate cu seria 35—84—12. Eram şapte, şi eu am căzut prizonier. Pe taică-meu îl cheamă Guacarán, Jesús Antonio Guacarán, şi nu-i ştiu seria legitimaţiei. Sînt de meserie . . . »

Lumea se adunase la uşa prefecturii, iar el a profitat de asta atunci cînd a fost scos cu cătuşe la mîini şi dus spre camioneta cu platformă descoperită, şi a strigat « Mă cheamă Marcos Guacarán, sînt poreclit Roşcovanul, sînt luptător din guerilă şi ăştia vor să mă împuşte, aşa să ştiţi şi să ziceţi mai departe, mă cheamă Marcos Guacará . . . » şi o lovitură dibace cu patul armei îl expedie în bezna camionetei. « Nu-i e ruşine porcului să strige-n gura mare că el e luptător din guerilă ! » Şi patul armei îl mai izbi o dată.

« Am plecat din San Francisco însoţit de locotenent şi ni s-a alăturat un civil grăsuţ şi mustăcios, cu ochelari negri şi pistol mitralieră. Pe la jumătatea drumului am întîlnit o maşină de teren din care a coborît un căpitan ; locotenentul l-a raportat că transportă un luptător din guerilă. « Şi cum de mai e încă viu? Doar nu ziceaţi că l-aţi prins cu arma-n mînă? » Atunci civilul zise « Nici nu-i nevoie să-l mai coborîm ; dacă ordonaţi dumneavoastră, chiar acum îi şi fac de petrecanie. » M-am ghemuit, mi-am băgat capul între genunchi şi am aşteptat rafala. « Domnule căpitan, mai e o problemă : porcul ăsta şi-a strigat numele în gura mare în faţa mulţimii, acolo, la San Francisco, şi a zis că o să-l împuşcăm. » Căpitanul a urlat la

https://biblioteca-digitala.ro

locotenent pînă a răguşit, apoi l-a trimis înapoi la postul său. Am urcat înapoi în maşini şi ne-am continuat drumul . . . »

Fără mîini nu poţi umbla. Cum să mergi fără să pipăi aerul? Fără mîini nu poţi nici privi. Maică-ta îţi spunea de Crăciun, în faţa micilor staule de ghips pline de îngeri şi de oi: « atinge cu ochii şi priveşte cu mîinile ». În întunericul nopţii, prin pădure, pe ploaie şi pe frig, atunci cînd un chibrit aprins echivala cu o sentinţă de condamnare la moarte, mîinile îţi deschideau drumul, căci de-atîta privit ajunseseră bune călăuze, atunci cînd au lovit în duşman, cînd au strîns arma, cînd au salutat cu dîrzenie.

Într-o zi au deschis uşa şi l-au aruncat pe jos ca pe un sac de cartofi. Nici nu-mi venea să mă mai uit la el, aşa de jalnic arăta, că el nici aşa nu era prea frumos, dar plin de vînătăi, cu un ochi închis şi cu buzele rupte era de-a dreptul urît. Mi s-a frînt inima de cele ce-am văzut cînd şi-a scos cămaşa, el zicea că erau urmele lăsate de loviturile cu patul armei, nu i-am văzut testicolele, dar mi-a spus că şi acolo l-au lovit cu sete. Piciorul îi era umflat de o parte şi de alta a bandajului. Îl aduseseră de la închisoarea Maturín, unde ajunsese de la Aragua de Maturín, după ce-l prinseseră. « Am avut un ghinion teribil că m-au prins: nu a explodat grenada care le căzuse chiar la picioare, era cîmp deschis şi ziua în amiaza mare, noi eram prea încrezători ; nu a fost numai din cauza rănii de la picior. »

I-am badijonat rănile cu nişte tinctură de iod cu care mă străduiam să mă lecuiesc de o rîie de zile mari ce-o aveam pe-atunci. El nu era abătut, dar se speriase bine, nu se prea vedea fiindcă rîdea tot timpul şi spunea că locul unde ne găseam era un adevărat paradis faţă de carcera în care-l ţinuseră cîteva zile. Într-o dimineaţă au venit să-l ia la interogatoriu, şi nu s-a mai întors. Cinci zile după aceea, într-o noapte, au deschis uşa şi din nou, ca şi prima oară, l-au aruncat înăuntru ca pe un sac de cartofi. Nu am putut dormi în noaptea aia, pe el îl chinuiau rănile, iar pe mine nu mă lăsa în pace rîia. Cînd să aţipesc, în zori, numai că sună deşteptarea şi mă trezesc de-a binelea ordinele răcnite: « A-ten-ţiun /. . ./ epţi ! Pe loc repaos. » Şi se auzea ca şi cum doar un singur călcîi ar fi lovit podeaua. Am încercat să-mi fac înviorarea odată cu soldaţii din curte, dar prea mă dureau oasele. M-am dus în colţul cu closetul, am dat drumul la duş, mi-am băgat mai întîi un braţ, apoi celălalt şi în sfîrşit m-am băgat cu totul sub şuvoiul de apă rece. Am ieşit vînăt de frig, m-am şters cu nişte ziare pînă m-am mai încălzit şi mi-a venit chef de vorbă. Dar sergentul care a deschis uşa nu a zis nici bună ziua, iar civilul cu mîncarea a zis numai « la potol » şi nimic mai mult. Guacarán nu putea nici să mănînce şi nici să facă conversaţie cu mine, aşa că am mîncat tot, dar ca un făcut, am rămas flămînd. De la fereastră pot privi casele de lîngă cazarmă, şi încercam să descopăr detalii pe care ieri nu le văzusem. Jos în curte s-au aliniat patru companii de soldaţi, iar locotenentul, cu o hîrtie în mînă, le spunea: « Prima datorie a soldatului e să asculte de ordinele superiorilor săi. » Vocea-i era abruptă, prăpăstioasă. « Cînd e chemat de superior, soldatul trebuie să vină în pas alergător, să se oprească la cîţiva paşi, să ia poziţia de drepţi, să salute şi să spună: domnule gradul, m-am prezentat la ordinul dumneavoastră. S-a înţeles? » Şi un imens cor răspundea la unison « Da ». Se ordona apoi ruperea rîndurilor, soldaţii erau tinerei, repede-repede urcau scările pînă la bucătăria de la etajul întîi, intrau în rînd cîte unul, apoi ieşeau de acolo tot în rînd cîte unul şi ducîndu-şi micul dejun ca pe un trofeu.

Mîinile tale cod zecial 0—010 stau liniştite. Îşi aşteaptă aliniate rîndul, închircite ca şi cum ar vroi să prindă un peşte. Vor mărturisi cine eşti. Te vor identifica fără greş. Te vor da de gol mîinile tale. Sînt nişte formulare ale căror rubrici de abia aşteaptă această mărturie. Mîini

https://biblioteca-digitala.ro

de luptător, de luptător din guerilă, miini violente, miini trădătoare, te dau legat, te aruncă in lumină, te predau, căci sînt doar miinile tale, te identifici cu ele.

În zori m-a trezit o împuşcătură, undeva pe aproape. Aşa e şi firesc într-un loc ca ăsta. Au răsunat apoi două urlete. Urlete de durere, de frică. Jos, paşi grăbiţi, tropote, strigăte. Mă uit pe fereastră, dar nu văd nimic. Urletul s-a stins acum într-un geamăt ca un plîns de copil. În celula de alături cineva spune că un recrut s-a împuşcat în timp ce era de sentinelă. Acum se aude zgomotul motorului unei maşini, sirena acoperă gemetele, apoi se lasă din nou liniştea. Sînt băieţi de nouăsprezece-douăzeci de ani. Oare de unde era de fel? De la munte, de la cîmpie, poate de la răsărit? Poate era unul dintre cei care se grăbeau ieri să fie primii. Vocea ofiţerului dînd ordine răsună acum, fără grabă, liniştită, pe un ton normal. Nu mai pot să aţipesc.

— În cel mai bun caz, mori.

— Nu te pripi. Cîteodată se rănesc intenţionat la vreun deget ca să fie reformaţi.

— Da' de unde; alea erau gemete de om pe moarte.

Sînt pregătit să mor şi m-am obişnuit cu acest gînd. Asta te ajută. Ce mi se mai poate întîmpla? . . . În cel mai rău caz mor, ceea ce am prevăzut deja. Dar moartea sare ca o pisică asupra prăzii, pe neaşteptate şi fără drept de apel. Strigătul acela nu izvora numai din durere, ci şi din spaimă, spaimă de moarte atunci cînd vezi sîngele ţişnind şi ai vrea ca toţi să fie alături de tine, să nu te abandoneze atunci cînd simţi cum moartea-ţi dă tîrcoale. Nimeni nu ar vrea să moară singur, fără cineva alături care să-i spună că totul va fi bine, că nu e nimic grav.

— Marcos Guacarán, cum de ţie nu ţi-e niciodată frică?

— Cine ţi-a spus că nu mi-ar fi frică?

— Păi cînd te-au ameninţat cu moartea ai refuzat să vorbeşti.

— Da, dar nu am tăcut fiindcă nu mi-ar fi fost frică, ci fiindcă nu puteam vorbi. Şi în afară de asta eu nu ştiu decît foarte puţine lucruri. Întotdeauna e mai bine să ştii cît mai puţin.

A doua zi ne-am trezit ca de obicei deîndată ce a sunat deşteptarea. De data aceasta soldaţii în flanele albe şi pantaloni scurţi nu s-au mai aliniat în curte. A răsunat doar un semnal trist de trompetă, care s-a stins încet.

Oamenii în închisoare sînt întotdeauna singuri, dar se simt mai uşuraţi atunci cînd împart cu alţii povara singurătăţii. I-am spus lui Guacarán că procesul meu va dura mult, odată m-au şi bătut de faţă cu el, iar apoi m-au băgat la carceră. Ne povesteam tot felul de lucruri unul altuia, despre familie, despre o infirmieră care-l ajutase la Maturín şi care era cît pe ce să-l facă scăpat. Mai avusesem şi alţi tovarăşi de celulă, dar cu el am stat cel mai mult. Ne tot povesteam aceleaşi lucruri. Ştie totul despre mine, dar i-am spus că nu e nevoie să-mi povestească despre el, nu de alta dar, aşa cum bine zicea, cu cît ştii mai puţin cu atît e mai bine. Guacarán ştie să uite că se află la închisoare, rîde tot timpul şi e sigur că va găsi un mijloc ca să evadeze, nici nu-i pasă că e binecunoscut faptul că de aici nu a putut fugi nimeni. El zice că tot va reuşi într-un fel şi nu-şi prea bate capul cu asta. Bineînţeles că nu-l cheamă Guacarán, Marcos Guacarán, aşa cum scrie în actele sale, ci, aşa cum mi-a mărturisit într-o zi, Salazar, José Rafael Salazar.

Ţi le-au luat. Te-ai apărat cum ai putut, dar tot ţi le-au luat. Mai ai încă dinţi, gît. Şi mort vei mai putea să surizi. Dar ţi-au tăiat miinile. Te-au lăsat fără încheieturi, fără identitate, ca o reptilă.

Mă cheamă Marcos Guacarán, am legitimaţia de identitate cu seria 35—84—12, tatăl meu se numeşte Guacarán, Jesús Antonio. Eram şapte, eu am căzut prizonier. Asta-i tot ce ştiu, v-am spus deja . . .

https://biblioteca-digitala.ro

Dar el nu se mai numea Guacarán, ci Salazar, José Rafael, şi totul era dovedit. Acum sau vorbeşte sau îl jupuim pe viu ; pe viaţa mamei mele, dacă nu vorbeşte îl lichidăm. De astă dată nu l-au mai primit nici cînd am vrut să-l trimitem înapoi nici la Maturín, nici la lagărul de la Aragua. În halul în care era nimeni nu mai era dispus să-l primească. Şi nimeni nu-i de vină că l-a ajuns ceasul morţii pe drum deţinut fără temniţă. Nici eu nu sînt de vină, că mi-am făcut doar datoria de funcţionar al statului, mi-am dat toată osteneala ca să-i cîştig încrederea. Camioneta sărea din hîrtoapă în hîrtoapă. Mîinile stăteau cu burta-n sus ca nişte animale înecate.

« Mort în timp ce încerca să fugă, după ce dezarmase un soldat şi trăsese asupra comisiei, în dreptul kilometrului 133. Aveţi aici mîinile sale pentru identificare. Permiteţi-mi să mă retrag. »

Din mine, Marcos Guacarán, cu acte de identitate false, au mai rămas doar mîinile, fără de care nu m-ai putea recunoaşte. Nu, ciuntirea nu a durut, să nu crezi cumva că ar fi durut. Am simţit doar lama de oţel intrîndu-mi în carne, învingînd rezistenţa tendoanelor, muşcînd în tăcere, cu răutate. Acum stau întins pe un morman de frunze uscate. Oasele-mi albesc pe pămîntul gol, iar gîzele tot sosesc, care în zbor, care tîrîş, în timp ce eu îmi aştept mîinile ca să-mi desăvîrşesc moartea.

Text publicat în *Papeles*. Revista de Ateneo de Caracas, nr. 7, Caracas 1969.

În româneşte de TUDOR PĂCURARIU

https://biblioteca-digitala.ro

LILLIAN HELLMAN

luciditate și acțiune

https://biblioteca-digitala.ro

LILLIAN HELLMAN

De veghe pe Rin

ACTUL I

. . . .

FANNY: Îți amintești de ziua cînd ne-am întîlnit la München? Ziua în care Sar te-a adus la masă? Credeam că Sara o să aibă o viață mizerabilă alături de tin Greșeam. *(Lui David)* Vezi? Recunosc cînd greșesc.

DAVID: Mereu ai fost o femeie nobilă din toate punctele de vedere.

FANNY: O, ești supărat pe mine. *(Lui Kurt)* Sper că o să-ți placă aici. Am și făcu cîteva planuri. Aripa nouă o să fie pentru tine și Sara. Vechea magazie o aran- jăm pentru copii. O baie nouă și le instalăm o bucătărie doar pentru ei, ș Anise se mută cu ei.

SARA: E drăguț din partea ta, Mama. Dar — dar . . . noi n-o să ne facem planur pentru un timp. *(În șoaptă)* O vacanță ca lumea. De asta are Kurt cea ma mare nevoie.

FANNY: O vacanță? Bineînțeles că veți locui aici. Nu trebuie să vă faceți griji c slujba — inginerii, îmi spune David, își găsesc întotdeauna post; el a și început să se intereseze prin diverse locuri.

KURT: Nu am lucrat ca inginer de mulți ani, Madame.

DAVID: Nu? Eu așa credeam — N-ai lucrat la Dornier?

KURT: Da. Înainte de '33.

FANNY: Dar ai lucrat și în alte părți. În foarte multe părți aș putea spune. Fiecare scrisoare de-a Sarei părea că vine cu altă ștampilă a poștei.

KURT: Ne mutăm foarte des.

DAVID: Ai renunțat la meseria de inginer?

KURT: Dacă am renunțat? *(Ridică din umeri)*. S-ar putea spune și așa.

https://biblioteca-digitala.ro

FANNY: Cu ce te ocupi?
SARA: Mama, noi . . .
KURT: E greu de explicat.
DAVID: Nu-i nevoie să explici.
FANNY: Nu, eu — eu încerc să aflu ceva. *(Lui Kurt)* Vă pot întreba ceva, domnule?
KURT: Să vă ajut, Madame. Doriţi să ştiţi dacă situaţia de a nu fi inginer poate asigura familiei mele micul dejun? Nu, nu i-l asigură. Nu doresc să fac un mister din ceea ce am făcut, e doar greu de explicat în cîteva cuvinte. *(Zîmbeşte, face un gest cu mîinile).* Sună atît de măreţ şi totuşi e un lucru atît de mic. Sînt un antifascist şi asta nu-i o meserie care se plăteşte bine.
FANNY: Te deranjează întrebările?
SARA: Da.
KURT: *(Aspru)* Sara! *(Se întoarce spre Fanny)* Poate că n-o să răspund, dar, oricum o să încerc.
FANNY: Eşti un extremist?
KURT: Va trebui să-mi spuneţi ce înseamnă acest cuvînt pentru dumneavoastră, Madame.
FANNY: *(După o scurtă pauză)* E drept. Toţi avem propriile noastre definiţii. De exemplu, sîntem cu toţii antifascişti.
SARA: Da. Dar, pentru Kurt, asta este munca lui.
FANNY: Ce fel de muncă?
KURT: De orice fel, oriunde.
FANNY: *(Aspru)* Nu mai pun întrebări.
SARA: *(Apăsat)* Asta ar fi foarte înţelept, Mama.
DAVID: Draga mea, nu te supăra. Am fost îngrijoraţi pentru tine, normal. Am ştiut atît de puţin, doar că v-a fost greu.
SARA: N-a fost greu deloc. Niciodată . . .
KURT: Nu minţi pentru mine, Sara.
SARA: Nu mint. N-a fost greu pentru mine în sensul în care cred ei. Eu . . .
FANNY: *(Încet)* V-a fost greu, pur şi simplu, încercînd să trăiţi, nu? Este evident, Sara, şi degeaba spui că nu-i aşa. De ce nu acceptai bani de la noi? Ce era prostia asta?
SARA: Am trăit aşa cum am vrut. Nu mai cunosc limbajul acestor încăperi. Şi nici nu mai vreau să-l cunosc.
KURT: Nu te înverşuna.
SARA: Nu mă înverşunez *(către Fanny).* M-am căsătorit pentru că eram îndrăgostită. Doar înţelegi asta.
FANNY: Da.
SARA: Aproape doisprezece ani, Kurt se ducea la muncă în fiecare dimineaţă şi se întorcea seara, şi trăiam modest şi fericiţi. *(Aspru)* Atît de fericiţi pe cît pot trăi oamenii într-o Germanie flămîndă care se duce de rîpă.
KURT: Sara, te rog. Eşti nervoasă. Nu-mi place aşa. O să încerc să găsesc un mod de-a vă spune totul pe scurt. Da. *(Sara se întoarce, se uită la el, vrea să vorbească), dar se opreşte).* M-am născut într-un sat, Fürth. *(Zîmbeşte)* În satul meu e o sărbătoare: i se spune Kirchweich. O sărbătoare veselă, cu jocuri şi cu muzică: primeam fiecare cîte un caltaboş fierbinte pe care îl stropeam cu vin. Am crescut, am plecat de acasă — la şcoală, la muncă, dar întotdeauna mă întorceam la Kirchweich. Pentru mine era ziua cea mai importantă a anului. *(Încet)* Dar după război, această zi începe să se schimbe. Caltaboşul se face din resturi, ţăranii vin desculţi, copiii sînt bolnavi. Era rău pentru poporul meu, în acei

https://biblioteca-digitala.ro

ani, dar nu încetam să sper. La festivalul din august 1931, cu mai bine de u an înaintea furtunii, am pierdut această speranţă. În acea zi văd 27 de oamen omorîţi într-o încăierare provocată de nazişti pe străzi. Acum nu mai puteam să stau şi să privesc. Venise timpul să acţionez. Îmi amintesc de Luther: « Aici mă aflu. Nu mai pot face nimic. Doamne, ajută-mă ! Amin ».

SARA: Nu se plăteşte bine lupta în care credem noi. Dar am vrut să fie aşa cum voia Kurt. *(Ridică din umeri)* Nu sîntem bine văzuţi de cei din Europa; cred că niciodată nu ne-au agreat. Aşa că ne-a adus acasă Kurt. Mereu ne scriaţi că vreţi să venim. Dacă nu mai vreţi, vă înţeleg.

DAVID: Draga mea, bineînţeles că vă vrem . . .

FANNY: *(se ridică)* Sînt bătrînă şi făcută din cîrpe vechi. Şi prost crescută. Vă rog iertaţi-mă.

SARA: *(se duce repede înspre Fanny)* Mamă, ne purtăm cu toţii ca nişte proşti. Sînt bucuroasă să fiu acasă. Asta-i tot ce ştiu. Sînt foarte bucuroasă.

DAVID: Şi noi sîntem atît de bucuroşi să vă avem cu noi ! Hai să ne plimbăm spre lac. L-am făcut mai mare şi am plantat coacăze negre pe insulă.

(Ea zîmbeşte şi pleacă cu el. Împreună se îndreaptă spre uşă).

. . . .

ACTUL II

. . . .

FANNY: Despre ce vorbeam? A, da. Începusem să vă spun . . . *(Se întoarce spre Teck, vorbind cu băgare de seamă)*. Nellie Sewell îmi spunea, cînd ai ieşit din cameră, că a auzit de la guvernanta copilului lui Louis Chandler că ai cîştigat o sumă frumuşică la poker, cu Sam Chandler şi cu nişte nemţi de la ambasadă *(Kurt, care cînta la pian, se opreşte brusc. Teck se întoarce să-l privească)* De-aia m-am gîndit la Von Seitz. Nepotul lui, Phillip, a jucat şi el.

DAVID: *(se uită spre Teck)* Trebuie să fi fost o partidă serioasă. Sam Chandler joacă numai în partide serioase.

TECK: Nu destul de serioase.

DAVID: Îl cunoşti de mult pe Sam?

TECK: De cîţiva ani. Toate ambasadele din Europa îl cunosc.

DAVID: *(aspru)* Cred că Sam şi naziştii au un stil neplăcut de a juca poker *(Kurt începe să cînte o altă melodie)*.

DAVID: Ce mai vinde Sam zilele astea?

TECK: Muniţii de contrabandă. Întotdeauna cu asta s-a ocupat.

DAVID: Şi nu te deranjează?

TECK: Să mă deranjeze? Nici nu m-am gîndit la asta pînă acum.

FANNY: Păi ar cam trebui să te gîndeşti. Sam Chandler a fost un ticălos dintotdeauna. Toţi cei din familia Chandler sînt nişte ticăloşi. Sînt verii mei.

TECK: Îl cunoaşteţi pe tînărul Von Seitz, herr Müller? A fost ataşatul dumneavoastră militar în Spania.

KURT: A fost ataşatul guvernului german în Spania. Bineînţeles, că după nume îl cunosc. E un mare expert în artilerie. Dar nu am luptat de aceeaşi parte, domnule conte.

ANISE: *(Babette şi Joshua încep să fredoneze melodia cîntată de Kurt. Sara începe şi ea să fredoneze)* E ora să vă faceţi baia şi să vă schimbaţi. Vă mai las cinci minute.

FANNY: Ce-i cîntecul ăsta?

https://biblioteca-digitala.ro

TECK: Era un cîntec al soldaților germani. Îl cîntau cînd se întorceau învinși în '918. Îmi aduc aminte că îl auzeam în Berlin. Erați acolo pe-atunci, herr Müller?

(Cîntecul și fredonatul continuă)

KURT: Nu eram la Berlin.

TECK: Dar ați luptat în război, nu?

KURT: Da, am luptat în război.

FANNY: Nu credeați pe atunci că veți trăi să mai vedeți alt război.

KURT: Multora dintre noi ne era teamă că vom mai vedea.

FANNY: Care sînt cuvintele cîntecului?

SARA: Germanii din Spania, din brigada lui Kurt, au scris alte cuvinte pentru cîntec.

KURT : *(începe să cînte)* « *Wir zieh'n Heim, wir zeih'n Heim,*
Mancher kommt nicht mit,
Mancher ging verschütt
Aber Freunde — sind wir stets ».

Asta ar suna cam așa: « Ne îndreptăm spre casă, ne îndreptăm spre casă. Unii dintre noi au dispărut și alții s-au rătăcit, dar sîntem prieteni. Sîngele nostru s-a amestecat pe pămînt. Într-o zi, într-o zi, ne vom reîntîlni, rămas bun ». La șase fără un sfert, dimineața, la 7 noiembrie 1936, după 18 ani, cinci sute de germani au mărșăluit să apere rîul Manzanares. Ne simțeam bine în dimineața aceea. Știți ce înseamnă să fii bun cînd e nevoie? Așa că aveam nevoie de cuvinte noi pentru a spune asta. Traduc cu stîngăcie, mă scuzați.

« Deci, ne-am reîntîlnit. Sîngele nu a avut timp să se usuce. Am trăit ca să luptăm din nou. De data asta luptăm pentru oameni. De data asta nemernicii nu se amestecă. Cei care vînd sîngele altora, de data asta nu se amestecă. Ca noi să stăm la post, ca noi să luptăm. De această dată nu e un rămas-bun, nu e un rămas-bun ».

(Pentru un minut e liniște) Am luptat, dar n-am cîștigat. Dacă am fi reușit, ar fi o altă lume.

SARA: Papá spunea așa cu ani în urmă. Îți mai aduci aminte, Mama? « Pentru fiecare om care trăiește lipsit de libertate, ceilalți trebuie să ne considerăm vinovați ».

FANNY: Da. « Sîntem moralmente responsabili pentru croitorul din Lodz, pentru negrul din Sud, pentru țăranul — *(se întoarce spre Teck și, pe un ton aspru)* poate chiar din țara dumitale. »

ANISE: Gata, toată lumea la baie! *(Spre Bodo)* Strînge toate firele! Mi-ai stricat perna electrică!

BODO: Dacă m-ați mai lăsa cîteva minute...

ANISE: Hai, vino, m-ați tras destul pe sfoară! Vino, Joshua! Babette, la baie!

JOSHUA: *(pornește după Anise. Babette începe să-și strîngă lucrul de mînă)* Cada mea de baie e o splendoare. Dar nu-mi place să fie pregătită și anunțată în felul ăsta de domnișoara Anise. *(Iese)*.

BODO: *(către Anise)* Sînteți supărată. Vă dau dreptate, din toată inima și cu toată mintea. Recunosc că am dat greș, dar Papá o s-o repare, Anise. Nu-i așa, Papá? În cîteva minute...

TECK: *(Lui Bodo)* Tatăl tău este un mare electrician.

BODO: O, da, domnule!

TECK: Și se pricepe la radiouri.

(Bodo dă din cap afirmativ).

KURT: *(aspru)* Domnule conte, vă rog puneți-mi mie întrebările, nu copiilor mei!

TECK: *(pe un ton agreabil)* Bine, herr Müller.

https://biblioteca-digitala.ro

ANISE: *(ieşind)* Nimeni n-o mai poate repara. Ai făcut-o terci !

BODO: *(urmînd-o)* Nu vă faceţi griji. În cinci minute, Papá o să . . . *(Cînd Bodo ajunge la uşă, se ciocneşte cu Marthe, care duce nişte cutii mari cu rochii)* O, mă scuzaţi ! A, bună ! *(dispare).*

MARTHE: *(veselă)*Bună. *(Spre Fanny)* Le aşteptam. Mi-era teamă că n-o să le mai aducă la ora asta tîrzie. *(Sarei)* Hai, Sara ! De-abia aştept să le vedem !

SARA: Cum?

MARTHE: Rochiile. Din partea lui Fanny. Una din pînză bej, şi una verde-închis, cu nişte nasturi minunaţi; un voal alb pentru Babbie şi un taior pentru tine, şi o rochie de seară gri, ca s-o porţi de ziua lui Babbie . . . Cu gri ţi-ar sta bine, Sara . . . Toate, de la « Savitt's ». V-am luat măsurile, pe ascuns, Anise şi cu mine.

SARA: Ce drăguţ din partea ta, Mama ! Eşti atît de atentă ! Şi tu, Marthe, atîta bătaie de cap . . . *(Se apleacă şi o sărută pe Fanny)* Eşti o drăguţă, Mama !

DAVID: Asta-i prima oară cînd aude Mama cuvîntul ăsta. *(Ia cutiile de la Marthe, le aşază lîngă scară. Martha îi zîmbeşte, îi atinge mîna, în timp ce Teck îi priveşte).*

FANNY: Sînt o drăguţă în adînc, dacă înţelegeţi ce vreau să spun.

(Babette se duce să privească cutiile)

SARA: De la « Savitt's » ! Ce extravagant din partea voastră ! Aveau lucruri atît de minunate ! Îmi aduc aminte de rochia mea la primul bal. *(Merge spre Kurt)* Îţi aminteşti de costumul acela negru cu şnur şi pălăria de pai? Nu în prima zi în care ne-am întîlnit, în ziua cu picnicul. *(El îi zîmbeşte)* Erau de la « Savitt's ». Era acum douăzeci de ani . . . Te cunosc de mult. Eu, într-o rochie de seară. Acum va trebui să mă iei la Washington. Vreau să mă grozăvesc. Poate săptămîna viitoare, şi poate o să dansăm . . . *(observă că el nu o priveşte)* Ce-i, iubitule? *(El nu răspunde. Se întoarce încet s-o privească* . Ce-i, Kurt? *(Îl ia de braţ, foarte tristă)* Ce am făcut? Nu că ar fi contat vreodată prea mult pentru mine rochiile, dar . . .

KURT: Ba au contat. Cum e şi normal. Eu nu mă gîndesc la rochii. *(O trage înspre el)* Cîţi ani am iubit eu obrazul ăsta?

SARA: *(foarte veselă)* Aşa?

KURT: Chiar aşa. *(Se apleacă, de parcă ar face un lucru foarte important).*

SARA: *(mulţumită)* Mai sînt şi alţii pe-aici.

MARTHE: Şi ne face plăcere să vă privim.

TECK: Nostalgie?

MARTHE: Nu. Nu poţi să ai nostalgie decît pentru ceva de care ai avut cîndva parte.

(Fanny tuşeşte).

BABETTE: Bunico ! Am voie să mă uit la rochiile mele?

FANNY: Bineînţeles, copilă. Du-te !

BABETTE: *(ia cutiile de jos şi merge spre ieşire)* Ador rochiile, am o mare slăbiciune pentru materiale şi culori. Mulţumesc, bunico ! *(Iese în fugă din cameră).*

JOSEPHA: *(apare în uşă)* Cabina interurbană are o convorbire internaţională pentru domnul Müller.

KURT: O !. . . Mă scuzaţi, vă rog !

(Kurt se ridică repede. Sara se întoarce să-l privească. Teck îşi ridică privirea. Kurt se grăbeşte să iasă. Sara rămîne cu ochii ţintuiţi în urma lui).

MARTHE: *(rîde)* Sînt de acord cu Babbie. Hai, Sara ! Hai să le încercăm.

(Sara nu se întoarce).

https://biblioteca-digitala.ro

TECK: Şi tu ai o rochie nouă?
MARTHE: Da, Fanny a fost drăguţă şi cu mine.
TECK: Sînteţi o femeie foarte generoasă, Madame Fanny. Tot dumneavoastră i-aţi dat şi brăţara de safir de la « Barstow's »?
FANNY: Pardon!...
DAVID: *(încet)* Nu, eu i-am dat Marthei brăţara. Şi înţeleg că asta nu-i treaba ta. *(Fanny se ridică. Sara se întoarce).*
FANNY: Vai, David!...
DAVID: Stai liniştită, Mama.
TECK: *(după un moment)* Tu i-ai spus, Marthe?
MARTHE: Da.
TECK: N-o să te uit pentru asta. *(Se uită la David)* Este o afirmaţie care nici unui bărbat nu-i face plăcere s-o audă de la altul. Înţelegi? *(Glumeţ)* Asta-i genul de afirmaţie pentru care ne jucăm de-a duelul prin Europa.
DAVID: Noi nu facem atîta comedie muzicală. Şi nu vă aflaţi în Europa.
TECK: Chiar dacă aş fi fost, n-aş propune o astfel de soluţie. Aş avea motive pentru care n-aş dori-o.
DAVID: Ar fi bine pentru dumneata să nu propui nici un fel de soluţie. Ca nu cumva să te răneşti...
TECK: *(încet)* Nu acesta ar fi motivul meu. *(Spre Marthe)* Aventura ta amoroasă a mers prea departe...
MARTHE: *(apăsat)* Nu-i o aventură!
TECK: Nu-mi pasă ce e. A sosit momentul să plecăm de aici. Du-te sus şi strînge-ţi lucrurile! *(Ea nu se mişcă).* Hai, du-te Marthe!
MARTHE: *(lui David)* Nu plec cu el. Ţi-am spus asta.
DAVID: Nu vreau să pleci cu el.
FANNY: *(Îngrijorată)* Zău, David, nu ţi se pare că te cam amesteci în povestea asta?
DAVID: Da, Mama, mă amestec.
TECK: *(spre Marthe)* Cînd discuţi cu mine, te rog spune-mi mie ce vrei să spui.
MARTHE: *(vine spre el)* Vrei să mă sperii. Dar n-o să mă mai sperii. O să ţi-o spun: Nu vin cu tine! N-o să plec niciodată cu tine!
TECK: *(încet)* Dacă spui mai mult decît gîndeşti sau dacă s-ar putea să-ţi schimbi părerea, să ştii că vorbeşti nechibzuit, Marthe.
MARTHE: Ştiu asta.
TECK: Vrei să discutăm între patru ochi?
MARTHE: Nu poţi să mă obligi să plec. Nu-i aşa, Teck?
TECK: Nu, nu pot să te oblig.
MARTHE: Atunci nu mai are rost să discutăm.
TECK: Îl iubeşti?
MARTHE: Da!
FANNY: *(aspru)* Marthe, ce înseamnă toate astea?
MARTHE: O să vă spun imediat.
DAVID: Nu trebuie să explici nimănui.
TECK: El te iubeşte?
MARTHE: Nu cred. Tu n-o să crezi, pentru că nu poţi să înţelegi nimic din lucrurile în care nu-i vreo şmecherie oarecare, dar nu e atît vorba de David. Ţi-am spus că te voi părăsi într-o bună zi, şi îmi amintesc unde ţi-am spus-o... *(încet)* şi de ce-am spus-o...
TECK: Şi eu îmi amintesc. Dar nu te cred. Nu ţi-am putut oferi prea multe în ultimii ani. Dar dacă am avea acuma ceva bani şi ne-am putea întoarce...

https://biblioteca-digitala.ro

MARTHE: Nu ! Nu te iubesc, Teck ! Niciodată nu mi-ai plăcut.
TECK: Şi eu am ştiut-o dintotdeauna.
FANNY: *(aspru)* Cred că lipsa voastră de afecţiune ar putea fi discutată mai degrabă între voi. Poate . . .
DAVID: Mama . .
MARTHE: Nu e nimic de discutat. Ciudat ! M-am gîndit la această scenă de aproape cincisprezece ani. Aveam multe lucruri să-ţi spun şi stăteam trează noaptea sau mă plimbam singură pe străzi spunîndu-le pe toate. Acum nu mai vreau. Cînd eşti sigur, ce rost mai are să le spui ? « Asta, pentru că aia şi, aia, pentru că cealaltă, şi aia . . . » Dar cînd ştii că poţi s-o faci, nu mai trebuie să spui nimic: poţi, pur şi simplu, să pleci. Şi eu plec. Nu mai poţi să faci nimic. Aş vrea să înţelegi asta acum.
TECK: Bine, Marthe. Cred că am făcut o greşeală. Nu trebuia să te aduc aici. Acum te cred.
MARTHE: *(după o scurtă pauză, se uită la David)* Mă mut la Washington, şi...
DAVID: Da, mai tîrziu. Dar aş vrea să rămîi aici un timp, cu noi, dacă nu te deranjează.
SARA: Ar fi mai bine pentru tine, Marthe . . .
FANNY: E foarte interesant, că pe mine nu mă întreabă nimeni de . . . *(Marthei)* N-am nimic împotriva ta, Marthe. Îmi pare rău pentru tine, dar nu cred . . .
MARTHE: Vă mulţumesc, Sara, David. Dar aş prefera să mă mut acum. *(Se întoarce, vine spre Fanny)* Dar poate că am eu ceva împotriva ta. Vă mai amintiţi de nunta mea ?
FANNY: Da.
MARTHE: Îţi aminteşti ce fericită era Mama ? Strălucita Mama, distinsa Mama — toţi credeau aşa, nu ? O fată de şaptesprezece ani căpătînd un titlu frumos, gata să-şi facă intrarea într-o lume care-i plăcea Mamei — pe mine nu m-a întrebat ce-mi place. Iar singura dată cînd am încercat să-i spun, m-a speriat. *(Priveşte în sus)* Poate că întotdeauna am fost speriată. Toată viaţa.
TECK: Bineînţeles.
MARTHE: *(spre Fanny, ca şi cum nu l-ar fi auzit pe Teck)* Îmi amintesc figura mamei la nuntă — la nunta ei, de fapt, nu a mea.
FANNY: *(brusc)* O judeci rău pe mama ta.
MARTHE: O mie nouă sute douăzeci şi cinci. Nu, nu o judec rău. Doar spun adevărul. Vroia o viaţă frumoasă pentru mine, cred. Doar că nu era viaţa pe care mi-o doream eu. *(Apăsat)* Şi asta ai încercat şi tu să faci. Cu copiii tăi. Dar în alt fel. Doar că Sara a izbutit să scape şi asta te-a supărat — pînă au trecut anii şi ai uitat.
FANNY: De obicei nu mă deranjează să spună oamenii ce gîndesc, dar cred că...
MARTHE: Nu-mi pasă ce te deranjează şi ce nu te deranjează, dar eu îl iubesc pe fiul tău . . .
FANNY: *(foarte aspru)* Din păcate ! . . .
MARTHE: Şi m-am plictisit să te văd încercînd să-l faci după modelul lui taică-său. Cred că nici nu ştii că o faci, şi cred că nici el. Iar ăsta este lucrul cel mai periculos.
FANNY: *(furioasă)* Nu înţeleg ce spui !
DAVID: Ba cred că înţelegi. *(Zîmbeşte)* N-ar trebui să te superi că auzi adevărul — şi nici pe mine.
MARTHE: *(spre Fanny)* Uite, lumea aia drăguţă în care m-a vîrît Mama era o lume dură, sînt obişnuită cu necazurile. Aşa că nu încerca să te amesteci în

https://biblioteca-digitala.ro

treburile mele, pentru că n-o să te las. *(Merge spre David)* Hai să lăsăm astea. *(El se apleacă. Îi ia ambele mîini, le sărută. Apoi, încet, ea se întoarce și e gata să iasă din cameră. Spre Teck)* Şi tu pleci azi?

TECK: Da.

MARTHE: Atunci, să fim siguri că plecăm în direcții diferite, și nu ne mai întîlnim. La revedere, Teck.

TECK: La revedere, Marthe. N-o să mă crezi, dar am încercat tot ce-am putut, și acum îmi pare rău că te pierd.

MARTHE: Da, te cred. *(Iese. Pentru un minut se așterne liniștea).*

FANNY: Ei, multe s-au spus în ultimele minute.

DAVID: *(Merge să cheme majordomul. Spre Teck)* O să-ți facă Joseph bagajele.

TECK: Nu te deranja. O să-l chem eu cînd sînt gata. *(Kurt intră pe ușă. Sara se întoarce, îl privește, așteaptă. El nu se uită spre ea)* N-o să mai stau mult. *(Pornește spre ușă privindu-l pe Kurt).*

SARA: Ce e, Kurt?

KURT: Nimic important, iubito. *(Îi aruncă o privire lui Teck, care merge foarte încet).*

SARA: Nu-mi spune că nu-i nimic. Știu cum arăți cînd . . .

KURT: *(rece).* Am spus că nu-i nimic. Trebuie să plec în California pentru cîteva săptămîni. Asta-i tot.

SARA: Eu . . .

TECK: *(se întoarce)* Scrie în ziarul de după-amiază, herr Müller. *(Arată spre ziarul de pe masă)* Așteptam momentul potrivit să vă atrag atenția. *(Merge spre masă, ia ziarul, îl deschide și începe să citească)* « Zürich, Elveția: Ziarele din Zürich au reluat astăzi o știre din *Berliner Tageblatt* despre prinderea colonelului Max Freidank. Freidank, se spune . . . *(Sara se îndreaptă spre el)* că ar fi șeful mișcării clandestine antinaziste. Colonelul Freidank este de mult o figură aproape legendară. Fiul faimosului general Freidank, a fost ofițer în războiul mondial și renumit fizician înaintea venirii lui Hitler ».

SARA: Max . . .

KURT: Stai liniștită, Sara.

TECK: Mi s-a spus despre asta, aseară, la ambasadă. De asemenea, mi-au mai spus că l-au prins pe un anume Ebber și pe un altul Triste. N-au reușit să-l găsească pe unul, Gotter. *(Pornește spre ușă).* Voi fi un om singur, fără Marthe. Sînt și un om sărac. Aș dori să am zece mii de dolari înainte să plec.

DAVID: *(atent)* N-ai să faci nici un împrumut în casa asta!

TECK: Nu vorbeam de un împrumut.

FANNY: *(atentă)* Nu numai că ești un ticălos, dar ești și un prost! Asta este o combinație foarte periculoasă . . .

DAVID: *(sare deodată spre Teck)* Fir'ai al dracului de . . .

KURT: *(lovește pianul cu pumnul, în momentul în care David ajunge lîngă Teck)* Lasă-l în pace! *(Merge repede să-l oprească pe David)* Lasă-l în pace, David! Lasă-l în pace!

DAVID: *(nervos, spre Kurt)* Nu te amesteca! *(Pornește spre Teck)* Am început să înțeleg ce vroia să spună Marthe. Să faci șantaj, cu propria-ți nevastă! Ești un . . .

KURT: *(foarte aspru)* Nu vorbește de nevasta lui, sau de tine. E vorba de mine. *(Se uită la Teck)* Nu-i așa?

TECK: Bun. Era nevoie să te aud spunînd-o. Înțelegi?

KURT: Înțeleg.

SARA: *(speriată, încet)* Kurt . . .

DAVID: Despre ce-i vorba aici? Despre ce dracu vorbiți?

https://biblioteca-digitala.ro

TECK: Stai liniştit. *(Spre Kurt)* Sînt la dispoziţia dumneavoastră. Mîinile dumneavoastră tremură, herr Müller.

KURT: *(încet)* Mîinile mele au fost rupte. Nu sînt bune de nimic cînd mi-e frică.

TECK: Îmi pare rău. Înţeleg asta. Nu-i plăcut. *(Arată spre Fanny şi David)* Poate doriţi puţin timp să . . . Mă duc să-mi strîng lucrurile, să fiu gata de plecare. Cred că ar fi mai plăcut pentru noi toţi. Ar trebui să vă găsiţi un pistol mai mic, herr Müller. Pistolul pe care-l aveţi este prea mare şi incomod.

KURT: Mi-aţi văzut pistolul cînd mi-aţi cotrobăit prin bagaje.

TECK: Ştiaţi asta?

KURT: O, da. Am un ochi ager, format de nevoie, de-a lungul multor ani. Dar dumneavoastră nu aveţi ochiul format. Pistolul se afla în stînga pachetului de hîrtie, iar după aceea l-am găsit în dreapta lui . . .

SARA: Kurt ! Vrei să spui că . . .

KURT: *(aspru)* Te rog, iubito, lasă asta !

TECK: Este un Lüger militar german?

KURT: Da.

TECK: N-o să fie nevoie să-l folosiţi. Şi, în orice caz, nu mi-e frică de el. Înţelegeţi asta?

KURT: *(rar)* Înţeleg, nu eşti un om fricos. E un lucru ciudat pentru mine, fiindcă eu am atîtea de care mi-e frică.

TECK: *(rîde)* Da? Asta-i interesant *(iese)*

DAVID: *(încet)* Despre ce e vorba?

KURT: Ştie cine sînt, ce fac şi ce duc cu mine.

SARA: *(atentă)* Ce e cu Max?

KURT: Telefonul era din Mexic. Ilse a primit o telegramă. Luni de dimineaţă, devreme, i-au prins pe Ebber şi pe Triste. La o oră după ce-l prinseseră pe Max în Berlin. *(Ea se uită spre el, începe să dea din cap. El o strînge de braţ).* Da, e greu.

FANNY: *(încet)* Spuneai că ştie cine eşti şi ce duci cu tine. Nu înţeleg.

KURT: O să vă spun: Sînt o persoană în afara legii. Lucrez, ca mulţi alţii, într-o organizaţie ilegală. Aşa lucrez de şapte ani. Mă aflu pe o aşa-numită « listă neagră ». Dar nu ştiam că valorez zece mii de dolari.

DAVID: *(rar)* Şi ce duci cu tine?

KURT: Douăzeci şi trei de mii de dolari. Au fost strînşi, ban cu ban, de la săracii cărora nu le place fascismul şi care cred în munca pe care o facem. Am venit aici s-o aduc pe Sara acasă şi să iau banii. Speram să mă odihnesc un timp aici şi apoi . . .

SARA: *(rar)* Iar eu speram că-i va duce altcineva şi tu vei rămîne cu noi . . . *(Dă din cap, apoi)* Max nu a murit?

KURT: Nu. Partea stîngă a feţei sale e moartă. *(Încet)* Avea o faţă atît de blîndă ! . . .

SARA: *(spre Fanny şi David, ca şi cum ar fi gata să plîngă)* Era o faţă minunată. El şi Kurt . . . pe vremuri . . . *(spre Kurt)* După atîţia ani . . . Dacă Max a fost prins, atunci nimeni nu mai are nici o şansă. Nimeni. *(Brusc, se aşază jos).*

. . . .

Scena: (Aceeaşi. După o jumătate de oră. La ridicarea cortinei: Fanny stă pe un scaun. Kurt stă la pian, cu capul sprijinit într-o mînă. Cîntă încet cu cealaltă mînă. Sara stă foarte liniştită pe o canapea. David se plimbă în sus şi-n jos pe terasă).

FANNY: *(lui David)* David, ai putea să te potoleşti, te rog? *(David intră)* Şi tu ai putea să laşi cîntatul ăla cu o mînă? Sau cînţi ca lumea, sau încetează !

(Kurt se ridică, traversează spre canapea, se aşază. Sara îl priveşte, se ridică, merge spre bar şi pregăteşte o băutură).

https://biblioteca-digitala.ro

SARA: *(lui David)* Ceva de băut?

DAVID: Cum? Da, te rog! *(Lui Kurt)* Ai intenția să-ți cumperi prietenii din închisoare?

KURT: Am intenția să încerc.

FANNY: Totu-i foarte ciudat pentru mine. Credeam că toate sînt atît de bine organizate, că mituirea și . . .

KURT: Ce minunat au reușit fasciștii să convingă lumea că ei sînt făpturi din basme!

DAVID: Din păcate, au reușit foarte bine.

KURT: Dar nu singuri. E plăcut, de ce nu, să ne amintim că au venit purtați pe umerii oamenilor celor mai puternici din lume? Cred și eu că nu e. Și atunci am prefera să credem că sînt oameni de pe-o altă planetă. Nu sînt. Vă pot asigura. Sînt deștepți și sînt cruzi. Dar, pentru niște oameni care știu pentru ce luptă . . . *(ridică din umeri)* Să vă ridic moralul. Luna trecută s-a împlinit un an: la trei dimineața, Freidank și cu mine, cu două pistoale vechi, am atacat casa șefului Gestapoului din Konstanz, am luat ce-am vrut și a doua zi dimineața Freidank își lua micul dejun numai la trei străzi mai încolo, iar eu trecusem granița în Elveția.

FANNY: *(rar)* Sînteți niște oameni curajoși.

KURT: Nu v-am povestit asta ca să vă dovedesc că sîntem grozavi, ci ca să vă arăt că ei nu sînt.

(Sara îi aduce un pahar. Îi dă altul lui David)

SARA: *(încet)* Kurt îl iubește pe Max.

KURT: De cînd am venit aici am mereu un vis. Să intre și el în această cameră, într-o bună zi. Ce mult i-ar plăcea aici! Nu-i așa, Sara? Îi place mîncarea și vinul bun, și aveți atîtea cărți! *(Rîde vesel)* Are cincizeci și nouă de ani. Cînd avea cincizeci și șapte, m-a dus în spate, șapte mile peste graniță. Fusesem rănit . . . Asta-i o treabă de adevărat bărbat, nu?

FANNY: *(lui Kurt)* Pari un om bolnav.

KURT: Nu, doar puțin obosit. Nu-mi place să aștept. O să treacă. Așteptarea m-a sîcîit întotdeauna.

DAVID: *(arată în sus)* Să-l ia dracu'! O face intenționat.

KURT: Atunci începe corupția. Doar atunci încep să mă gîndesc, de ce trebuie să ne luptăm mereu cu mîinile goale? Toate sînt împotriva noastră, în afară de noi înșine.

SARA: N-o să mai gîndești așa, cînd o să vină momentul. O să treacă.

KURT: În mod sigur.

FANNY: Dar trebuie neapărat să fie vorba de mîinile tale?

KURT: Fiecare om, cu mîinile lui. Ești obligat să dormi cu ele, toată viața.

DAVID: *(Jenat, ca și cînd n-ar vrea s-o spună)* Bine. Cred că așa ar trebui să gîndim și cu toții. Dar . . . dar tu ai o familie. Nu există altul care să n-aibă nevastă, copii.

KURT: Fiecare are motivul său. Unii au răni de gloanțe, unora le e frică de lagăre, unii sînt bolnavi, mulți îmbătrînesc. *(Ridică din umeri)*. Fiecare și-ar găsi un motiv, și mulți îl găsesc. Copiii mei nu sînt singurii copii din lume, chiar și din punctul meu de vedere.

FANNY: E nobil din partea ta, fără doar și poate. Dar sînt copiii tăi, totuși. Și Sara, ea . . . .

SARA: Mama . . .

KURT: Există o insultă uzuală, în engleză, pentru momentul acesta nobil.

https://biblioteca-digitala.ro

FANNY: Bineînţeles că nu, eu . . .
KURT: Nu este nobil. Este felul în care eu trebuie să trăiesc. Bine sau rău, aşa sînt eu. *(Se întoarce ca s-o privească pe Fanny)*. Şi cum sînt, nu este ceea ce v-aţi fi dorit pentru fiica dumneavoastră, acum douăzeci de ani sau astăzi.
FANNY: Nu m-ai înţeles.
KURT: *(zîmbeşte)* Fiecare trăieşte în felul său. Nu vreau să vă convertesc la felul meu de-a fi.
DAVID: Eşti foarte sigur de felul tău de-a fi.
KURT: *(zîmbeşte)* Aşa vă par? E bine.

(Joseph apare în uşă. Duce valizele şi pardesiurile)

JOSEPH: Ce fac cu astea, Miss Fanny?
FANNY: Sînt prea mari ca să le mănînci, nu? Tu ce-ai fi vrut să faci cu ele?
JOSEPH: Voiam să spun că Fred are zi liberă astăzi.
DAVID: Bine. Atunci du-l tu în oraş.
JOSEPH: Şi cine va servi masa?
FANNY: *(nerăbdătoare)* Poate s-o facă şi Belle în seara asta.
JOSEPH: Belle e sus, o ajută pe Miss Marthe să-şi strîngă lucrurile. Vai, cam multă lume pleacă! Nu-i aşa? Va trebui să aşteptaţi să mîncaţi pînă cînd mă întorc eu din Washington.
FANNY: *(ţipînd)* Nu sîntem ologi! Să ştii că-n casa asta se mînca şi înainte de a veni tu, ca să ne arăţi cum să folosim furculiţa şi cuţitul . . . *(Joseph rîde)* Hai, du-te! Pune-i lucrurile în maşină.
JOSEPH: Mi-aţi spus că, dacă vă mai aud ţipînd, să vă amintesc să-mi cereţi scuze . . .
FANNY: Ăsta a fost ţipăt?!
JOSEPH: Da, doamnă.
FANNY: Bine, atunci îmi cer scuze. Hai, du-te!
JOSEPH: Da, doamnă. *(Iese)*.

(Teck apare în uşă. Are în mînă pălăria şi servieta lui Kurt. Sara, văzînd servieta, se uită speriată, priveşte în fugă spre Kurt. Kurt îl priveşte pe Teck, în timp ce acesta vine spre el. Teck îşi aruncă pălăria pe un scaun, vine spre masa la care stă Kurt, pune servieta pa masă; Kurt îşi întinde mîna, o pune pe servietă şi o lasă acolo).

TECK: *(zîmbeşte la acest gest)* Nu m-am atins de nimic, herr Müller. Am adus-o din camera dumneavoastră, ca să vă fie la îndemînă.
FANNY: *(supărată)* De ce n-ai furat-o?
TECK: Ar fi fost mai mult decît stupid din partea mea, Madame Fanny.
KURT: Într-adevăr!
TECK: Sper că nu v-am făcut să aşteptaţi prea mult. Am vrut să vă ofer ocazia de a vă explica.
DAVID: *(nervos)* În preţul tău intră şi ascultarea acestei conversaţii elegante?
TECK: *(se întoarce să-l privească)* Preţul meu va creşte, dacă mă întrerupi. Îmi voi face afacerea cu herr Müller. N-o să accept nici o întrerupere din partea ta, nici o explicaţie, nici un sfat, nici o opinie despre ce fac şi cum fac.
KURT: N-o să fii întrerupt.
TECK: *(se aşază la masă cu Kurt)* Mi-aţi trezit curiozitatea, herr Müller. Chiar înainte de a sosi aici. Pentru că, fie că Fanny şi cu David ştiau foarte puţin despre dumneavoastră — ceea ce era ciudat —, fie că nu voiau să vorbească — ceea ce era şi mai ciudat. Vi s-a întîmplat vreodată să vă amintiţi, brusc parcă, de vreo persoană sau de vreun loc?
KURT: Ţi s-a părut că-ţi aminteşti de mine?
TECK: Nici măcar n-a fost vorba de vreo amintire, ci de altceva. Poate că era vorba de curiozitatea unui european faţă de alt european . . .

https://biblioteca-digitala.ro

KURT: O curiozitate acută! Te-ai şi grăbit să-mi examinezi — *(loveşte uşor servieta)* — asta. Eşti un mare expert în lacăte.

TECK: Numai cînd doresc să fiu.

FANNY: *(nervoasă)* Aş vrea să ieşi din casa asta cît mai repede...

TECK: *(se întoarce spre ea)* Madame Fanny, de-abia l-am rugat pe David să nu mai intervină. Acum trebuie să vă rog şi pe dumneavoastră. *(Se apleacă spre Kurt)* Herr Müller, am făcut rost de o « listă neagră » de la Von Seitz, bineînţeles, fără să-i dezvălui nimic. Precum ştiţi, probabil, listele astea sînt destul de uşor de obţinut. I-am spus, pur şi simplu, că noi, emigranţii, ne învîrtim în nişte cercuri restrînse şi s-ar putea să mă întîlnesc cu cineva. Dacă va mai trebui însă să ascult aşa ceva, mă duc imediat la el.

KURT: *(către David şi Fanny)* Vă rog, lăsaţi-l pe Conte să procedeze cum ştie el. Va fi mai bine.

TECK: *(scoate o foaie de hîrtie din buzunar)* Sînt 63 de nume pe această listă. Le citesc cu atenţie, şi, prin eliminare, la litera *G* găsesc *Gotter (începe să citească):* « Vîrsta, 40—45 de ani, aproximativ un metru şi optzeci, 75 de kilograme. Locul naşterii — necunoscut. Ocupaţia iniţială — necunoscută, deşi pare a cunoaşte Münchenul şi Dresda. Studii — necunoscute. Familia — necunoscută. Nu are legături politice. Nu are legături cu sindicatele. Există multe descrieri, puţine concordînd între ele, şi nici una de reală încredere. Tot atît de puţin verosimile sînt şi descrierile poliţiilor din Paris, Copenhaga, Bruxelles. Singurele puncte în care concordă rapoartele: căsătorit cu o străină, fie americană, fie englezoaică; are trei copii; a folosit numele de Gotter, Thomas Bodmer, Karl Francis. Se crede că ar fi părăsit Germania în 1933 şi că i s-ar fi alăturat lui Max Freidank, imediat după aceea. A lucrat cu Freidank, probabil chiar sub ordinele sale directe. Se ştie că ar fi trecut graniţa în 1934, februarie, iunie, octombrie. Se ştie, de asemenea, că ar fi trecut graniţa cu Max Freidank în 1935 — august, de două ori în octombrie, noiembrie, ianuarie... ».

KURT: Documentul nu este demn de crezare. Ar fi fost imposibil să fi trecut graniţa, de atîtea ori.

TECK: *(rîde)* « ... În 1934, postul de radio ilegal, autointitulat « Radio European », începe să emită. Postul a fost localizat la Düsseldorf: casa unui chelner a fost perchiziţionată, dar nu s-a găsit nimic. Postul a emis aproape încontinuu în anii 1934 şi 1935. În încercările de a localiza postul, doi presupuşi comunişti au fost omorîţi în magazia unei ferme de lîngă Bonn. În trei cazuri se ştie că Gotter ar fi trecut graniţa imediat înainte şi după emisiune. Postul a reapărut la începutul anului 1936. Se fac eforturi de a-l găsi pe Freidank. Se crede că Gotter ar fi apărut în Spania, alături de armata guvernului de la Madrid, într-una din brigăzile germane, fiind comandant de brigadă sub numele de Bodmer. Se ştie că ar fi stat în Franţa în prima lună a anului 1938. Traversează graniţa din nou, cîndva, în timpul săptămînii în care discursul lui Hitler de la Hamburg, transmis la radio, este întrerupt şi scos din emisie. » *(Priveşte în sus)* A fost o acţiune îndrăzneaţă, herr Müller. A produs un mare scandal. Îmi aduc aminte că m-a amuzat.

KURT: Vă mulţumesc.

TECK: « ... La începutul lui 1939, un informator din Konstanz raportează apariţia lui Gotter, care aducea bani schimbaţi la Paris şi Bruxelles. A doua zi, casa comandantului Gestapoului din Konstanz este atacată de doi oameni pentru obţinerea unei liste de spioni ... » *(Kurt se întoarce zîmbind spre Fanny şi David)*. Pentru asta a fost nevoie de doi adevăraţi bărbaţi, herr Müller. Acum

https://biblioteca-digitala.ro

o săptămînă am ajuns la concluzia că dumneavoastră sînteți Gotter, Karl Francis . . .

KURT: Vă rog ! Nu-mi mai recitați caracterizarea.

TECK: Și că o să vă întoarceți acasă *(arătînd spre servietă)* cu asta. Dar nu păreați grăbit, deci trebuia să aștept. Aseară, cînd am auzit că Freidank a fost prins, am presupus că acum o să plecați și dumneavoastră. Pot să vă spun — pe gratis, domnule Müller — că nu au scos nimic de la Freidank și de la ceilalți.

KURT: Eram sigur că n-o să reușească. Îi cunosc pe toți trei foarte bine. Or să rabde, orice li s-ar întîmpla.

TECK: *(încet)* E o trăsătură maladivă, în temperamentul german, herr Müller. O dorință de chin, de moarte . . .

DAVID: *(foarte nervos)* Lasă-ne naibii cu concluziile tale psihologice !

FANNY: Ne e silă. Continuă, Kurt !

KURT: Fanny și David sînt americani. Ei nu înțeleg lumea noastră — încă. *(Se întoarce spre David și Fanny).* Nu toți fasciștii sînt la fel, nu gîndesc toți la fel. Sînt unii care dau ordine, unii care le execută și alții care urmăresc cum sînt executate. Apoi, cei care pe jumătate sînt adepți, și pe jumătate speră să fie acceptați și ei ca adepți. Aceștia sînt făcuți să spele vasele și să facă ghetele. De multe ori ajung și în locuri suspuse, sperînd doar să supraviețuiască. Aceștia au venit mai tîrziu: unii, pentru că nu s-au prins la timp, unii — din prostie, unii — pentru că fuseseră șocați de cruzimea naziștilor, preferîndu-și propriile cruzimi, iar alții — pur și simplu, din dezgust. Pe aceștia din urmă, s-ar putea să-i iertăm într-o bună zi. Sînt oameni pierduți, cîștigă puțin, timpul lor a trecut. *(Lui Teck)* Nu?

TECK: *(încet)* Da. Aveți o inimă înțelegătoare.

KURT: *(zîmbind)* O să am grijă de asta.

TECK: Sîntem amîndoi oameni cu probleme, herr Müller. Lumea, nerecunoscătoare, se pare că vă agreează pe dumneavoastră, chiar mai puțin decît pe noi. Și acum, să încheiem afacerea. Nu veți ajunge înapoi, dacă Von Seitz va ști că plecați.

KURT: Greșiți. În loc să mă tîrăsc, cu 30 de metri pe oră, în plină noapte, o să traversez granița fără cea mai mică problemă, de parcă aș fi din nou un băiețandru plecat într-o excursie de vară. Sînt mulți oameni pe care ar vrea să pună mîna. M-ar lăsa să merg direct la ei — pînă ar face rost de toate numele și adresele de care au nevoie.

FANNY: *(vine foarte nervoasă spre Teck)* Nu mi s-a mai întîmplat în viața mea ce simt acum ! Orice ai fi, și oricum ai fi, ai devenit ceea ce ești: imaginea unui om care vinde viețile altor oameni ! . . .

TECK: Este foarte urîtă, madame Fanny. Să știți că o fac puțin rușinat și de aceea trebuie să-mi înec rușinea în bani. *(Pune mîna pe servietă)* Banii sînt aici. Pentru zece mii de dolari, te întorci acasă să-ți salvezi prietenii; n-o să știe nimeni că pleci, și eu vă transmit urările mele de bine.
(Kurt dă încet din cap, că nu. Teck așteaptă, apoi, cu atenție) Nu? !

KURT: Banii aceștia merg cu mine. Nu mi-au fost dați ca să-mi salvez viața, așa că n-o să-i folosesc pentru asta. Sînt destinați să salveze vieți și chiar munca a mai multor oameni, nu numai a mea. Este important pentru mine să duc la bun sfîrșit această sarcină și să salvez viața a trei oameni valoroși, și trebuie s-o fac cît mai repede. Dar *(aspru)*, domnule conte, chiar din prima dimineață a șederii noastre în această casă, copiii mei își doreau micul dejun. Asta, pentru că în ziua precedentă nu putusem să le cumpăr decît lapte. N-am vrut să mă

https://biblioteca-digitala.ro

ating de aceşti bani, pentru ei, doar n-o să mă ating acum pentru tine! *(Foarte aspru)* O să plec cu aceşti bani şi dacă n-au să ajungă la destinaţie, înseamnă că nici eu n-o să ajung.

(După o lungă pauză, Sara se ridică şi pleacă)

....

KURT: Sherry?

TECK: *(dă afirmativ din cap)* Mulţumesc.

KURT: *(turnînd în pahar)* Şi dumneata doreşti să te întorci în Europa?

TECK: Da.

KURT: Dar nu prea te vor ei. Asta, de la afacerea petroliferă de la Budapesta, din '31.

TECK: Pari a fi tot atît de bine informat despre mine, cît sînt şi eu despre dumneata.

KURT: Cred că trebuie să fi fost o adunare foarte comică, conferinţa aia. Toată lumea încerca să ghicească dacă Kessler era de partea lui Fritz Thyssen, şi ce voia de fapt Thyssen — şi dacă acel « Naţional-Socialism » nu era cumva o iscusită ipocrizie de-a lui Thyssen, şi unde se plasa Wolff... Mi-ar fi plăcut să vă văd, pe dumneata şi pe prietenii dumitale. Mare păcat! Presupunerile voastre au fost puţin cam greşite. Nu-i aşa?

TECK: Nu chiar atît de puţin.

KURT: Şi Kessler are memorie! *(Vesel)* Nu cred că Von Seitz ţi-ar da bani pentru un om care are de făcut o călătorie de o lună. Dar cred că te-ar răsplăti cu o viză şi cu o telegramă trimisă lui Kessler. Cred că ţi-ai dori o viză, tot atît de mult cît îţi doreşti banii. Cred că vei încerca să iei banii de aici, dar şi viza de la Von Seitz. *(Se apropie de masă, aducînd paharul de sherry)* Într-o singură lună nu pot să mă apropii cîtuşi de puţin de prietenii mei şi dumneata ştii asta foarte bine. *(E gata să pună paharul pe masă)* M-am plictisit de discuţia asta dacă trebuie să ţi se dea bani sau nu. Ce te-a făcut să crezi că o să risc în împrejurarea asta? Sau, în orice altă împrejurare. Eşti un jucător. Dar nu trebuie să te joci cu viaţa. *(Teck s-a întors să-l privească, apoi dă să se ridice. În acel moment, la cuvintele « te joci cu viaţa », Kurt dă drumul paharului, îl loveşte pe Teck în faţă. Zbătîndu-se, Teck face un efort disperat de a se ridica. Kurt se aruncă asupra lui, pocnindu-l de podea. În timp ce Teck cade, Kurt îl loveşte în tîmplă. La a patra lovitură, Teck nu mai mişcă. Kurt se ridică, îşi scoate pistolul din buzunar, şi-l ridică pe Teck de jos. Între timp, în uşă apare Joshua. S-a spălat, fiind gata de masă. Ajungînd în dreptul uşii, se opreşte, vede scena, dar stă liniştit, ca şi cum ar aştepta ordine. Kurt începe să-l urnească pe Teck (Lui Joshua) Hilf mir! (Joshua vine repede spre Kurt) Mach die Tür auf! (Joshua fuge spre uşă, o deschide, aşteaptă) Bleib da! Mach die Tür zu! (Kurt iese pe terasă. După ce iese, Joshua închide repede uşa şi rămîne privind-o pe maică-sa).*

JOSHUA: Nu-ţi face griji. Acuma merg sus. O să strîng lucrurile. În zece minute, totul va fi gata. N-o să spun nimic. O să-i pregătesc pe copii *(Porneşte grăbit spre hol)*.

SARA: *(Încet)* De data asta, nu plecăm, scumpule. Nu-i nevoie să faci bagajele.

JOSHUA: *(o priveşte uimit)* Dar Papá...

SARA: Du-te sus, Joshua. Ia-i pe Babbie şi pe Bodo în camera ta şi închide uşile. Rămîneţi acolo pînă vă chem. *(Sara se aşază)* Nu te speria, scumpule. Nu-ţi fie teamă pentru Papà. *(Foarte încet)* Papà pleacă acasă.

JOSHUA: În Germania?

https://biblioteca-digitala.ro

SARA: Da.
JOSHUA: O, singur?!
SARA: Singur. Nu le spune nimic copiilor. O să le spună chiar el. *(El ezită)* Totu-i în regulă. Du-te sus acum. *(El iese încet, ea îl urmăreşte cu privirea, el dispare. Un moment, ea stă liniştită, apoi se ridică, se duce spre uşile dinspre terasă, stă un moment cu mîinile sprijinite de uşă, după care traversează camera, ridică scaunul căzut, îl aşază lîngă masă, ridică paharul, îl lasă pe masă. Ca şi cum n-ar fi atentă la ce face, începe să şteargă masa cu batista).*

(Fanny intră din hol. După o secundă, David intră din bibliotecă. Se opreşte, se uită prin cameră)

DAVID: Unde e? Sus?
SARA: Nu. Au ieşit afară.
FANNY: Afară? Au ieşit afară? Ce fac, culeg un buchețel împreună?
SARA: *(fără să se întoarcă)* Nu, doar au ieşit afară.
DAVID: *(o priveşte)* Ce e, Sara?

(Sara dă din cap. Merge spre birou, deschide cartea de telefon, se uită la un număr, şi începe să-l formeze)

FANNY: Unsprezece-zero-zero, cincisprezece-zero-zero...
SARA: *(la telefon)* Alo! La ce oră pleacă următorul avion? Spre Sud. Spre El Paso, sau Brownsville... Da...
DAVID: *(spre Fanny)* Joseph e gata?
FANNY: Nu ştiu.
SARA: Spre Brownsville? Da, da! E bine. La ce oră? Da... Nu... Biletul va fi achitat la aeroport.
(David porneşte să-l cheme pe Joseph. Ea îl priveşte. Nu, David. Nu-l chema pe Joseph. David, te rog! *(El se întoarce, o priveşte insistent. Privindu-l, ea îşi continuă convorbirea)* Ritter. R-I-T-T-E-R Samuel. Da, da. *(Pune telefonul în furcă şi se îndepărtează).*

DAVID: Sara, ce se întîmplă?! Despre ce e vorba? *(Ea nu răspunde)* Unde-i Kurt? Ce... *(Porneşte spre terasă).*
SARA: David, nu ieşi!
FANNY: *(se ridică)* Sara, ce se întîmplă!?
SARA: De şapte ani, zilnic, cîţiva oameni au traversat graniţa germană. Ei se află mereu în pericol. În orice moment pot fi omorîţi. Aţi văzut vreodată figura unui om care nu ştie dacă aceasta nu este cea din urmă zi a lui? *(Încet)* Nu ieşi pe terasă, David! Lasă-l pe Kurt singur.
FANNY: Sara! Ce înseam...
SARA: Pentru ei ar putea fi vorba de tortură sau de moarte. Cîndva, cînd totul se va sfîrşi, poate că vor mai rămîne cîţiva să se bucure. Nu sînt mulţi de vîrsta lui Kurt care au mai rămas. Nu putea să le rişte viaţa. Nu le-ar fi plăcut. *(Deodată, violent)* I-ar fi fost greu să le explice că din cauza acestei case şi a acestui oraş frumos, din cauza mamei şi a fratelui meu, a trebuit să le rişte munca şi viaţa. *(Liniştită)* Stai jos, Mama. Cred că acum s-a terminat. *(Lui David)* Nu mai poţi face nimic. Aşa a fost să fie...
DAVID: Sara...
FANNY: Vrei să spui oare că... *(Se aşază)*
SARA: *(se întoarce, se uită afară spre uşi. După o pauză)* Pleacă în seara asta şi nu cred că se mai întoarce vreodată. Niciodată, niciodată. *(Îşi priveşte mîinile, ca şi cum ar interesa-o)* Nu-mi place să fiu singură noaptea. Cred că fiecare din noi are un moment al zilei care nu-i place. Pentru mine, e chiar momentul

https://biblioteca-digitala.ro

dinaintea culcării. Şi, de-acum, va fi pentru totdeauna! *(Îşi ridică privirea spre Kurt, care a intrat dinspre terasă.)* Le-am spus. E un avion la opt şi jumătate care decolează spre sud, pînă la Brownsville. Am rezervat un loc sub numele Ritter.

KURT: *(stă pironit, privind-o cu dragoste)* Liebe Sara! *(Apoi se îndreaptă spre masa la care stă Fanny. Spre Fanny* Vă e greu, nu? *(Îi mîngîie mîna)* Îmi pare rău.

FANNY: *(fără să ştie de ce, îşi retrage mîna)* Greu? Nu ştiu. Eu . . . Eu nu . . . Nu ştiu ce vreau să spun!

KURT: *(se întoarce spre David)* Înainte de a intra, am stat şi am reflectat. Mă întrebam: o să-i fac oare pe Fanny şi pe David să înţeleagă? Cum aş putea? Oare înţelege cineva un omor? Nu. La dracu'! mi-am spus. Voi face ce trebuie să fac. Ce vrei să-i faci să înţeleagă? m-am întrebat. Stai! Stai puţin! La ce te gîndeşti? Spune-le exact, cum îţi vine. Şi uite cum mi-a venit: Cînd omori într-un război, nu te simţi atît de singur; şi îmi amintesc de un văr pe care nu l-am văzut de mulţi ani, şi îmi amintesc de un cîntec şi încep să mişc degetele; o scară din Bonn de acum cîţiva ani; un cîine bătrîn care trăia în oraşul nostru; Sara, într-o sută de locuri diferite. . . Să ne fie ruşine! Mii de ani şi încă nu putem clădi o lume. Sînt ca un copil. Am oprit viaţa unui om. *(Arată cu degetul spre locul de pe canapea, unde stătuse vizavi de Teck)* Stau acolo. Îl ascult. N-o să mă credeţi, dar m-am rugat ca să nu fiu nevoit să-l ating. Apoi mi-am dat seama că trebuie. Ştiam că dacă n-o fac, mă răsfăţam pe mine, dar riscam viaţa altora. Vreau să ieşiţi din cameră. Ştiu ce trebuie să fac. *(Tare)* Bine! Acum, să pretind că-mi pare rău? Să pretind că nu eu am făcut-o? Nu! Eu o fac. Am făcut-o şi o voi face oricînd. Urăsc din toată inima violenţa. Ei sînt cei bolnavi. *(Încet)* Poate m-am îmbolnăvit şi eu acum.

SARA: Lasă asta. E tîrziu. Trebuie să pleci în curînd.

KURT: *(îşi întinde mîinile, ea le atinge)* Vreau să-mi iau rămas-bun de la copii, acum. Apoi, o să vă iau maşina *(Face un gest cu capul)*. O să-l iau cu mine. După aia, sînt în mîinile voastre. Există două posibilităţi: puteţi să mă lăsaţi să plec şi să nu spuneţi nimic. Cred că pot să-l ascund şi pe el şi maşina. După două zile, dacă nu am fost găsiţi, puteţi să spuneţi atîta adevăr cît credeţi de cuviinţă. Spuneţi-le că ultima oară cînd ne-aţi văzut, eram în drum spre Washington. Nu v-aţi îngrijorat de lipsa noastră, am fi putut rămîne acolo. Doi străini nebuni se bat, unul e omorît, nu ştiţi de ce. O să las pistolul, ca să nu existe dubii asupra ucigaşului. Dacă îmi acordaţi aceste două zile, cred că voi ajunge destul de departe. Dacă maşina e găsită mai devreme *(ridică din umeri)*, tot voi încerca să mă mişc cît mai repede. Şi toate astea vă vor face în sinea voastră complici la un omor. Pentru lumea din jur, însă, nu cred că o să vă aflaţi în pericol . . . *(Se opreşte)*. Mai există o posibilitate. Puteţi anunţa poliţia, şi le spuneţi adevărul. Nu voi putea ajunge acasă. *(Sarei)* Aş vrea să-i văd pe copii acum. *(Ea iese pe hol şi urcă pe scări. Un moment e linişte)*

FANNY: La ce te gîndeşti, David?

DAVID: Nu ştiu. Tu la ce te gîndeai?

FANNY: Eu? O, . . . mă gîndeam la soţul meu. Mă gîndeam că, doar cu cîteva luni înainte de a se stinge, stăteam acolo, afară *(arată spre terasă)* îmi spunea: «Fanny, americanul complet moare». L-am întrebat ce vrea să spună, deşi ştiam. Întotdeauna ştiam. « Un om complet — spunea el — e un om care vrea să cunoască. Vrea să ştie cît de repede poate să zboare o pasăre, cît de groasă e scoarţa pămîntului, ce l-a făcut pe Iago să devină rău, cum se ară cîmpul. El

https://biblioteca-digitala.ro

știe că un munte nu are demnitate, dac ǎ nu există demnitate nici în oameni. N-o poți așeza așa, pur și simplu, într-un om, dar dacă ea există cumva acolo, încrede-te în omul acela. »

DAVID: *(îi zîmbește lui Fanny)* Ești o femeie înțeleaptă uneori. *(Sara intră cu Joshua. Lui Kurt)* Nu-ți face griji. Am eu grijă de toate aici. O să ai cele două zile răgaz de care ai nevoie. Și succes!

FANNY: Și eu îți dau binecuvîntarea mea. Îmi placi.

SARA: Vezi? Mă trag dintr-un neam bun! *(Bodo intră. Kurt începe să zîmbească. Dă afirmativ din cap spre David. Se întoarce, îi zîmbește lui Fanny.)*

FANNY: Mă placi?

KURT: Îmi plăceți foarte mult, madame!

FANNY: Ar fi posibil să încasezi cecul ăsta?

KURT: *(rîde)* O, nu!

FANNY: Atunci, ia banii! Și eu aș vrea să contribui la munca ta.

KURT: Vă mulțumesc. *(Ia banii de pe masă și îi pune în buzunar).*

BABETTE: *(lui Kurt)* Îți place bunica? Știam că, după un timp, o să-nceapă să-ți placă. *(Intră Babette. Joshua stă departe de ceilalți, privindu-și tatăl. Kurt se întoarce să-l privească).*

JOSHUA: *Alles in Ordnung?*

KURT: *Alles in Ordnung!*

BABETTE: Cum, toate-s în regulă? De ce să nu fie! . . . *(O liniște ciudată).*

BABETTE: *(ca și cum ar fi simțit)* Sîntem cu toții curați, ne putem așeza la masă. Și mi-am pus rochița de la bunica . . .

FANNY: *(nervoasă)* Bineînțeles, și arăți minunat.

BABETTE: Ce e? Toți vă purtați ca niște găgăuțe. Am învățat cuvîntul ăsta de la bunica.

KURT: Veniți aici. *(Babette se îndreaptă încet spre el, urmată de Bodo. Joshua se apropie mai încet și se așază lîngă scaunul lui Kurt).* De multe ori ne-am luat rămas-bun, nu? Acum trebuie s-o facem din nou. *(În timp ce ei îl privesc, el zîmbește încet, cu greutate).* De data asta vă las cu niște oameni buni, cu care sper să vă purtați și voi bine. *(Puțin în glumă:)* Îmi dați voie să-mi dăruiesc partea mea din voi, pînă mă întorc?

BABETTE: *(încet)* Dacă vrei . . .

KURT: Bine. Partea mamei îi rămîne ei și partea mea o împart între Fanny și David. Asta-i tot ce am să vă las. *(Rîde)* Iată, am făcut un testament, nu? Acum trebuie să vă spun ceva. E important pentru mine să vă spun asta.

JOSHUA: Vorbești cu noi, de parcă am fi copii! . . .

KURT: Așa ți se pare, Joshua? Aș vrea să fiți copii. Aș vrea să vă pot spune: iubiți-vă mama, nu mîncați prea multe dulciuri, spălați-vă pe dinți . . . *(Îl trage pe Bodo spre el).* Nu pot să vă spun lucrurile astea. Nu mai sînteți copii. Eu v-am luat copilăria.

BABETTE: Am avut o viață foarte agreabilă, Papá.

KURT: Ești o mincinoasă mică și politicoasă. Și îți mulțumesc. Am făcut ceva rău astăzi . . .

FANNY: *(uimită, aproape aspru)* Kurt! . . .

SARA: Lasă, Mama. *(Bodo și Babette le-au privit întrebător, apoi s-au întors din nou spre tatăl lor).*

https://biblioteca-digitala.ro

KURT: Nu vă zic ca să vă sperii. În cîteva zile, mama voastră o să vă spună.

BABETTE: Dar tu nu poţi să faci ceva rău . . .

BODO: N-ai putea!

KURT: *(dă din cap)* Hai să ne înţelegem între noi. Noi patru. Vă amintiţi cînd am citit *Les Misérables?* Vă amintiţi ce am discutat după aceea şi că i-am dat bomboane lui Bodo pe patul lui Mama?

BODO: Eu îmi aduc aminte.

KURT: Ei, el a furat pîine. Lumea, spuneam noi, e strîmbă dacă există oameni flămînzi. Şi pînă o să se îndrepte ea, oamenii vor fura şi vor minţi . . . *(rar)* . . . şi vor ucide. Dar oricare ar fi scopul pentru care se fac astea şi oricine le-ar face — mă înţelegeţi? — tot rău e. Vreau să ţineţi minte asta. Oricine-ar face-o, tot rău e. *(Apoi, vesel)* Dar poate veţi ajunge ziua în care toate astea nu vor mai exista. Aci, peste tot în lume, sînt oameni care luptă ca acea zi să poată exista. *(Îl ia pe Bodo în braţe, se ridică)* Gîndeşte-te la asta. O să te facă fericit. În fiecare oraş, în fiecare sat, în fiecare colibă se află vreun om care ar putea să lupte ca să facă lumea mai bună. Şi acum, la revedere. Aşteptaţi-mă. Voi încerca să mă întorc să vă iau. *(Merge spre hol, urmat de Babette şi, mai în urmă, de Joshua).* Sau veţi veni voi la mine. Va intra vaporul în port, la Hamburg. Vaporul va acosta la ţărm, frumos. Iar eu o să vă aştept pe chei. Şi veţi fi voi trei şi Mama şi Fanny şi David. Iar eu voi comanda o masă foarte mare şi le vom arăta cum poate fi Germania. *(L-a lăsat jos pe Bodo. Se apleacă, îşi lipeşte faţa de părul lui Babette. Tandră, ea îi atinge părul).*

JOSHUA: Da, bineînţeles . . Dar . . . Dar dacă s-ar întîmpla să fii obligat să întîrzii? Atunci voi veni eu la tine. Mama . . .

SARA: *(s-a întors cu spatele)* Te-am auzit, Joshua.

KURT: *(o sărută pe Babette) Gutte Nacht, Liebling!*

BABETTE: *Gutte Nacht, Papa! Nach's gut!*

KURT: *(se apleacă să-l sărute pe Bodo)* Noapte bună, pruncule!

BODO: Noapte bună, Papa! *Nach's gut! (Babette fuge în sus pe scări. Bodo o urmează încet).*

KURT: Noapte bună, fiule!

JOSHUA: Noapte bună, Papá! *Nach's gut! (Începe să urce treptele. Kurt stă privindu-i şi zîmbeşte. Cînd dispar, se întoarce spre David).*

KURT: La revedere şi mulţumesc.

DAVID: La revedere şi succes.

KURT: *(se îndreaptă spre Fanny)* La revedere. Am copii buni, nu?

FANNY: Da, ai. *(Kurt îi sărută mîna).*

KURT: *(se întoarce încet spre Sara)* Oamenii care-şi doresc cel mai mult să trăiască, au cele mai mari şanse de a trăi. Eu îmi doresc să trăiesc cu tine. *(Ea vine spreel).*

SARA: De douăzeci de ani. Înseamnă mult pentru mine astăzi . . . *(Îi ia braţele)* O singură dată şi pentru toată viaţa. *(O trage lîngă el.)* Întoarce-te să mă iei, iubitule! Dacă poţi. *(Ia servieta de pe masă şi i-o dă).*

KURT: Voi încerca. *(Se întoarce)* La revedere, tuturor. *(După cîteva secunde se aude o maşină demarînd. Ei stau şi ascultă. Încetul cu încetul, zgomotul nu se mai aude. Intră Joshua).*

JOSHUA: Mama . . . *(e foarte încurcat)* Bodo plînge. Babette arată foarte ciudat. Cred că ar trebui să vii.

https://biblioteca-digitala.ro

SARA: *(se ridică încet)* Vin.

JOSHUA: *(spre Fanny și David)* Bodo vorbește atît de frumos, că de multe ori uităm că e copil. *(Așteaptă să ajungă Sara lîngă el. Ea îl ia de mînă, urcă scările și, după un timp, dispare. Fanny și cu David îi privesc).*

FANNY: *(după un minut)* Ei, iată-ne, de parc-am fi căzut din cer, nu?

DAVID: Da, chiar așa.

FANNY: Mîine va fi o zi grea. Dar o să fie aniversarea lui Babbie. O să avem și muzică. Tu poți fi publicul. Cred că ar fi bine să urci la Marthe acum. Încearcă să ai grijă. Ar fi bine să stea aici un timp. Eu, sigur voi rezista. Ei, cred că o să mă duc să vorbesc cu Anise. Dintre toți, Anise îmi place cel mai mult, cînd nu mă simt bine. *(Pornește).*

DAVID: Mama! *(Ea se întoarce)* O să avem probleme. Înțelegi asta?

FANNY: Înțeleg foarte bine. O să ne descurcăm. Doar nu sînt făcută din cocă. Și nici tu... Mi-a făcut plăcere să descopăr asta.

DAVID: Noapte bună, Mama!

(În timp ce ea iese, cade cortina)

În românește de ALEXANDRU GRIGORESCU

https://biblioteca-digitala.ro

Autobiografice

Mi se pare ciudat că sînt atîția oameni cărora le place să-i asculte pe alții — tot atît de mulți — vorbind despre teatru. Există unii care vorbesc pentru diverse sume importante sau care își dezvăluie secretele la mici dineuri și deseori povestirile lor sînt fermecătoare și hazlii; dar aceștia sînt rareori oameni care au făcut vreodată o muncă serioasă. Te afli acolo, ești bun în teatru, ai scris sau ai regizat sau ai jucat sau ai făcut scenografie pur și simplu pentru că ai făcut-o și sînt puține lucruri de care poți sau ar trebui să fii sigur pentru că aproape totul în teatru contrazice altceva. Oamenii s-au adunat, din întîmplare sau prin organizare, au făcut tot ce-au putut mai bine și uneori tot ce-au putut mai prost, au profitat sau nu, și-au văzut de drum jurîndu-și să se revadă săptămîna următoare, cu sinceritate, pentru ca apoi să-și facă semne cu mîna din cealaltă parte a unei camere.

Manuscrisul, cuvintele așternute pe pagină, iată lucrurile cu care ai început și cu care rămîi. Producția este de mare importanță, i-a dat piesei singura viață pe care o va cunoaște, dar se duce, în final, și paginile constituie singurul zid de care se lovește viitorul sau cu care măsori trecutul.

Cum au ajuns acolo paginile, în forma lor, în ordinea lor, este un mister mai mare decît ar putea să spere judecata. De aceea nu am vrut niciodată să scriu despre teatru și găsesc în predarea literaturii engleze o satisfacție mai mare decît în predarea artei dramatice. (Artă dramatică înseamnă de obicei t e a t r u l , povestirile despre el, pălăvrăgeală despre nereușită și succes). Te pricepi la bărci nu doar datorită cunoașterii, ci pentru că apa este o parte din tine, ești în largul tău pe ea, ți-e frică de ea și îți place în proporții atît de egale încît lucrezi bine într-o barcă, fără să te gîndești la nimic; și s-ar putea să fii aici mai în siguranță, tocmai pentru că nu trebuie să gîndești prea mult. Asta înțelegem noi prin instinct și nu există nici un mod de a explica un instinct teatral, deși cei care-l au se cunosc și se formează o legătură între ei. Nevoia unui instinct teatral poate explica de ce atîția scriitori buni au fost dramaturgi slabi — lumina întrezărită de un dramaturg pe un drum întunecat, nu există de fapt cu adevărat.

Există, bineînțeles, alte cauze pentru care nu am scris despre teatru: am știut de mulți ani că o parte din mine se zbătea prea tare în el, iar cauzele nu le știu și nu ar putea fi, în nici un caz, interesante pentru altcineva în afară de mine. Am știut mereu că sînt rareori în largul meu în tovărășia oamenilor de teatru, deși într-o asemenea instituție mă simt în elementul meu ; și acuma-s la o vîrstă la care orice cicatrice a vechilor procedee trebuie să fie urmărită cu grijă și orice propoziție care începe cu « îmi amintesc », e prea lungă după gustul meu, chiar cînd o spun eu însămi.

Dar am unele poze, portrete, amintiri ale pieselor mele. Ele sînt ceea ce rămîne din lungii ani, din plăcerea muncii și din dureri.

....

Mulți europeni veniseră la noi o dată cu victoria lui Hitler din anii '30. Puțin dintre noi le puneau întrebări despre convingerile lor din trecut sau din prezent, pentru

• În volumul *Pentimento*, 1974.

https://biblioteca-digitala.ro

că presupuneam că plecaseră de teama persecuţiilor, sau în semn de protest. Erau oameni în genul nostru. Mi-a trebuit mult timp să descopăr că mulţi dintre ei aveau poveşti ciudate şi că gazdele lor sau oamenii care garantau pentru ei ştiau totul despre trecutul lor. Doi dintre cei cam opt sau nouă pe care i-am întîlnit s-au dovedit a fi emigrat din cauze neaşteptate: amîndoi fuseseră simpatizanţi nazişti ; într-un caz, bunicul voise să-şi apere remarcabila colecţie de artă de zgomotele ameninţătoare pe care « noii barbari » le făceau în legătură cu pictura modernă ; la celălalt, mita nu reuşise să ascundă o convertire la lutheranism din secolul al nouăsprezecelea.

....

Voiam să scriu o piesă despre americani drăguţi, liberali ale căror vieţi sînt zdruncinate de europeni, de o lume cîştigată de noii favoriţi, pentru că vechile valori se perimaseră de mult. Am plasat acţiunea într-un mic orăşel din Ohio. N-a mers deloc. Apoi, într-o noapte, trezindu-mă dintr-un vis lung despre străzile Londrei, am ştiut că mă întorsesem cu încăpăţînare la oamenii şi locurile din Zilele care vor veni. *Eram obsedată de vis, am încetat de a scrie cam o lună, şi am început din nou, doar cînd am găsit rădăcinile visului ; atunci am mutat acţiunea în Washington, am plasat-o în casa unei familii bogate, liberale, în care urma să sosească ginerele antifascist, un german care luptase în Spania. El era, bineînţeles, o ipostază a Juliei.*

Visul mă dusese înapoi la o seară din 1936, cînd, într-o vizită la Londra, am primit un telefon de la faimoasa Margot Asquith. Nu o cunoscusem niciodată pe Lady Asquith, dar îmi aminteam că Dorothy Parker scrisese despre Autobiografia *sa: « Povestea de dragoste dintre Margot Asquith şi Margot Asquith va rămîne una dintre cele mai agreabile poveşti de dragoste din întreaga literatură. . . ». Lady Asquith mi-a spus că romancierul Charles Morgan dorea să mă cunoască, n-aş putea veni la cină? Era o seară ciudată: din minutul cînd majordomul a deschis uşa din Baker Street şi a spus: « O, eşti a naibii de tînără ! », m-am simţit ca şi cum aş fi înotat în ape repezi şi că va trebui să mă zbat puternic pentru a atinge din nou pămîntul.*

La dineu erau Lady Asquith, fiul ei Anthony, regizor de film, fiica ei Elizabeth, prinţesa Bibescu şi prinţul român Anton Bibescu, soţul ei. Prinţesa Bibescu scrisese multe cărţi şi mi-ar fi plăcut să vorbesc cu ea, aflîndu-mă în acel moment din viaţă cînd eşti respectuos faţă de cărţile scrise de o doamnă care poartă note delicate de tristeţe. Nu era nici un Charles Morgan, şi Lady Asquith era surprinsă că eu eram sigură că va fi, dar, la jumătatea cinei, un tînăr foarte înalt s-a aşezat lîngă mine şi, deşi nu i-am auzit niciodată numele printre moile silabe englezeşti, am desluşit unele referiri la verii săi regali.

....

Premiera la Baltimore a piesei De veghe pe Rin *a mers foarte bine şi mi-a oferit ocazia să-l văd pe istoricul medicinii Dr. Henry Sigerist. Sigerist era unul dintre eroii vieţii mele: un erudit în medicină care citea din multe alte domenii ; un radical din punct de vedere politic, un gastronom expert, pe părerile căruia se bizuiau degustătorii profesionişti de ceai şi de vin ; un om dur care era blînd ; un om trist care nu se plîngea. Şi era un observator politic înţelept: părăsise Universitatea din Leipzig, anticipînd cu doi ani înainte de venirea la putere a lui Hitler ceea ce va urma, şi cu cîţiva ani înainte de ascensiunea lui Joe McCarthy, într-o vreme cînd noi ceilalţi îl consideram pe McCarthy un clovn, el şi-a dat demisia de la Universitatea Johns Hopkins şi s-a mutat înapoi în Elveţia natală.*

....

Deci, după nouăsprezece ani, stînd într-un cimitir liniştit din Wellfleet, la înmormîntarea lui Edmund Wilson, m-am gîndit la Henry Sigerist, şi ştiu de ce. Aceşti doi oameni, atît de diferiţi ca temperament, ca interese şi credinţe, unul atît de euro-

https://biblioteca-digitala.ro

pean, celălalt atît de american, erau asemănători în privința minții atotcuprinzătoare — însușire rară într-o vreme a specialiștilor, asemănători în ce privește concepția secolului al nouăsprezecelea împărtășită de ei, anume că manifestarea curiozității înseamnă un act de cultură. Îmi amintesc cum odată i-am spus lui Edmund că l-am întrebat pe Sigerist dacă era adevărat că știe treisprezece limbi și că el îmi răspunsese: « Nu, nu știu decît nouă. Pot citi în alte trei, dar nu pot spune mai mult de o propoziție, și nici aceea ca lumea ». Edmund zîmbise la asta, dar cîteva minute mai tîrziu mi-a spus că învață maghiara și știam că povestea mea declanșase o fermecătoare competitivitate în el și o numărătoare pe degete.

....

De veghe pe Rin este singura piesă care mi-a ieșit « dintr-o bucată », de parcă aș fi văzut un peisaj și n-aș fi schimbat copacii sau culorile anotimpurilor. Tot restul muncii mele fusese fragmentar: vînasem în cîmp deschis cu alice trase din cîteva puști, urmărisem direcția fără să pot vedea clar, recuperasem vînatul cu mîinile ocupate, apoi cu mîinile goale, mă împiedicasem și mă risipisem. Dar aici, pentru prima și ultima oară, munca pe care am făcut-o, actorii, repetițiile, succesul piesei, chiar și problemele pe care le-am uitat formează o unitate plăcută și s-au pierdut în fața trecutului. Amintirile adevărate ale acelor vremuri sînt nu ale piesei, ci ale oamenilor care s-au perindat prin vremea ei. Președintele Roosevelt a fost unul dintre ei.

În acele vremuri era un obicei anual, de a se alege o piesă cu care să se dea un fel de spectacol de gală în prezența Președintelui, în beneficiul Fondului pentru paralizia infantilă. Cînd De veghe pe Rin a fost invitată la Washington pentru o seară de duminică, la începutul lui 1942, era prima apariție în public a președintelui Roosevelt de la declararea războiului.

....

În timp ce actorii repetau indicațiile de replică și le puneau de acord cu luminile și încercau acustica teatrului, l-am rugat pe un regizor de culise, care tot nu avea ce face, să dea un telefon unui prieten care lucra la depozitul teatrului și să-i ofere cincizeci de dolari dacă reușește să dea de o sabie și de o panglică lată. În cîteva ore eram în culise călcînd panglica veche și șifonată și făcînd zgomot cu sabia. Cred că oamenii au rîs prea mult, pentru că John — care păruse a fi încîntat de idee — refuza acum sabia, în termeni arțăgoși, încăpățînați. Mi-a părut rău de acest incident. Ar fi fost într-adevăr drăguț, și am început să mă simt mai bine doar cînd dl. Roosevelt a intrat în teatru. Capul cutezător, frumos, arăta atîta inteligență și siguranță, încît scaunul de invalid în care stătea părea nu un handicap, ci un mod interesant de a te deplasa.

La cină, Roosevelt și-a amintit că-l vizitasem odată la Warm Springs, sosind, din întîmplare, în aceeași zi cu Huey Long. Am vorbit despre Long și Louisiana mea natală, dar altceva îl interesa mai mult: m-a întrebat de cîteva ori, cînd am scris De veghe pe Rin. Cînd i-am spus că o începusem cu un an și jumătate înainte de război, a dat din cap și a spus că în acest caz nu înțelege de ce Morris Ernst, avocatul, i-a spus că sînt atît de potrivnică războiului, încît am plătit protestatarii antirăzboinici, care păstrau încontinuu un pichet în ʼurul Casei Albe, înainte ca Germania să fi atacat Uniunea Sovietică.

....

E posibil ca, din cauză că războiul a schimbat atît de drastic lumea, lucrurile mici, mai puțin observate, să se fi schimbat fără a ne da seama. Acum, privind în urmă, cred că după De veghe pe Rin nu mai aveam să întîlnim niciodată plăcuta veselie frenetică a teatrului, pentru că teatrul, la fel ca întreaga țară, a devenit luxos, serios și conservator.

Traducere de DANA GRIGORESCU

https://biblioteca-digitala.ro

DAN GRIGORESCU

LILLIAN HELLMAN

de veghe împotriva inumanului

Premiera celei mai recente piese scrise de Lillian Hellman, *Tata, mama și eu*, a avut loc în 1963. Critica nu a părut să observe acest amănunt decît în ultima zi a lui iunie 1984, cînd ziarele au adus vestea morții scriitoarei: ea a dominat cu atîta autoritate dramaturgia americană a acestei jumătăți de secol care a trecut de la prima reprezentație a *Orei copiilor*, drama care o făcuse celebră încă de la început, piesele erau reluate atît de des de teatrele din întreaga țară, ori de cîte ori se căuta o soluție cu succes de casă, volumele ei de memorii au stîrnit atîta vîlvă, personalitatea ei era atît de prezentă în disputele literare (și neliterare), încît majoritatea istoricilor literari împărtășeau evident părerea unuia dintre ei, autor al unui volum exegetic publicat acum cîțiva ani: « cititorii și spectatorii așteaptă următorul act al vieții acestei femei inteligente și spirituale care, la mai bine de 70 de ani, e încă la mijlocul carierei »[1]. Următorul act se va juca, însă, la 29 iunie 1984, într-o rezervă a spitalului din Martha's Vineyard, insula din apropierea coastei Massachussets-ului, în care o bolnavă ce împlinise 78 de ani la 20 iunie a avut un stop cardiac.

Lillian Hellman detesta mai mult decît orice legendele create în jurul ei; pentru că, încă din 1930 (pe vremea aceea era redactor de scenarii pentru studiourile Goldwyn din Hollywood), cînd nu avea încă 24 de ani, înainte de a fi publicat altceva decît niște recenzii în « The New York Herald Tribune, » multora li s-a părut că această tînără, înaltă și suplă, cu părul roșcat, cu o privire melancolică, indiferentă la părerile celorlalți, e o făptură ciudată, inexplicabilă, și că biografia ei ascunde cine știe ce enigmă. « De fapt — avea să-și amintească ea într-un arti-

https://biblioteca-digitala.ro

col din 1965 — singurul mister era că viaţa mea se înfăţişa limpede ca un pahar cu apă şi că nu încercam să ascund nimic »[3].

Atitudinea ei faţă de Noua Anglie, de conservatorismul burgheziei înstărite de acolo, de sacrosanctul tradiţionalism şi de meschinele intrigi menite să apere respectabilitatea lumii bune din orăşelele ce somnolau într-o aparentă pace domestică a fost interpretată ca reacţie a unei sudiste nedeprinse cu realităţile Nordului pe care le descoperea exact în anul cînd începea să compună *Ora copiilor*. Se uita că venise din Louisiana în urmă cu 23 de ani, că îşi petrecuse copilăria la New York, că învăţase la un liceu de aici, că studiase la New York University, că obţinuse prima ei slujbă la o editură newyorkeză, cu aproape zece ani înainte de a fi scris piesa din 1934. Petrecuse, e adevărat, multă vreme în Sud (în fiecare an, pînă cînd intrase la liceu, stătuse cîte 5—6 luni la bunici, în New Orleans şi tot aici venise în toate vacanţele), cunoştea bine mentalitatea oamenilor din Louisiana, dar toată viaţa a vorbit cu un puternic accent newyorkez.

Căsătoria ei, în 1925, cu Arthur Kober, întreprinzător agent literar, părea să fie decisivă pentru orientarea întregii creaţii literare a tinerei începătoare: soţii Kober s-au stabilit la Paris, unde Arthur a obţinut un succes imediat cu « The Paris Comet », o revistă în limba engleză, extrem de apreciată de emigraţia din capitala Franţei. Dar nu de cea din Montmartre, nici de cea strînsă în jurul fraţilor Gertrude şi Leo Stein, cu alte cuvinte de generaţia nonconformistă a lui Hemingway şi Scott Fitzgerald, ci de americanii cu dare de mînă care regăseau în paginile revistei o literatură uşor sentimentală, de un exotism moderat, adică exact « deconectantul pluşat » ironizat de Ezra Pound cînd vorbea de publicaţiile americane ale anilor '20. Cele două povestiri semnate Lillian Hellman (pe care scriitoarea va declara că nu are dreptul să le uite, dar că nu erau altceva decît « literatura unei tinere convenţionale »[3]) nu par să fi atras atenţia vreunui comentator.

Cînd, în 1930, s-a întors în Statele Unite, era fericită, « o fericire inconştientă, a unei adolescente care ar fi vrut să nu se maturizeze niciodată şi căreia nici nu-i păsa că toate încercările ei de a deveni scriitoare duseseră la nişte rezultate dacă nu ridicule, oricum banale »[4]. Neiertătoare cu sine, ea nu va fi mai tolerantă cu alţii. Oricum, imaginea « adolescentei care nu ar fi vrut să se maturizeze » s-a risipit repede; şi, cu toate că divorţul ei şi aventura sentimentală cu Dashiell Hammett (« aventură » care avea să dureze pînă la moartea lui, în 1961) au stîrnit comentariile rubricilor de cancanuri ale revistelor din Hollywood, Lillian Hellman nu a devenit o celebritate mondenă. Faima avea să vină abia peste cîţiva ani, odată cu premiera *Orei copiilor*.

La început, celor de la Maxine Elliott Theatre de pe Broadway le-a fost foarte greu să găsească două actriţe dispuse să interpreteze rolurile principale. Prea era proaspătă amintirea deznodămîntului unei alte premiere newyorkeze, cu puţini ani în urmă, cînd toţi actorii care apăruseră în piesă fuseseră arestaţi pentru atentat la bunele moravuri. *Ora copiilor* ataca tabu-uri păstrate cu sfinţenie de puritanismul din marele oraş de pe East River. În cele cîteva ceasuri care au trecut

https://biblioteca-digitala.ro

din seara de 20 noiembrie 1934, cînd s-a ridicat cortina înaintea primului act al piesei, și dimineața de 21 noiembrie, cînd au apărut edițiile ziarelor newyorkeze, Lillian Hellman devenise o celebritate. *Ora copiilor* va fi reprezentată pe scena lui Maxine Elliott Theatre de 691 de ori, cea mai lungă serie de spectacole din istoria acestui reputat teatru de pe Broadway.

Nu încape îndoială că senzația produsă de piesă s-a datorat în bună măsură, subiectului, interpretat de unii ca « o picantă discuție lipsită de prejudecăți, despre viciu »[5]. Chiar și un critic, în general, foarte atent, și cu o judecată cumpănită, cum era Krutch, a putut să interpreteze drama ca pe « o analiză a psihologiei patologice »[6]. Cine răsfoiește astăzi cronicile de acum 50 de ani este, cu siguranță, uimit de abundența clișeelor critice și de absența unei constatări care pare astăzi la îndemîna oricui : dacă există un element patologic, acesta nu e conținut de raporturile dintre cele două personaje feminine, Karen și Martha, ci de minciuna calomniatoare a fetiței orgolioase, răsfățate, chinuite de invidii. O minciună care duce la catastrofă, la moarte, la nefericirea celor ce supraviețuiesc.

Surprinzătoare e și lipsa de înțelegere a unor comentarii de mai tîrziu care, în numele unor neîndoielnice bune intenții, o condamnau pe autoare pentru că nu ar fi fost în stare « să plaseze drama într-un cadru social coerent »[7], « să pună în lumină condițiile sociale care explică ura demoniacă a fetiței și suferințele celor două personaje centrale »[8]. Mai apoi, interpretarea a devenit la fel de exagerată, însă în sens invers, piesa fiind descrisă ca un atac împotriva celor bogați și atotputernici, trecîndu-se cu vederea faptul că nu numai aceștia le urgisesc pe Martha și pe Karen, ci și unii oameni simpli (de pildă, un băiat de prăvălie), convinși cu o crudă candoare că au obligația să stîrpească viciul.

În realitate, subiectul piesei e nocivitatea minciunii care se insinuează într-un mediu prielnic, creat de prejudecăți, de lenea gîndirii : orășelul Lancet din Massachussets în care se petrece acțiunea e învăluit în aceeași atmosferă sumbră ce făcea posibilă drama personajelor din *Strada mare* a lui Sinclair Lewis, de pildă, sau *Spoon River* a lui Edgar Lee Masters. « Pentru că, pe vremea aceea, nu eram cunoscută ca o adversară a burgheziei și a modului de viață american, nimeni nu mi-a luat în serios piesa, nimeni nu a deslușit meditația asupra condiției existenței într-un climat sufocant, năpădit de ipocrizie »[10].

Popularitatea piesei a fost sporită tocmai de intervenția brutală a reprezentanților puritanismului : cînd s-a aflat că piesa a fost interzisă la Boston, la Chicago și la Londra, casa de bilete a lui Maxine Elliott Theatre a fost luată, literalmente cu asalt. (De altfel, primarul Bostonului, Frederik Mansfield, își cîștigase trista faimă de a fi contribuit fără să vrea și la succesul altor două piese, *Straniu interludiu* al lui O'Neill și *Dincolo de porți* a lui Sean O'Casey, pe care le interzisese în orașul lui). Comitetul Premiului Pulitzer, prezidat de bătrînul profesor de la Yale, William Lyon Phelps — altminteri, receptiv la unele înnoiri literare —, respinsese candidatura piesei și preferase o melodramă, *Fata bătrînă*, de Zoë Atkins, dramatizare după o nuvelă de Edith Wharton. Hotărîrea provocase indignarea criticilor : ei au format « Cercul criticii dramatice » care, de acum înainte, își va decerna

https://biblioteca-digitala.ro

propriul premiu « unei producţii remarcabile de pe Broadway »; foarte curind, premiul « Cercului » va deveni cea mai importantă distincţie acordată unei opere dramatice.

Sam Goldwyn, întreprinzătorul preşedinte al prosperei « Metro Goldwyn Mayer », a intuit imediat profitul pe care îl putea obţine de pe urma unui film pornind de la *Ora copiilor*. Ca şi producătorul spectacolului de pe Broadway, Herman Shumlin, el era convins că titlul original era nepotrivit, pentru că puţini ar fi sesizat ironia conţinută de el. Cu un titlu nou, *Cele trei* (despre care, însă, publicul ştia că e un alt nume al *Orei copiilor*), şi cu modificarea unor detalii care ar fi putut şoca, filmul — în care cele trei actriţe distribuite în rolurile principale, Joel McCrea, Miriam Hopkins şi Merle Oberon, au realizat excelente creaţii (« convingătoare compoziţii caracterologice », scria cronicarul de la *Los Angeles Times*) — s-a clasat între primele cinci opere cinematografice ale anului.

Eric Bentley, care nu a manifestat niciodată vreo simpatie pentru Lillian Hellman, va interpreta piesa — reluată, cu un succes întru totul comparabil celui din prima stagiune, în 1953 — ca pe un atac împotriva conservatorismului burghez, şi, implicit, ca pe o dovadă a adeziunii la programul Partidului Comunist din Statele Unite[10]. O interpretare, fireşte, discutabilă; un sîmbure de adevăr există, totuşi, aici. El a fost desluşit *mai ales* la reluarea piesei, în acel sumbru deceniu al 6-lea, cînd maccarthysmul introdusese practica « listelor negre » şi a calomniei oficializate. Lillian Hellman a fost, se ştie, printre cei care s-au opus, nu fără riscuri, campaniei declanşate de odiosul senator de Wisconsin. Atacurile lui Joseph Mc Carthy erau îndreptate împotriva tuturor celor care erau suspectaţi de a fi avut legături cu comuniştii; Lillian Hellman a fost printre aceştia. În mai 1952, fusese citată — împreună cu Elmer Rice, Clifford Odets, Arthur Miller, Oscar Hammerstein II, printre alţii — în faţa « Comisiei de Investigare a activităţilor antiamericane ». Era suspectă de simpatii comuniste: prietenia ei cu Dashiell Hammett, cu scenaristul Martin Berkeley (fost membru al Partidului Comunist, pe care — însă — ea nu îl întîlnise niciodată), cu Dorothy Parker, scînteietoarea comentatoare a fenomenului literar american, şi cu soţul acesteia, Alan Campbell, era interpretată ca o probă a încercării ei de « a pune la cale un complot comunist ». Se mai adăugau şi alte argumente, decisive după opinia membrilor « Comisiei »: fusese în Spania, în timpul războiului civil, şi nu-şi ascunsese simpatia faţă de republicani (organizase la New York o colectă pentru procurarea de muniţii şi de alimente care să fie trimise apărătorilor Madridului asediat); în 1944 şi 1945, răspunsese invitaţiei de a vizita Uniunea Sovietică şi fusese primită acolo cu multă prietenie; în martie 1949, prezidase Conferinţa Culturală şi Ştiinţifică pentru Pacea Lumii, organizată la New York, la care participase, ca oaspete de onoare, şi Dmitri Şostakovici; o piesă de-a ei, *Puii de vulpe*, fusese reprezentată în Jugoslavia, şi, invitată la premieră de Teatrul Naţional din Belgrad, folosise prilejul pentru a-i lua un interviu lui Iosip Broz Tito.

Acestor puncte de acuzare, unul dintre membrii « Comisiei » i-a mai adăugat un argument: însăşi opera ei era « antiamericană », dovada cea mai bună fiind că

https://biblioteca-digitala.ro

întrunise sufragiile presei de stînga şi că piesele ei se jucau în Răsăritul Europei. Drama cel mai des evocată de martorii acuzării a fost *De veghe pe Rin*.

« Indiferent dacă a fost sau nu membră a Partidului Comunist — conchide unul dintre ei —, Lillian Hellman şi-a însuşit părerile comuniştilor în cele mai importante împrejurări ale istoriei Statelor Unite din ultimele decenii. Piesa din 1941, *De veghe pe Rin*, dezvăluie credinţa ei că adversarii cei mai de temut ai nazismului au fost membrii reţelelor de rezistenţă internă care, cum se ştie, se află sub influenţa comuniştilor » [12].

În aprilie 1941, cînd a avut loc premiera de la Martin Beck Theatre din New York, Lillian Hellman era o personalitate recunoscută a vieţii culturale americane. Dintre cele trei piese ale ei — *Ora copiilor*, în 1934, *Zilele care vor veni*, în 1936, *Puii de vulpe*, în 1939 — prima şi ultima fuseseră primite foarte bine de public (deşi nu întotdeauna şi de critici). Mai ales *Puii de vulpe* era recunoscută, chiar şi de cei care nu o admirau prea mult pe scriitoare, ca o dramă solid construită, dovedind o reală maturitate a mijloacelor dramatice (unii nu au ezitat să vorbească despre « un Cehov american » [13]). Premiera unei drame antinaziste nu surprindea pe nimeni. Lillian Hellman îşi făcuse cunoscută atitudinea politică, ferm opusă forţelor de dreapta. Cînd se întorsese din Spania, scrisese un amplu articol în sprijinul republicanilor; ziarele aparţinînd trustului Hearst refuzaseră să-l publice, sub motiv că e « propagandă de stînga ». (În cele din urmă, articolul a fost tipărit în mai liberala « New Republic » [14].) Din păcate, ziaristica ei nu a fost încă adunată într-un volum; articolul din 1938 a avut, totuşi, o soartă mai bună: el a fost cuprins într-o antologie de scrieri consacrate tragicelor evenimente din Spania, unde Lillian Hellman figurează alături de Hemingway, Dos Passos, MacLeish, Auden şi de mulţi alţi scriitori de seamă ai Americii anilor '30, demonstrînd cît de profundă era convingerea că — aşa cum o rostea Edmund Wilson — « pe pămîntul Spaniei se poartă o luptă care anunţă o confruntare nemiloasă între justiţie şi injustiţie, între libertate şi sclavie, între fascism şi democraţie » [15].

Împreună cu John Dos Passos, Ernest Hemingway şi Archibald MacLeish, întemeiase o asociaţie, « Contemporary Historians, Inc. », care şi propunea să susţină realizarea filmului lui Joris Ivens, *Pămînt spaniol*, acel extraordinar document uman, unul dintre cele mai vibrante manifeste antifasciste din tulburatul deceniu al 4-lea (filmul va fi prezentat în august 1937). Organizase o vastă reţea de « centre de sprijin şi de orientare » pentru refugiaţii spanioli veniţi în Statele Unite după înfrîngerea Republicii; reţeaua va fi din nou activă în 1940 şi 1941, după ocuparea nazistă a Franţei: ea va fi una dintre cele mai eficiente organizaţii care îi vor ajuta pe imigranţii europeni, refugiaţi din faţa ofensivei hitleriste. Poate că explicaţia e foarte simplă, aşa cum o sugerează un prieten al său din anii colegiului: « Vederile ei politice îşi aveau rădăcina în copilărie, cînd a văzut cum cineva era brutalizat de nişte indivizi mult mai puternici decît el. Nu va uita obrazul însîngerat al victimei, privirile bestiale ale agresorilor şi va vorbi adesea despre acea întîmplare, cu un glas tremurînd de indignare » [16]. E posibil; dar antifascismul ei nu va fi doar o consecinţă de ordin sentimental. « Am crezut întotdeauna, din clipa în care mi-am dat seama

https://biblioteca-digitala.ro

că libertatea e dreptul cel mai sfînt al omenirii, în obligația fiecăruia dintre noi de a se împotrivi celor care pun în primejdie existența liberă a lumii. Nazismul mi-a confirmat convingerea că un drept nu se primește, ci se dobîndește prin luptă »[17].

Prietenii ei cei mai apropiați erau membri ai unor organizații antifasciste: Nathaniel West, soția lui — Eileen McKenney, — Herman Shumlin și, mai ales, Dorothy Parker și Dashiell Hammett. Probabil, însă, că împrejurarea decisivă pentru orientarea politică a scriitoarei a fost asasinarea de către naziști a prietenei ei, Julia (povestită într-un larg capitol al volumului de memorii *Palimpsest*[18] și reluată în filmul de mare succes ale cărui protagoniste au fost Vanessa Redgrave și Jane Fonda, aceasta din urmă portretizînd-o pe Lillian Hellman însăși).

Scriitoarea, pe care revista « Time » o numea cîndva, în 1952, « cea mai pasionată participantă la ședințe din toată lumea », fusese unul dintre cei mai activi membri ai unor asociații antinaziste, cum erau « Prietenii Brigăzii Lincoln »[19] sau « Liga Scriitorilor Americani ». Nu a ezitat să renunțe la prieteni vechi, cînd aceștia manifestau simpatii profasciste (un asemenea exemplu, mult discutat în lumea teatrului newyorkez, e exploziva despărțire de Tallulah Bankhead, cea care, distribuită în *Puii de vulpe*, contribuise atît de mult la succesul piesei[20]).

Aproape toate acestea au fost citate de martorii acuzării la « investigarea cazului Lillian Hellman ». Dintre operele ei dramatice, două au fost cele mai des pomenite — drama *De veghe pe Rin*, și scenariul filmului *Steaua Nordului*. Filmul fusese prezentat pe ecrane în 1943; era povestea unui sat din Uniunea Sovietică în timpul invaziei hitleriste: presa îl primise foarte favorabil: era cea dintîi peliculă americană inspirată de lupta popoarelor sovietice împotriva dușmanului comun — mașina de război nazistă. Acum, el devenea un argument în sprijinul celor care o învinuiau pe autoare de « propagandă comunistă »; « memoria noastră — scria cineva în urmă cu cîțiva ani — nu mai poată păstra imaginea încîntătorului Adolphe Menjou, gentleman al ecranului de odinioară: Menjou a fost cel care a atacat-o cel mai violent pe Lillian Hellman, acuzînd-o, în fața Comisiei, de trădare și de conspirație antiamericană »[21]. De altminteri, finalul filmului fusese modificat, fără a se cere încuviințarea scenaristului, de regizor, Lewis Milestone, care, sub pretextul « înfrumusețării » lui, estompase tocmai aspectele cele mai crude ale represaliilor hitleriste.

Despre *De veghe pe Rin*, Lillian Hellman scria cîndva: « E una dintre acele piese care, indiferent de valoarea lor, apar la momentul oportun ».[22] Firește, aceasta nu e decît una dintre însușirile esențiale ale piesei; recitită, însă, la peste patruzeci de ani de la compunerea ei, se dovedește că păstrează încă intact interesul cititorului. Mulți critici au considerat-o drept cea mai izbutită piesă scrisă de Lillian Hellman; rarele referiri la ea din sintezele publicate în anii '50 și'60 pot fi explicate numai prin faptul că producătorii au ocolit-o multă vreme după ce « Comisia » senatorială a lui McCarthy i-a acordat atîta atenție. Prin anii '70, însă, titlul ei a început să apară din nou în analizele întreprinse de critici; uneori în formulări sumare, alteori în comparații mai cuprinzătoare, de fiecare dată recunoscută drept cea mai bună dramă antinazistă compusă în timpul războiului. Isto-

https://biblioteca-digitala.ro

ricii teatrului american îşi aduc iarăşi aminte că ea a fost distinsă în 1941 cu premiul Criticii dramatice pentru cea mai reuşită piesă a stagiunii. Motivaţia comisiei de premiere: « *De veghe pe Rin* e o piesă robustă, elocventă şi plină de compasiune despre membrii unei familii americane care descoperă brusc pericolul ce le ameninţă libertatea »[23]. Herman Shumlin va declara că nu a fost surprins că drama obţinuse invidiata distincţie: « Am ştiut încă de la prima lectură că e o piesă mare, o operă admirabilă de literatură dramatică »[3 4].

Acţiunea se petrece în primăvara lui 1940, într-o vreme în care mulţi americani se mai legănau încă în iluzia că pot rămîne în afara conflagraţiei mondiale. O casă confortabilă şi liniştită, nu departe de Washington. Fanny Farrely, o văduvă bogată, şi fiul ei, David, duc o existenţă ferită de neprevăzute accidente. Prietenii lor, un aristocrat european şi soţia lui, împărtăşesc fericitul plictis al zilelor ce trec egale, fără evenimente. Sosirea din Europa a fiicei şi ginerelui gazdei, Sara şi Kurt Müller, îi scutură pe toţi din somnolenţă şi îi aduce în faţa unei realităţi teribile, aceea a războiului şi a atrocităţilor naziste.

Kurt e membru al rezistenţei antifasciste germane; contele descoperă servieta în care erau ţinuţi banii destinaţi răscumpărării unor deţinuţi politici din Germania. Îşi dă seama de îndată de identitatea lui Müller şi încearcă să-l şantajeze, ameninţîndu-l că îl va denunţa ambasadei germane din Washington, în personalul căreia avea prieteni. Kurt e silit, astfel, să-l ucidă: Fanny şi David îşi dau în sfîrşit, seama că primejdia prin care trece omenirea nu îngăduie nici un fel de izolare în neutralitate, că e nevoie de o implicare directă. Ei se hotărăsc să nu anunţe crima, pînă ce nu vor fi siguri că Müller va fi ajuns în Germania, unde, cu riscul sigur al vieţii, va încerca să-i elibereze pe deţinuţi.

Despărţirea lui Kurt de copiii lui e de o mare intensitate emoţională: el le explică, simplu, că ţelul lui e o lume în care toţi să poată trăi în pace.

Unii critici au socotit că *De veghe pe Rin* e o piesă cu un singur erou, Kurt Müller. Alţii au deplîns « fărîmiţarea acţiunii în prea multe intrigi secundare » Contradicţie pe care o rezolvă o lectură atentă a textului. Piesa nu conţine doar povestea lui Kurt Müller, ci şi a bătrînei Fanny care supravieţuieşte unei vremi apuse, aceea a Washingtonului lui Henry Adam, oraşul de provincie aţipit în lumina calmă a Sudului; a lui David, tînărul inteligent şi sensibil, căruia nu i s-a permis niciodată să-şi afirme personalitatea, ci s-a lăsat îndrumat de maică-sa să se formeze după chipul şi asemănarea tatălui lui (portretul lui Joshua străjuieşte în salon, ca o amintire a unei lumi dispărute căreia zadarnic încearcă Fanny să-i păstreze sensurile morale); şi a Marthei, personaj — parcă — al unui roman de Henry James, tînăra americană măritată fără voia ei cu un aristocrat european al cărui titlu nobiliar i-a fascinat pe cei din familia ei, avidă să dobîndească o tradiţie; în sfîrşit, a lui Teck, european şi el, ca şi Kurt, dar aparţinînd unei alte categorii — aceleia care i-a permis lui Hitler să apară şi să dobîndească puterea.

Acţiunea piesei e, de fapt, mai complexă, decît simpla însumare a destinelor fiecărui personaj în parte. E povestea unor oameni, mult mai numeroşi decît cei cuprinşi în lista de personaje; a unui univers închis, scăldat în înşelătoarea lumină liniştită ce învăluie spaţiosul salon al familiei Farrely, unde nu pătrund ecourile

https://biblioteca-digitala.ro

războiului din Europa. Dar « veghea » de pe Rin ajunge, în cele din urmă, pe Potomac: americanii se trezesc în fața realității, pierzîndu-și falsul Eden, descoperind infernul nazismului de care, își dau seama, nu-i pot apăra banii.

Un cronicar dramatic, Richard Watts, observa: « Hellman comunică sentimentul robust că piesa la care asiști e un lucru viu, respirînd adînc, cu oameni ce-și trăiesc propria existență în afara zidurilor strîmte ale teatrului, angajați în activități ce poartă semnificații clare. Orice piesă bună transmite desigur un asemenea sentiment, dar nu toate au calitatea de a proiecta o lume tridimensională cum e cea din *De veghe pe Rin* »[25].

Scriitoarea va mărturisi că piesa s-a născut din dorința de a-i înfățișa pe liberalii americani, « acei oameni drăguți ale căror existențe au fost scuturate de europeni » și, în același timp, de fasciști, care cîștigaseră pentru că, în lumea unde s-au ivit, vechile valori tradiționale pieriseră ». Kurt Müller era « o ipostază a Juliei »; într-un sens, întreaga piesă e un tribut adus Juliei și, deopotrivă, « tuturor celor gata să moară pentru valorile în care cred », celor cunoscuți de ea pe frontul războiului civil din Spania.[26]

« Drăguții liberali americani », naivi și — în fond — de un egoism feroce, sînt supuși unui rechizitoriu necruțător: cel care îl rostește e Kurt. Evident, nu într-o tiradă care nu ar convinge pe nimeni, ci prin confruntarea celor din familia Farrely cu teribila realitate. Cînd le comunică, de pildă, că Teck a descoperit banii ascunși în servieta lui, Fanny are aerul să-i reproșeze neglijența de a fi lăsat atîta groază de bani la îndemîna oricui: nu! — răspunde Kurt — neglijenți sînt cei care acceptă în casă indivizi în stare să umble în bagajele altora și să-l șantajeze. Dar nici atunci cei doi americani nu înțeleg prea bine situația: de vreme ce Kurt s-a salvat de teroarea lui Hitler și a ajuns într-o țară unde nu există pericol nazist, de ce s-ar mai întoarce în Germania? Nu le trece prin minte nici că un om s-ar putea sacrifica pentru salvarea celorlalți, nici că s-ar putea ca pașaportul lui să nu fie valabil, pentru că lumea Americii însăși nu mai e pașnică, patriarhala lume de odinioară.

Confruntarea dintre America și Europa din romanele lui James a căpătat proporții tragice. America lui Joshua Farrely, evocată de văduva lui, a murit de mult: America anului 1940 trebuie să învețe din nou ce înseamnă *demnitate* și că ea, împreună cu alte valori — rațiune, cinste, dreptate —, nu poate fi apărată decît prin adeziunea la luptă. Kurt urăște violența, dar *trebuie* să ucidă, pentru a face să supraviețuiască lumea oamenilor; Fanny și David au de ales: să-l denunțe că l-a ucis pe Teck sau să devină părtași la crimă, lăsîndu-l să plece, conștienți că misiunea lui e, de fapt, apărarea vieții.

Pacea din casa Farrely e doar o aparență: spectatorul nu poate să asculte, de exemplu, muzica însoțind, calmă, replicile pline de venin ale lui Teck din actul al II-lea, fără să observe că la plan cîntă un om cu mîinile sfărîmate de torturile naziștilor — Kurt. Și e limpede că adevărata pace nu va fi dobîndită decît după ce fascismul va fi înfrînt și toți oamenii vor sta de veghe, pretutindeni în lume, astfel încît el să nu mai învie niciodată.

S-a încercat identificarea modelelor reale ale personajelor. Se uită, astfel, o declarație pe care a făcut-o Lillian Hellman la puțină vreme de la premiera piesei: ele sînt imaginare, « nu transcrieri de nici un fel ale unor oameni în carne și oase »[27]

La scurt timp după premiera piesei, Lillian Hellman a scris scenariul filmului *De veghe pe Rin;* mulți au fost surprinși că Bette Davis a acceptat un rol de mică însemnătate, cel al Sarei Müller. Actrița va declara, însă, că a ținut să joace în film, pentru că a fost convinsă « de importanța lucrurilor pe care le are el de spus într-o vreme cînd aceste lucruri pot fi de cel mai mare folos »[28]. Scenariul va fi inclus de John Gassner, una dintre cele mai de seamă personalități ale criticii

https://biblioteca-digitala.ro

de teatru şi de film, pe lista «celor mai bune texte cinematografice din 1943–1944». Filmul va fi declarat, printr-un vot aproape unanim al criticilor de film din New York, «cea mai bună operă cinematografică a anului». Turneul întreprins în mai multe oraşe americane a confirmat adeziunea publicului la problemele grave puse de piesă. Lucru demonstrat şi de succesul reprezentaţiilor de la teatrele europene; după război, ea a fost pusă în scenă la Moscova şi în Germania (aici, sub titlul *De partea cealaltă*), reacţia publicului fiind la fel de favorabilă ca şi la premiera din aprilie 1941 de la New York.

Citită — cum se mai întîmplă uneori — ca o melodramă în care apare doar un personaj puternic, Kurt Müller, piesa e marcată de trecerea timpului şi de modificarea perspectivei dramatice. Interpretată, însă — aşa cum, cu deplin temei, îngăduie însăşi textura ei dramatică şi sensurile ei etice —, ca un avertisment împotriva pericolului reprezentat de ignorarea nazismului, ca o istorie a cîtorva conştiinţe trezite la realitate, ea e o dramă al cărei mesaj îşi păstrează deplina semnificaţie. E «cea mai bună piesă antinazistă scrisă în America în timpul celui de-al doilea război mondial» — asupra acestui fapt nu mai există controverse. Se verifică părerea unui critic care, în anul premierei, scria: «de vreme ce Lillian Hellman şi-a comunicat ideile prin mijloace dramatice şi prin intermediul unor fiinţe umane, *De veghe pe Rin*, va rămîne plină de sensuri vreme de un sfert de secol pînă cînd oamenii se vor întreba cum era viaţa în America atunci cînd planta veninoasă a nazismului începuse să se tîrască peste ocean»[29].

De la premieră a trecut, totuşi, o jumătate de secol.

---

[1] Katherine Lederer, *Lillian Hellman*, Boston, 1979, p. 20
[2] Lillian Hellman, *Dashiell Hammett: A Memoir*, în «The New York Review of Books», 25 XI 1965, . 26.
[3] Cf. Doris V. Falk, *Lillian Hellman*, New York, 1978, p. 39
[4] Cf. Patricia Meyer Spacks, *Free Woman*, în «The Hudson Review,» 23 (Winter, 1971–72), p. 566.
[5] Joseph Wood Krutch, *The Children's Hour*, în «The Nation,» 23 XI 1934, p. 635
[6] Ibid.
[7] John Howard Lawson, *Theory and Technique of Playwriting*, New York, 1949 p. 264
[8] John Howard Lawson, *A Comparative Study of The Children's Hour and Days to Come*, în «New Theatre and Film», March, 1937, p. 15
[9] Lillian Hellman, citată în Doris V. Falk, op. cit. p. 40
[10] Vezi Erick Bentley, *The Dramatic Event*, New York, 1954, p. 75
[11] Vezi Sidney Hood, *Lillian Hellman's Scoundrel Time*, în «Encounter», 48 (Febr. 1977), pp. 86-88
[12] Cf. Doris V. Falk, op. cit. p. 173
[13] De pildă Louis Kronenberger, *The Little Foxes*, în «Stage,» în 1. IV 1939, p. 55
[14] *Day in Spain*, în «New Republic», 13. IV.1938
[15] Articolul *Day in Spain* a apărut în antologia alcătuită de Curt Reis, *They Were There*, New York, 1944, pp. 176–191
[16] Morris Gelman, *A Theatre Portrait: Lillian Hellman*, în «The Theatre», VI 1960, p. 15
[17] Cf. Jacob Adler, *Lillian Hellman*, Austin, 1969, p. 66
[18] Titlul englez e *Pentimento*, ceea ce înseamnă desenul care, după un timp, se iveşte la suprafaţa unei picturi, de sub culoarea aşternută peste el.
[19] Brigada internaţională a americanilor combatanţi împotriva lui Franco luase numele lui Lincoln.
[20] Pentru violentul conflict dintre ele, vezi Katherine Lederer, op. cit.pp. 4–5
[21] Stefen Kaufer, *A Journal of the Plague Years*, New York, 1974, p. 112
[22] Lillian Hellman, *Pentimento: A Book of Portraits*, Boston, 1973, p. 190
[23] Cf. Katherine Lederer, op. cit. p. 51
[24] Ibid.
[25] Richard Watts, în «The New York Herald Tribune,» 18 V 1941; citat în Katherine Lederer, op. cit. p. 53
[26] Vezi Allan Guttmann, *The Wound in the Heart: America and the Spanish Civil War*, Gilencoe, Ill. 1962, p. 227
[27] Cf. Doris V. Falk, op. cit. p. 117
[28] Interviu publicat în revista «Theatre Arts», III, 1947; citat în Katherine Lederer, op. citp. 58
[29] Brooks Atkinson, în «New York Times», 24 VIII, 1941; citat în Katherine Lederer, op. cit. p. 58

https://biblioteca-digitala.ro

Ne-au vizitat și ne-au rămas în memorie

BUCUREȘTI

CAPITALĂ A PRIETENIEI

2

Ne-au vizitat și ne-au rămas în memorie: **PABLO NERUDA, NICOLAS GUILLÉN, PAUL ROBESON, JEAN-LOUIS BARRAULT, GEORGES SADOUL, RENÉ CLAIR, VITTORIO DE SICA, ETIENNE SOURIAU, LOUIS HAUTECŒUR, V. GORDON CHILDE, R. BIANCHI-BANDINELLI, JEAN FOURASTIÉ, RICHARD NEUTRA, GIANCARLO VIGORELLI, PIER PAOLO PASOLINI, MIODRAG PAVLOVIĆ, JUSTO JORGE PADRON, ROBERTO SANESI, ARTHUR LUNDKVIST**

Intîlniri pe meridiane românești, evocate de: EUGEN JEBELEANU, GEO BOGZA, RADU BELIGAN, MIHNEA GHEORGHIU, D. I. SUCHIANU, FLORIAN POTRA, ANDREI PLEȘU, RĂZVAN THEODORESCU, EMIL CONDURACHI, ZOE PETRE, MIHAI ȘORA, PETRE DERER, ALEXANDRU BALACI, CONSTANTIN IONCICA, ȘTEFAN AUGUSTIN DOINAȘ, IOAN ALEXANDRU, MARIN SORESCU

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Prin urmare, o nouă suită de evocări ale unor întîlniri, aici la București ori în diverse locuri din țară, cu personalități de prestigiu de pe alte meridiane în contextul lărgirii necontenite a dialogului culturii noastre cu restul lumii! Fără a avea de gînd să epuizăm tabloul, nici nu-l putem limita doar la mărturii despre contactele scriitoricești. Am început cu ele din motive lesne de înțeles. Însă știam prea bine, din proprie experiență, că firele dialogului au fost de la început diversificate și tocmai în această varietate rămîne să i se aprecieze, în perspectivă, semnificația. Pînă să vorbească Ilya Ehrenburg la Ateneul Român, au cîntat sub cupola sa Lev Oborin și Yehudi Menuhin. Înaintea poeților Aragon și Eluard, ne vizitase Capitala, pentru fructuoase schimburi de opinii, biologul Marcel Prenant.

Deci, extindem în chip legitim aria evocărilor, stimulați chiar de semnele multiple de interes primite din partea cititorilor după primul lot publicat în nr. 275—276. De astă dată, sînt rechemați la apelul memoriei actori, regizori, interpreți ai muzicii, arhitecți, istorici, cercetători și teoreticieni ai fenomenului de creație. Alte profesii, de unde — neapărat — și alte modalități de expunere. Mai rară spontaneitatea afectivă și, parcă, mai pronunțată tentația tipologică. Locul scenelor, episoadelor trăite, restituite ca atare, l-au luat adesea compulsările din cărți, expertiza disciplinată de bibliotecă. Să fie pentru a sublinia prioritatea dialogului de idei? Desigur, o opțiune și o speranță, în același timp, că rațiunea va ieși mai departe triumfătoare și că apelul ei constructiv, ascultat în întîlnirile prietenești, va fi oricînd mai puternic decît zăngănitul devastator al armelor.

https://biblioteca-digitala.ro

EUGEN JEBELEANU

Carte poştală netrimisă lui Pablo

Aş vrea să-ţi scriu cu vorbele graiului meu, pe care-l înţelegi cel puţin ca p virgulele, şoaptele şi parantezele din palmă.

Sau să-ţi scriu cu ochii. Cu ochii unui om încă viu cum sunt eu.

Atunci ai înţelege că mi-e dor de tine ca de timpul care ne aruncă buchete d urmă . . .

(1973)

PABLO NERUDA cu NICOLAS GUILLEN, la Sinaia, văzuţi de EUGEN JEBELEANU

https://biblioteca-digitala.ro

GEO BOGZA

Într-o seară cu PAUL ROBESON

Cam la un deceniu și ceva după sfîrșitul războiului, într-o după-amiază de vară, un avion a aterizat la Băneasa. Pe atunci, acesta era singurul aeroport al Bucureștilor și nimeni nu se gîndea că va avea și un altul. Avionul în care încăpeau vreo douăzeci de pasageri, așa erau pe atunci avioanele și nimeni nu bănuia ce avea să se întîmple nu peste multă vreme, venea de la Praga. Mai departe, avioanelor românești nu le era îngăduit să zboare. Acelea ce veneau de la Praga, singurul punct prin care se făcea legătura între două lumi opuse cu încrîncenare una alteia de ceva ce se numea războiul rece, puteau produce adevărate surprize. În acea după-amiază, surpriza a fost Paul Robeson, marele cîntăreț de culoare. Printre cei ce l-au întîmpinat, mă aflam și eu. A fost, cred, primul american cu care am dat mîna, primul negru și singurul mare cîntăreț.

O seară mai tîrziu, la o masă de vreo zece persoane, sub cerul liber și pe malul unui lac, ne-am nimerit față în față. Amintindu-mi de cîți ani vocea lui îmi răsuna în auz, cu amploarea și măreția unui fluviu, mă gîndeam stăruitor și nostalgic la Walt Whitman. Iată, îmi spuneam, cîntărețul pe care s-ar fi cuvenit să-l asculte și să-l iubească uriașul copil și uriașul bătrîn din Long Island. Cum se putuse, mă nedumirisem și mă lăsasem cuprins de mîhnire ani în șir, să-i placă, lui — a cărui respirație se potrivea cu a oceanului, lui, care adusese respirația oceanului în poezie —, Opera italiană, într-o vreme cînd muzica lui Wagner cucerea Europa?

Stînd față în față cu marele cîntăreț negru, așteptînd clipa în care să-i spun că aș fi preferat să se nască mai devreme cu o sută de ani, pentru ca să-l poată auzi cel dintîi om din lume ce s-ar fi cuvenit să-l audă, am început prin a-l întreba dacă știe să înoate și dacă n-a trecut cumva înot — lucrul avea o strînsă legătură cu ceea ce era în mintea mea — Mississippi. M-a privit surprins, o surpriză care ducea la ultima limită expresivitatea figurii umane. Cu o asemenea mobilitate a obrazului și cu o asemenea elocvență a ochilor, care păreau jucate, dar erau felul său de a fi, mi-a răspuns că nu.

Tocmai mă pregăteam să-mi duc gîndul mai departe, să-i spun că mi-ar fi plăcut să fi fost contemporanul lui Whitman, cînd l-am văzut trăind deodată o surpriză și mai mare, ducînd și mai departe, dacă un asemenea lucru mai era cu putință, limitele expresivității. Cu buzele întredeschise, cu respirația oprită pe buze, cu ochii tot mai mari și treptat înrourați, Paul Robeson asculta ceva ce se părea că aude pentru întîia oară.

Cu o uimire sinceră și uriașă, cu uimirea unui întreg continent, cu uimirea întregii umanități întoarsă la starea copilăriei, marele cîntăreț a cărui voce aducea aminte de Mississippi asculta trilurile ciocîrliei izvorîte din țevile unui nai.

https://biblioteca-digitala.ro

RADU BELIGAN

JEAN-LOUIS BARRAULT

L-am așteptat la scara avionului care îl aducea în România, pentru care avea o simpatie particulară. Îmi vorbise, la Paris, cu admirație despre țara care dăruise culturii franceze atîtea nume ilustre, iar scenei pariziene celebrități ca De Max, Yonnel, Maria Ventura *ori incomparabila* Elvira Popescu. *. .*

Venea să joace la București Rinocerii, *piesa altui român celebru,* Eugen Ionescu, *și să susțină un recital de poezie. Venea să reîntîlnească publicul care îl admira încă de la faimoasa lui creație din* Les Enfants du Paradis *ori din* Simfonia fantastică, *din atîtea filme care îl făcuseră să devină o figură familiară spectatorului român.*

Coborînd din mașina care îl ducea la hotel și privind bulevardul Magheru, Jean-Louis Barrault mi-a spus:

— Ça fait Milan !

De ce i s-o fi părut că Bucureștiul seamănă cu orașul din nordul Italiei, nu știu.

Mi-am luat rămas bun de la el, căci printr-una din acele curioase coincidențe care survin în viețile noastre — peste două zile, adică în aceeași seară cînd el juca pe Béranger la București, eu îl jucam la Paris, pe scena Teatrului Sarah Bernhardt, în cadrul Teatrului Națiunilor.

Telegramele prin care ne uram reciproc succes s-au încrucișat.

Peste cîteva zile, reîntîlnindu-ne la Paris, avea să-mi vorbească cu însuflețire și încîntare despre primirea entuziastă pe care i-a făcut-o publicul bucureștean, despre clipele de neuitat petrecute în Capitala României, despre interesul lui pentru mișcarea teatrală din țara noastră și despre școala ei de teatru.

M-a invitat, împreună cu autorul « nostru » Eugen Ionescu, în casa lui de la țară, a cărui pod fusese transformat în cameră de lucru. O superbă scoarță oltenească stătea la loc de cinste.

Mă uit pe unul din rafturile tixite de cărți și reperez volumele cu teatrul lui Eugen.

— Uite, toate piesele dumitale sînt aici.

— Sper că au paginile tăiate, zice cu umor maestrul.

Jean-Louis are aceeași permanentă disponibilitate a spiritului și a inimii pe care i-am cunoscut-o din prima clipă a întîlnirii noastre. Cu toate că e departe de a fi cel mai tînăr, e fără îndoială unul din cei mai moderni și înaintați dintre animatorii de teatru contemporani. Deschis față de tot ce e interesant, pasionant, viu, nou în viața epocii lui, Barrault e un om care suscită continuu entuziasm, un om care crede cu putere în viață, în dragoste, în adevăr, în bine.

Ne vorbește cu o ardoare de adolescent despre autori, interpreți, spectacole, proiecte. E gata oricînd să se « repună în chestiune » și să înceapă o nouă aventură spirituală.

Ne-au apucat zorile discutînd. Cînd vorbești despre teatru cu Barrault, timpul se măsoară cu alte ceasornice . . .

Îmi punea zeci de întrebări despre teatrul românesc și tradițiile lui, despre originalitatea și specificul artei noastre.

I-am mărturisit că visez să-l joc pe Alceste și l-am invitat să pună în scenă Mizantropul *lui Molière la noi. Ideea i-a surîs și m-a întrebat dacă piesa e tradusă în versuri. Cînd i-am spus că există două traduceri — una a lui Tudor Arghezi și alta a Ninei Cassian — s-a minunat. « Asta înseamnă cultură ! » a exclamat.*

https://biblioteca-digitala.ro

Apoi Eugen Ionescu a adus vorba de Caragiale, « cel mai mare dintre geniile necunoscute ». Cu o seară înainte, plimbîndu-ne prin Place de la République, ne oprisem în fața unui bistro: « Au Thermomètre ».

— « Uite, ăsta parcă e din Caragiale . . . » remarcă Ionescu.

Într-adevăr, o bodegă cu firma « La Termometru » intra perfect în universul lui nenea Iancu.

I-am sugerat lui Barrault să se gîndească la montarea uneia din capodoperele caragialești.

Luîndu-ne rămas bun, am avut sentimentul că vechile tradiții de prietenie dintre România și Franța se concentraseră în noaptea aceea pe un teritoriu al iubirii și admirației, între trei artiști: un francez, un român, și un francez de origine română . . .

https://biblioteca-digitala.ro

MIHNEA GHEORGHIU

SADOUL, fișe de filmotecă

Cu două decenii în urmă, tînăra noastră cinematografie reușise să-și afirme și să-și valorifice pe plan național talentele într-adevăr creatoare și să le propulseze peste hotare în competiții internaționale prestigioase. În țară, cineaștii noștri își atinseseră solidari țelurile: de a se edita în cele din urmă o revistă de specialitate (« Cinema »), de a se reuni într-o uniune de creație proprie (ACIN — Asociația Cineaștilor), de a ridica nivelul învățămîntului artistic de specialitate prin înființarea secțiunii respective de la Institutul de resort — reintitulat de-aci înainte « de artă teatrală și cinemtografică » și cu drept de candidatură la titlul academic (azi numărăm cîțiva distinși Doctori în filmologie) — și, în sfîrșit, de a-și permite să organizeze periodic un Festival Național de film și unul internațional, avînd ca musafiri actori, regizori și producători celebri din străinătate. Intrarea filmului artistic și documentar românesc în circuitul interesului public și al premiilor internaționale n-a fost lesne de cîștigat și mai cu seamă de menținut în concurență cu marile case de filme și cu resursele lor materiale uriașe. Dar, cu un efort artistic și intelectual deosebit și cu ameliorarea mijloacelor tehnice (obținută cu ajutorul coproducțiilor), a fost realizat și visul acesta, încununat cu mari premii și premii speciale din partea celor mai exigente jurii internaționale ale Festivalurilor cu faimă: Cannes, Mar-del-Plata, Moscova, Veneția, Karlovy Vary, Monte Carlo, Cork, Acapulco, San-Sebastian, Gijon, Oberhausen, Rio de Janeiro, Montreal, New Delhi și altele, în total patruzeci de premii. Regisori, operatori și scenariști de prim rang crescuseră parcă « peste noapte » și împreună cu ei și despre ei am putut începe a vorbi și despre o « școală » cinematografică românească, prezentă tot mai des ca atare în referințele filmologiei mondiale de specialitate. Aceasta datorită desigur și invitării reprezentanților ei de seamă, critici și istorici de film, la festivalurile noastre și pe platourile studioului de producție cinematografică de la Buftea.

Fiind bine plasat pe-atunci pentru a reține aceste aspecte ale relațiilor noastre culturale cu străinătatea (de șaisprezece ori membru în juriile internaționale mai sus pomenite) am fost, alături de colegii mei cineaști, gazde amicale ale acelor oaspeți, unii veniți să vadă și să scrie, alții pentru a filma, sau a încheia convenții de producție sau difuzare de filme, alții numai de plăcere, de drag, ori numai de curiozitate.

Din lista impresionantă a marilor noștri colegi vizitatori străini aș dori să rețin doar cîteva nume și să încep cu regretatul actor american, de origine română, Edward G. Robinson. Într-o dimineață m-a sunat portarul de la hotelul « Lido » ca să-mi dea legătura cu o doamnă supărată, vorbind englezește. Era soția artistului, care mi-l pîra pe Eddie că a venit bolnav de cord la București ca să-și revadă peisajul copilăriei și a tras neanunțat la un hotel într-o odaie infamă, iar acum cerea « help » de la colegii români. Bineînțeles că într-o oră totul a fost rezolvat cum se cuvine și după un prînz în care ne-a declarat că a venit « chemat de amintirea glasului mamei » și că « acesta e un semn », s-a dus să se reculeagă pe treptele școlii bătrînești din strada Armenească, unde învățase carte. Avea lacrimi în ochi pe aeroport, cînd s-a întors în America, cu făgăduiala de a reveni să lucreze un timp la noi și cu noi, fără plată. N-a mai venit, dar și-a reînnoit făgăduiala, înainte de moarte, ultimul « semn ».

A mai fost pe la noi, pentru coproducția sa cu « Serbările Galante » (1965), marele René Clair, singurul cineast din rîndurile « nemuritorilor » Academiei Franceze. Am avut multe întîlniri și lungi discuții în timpul sejurului său, extrem de utile profesional-

https://biblioteca-digitala.ro

mente pentru tinerii săi colaboratori români, apoi am întreținut o asiduă corespondență lungă vreme, pe teme diferite despre raporturile posibile dintre « A șaptea artă » și celelalte șase. Avea o sinceră stimă față de poporul român și o mare admirație pentru arta sa. Un reprezentant tipic al prieteniei franco-române dintre cele două războaie. Îl chema de fapt René Chomette. Ultima lui scrisoare mi-a parvenit odată cu știrea morții sale, a celui din urmă clasic francez al cinematografului.

Aș vrea să adaog o pagină despre un alt francez, celebru în lumea filmului european și mondial, Georges Sadoul. Cînd a debarcat la București, tocmai ne părăsea Orson Welles, care ne vizitase cu intenția de a turna, în locație la Buftea, o nouă ecranizare a sa după Shakespeare. Afacerea nu s-a făcut, dar gigantul fumător de havane a aflat cîte ceva despre noi și am rămas prieteni.

Georges Sadoul, autorul, între altele, al unei monumentale « Istorii a filmului mondial », — poftit la Mamaia, la Festivalul nostru (vezi fotografia), ca să constate și să marcheze ieșirea cinematografiei române din provincialism și marginalitate —, avea să-și repete mai apoi vizitele de documentare, ajungînd să ne și propună, cu colegială sinceritate, de a include un amplu capitol despre filmul românesc, în noua ediție a cărții sale. Întradevăr a scris acest frumos capitol, — într-o singură lună, la Sinaia —, care a și apărut așa, precedat de o serie de cronici cinematografice binevoitoare și articole afectuoase despre arta și despre artiștii români în contextul lor european și mondial. Dispariția sa prematură a însemnat pentru noi o altă dureroasă pierdere. Colaborarea cu cineaștii francezi a dat roade și în ecranizarea unor opere literare românești, precum « Ciulinii Bărăganului » de Panait Istrati, « Steaua fără nume » de Mihail Sebastian și altele, care au adus bune servicii cunoașterii culturii noastre peste hotare.

Mihnea Gheorghiu în conversație cu Georges Sadoul

https://biblioteca-digitala.ro

I.D. SUCHIANU

Decupaje RENÉ CLAIR

E mult mai greu să-ţi aminteşti o discuţie cu un personaj cu care ai fost întotdeauna de aceeaşi părere în tot ce a creat sau a spus, decît cu unul faţă de care ţi-ai manifestat dezacordul. Este cazul meu acum, cînd la cererea revistei Secolul 20, *trebuie să-mi aduc aminte de întîlnirile cu René Clair, petrecute cu mulţi ani în urmă.*

Am avut prilejul — şi privilegiul — să-l cunosc personal pe foarte marele cineast francez la Paris, în timpul unui festival al filmului la Veneţia, şi mai ales la Bucureşti, în perioada cînd a turnat Serbările galante *în studiourile de la Buftea. Vorbea puţin, cumpănind cu grijă cuvintele, deloc distant sau superior, deşi, slavă domnului, avea toate motivele să fie mîndru: filmele lui, toate, sînt un model de originalitate, humor subţire, şi bun gust. Ca să nu mai vorbim de faptul că a fost primul cineast primit printre « nemuritorii » Academiei Franceze. După cum se ştie, mai toate filmele lui René Clair au o doză de supranatural. Si asta nu pentru că în perioada sa « Hollywood » erau la modă asemenea subiecte, ci pentru că a practicat întotdeauna acest gen. La întrebarea pe care i-am pus-o în legătură cu « vrăjitoriile » gîndite şi realizate de el, mi-a răspuns aşa cum speram şi cum credeam: întotdeauna în conflictul pe care-l aduce în faţa spectatorului, cîştigă adevărul, realul, curajul omenesc, împotriva trişeriei, chiar amplificată pînă la vrăjitorie.*

Pe vremea aceea era la modă un film — « Umbrelele din Cherbourg » — pe care îl făcusem praf, împotriva opiniei unora din confraţi. Credeam pe atunci, ca şi acuma, că ideea de a face în film în care totul se cîntă, e o prostie, aşa cum mi se pare că recitativele în operă — cu puţine excepţii — sînt plictisitoare şi că pînă la urmă rămîn în amintire şi valoare, ariile importante. Ca să mă pedepsească, au provocat această discuţie de faţă cu René Clair la o conferinţă de presă, lăudînd ditirambic « Umbrelele », luîndu-l drept martor — ca specialist şi adept al genului, ca unul care folosise metoda în filmul său Frumoasele nopţii. *Numai că, în filmul maestrului, respectiva scenă era o teribilă satiră împotriva genului, o băşcălie nemaipomenită, în care cele mai banale lucruri se « cîntă », la care participă şi statuile lui Neptun aşezate în colţurile camerei şi care* pro causa *se însufleţesc şi prind glas. L-am apărat atunci, pe dînsul, nu pe mine, socotind o insultă comparaţia făcută de confraţi. E drept, aveam mai multă experienţă. « Clair » mi-a dat dreptate, în felul său discret, concis şi delicat.*

https://biblioteca-digitala.ro

FLORIAN POTRA

Să călătorești într-o țară străină, să poposești într-o capitală europeană minat — dincolo de relaxarea vacanțieră sau de neastîmpărul turistic — de interesul pentru afaceri, de nevoia prospectării unor debușeuri noi, de încheierea unor înțelegeri și colaborări etc. e o chestiune, în cele mai multe dintre cazuri, de « ordinară administrație ». Să vii, însă, într-un oraș la două mii de kilometri depărtare ca să asiști la premiera absolută a unui poem in musica al propriului tău fiu, aflat încă la primele arme ale profesiunii, e un fapt, de bună seamă, mai puțin comun: aceasta din urmă a și fost, spre sfîrșitul lui noiembrie 1971, împrejurarea în care Vittorio De Sica și-a însoțit băiatul, pe Manuel De Sica, autorul unei cantate pe motive din Surîsul Hiroshimei de Eugen Jebeleanu — oferită în primă audiție mondială de corul Madrigal al lui Marin Constantin —, amîndoi De Sica vegheați cu tandrețe maternă și cu discreție de Maria Mercader, actrița spaniolă care apăruse pentru prima oară într-un film al viitorului ei soț în 1942: Un garibaldino al convento.

Trei zile a stat ilustrul cineast italian la București și au fost trei zile de neîntreruptă voie bună, în ciuda emoțiilor: ca unui dorobanț, garibaldin tocmai, lui Vittorio De Sica îi crescuseră parcă pene la picior și pene-n frunte, maestrul neorealismului se afla într-o continuă stare de bucurie și așa l-am cunoscut la prînzul dat în cinstea lui și a Mariei Mercader de Mircea Sântimbreanu, pe vremea aceea director general al cinematografiei. Evident, o asemenea condiție sufletească se datora ocaziei de afirmare/consacrare internațională creată lui Manuel, sub semnul căreia septuagenarul cu părul candid și-a dat pe față întreaga, fierbintea tinerețe lăuntrică: vervă, brio, neobișnuită plăcere de a comunica, totală disponibilitate și ofertă de sine. Dar, atenție, o vervă, un brio, o disponibilitate comunicativă ale unui actor, ale unui om de scenă, de platou cinematografic, de spectacol absolut. Adică ale unui actor care știe să-i amuze și că-i amuză pe semeni, și încă ale unui meșter din seminția aparent declamatoriei în fond, a generoasei tradiții de teatru napoletan. Cu o spontaneitate studiată, elaborată, cum ar fi spus Călinescu, « instinctul » fiind mereu controlat și călăuzit de rațiune, ba chiar de un calcul prealabil al acesteia, și marea mîndrie, mărturisită, a lui De Sica era aceea de a fi fost ales de « Berliner Ensemble », dintre atîția actori faimoși din Europa, drept model pentru corecta aplicare a binecunoscutului Verfremdungseffekt brechtian, care, într-adevăr, înseamnă mai puțin o despicare, o dedublare a interpretării actoricești, o « înstrăinare » de stările emotive, și mai mult completa dominare și controlare în însuși momentul expansiunii acestora. S-a vorbit, la masa aceea, despre o sumedenie de lucruri (s-a « bîrfit » chiar, cu grație, s-a alcătuit, de pildă, un clasa-

https://biblioteca-digitala.ro

ment al zgîrciţilor, al avarilor din cinematograful italian, cu Anna Magnani şi Alberto Sordi în frunte; sau, în altă ordine de idei, De Sica ne-a explicat propria versiune a « diferendului » cu Giorgio Bassani pe tema ecranizării Grădinilor Finzi-Contini); *dar miezul discuţiilor, şi nu doar dintr-o elementară politeţe a gazdelor, a rămas opera lui De Sica, a autorului de capodopere neorealiste. Dintre acestea, ţin minte că De Sica regreta că n-a pătruns, pînă la publicul nostru, cea mai dragă lui,* L'oro di Napoli *(Aurul Neapolului, 1954), după o carte a lui Giuseppe Marotta, cu Sofia Loren, Eduardo De Filippo, Paolo Stoppa, Totò, Silvana Mangano şi, bineînţeles, cu Vittorio De Sica însuşi.*

Tot la prînzul cu De Sica şi Maria Mercader (Manuel lipsea, fiind ocupat cu repetiţiile) s-a născut ideea unei vizite la Institutul de Artă Teatrală şi Cinematografică, a unui « colocviu » cu o clasă de regie, ceea ce s-a şi întîmplat a doua zi dimineaţa. Ajunşi la punctul acesta, scenariul evocării sejurului lui De Sica la Bucureşti se pretează la o împărţire în două a acţiunii, la ceea ce se cheamă un montaj paralel. Fiindcă, în timp ce mă duceam să-l iau pe maestru de la hotel, şi-apoi, în timp ce ne îndreptam împreună spre Institut, acolo, într-o aulă de regie tocmai, avea loc următoarea secvenţă, povestită în Galaxia burlacilor *(Cartea Românească, 1980) de Dumitru Dinulescu, pe atunci student (repetent, cum îi plăcea să se laude) în anul I Regie film, cursuri postuniversitare: « Şi ne preda în ziua aceea frumoasă de iarnă, cînd afară ningea probabil cu fulgi mari şi desigur pufoşi, profesorul de la disciplina ‚Măestria regizorului de film şi televiziune', G.V. (. . .) Tocmai cînd profesorul era mai antrenat în expunerea sa, intră în clasa noastră un băiat de la producţie, cu un aer umil. — Ce doreşti ? îl întreabă profesorul. — Păi . . . m-a trimis de la Decanat să vă spun că vă roagă să terminaţi ora cu 10 minute mai devreme fiindcă aici va avea loc întîlnirea cu Vittorio De Sica. Atît i-a trebuit lui G.V. S-a ridicat pe vîrfuri, avea nişte pantofi negri, bine lustruiţi, şi cu o demnitate vibrantă a strigat: — Du-te, te rog, şi spune-i lui De Sica că aici predă G.V. ! (. . .) Ha . . . a făcut profesorul, ce crede dumnealui ? (. . .) Totuşi cu 10 minute mai devreme a părăsit clasa. Nu peste mult timp a apărut Vittorio De Sica, splendid ducîndu-şi cei 70 de ani ai săi, cu fiul lui, cu un specialist în limba italiană, cu G.V. şi cu alt regizor . . . »*

Două precizări: fiul lui De Sica nu se afla acolo, iar specialist în limba italiană eram eu (şi aveam să-l reîntîlnesc şi să-l cunosc pe Dumitru Dinulescu, trecut în sfîrşit în anul II, la un curs de « dramaturgie »). Ceea ce a urmat a fost o încîntare. Regizorul-prozator de astăzi, preocupat mai curînd de portretul dascălului său de măestrie, se arată prea frugal în relatarea dialogului purtat între De Sica şi tinerii săi « colegi » români: « Răspundea cu răbdare, cu plăcere, explica ce înseamnă, după părerea lui, filmul, care sunt regizorii interesanţi la ora actuală şi aşa mai departe (. . .) . . . discuta foarte atent întrebările studenţilor şi se bucura de fiecare idee sau părere » — notează rezumativ Dinulescu, dar întîlnirea a fost mult mai bogată în gînduri şi culori afective, plină de farmecul unic ce aparţinea, « în exclusivitate », oaspetelui. Mai mult: De Sica şi-a « pre-construit » cu abilitate şi fineţe expozeul, aparent spontan,

https://biblioteca-digitala.ro

înşirîndu-şi cu dezinvoltă franchețe « defectele », cusururile sale, de regizor fireşte ajungînd pînă la vreo şase-şapte, fundamentale (le-am recapitulat curînd după aceea într-un articol intitulat, anume, Sublimele defecte ale lui Vittorio De Sica, *toate, evident, componente dialectice — şi polemice — ale unei artisticități şi sensibilități umane de excepție).*

Totuşi, chiar aşa grăbit cum l-a înfățişat pe De Sica, dincolo de « splendoarea » formei fizice, Dinulescu nu a lăsat să-i scape o notă caracteristică, dominantă: bucuria, în speță bucuria de a sta de vorbă cu semenii şi mai ales cu cei care urmau să practice dificila profesiune de regizor cinematografic. Dar această stare, de bucurie, de continuă şi deplină seninătate, a fost trăită de Vittorio De Sica pe toată întinderea de timp a scurtului său popas bucureştean. Şi cred, acum, cînd s-au împlinit zece ani de la dispariția ilustrului artist, că această trecere a sa prin România a însemnat — într-o existență foarte frămîntată — un interval de satisfacție interioară, de voioşie neumbrită de tăciunele vreunei griji.

Astfel, devine inutil şi de prisos să ne întrebăm — aşa cum o facem de obicei în fața musafirilor din străinătate — ce, cît şi pe cine a mai cunoscut şi înțeles din şi în România, Vittorio De Sica, de îndată ce avem certitudinea că, în ultimii săi ani de viață, acest mare cineast, chemat la noi de un eveniment inedit — înăuntrul căruia se armonizau persoana privată şi cea publică — a petrecut aici *clipe de intensă pace şi seninătate, de fericire poate, oferind celor care i-au stat în preajmă privilegiul (dar şi dezlegarea, în ziua plecării) de a depune mărturie fermă asupra unei asemenea dispoziții morale rare, dacă nu unice.*

ANDREI PLEŞU

ÉTIENNE SOURIAU şi bătrînețea modernilor

Întîia oară, am auzit vorbindu-se cu insistență despre Étienne Souriau la cursurile lui Ion Frunzetti. El cel dintîi ne-a recomandat L'avenir de l'esthétique *ca pe un însemnat reper teoretic al veacului, cerîndu-ne să-i dedicăm un întreg seminar, pentru a afla în ce măsură o asemenea carte poate deveni un îndreptar metodic pentru studiul istoriei artei. Apărută în 1929, cartea lui Souriau avea o superbă şi profetică temeritate. Ea încerca să pozitiveze estetica tradițională, trecînd-o din sfera diafană a filosofiei artei şi a frumosului în aceea a unei riguroase* ştiinţe a formelor. *Autorul vorbea, fără sentimentalism, despre noile raporturi dintre artă şi industrie şi uza de un concept al formei purificat de solemnitatea formalismelor estetice ale veacului XIX. Estetica trebuia,*

https://biblioteca-digitala.ro

în viziunea lui, să-şi găsească autonomia la egală distanţă de abstracţiunea filosofică şi de decorativismul contingent al istoriografiei de artă. Cu o asemenea orientare, discursul lui Souriau impresionează şi azi prin vervă fenomenologică şi printr-o dezinhibată vioiciune, comparabilă cu a marilor revoluţii stilistice din primul pătrar al secolului nostru.

L'avenir de l'esthétique *aparţinea net unui viguros spirit modern, fără prejudecăţi academice, de o echilibrată necuminţenie. Or, patruzeci şi trei de ani după apariţia acestei cărţi, esteticianul francez apărea pe neaşteptate la Bucureşti, ca invitat de onoare la al VII-lea Congres Internaţional de Estetică. A fost un dublu şoc pentru tînărul care eram pe-atunci: mai întîi şocul — previzibil — de a întîlni un autor notoriu în carne şi oase, şi apoi şocul de a percepe nemijlocit* senectutea modernităţii. *Souriau era o impozantă statuie albă, un bătrîn al cetăţii filosofice europene, care ne reamintea, prin simpla lui prezenţă, că marile nebunii ale epocii noastre, frondele ei abrupte, curajul ei demistificator aparţin respectabilei generaţii a bunicilor şi străbunicilor noştri, că, în definitiv, avangarda e un fenomen « belle époque », e juvenilitatea unei gerontocraţii. Iată o împrejurare pe care filistinul de azi o uită ades: printr-un trist reflex al ignoranţei istorice, el cuplează « scandalul » modernităţii cu dezordinea puberă a « tineretului », a ultimei generaţii. El nu realizează că opacitatea sa la noutăţile veacului, înainte de a fi o formă de anchiloză mentală, e o lipsă de respect pentru o sumedenie de oameni în vîrstă. A înţelege, azi, modernitatea, e a respecta cîţiva bătrîni . . . Bătrînul Kandinsky, bătrînul Picasso, bătrînul Dali . . . Sau bătrînul Souriau. L-am văzut, la 80 de ani cîţi avea în 1972, coborînd — în ultima zi a congresului de la Bucureşti — treptele Facultăţii de Drept. Sprijinit într-un baston masiv şi rudimentar, avea ceva muntos, stigmatul de tăcere albastră al oricărei înălţimi. Vorbise, într-una din secţiunile congresului, despre hazard şi creativitate. Permeabilitatea artistului contemporan la intervenţia purei întîmplări în alcătuirea « operei » sale era, pentru Souriau, expresia unei necesare corecţii: reducerea hipertrofiei renascentiste a Eului creator.* Il est bon — *conchidea Souriau* — que l'artiste ordonne son Moi à l'œuvre, plutôt que d'ordonner l'œuvre à son Moi. *Era un mod de a consemna subtila* umilitate *pe care o are, uneori, modernitatea, superficial clasată, îndeobşte, la rubrica unei inconsistente aroganţe. Aceeaşi vînjoasă umilitate învăluia silueta bătrînului gînditor, în toamna lui 1972, pe cînd cobora, fără grabă, treptele Facultăţii de Drept, pentru a se pierde în policromia străzii bucureştene. Între timp, Etienne Souriau a murit. Pentru mine, vestea e improbabilă. Îmi spun mereu, dacă la atîta amar de vreme după* L'avenir de l'esthétique, *Souriau trăia încă — şi trăia activ — el a ieşit definitiv din regia obştescului sfîrşit. S-ar cuveni, mai curînd, să credem — cum zic basmele despre cîte un erou al lor — că « dacă n-o fi murit, mai trăieşte încă şi astăzi » în mijlocul urmaşilor săi.*

https://biblioteca-digitala.ro

RĂZVAN THEODORESCU

LOUIS HAUTECOEUR

Anul acesta ar fi fost centenar. Dispărut la 89 de ani, în 1973, lăsa în urmă-i un şir impresionant de cărţi şi o viaţă pilduitoare de savant european ce s-a aflat mai bine de şase decenii în slujba artelor de pretutindeni: fusese, încă foarte tînăr, profesor la Institutul Francez din Petersburgul prerevoluţionar, apoi director al Artelor Frumoase din Egipt şi Conservator al muzeelor din Geneva. În ţara sa, pe care a ilustrat-o într-un spirit cartezian şi pozitivist de « belle époque », numele lui Louis Hautecœur, membru al Institutului Franţei, a fost legat ani în şir de Şcoala Naţională de Arte Frumoase, de Luvru, de Muzeul Luxembourg.

. . .În primăvara lui 1966 acest Nestor al istoricilor artei sosea la Bucureşti ca invitat al Academiei Române, dar mai ales ca oaspete al prietenului său de o viaţă, profesorul George Oprescu. Era, această vizită, un eveniment aşteptat de toţi specialiştii români, istorici, critici, oameni de muzeu pentru care Louis Hautecœur — autorul monumentalei « Histoire de l'architecture classique en France », al cărţii fundamentale despre Roma neoclasicismului, al monografiei pictorului David, al mult cititei şi citatei « Littérature et peinture en France du XVIIe *au XX*[e] *siècle », al rarisimului volum « Mystique et architecture », cărturarul de atitudine şi administratorul de excepţie aflat printre cei ce au refuzat emisarilor lui Gœring predarea unor capodopere ale patrimoniului francez spre a sta apoi, netulburat şi demn, înaintea şuvoiului tulbure al suspiciunilor postbelice ce i-au impus chiar o efemeră şi dureroasă expatriere — era demult un clasic printre contemporani.*

Bunăvoinţa pe care mi-o arăta academicianul Oprescu, probabil şi dramul de încredere pe care i-l voi fi inspirat — eram, pe atunci, cel mai tînăr cercetător al Institutului de Istoria Artei — l-au făcut să-mi încredinţeze sarcina de a-i fi lui Hautecœur ghid, întovărăşitor zilnic, organizator de program chiar.

Mărturisesc că eram puţin intimidat în dimineaţa cînd, în hall-ul de la Athénée Palace, aşteptam clipa întîlnirii cu savantul octogenar atît de ilustru pe care încercam să mi-l imaginez aievea. Şi, cum se întîmplă uneori, imaginaţia nu trădase prea mult realitatea. Bătrînul cu silueta sveltă ce se apropia cu paşi de o graţie aproape dansantă — am aflat mai tîrziu abea că rănile din timpul primului război îi impuneau anume mişcări, ca şi portul nefiresc de drept ce surprindeau în prima clipă — purta chiar chipul pe care încercasem să i-l dau, aşteptîndu-l. Era — dacă aşa ceva există — întruchiparea unei eleganţe cărturăreşti veche de secole. Nu ştiam pe atunci că descindea dintr-un neam de artişti şi de librari, că unul dintre străbunii direcţi i-a fost François Nicolas Martinet, « graveur du cabinet du roi » sub Ludovic al XV-lea, ilustrator al lui Rousseau,

https://biblioteca-digitala.ro

al lui Voltaire, al lui Buffon, iar altul dintre strămoşi acel Herménégilde Hautecœur care editase litografiile lui Daumier.

Totul era însă, de la bun început, cald, simplu, direct în acest om atît de învăţat, totul era cordial, de la vorba cumpănită, la ochii de o limpezime puţin obişnuită. Totul era politeţe şi măsură.

Din primele ceasuri i-am bănuit o afecţiune pentru România, pentru o Românie unde făcea ultima sa călătorie dincolo de hotarele Franţei — mi-a repetat-o mai tîrziu — şi pe care, prin Iorga, prin doctorul Cantacuzino, prin Marhta Bibescu, prin Oprescu, o cunoştea demult şi o evocase adesea.

Louis Hautecoeur (la dreapta)

În conferinţele ţinute înaintea unui public numeros, la Academie, la Uniunea Artiştilor Plastici, la Uniunea Arhitecţilor; în lungile vizite prin muzeele Bucureştiului unde « connaisseur »-ul din el răsărea la tot pasul — ţin minte uimirea lui Maxy şi a colaboratorilor săi, în sălile Palatului, cînd invitatul nostru rechema din memorie date, nume, pînze, celebre sau uitate, invocate pentru cutare sau cutare atribuire —, în plimbare la Mogoşoaia — unde mă simţeam aproape pierdut atunci cînd Hautecœur şi Profesorul încercau să-şi amintească începuturile unei amiciţii ce avea vîrsta secolului — sau în aceea de la Curtea de Argeş — unde cutare detaliu ornamental islamizant îl ducea

https://biblioteca-digitala.ro

cu gîndul la propriile cercetări de la Cairo —, pretutindeni, savantul francez a fost egal cu sine însăși, amabil, neobosit, bine dispus. Abia peste doi ani, la Paris, doamna Hautecœur — plină de distincție și de umor, conservatoare-șefă a Bibliotecii Mazarine — mi-a mărturisit ce efort imens fusese pentru soțul ei, la 82 de ani, această vizită românească pe care voise, cu tot prețul, să o facă. Au urmat scrisori, au urmat pachete cu cărți, încurajări, sfaturi. Și a urmat, mai ales, extraordinara solicitudine arătată tînărului bursier al Academiei ce mă aflam, într-un Paris traversat de angoasele faimosului « mai '68 » contestatar și revoltat. . .

În apartamentul său din Palatul Institutului Franței, la 25, Quai de Conti — funcția de secretar al Academiei de Arte Frumoase îi conferea și dreptul de a sta în armonioasa casă pe care Le Vau o hărăzise cărților adunate de Cardinalul Mazarin pentru Colegiul celor Patru Națiuni (și cît de bine potrivise hazardul reședința celui mai mare specialist în arhitectură franceză clasică într-un chiar dintre cele mai notabile exemplare ale acestei arhitecturi !) — am fost de zeci de ori invitatul soților Hautecœur. România, relațiile franco-române, destinul latinității culturale erau, pe rînd, subiecte predilecte ale conversațiilor noastre ce zăboveau atît cît o îngăduia programul unui om în vîrstă și mereu ocupat.

Au urmat alte scrisori, alte cărți, au urmat nu puținele recenzii pe care Hautecœur le-a făcut studiilor românești, în celebra « Gazette des Beaux-Arts » sau — mărturie a prieteniei sale și a prețuirii sincere pentru activitatea colegilor români — propunerea de el inițiată, prin 1970 cred, de acordare a unuia dintre premiile Institutului Franței celor cîțiva cercetători din București ce publicaseră tocmai unul dintre volumele « Istoriei artelor plastice din România ».

L-am revăzut de cîteva ori încă în scurtele călătorii pariziene ce începeau, ca într-un ritual, cu o vizită la Hautecœur. Moartea profesorului Oprescu îl îndurerase profund — era un coleg de generație și de breaslă ce-i amintea, pe deasupra, și începuturile îndepărtate ale carierei —, voia să știe însă cîte ceva despre fiecare dintre elevii acestuia, despre fiecare dintre românii pe care îi cunoscuse în ultimul timp și îi urmărise de departe.

Pe la mijlocul anului 1973 mi-a trimis cele două volume din « L'artiste et son œuvre », pagini ale unui amurg de biografie prea plină de călătorii și reflecții printre opere și monumente de artă. « C'est le travail du vieil âge », așa își încheia Hautecœur — cu cuvintele lui Poussin — prefața la această ultimă carte a sa. Cîteva luni mai tîrziu i se încheia viața.

Nu demult, vizitînd-o pe doamna Hautecœur în apartamentul ce păstra încă pecetea marelui și dispărutului meu — îndrăznesc să scriu — prieten, mi-a fost dat să aflu că într-una dintre ultimele lor conversații o amintire nostalgică îi încălzise sufletul. Era amintirea călătoriei în România.

https://biblioteca-digitala.ro

EMIL CONDURACHI

V. GORDON CHILDE

Peste cîteva luni se vor împlini 30 de ani de la ultima vizită a lui Vere Gordon Childe (1892—1957) în România. L-am întîmpinat, cu tot respectul cuvenit unui mare învățat, la Institutul de Arheologie al Academiei, împreună cu unii dintre foștii colaboratori ai marelui nostru arheolog Vasile Pârvan, cu care nu o dată se întîlnise, atît la noi în țară, cît și la Roma, la Accademia di Romania. *Venea să vadă din nou — nimeni atunci nu bănuia că era pentru ultima dată — documentele de care se folosise atunci cînd, îndată după primul război mondial, atenția acestui mare arheolog, fost ani de zile profesor la Universitatea din Edinburgh, se îndreptase tot mai stăruitor asupra numeroaselor descoperiri arheologice din România, rezultate neobișnuit de bogate obținute într-un răstimp foarte scurt, datorită energiei lui Vasile Pârvan și devotamentului colaboratorilor săi, de la publicarea primelor două numere din revista* Dacia *și din « Anuarul Școlii Române din Roma », apărute din inițiativa marelui învățat român.*

Unii dintre colegii mei își mai aduc aminte de discuțiile foarte vii, purtate atunci nu numai asupra valorii noilor descoperiri făcute de arheologii români, publicate sau gata de publicare, cît și asupra unui vast program de cercetări elaborat de Pârvan ce era atunci pe punctul de a încheia marea operă a vieții sale, Getica.

Cei doi savanți își dădeau însă seama că sintezele lor, închinate civilizațiillor carpato-balcanie — Getica, *ce avea să apară în 1927, și* Dunărea în preistorie, *pe care V. Gordon Childe o va publica în 1929, — nu constituiau decît un început. Și mai ales, o nouă încercare de a integra într-un tot organic miile de documente arheologice, insuficient interpretate pînă la ei. Spre deosebire de alți învățați, ale căror opere precedaseră cele două sinteze amintite mai sus, atît Pârvan, cît și Childe nu voiau să prezinte doar monumente arheologice, ci să scrie, pe baza lor, istoria străveche a acestei regiuni în cadrul general al istoriei antichității. Erau amîndoi conștienți de faptul că, pentru a înțelege cu adevărat originile și sensul devenirii istorice a culturilor străvechi, din sud-estul și centrul Europei, era necesar ca arheologul să nu uite niciodată că, în ultimă analiză, el este și nu poate fi altceva decît un istoric.*

Un istoric care dispune de un număr uriaș de documente a căror evoluție în timp și în spațiu ne poate ajuta să răspundem la întrebări care țin în egală măsură de cunoașterea metodelor tehnice de făurire a lor și de « relațiile » între diferitele culturi, descoperite uneori la foarte mari distanțe unele de altele. Așa cum foarte limpede explica V. Gordon Childe în prefața lucrării sale amintite mai sus, arheologii acordaseră pînă atunci o anumită prioritate fie Orientului Apropiat, fie zonei mediteraneene și occidentale a Europei. Lipsea însă legătura, the missing link, *între Orient și restul Europei. Meritul cel mare al sintezei* Dunărea în preistorie *stă nu numai în analiza foarte*

https://biblioteca-digitala.ro

riguroasă a documentelor cunoscute pînă atunci, ci și în dovada adusă că valea Dunării constituia acea punte de legătură care făcea posibilă înțelegerea genezei și evoluției străvechilor civilizații europene de la epoca paleolitică pînă la sfîrșitul epocii preistorice.

Dealtminteri, două lucrări ale lui V. Gordon Childe, apărute în 1925 — The Dawn of European Civilization — și, în 1928 — The Most Ancient East — constituiau cei doi pilaștri pe care va clădi arheologul englez marea sa sinteză consacrată Dunării. În fiecare dintre lucrări se văd clar expuse liniile directoare ale gîndirii sale istorice, precum și încrederea pe care o acorda el capacității documentelor arheologice de a deschide, pentru cine știe să le citească, calea adevăratei înțelegeri a fenomenului istoric.

Dealtminteri, aceasta a fost și tema cea mai importantă a discuțiilor noastre din primăvara anului 1955. Adăugase pînă atunci, celor deja menționate, două alte lucrări destinate atît specialiștilor, cît și publicului larg de cititori — lucrări de a căror versiune românească m-am îngrijit eu însumi cîțiva ani mai tîrziu. Titlurile ambelor cărți, în aparență simple — Man makes himself (1936) și What happened in History[1] (1941) — ascundeau, de fapt, o concepție de mare profunzime, dovedind o adîncă cunoaștere a materialismului istoric și a metodei dialectice. O spune de altminteri însuși autorul, subliniind faptul că meritele sale nu au constat în săpături de mare amploare sau în descoperiri noi și senzaționale, ci, mai ales, în căutarea unor metode noi de interpretare și prezentare, pe măsură ce descoperirile arheologice le impuneau. Ne aflam pentru prima oară în fața unor splendide lucrări, ce se adresau atît specialiștilor cît și marelui public în care fiecare cuvînt avea în spate un document sau o dovadă precisă.

O astfel de analiză, care ținea în egală măsură de arheologie ca disciplină, cu metodele sale proprii de investigație cît și de locul ocupat de cercetarea arheologică integrată cercetării istorice de ansamblu, îl dusese pe acest mare învățat la o concluzie care merită a fi relevată în proprii săi termeni: « Arheologia a revoluționat studiul istoriei. Ea a extins orizontul acesteia aproape în aceeași măsură în care telescopul a extins viziunea astronomică a spațiului; i-a lărgit perspectiva în trecut, așa cum microscopul a relevat biologiei că, sub înfățișarea marilor organisme, se ascunde viața celulelor infinitesimale. În fine, arheologia a modificat studiul istoriei în aceeași măsură în care radioactivitatea a modificat pe cel al chimiei » (Progress in Archaeology, Londra 1945, p. 2)

Viziunea evoluției istorice a umanității, precizată și lărgită în lumina acestor forme de cercetare, i-a permis lui Childe să releve interdependența diferiților factori care au determinat, într-un sens sau în altul evoluția societății omenești din cele mai vechi și îndepărtate timpuri, în care și istoricul culturii poate regăsi tainicele sale obîrșii, pe care le ascunde în adîncurile sale, ca într-o uriașă arhivă, pămîntul.

Ultima sa mare lucrare, realizată puțin înainte de neașteptata sa dispariție și consacrată « Revoluției neolitice », se remarcă deasemenea prin atenția deosebită pe care autorul o acordă genezei acestei mari și importante etape din istoria întregii omeniri, în timpul căreia oamenii de la simpli predatori, vor deveni producătorii bunurilor lor de subsistență. Pămîntul — acest mare laborator al omului de totdeauna și de pretutindeni — trebuie să fie lucrat pentru a procura resursele vieții umane. Asistăm, spunea Childe, mai ales începînd din mileniul VII î.e.n. la o adevărată revoluționare a tehnicii de făurire a uneltelor proprii acestei perioade, asistăm la o enormă creștere demografică, ilustrată de tot mai marea frecvență a așezărilor neolitice, decurgînd, toate, din schimbarea fundamentală a raportului între om și natură. Marile mișcări de triburi, luptele pentru noi pămînturi, repede istovite, au impus oamenilor acestor vremuri metode

[1] Ambele lucrări au apărut în limba română la Editura științifică, în colecția « Pagini de istorie universală » (în 1966—1967 sub următoarele titluri: 1) *Făurirea civilizației* (Man makes himself) și 2) *Dela preistorie la istorie* (What happened in history).

https://biblioteca-digitala.ro

noi în a-și apăra mijloacele de subsistență astfel cîștigate. Fortificațiile neolitice, cu șanțurile lor de apărare, uneori chiar cu ziduri de piatră, reflectă atari fenomene.

Pe aceeași cale, și cu aceeași exigență în folosirea documentelor arheologice, analizează Childe prima mare revoluție « industrială », consecință a inovațiilor în tehnologia metalelor și în primul rînd a bronzului. Această mutație a deschis în Orientul Apropiat, ca și în depărtata Chină, calea unor realizări tehnice excepționale; acest fapt i-a permis lui Childe să afirme: « Mileniul al IV-î.e.n. a fost, fără îndoială, mai rodnic în descoperiri decît oricare altă epocă dinaintea Renașterii. El a provocat ceea ce eu numesc 'revoluția urbană', care începe la sfîrșitul preistoriei, pentru a atinge punctul său culminant în zorile istoriei. »

Cît de actuală este această problemă, cît de numeroase sînt implicațiile concluziei la care ajunge învățatul englez, o dovedește însuși faptul că una din principalele teme ale celui de al XVI-lea congres internațional de științe istorice, ce va avea loc în august 1985 la Stuttgart, este intitulată Orașul antic și geneza civilizațiilor urbane. *Opera lui Childe, căreia i s-a adăugat în ultimii 30 de ani noi, numeroase și variate alte descoperiri arheologice, ne va fi de un folos extraordinar, chiar dacă unele dintre concluziile sale, cu privire la evoluția civilizațiilor preistorice sau antice, evoluție ce lasă uneori impresia unei dezvoltări rectilinii au impus, de atunci și pînă astăzi, o seamă de corectări, ce constituie de fapt noi probleme. Opera sa monumentală, în care erudiția, niciodată seacă sau obositoare, se împletește cu cea mai convingătoare expunere, ne va fi odată mai mult de un folos extraordinar. Voi avea fără îndoială prilejul, ca raportor al acestei teme, să subliniez așa cum se cuvine contribuția remarcabilă adusă de V. Gordon Childe la precizarea rolului celor mai mari orașe la geneza civilizațiilor antice, a căror pecete poate fi uneori întrevăzută chiar și în zilele noastre.*

ZOE PETRE

Cultură și ethos
RANUCCIO BIANCHI BANDINELLI

În primele zile ale lui septembrie 1968, avea loc la Mamaia un colocviu internațional consacrat Surselor arheologice ale civilizației europene. *Organizat de Asociația Internațională de Studii Sud-Est Europene sub egida UNESCO, colocviul acesta reprezenta un eveniment științific de o remarcabilă amploare și prin problematica sa fundamentală, și prin faptul că reunea în jurul ei savanți care ilustrează în cel mai înalt grad istoria și arheologia europeană și mondială a anilor postbelici: Pierre Demargue și Pierre Devambez din Franța, Denis van Berchem din Elveția, Sir Ronald Syme și John Ward-Perkins din Anglia, M. Garasonin din Jugoslavia, D. Adameșteanu, Luigi Bernabò Brea, R. Bianchi-Bandinelli, M. Pallotino din Italia — alături de alți specialiști de frunte din Germania și Bulgaria, din Spania și Suedia, de învățați români — Ion Nestor, Richard Bordenache, Hadrian Daicoviciu, pentru a nu-i aminti decît pe cei trecuți în amintire. Prezența laolaltă în țara noastră a atîtor eminenți specialiști era și în sine neobișnuită; timpul anume în care a avut însă loc acest colocviu era și el*

https://biblioteca-digitala.ro

neobişnuit. Să poţi urmări, în zilele acelea complicate ale sfîrşitului verii lui '68, cînd fascicole multiple ale tensiunii esenţiale ajunseseră la incandescenţă, cînd uriaşa presiune a prezentului asupra oricărei scrutări a trecutului devenise brusc palpabilă; să poţi urmări, în acele zile, efortul comun al acestor oameni, infinita erudiţie şi infinita responsabilitate cu care instituiau dialogul surselor civilizaţiei cu civilizaţia contemporană era, într-adevăr, un eveniment. Împrejurările confereau un sens mai adinc şi mai aparte acestei dezbateri în istoria « Republicii literelor » — şi în istoria personală a celor care au avut prilejul de a-i fi martori.

Este ceea ce îmi dă, dealtminteri, îndrăzneala de a transcrie aici cîteva gînduri de atunci şi de-acum. Căci, dacă legitimitatea memorialisticii publice mi se pare îndoielnică îndeobşte (pe cea privată şi colocvială am practicat-o mereu fără rezerve — pare-se chiar în exces), trebuie totuşi să recunosc că există conjuncţii aparte de împrejurări, gînduri şi oameni în care întîmplarea capătă pentru o clipă adîncime. O adîncime ţinînd deopotrivă de linie şi de culoare, de trecător şi de peren — şi despre care, de vreme ce ne-a fost dat să-i fim martori, se cuvine să şi depunem mărturie. Fiinţe — cum atît de precis s-a scris — « făcute şi din semne, şi din timp », sîntem cumva

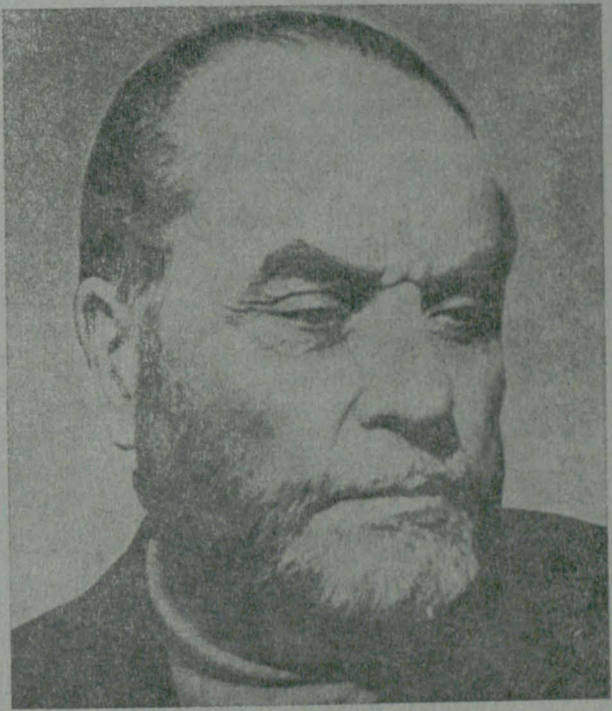

https://biblioteca-digitala.ro

datori să ne și restituim uneori, să nu lăsăm să-și piardă prea grabnic substanța în abstract ceasul Kairos, *prielnic și efemer, în care se întîlnesc semne și timp.*

Am fost atunci martorii privilegiați ai întîlnirii între știința antichității și multiplele forme ale prezentului, atît de aprig prezent în vremea la care mă gîndesc. O vreme în care drama istoriei în act capătă un relief aparte în România, a cărei — recentă atunci și remarcabilă — deschidere către problemele oikoumenei erau bine cunoscute oaspeților noștri, și față de care s-au dovedit extrem de sensibili. În mod deosebit, era un privilegiu acela de a o afla de la Ranuccio Bianchi-Bandinelli și de a discuta în acele zile cu el relația între istorie și actualitate. Într-adevăr, dintre savanții reuniți atunci, și care trecuseră cu toții prin experiențele traumatizante și radicalizante ale războiului și ale anilor post-belici, niciunul nu mai putea, nu mai voia să se refugieze în arheologie; niciunul nu se mai raporta la neoliticul tîrziu sau la arta galo-romană în felul în care se raporta cîndva domnul Bergeret la al său Vergilius nauticus. *Dar Bianchi Bandinelli nu era doar atît. Era un om profund și explicit angajat politic: o mare personalitate antifascistă, membru de frunte al Partidului Comunist Italian, director al Institutului Gramsci, « il conte rosso », nobilul sienez era un mare senior al științei și un cunoscut militant.*

Juxtapunerea riscă, dealtminteri, să diminueze: între analiza strălucit întreprinsă de istoricul de artă, curajul actelor și poziției sale politice și generozitatea atitudinilor și comportamentelor sale se instituia mereu, din nou în fiece clipă, un continuum *dinamic, o comunicare alertă și activă, dînd operei căldură și gestului — sens, și conferind întregului o extraordinară autenticitate. Într-o lume extrem de savantă și superior inteligentă, Bianchi-Bandinelli domina prin simbioza incandescentă între idee și* ethos *prin nobilul aliaj între gîndul lucid și zîmbitoarea, austeră voluptate a formei, prin adînca armonie a unei personalități superior coerente.*

Avusesem revelația acestei extraordinare clase intelectuale ascultîndu-l în 1963, la Congresul internațional de Arheologie Clasică de la Paris, cînd a vorbit despre « nașterea și descompunerea Koinè *artistice elenistico-romane ». Conferința lui a fost un eveniment — într-un congres de o ținută extrem de elevată și de o remarcabilă adîncime a dezbaterilor. A fost un eveniment, pentru că totul căpăta dintr-odată sens: evoluția și involuția limbajului artistic greco-roman deveneau inteligibile, se inserau într-un proces, mereu în act, menit să cucerească universul formelor, își revelau isomorfismul fundamental cu istoria universală. Demiurgic, o lume se instaura prin însuși faptul că ordinea ei devenea cognoscibilă. Dincolo de extraordinarul spectacol de idei, de limpezimea decantată și elegantă a unei expresii esențiale, o vastă arhitectură și mari linii de forță uneau trecutul și prezentul într-o sărbătorească, triumfătoare raționalitate.*

Am avut atunci intuiția pe care mi-au confirmat-o și lecturile ulterioare și privilegiul de a-l reîntîlni de cîteva ori pe Bianchi-Bandinelli — la București și Mamaia, apoi la Roma — că forța aceasta neobișnuită, tensiunea și dinamica unui discurs deopotrivă conceptual și extrem de concret, capacitatea de construcție amplă și riguroasă, nu țineau doar de înzestrările savantului, și nici măcar numai de faptul că acestea

https://biblioteca-digitala.ro

erau ordonate de o viziune teoretică — estetică și istorică — de o severă luciditate; în subtext, profunda angajare fără rezerve a omului, generoasa și exigenta lui experiență, integritatea și integralitatea unei atitudini responsabile, confereau discursului savant armonice de o profunzime neobișnuită și făceau, din ceea ce ar fi putut rămîne un joc al spiritului, un demers grav și esențial.

Iată, dealtminteri, cum încheia Ranuccio Bianchi-Bandinelli conferința sa despre universul artistic elenistico-roman: « Am convingerea că arheologii nu greșesc dacă privesc cîteodată la lumea care-i înconjoară, căci, pentru a descoperi căile complicate și întortocheate ale istoriei, adesea prezentul ne poate ajuta să înțelegem trecutul, tot așa cum trecutul trebuie să fie considerat în stricta sa relație cu prezentul care e chiar propria noastră istorie, dacă vrem ca investigarea lui să nu rămînă o distracție erudită, ci să fie întotdeauna operă culturală fecundă ».

N-a încetat, de-a lungul întregii sale cariere, să scruteze relația între trecut și prezent, să deslușească rostul și sensul istoriei artei antice în cultura și societatea contemporană. Neliniștea profundă a unui spirit riguros, cîntărind cu severitate legitimitatea propriului demers și funcția formativă și socială a cunoașterii pe care o propune, l-au obligat dintru început la atari interogații fundamentale. Dar ceea ce putea rămîne o confruntare abstractă și autonomă se deschide explicit către actual: căci Bianchi-Bandinelli trăise, împreună cu întreaga intelectualitate italiană, umilința și ridicolul unei dictaturi care pervertise trecutul într-un spectacol de butaforie belicoasă, care-și costumase agresivitatea în travesti roman și care degradase istoria, făcînd din ea o retorică viscerală, vacuă și infinit obositoare. În volumul său autobiografic, Dal diario di un borghese, *consemnînd experiența anilor întunecați ai « erei musoliniene », Bianchi-Bandinelli povestește, cu îndurerat, uneori crîncen umor, nenumărate împrejurări în care patrimoniul cultural al Italiei fusese sub ochii lui poluat de mascarada Ducelui. Această experiența conferă rezonanță și adîncime fiecărui rînd în care istoricul de artă încearcă să precizeze rolul studiilor clasice și al arheologiei în cultura contemporană, rezultantă a unei consecvente conjuncții între teoreză și acțiune.*

Din perspectiva unei riguroase reflecții estetice, Bianchi Bandinelli restituise procesul evolutiv al viziunii europene despre arta greacă, de la Winckelmann la generațiile inter și post-belice; dar această investigație nu s-a sfiit să demonstreze în ce măsură arheologia clasică nu a fost inocentă în raportul ei cu prezentul, afirmînd explicit că adevărata « trahison des clercs » a fost aceea prin care o parte a umanismului universitar s-a negat pe sine furnizînd materie discursului șovin sau exaltărilor paseiste ale dictatorilor, în vreme ce alții au abdicat ascunzîndu-se îndărătul iluziilor detașării. În numele raționaltății active și al unui umanism militant, Bianchi-Bandinelli răspundea la întrebarea asupra legitimității studiilor istorice în cultura contemporană: demers d'intelligenza dell'intelligenza umana, *formă privilegiată de istorism, adică de atitudine responsabilă în fața adevărului.*

În lecția de deschidere a cursului de istoria artei antice la Universitatea din Florența, în toamna anului 1944, Ranuccio Bianchi Bandinelli aducea omagiul său lui Benedetto Croce, de care, totuși, multe îl despărțeau, dar despre care spunea: « Unica lumină care, în acești ani, i-a încurajat și i-a îndrumat pe intelectualii italieni, și îndeosebi

https://biblioteca-digitala.ro

pe cei ce cultivă științele morale, nu a pornit de la Universitate: a fost cea a cuvîntului și a gîndului lui Benedetto Croce. Dacă n-am disperat, dacă nu ne-am păsăsit misiunea, i-o datorăm lui, și aceasta e o datorie pe care nu o putem uita »[1]. El însuși, care punea drept motto, al uneia din cărţile sale fraza lui Seneca . . . scis quae recta sit linea: quid tibi prodest, si quid in vita rectum sit ignoras?, s-a conformat mereu acestei exigențe de coerență interioară care dă exemplaritate și vieții și operei sale. Refuzînd cercetarea « ornamentală » şi spiritul antichizant care « îmbălsămează un trecut cu desăvîrşire mort », revendicînd o istorie lucidă a spiritului uman, care să ducă la înțelegerea substanței profunde a formelor artistice ale trecutului, « inserate ca un fenomen viu în propria noastră cultură »[2], Bianchi Bandinelli a practicat istoria artei antice ca pe o formă superioară de știință morală, plăsmuitoare de conștiință și fertilă în contemporaneitate.

Acestei exigențe esențiale i-a răspuns efortul său de o viață, consacrat regîndirii istoriei artei antice ca proces istoric, în termenii unei judecăți estetice traducînd fenomenul în concept și străduindu-se să-i afle sorgintea. Evoluția artei antice ca formă de expresie a unei viziuni anume asupra universului și raportarea acestei aventuri a logos-ului la istoria societății antice pentru a-i desluși determinările fundamentale a reprezentat modalitatea proprie lui Bianchi Bandinelli de a integra studiul creației artistice antice în gîndirea contemporană. Definirea relației între arta arhaică timpurie și arta clasică matură ca proces de constituire a autonomiei limbajului plastic; identificarea etapelor eliberării conștiinței artistice antice de « inexorabila unitate a imaginei sacre », parte integrantă a unui progres intelectual care ajunge să domine, liber, formele și spațiul[3]; contactul între « estetica de celebrare », a Orientului și logica interioară a formei plastice grecești[4]; latența, și apoi pervadența unei viziuni narative și ierarhice a reprezentării, manifestată în arta plebee dislocînd — în condițiile proprii ale crizei de structură a lumii antice — organicitatea universului artistic elenistico-roman[5] — aceste coordonate majore ale dezvoltării artei antice ca parte integrantă a unui proces de explorare a universului formelor — și, deopotrivă, a unei istorii globale ale culturii și societății antice, sînt mărturia unei construcţii integrale, și integratoare, în care domeniului particular de cercetare al istoricului de artă i se conferă un statut superior, epistemologic și formativ, fără a i se nega vreun moment nici substanța, nici culoarea specifică. Geometria vastelor construcţii nu sărăcește nici o clipă nuanța: o înnobilează. Curajului intelectual de a reanaliza, cu mijloacele teoretice ale esteticii și materialismului istoric un domeniu atît de consacrat al cercetării tradiționale, calitatea « gramsciană », am zice, a dezbaterii instituite în planul ideilor de Bianchi- Bandinelli, rămîne o cucerire esențială în progresul cunoașterii istorice a lumii și civilizației antice — și rămîne afină cu exemplara lui prezență în plan politic și uman.

De mai mulți ani, Ranuccio Bianchi-Bandinelli nu mai e printre noi; pasiunea sa lucidă, exigenta sa raportare la istorie și la prezent, la cultură și ethos, dăinuie în paginile pe care le-a scris, interzicîndu-ne orice abdicare.

---

[1] R. Bianchi-Bandinelli, *A che serve la storia dell'arte antica* (1944), in id., *Archeologia e Cultura*, Milano-Napoli 1961, p. 98—114; citatul la p. 101

[2] *Ibid*, p. 103

[3] R. Bianchi-Bandinelli, s.v. *Greca, Arte*, în *Enciclopedia dell'Arte Classica e Orientale* (R.B.B. a fost redactorul-şef al acestei monumentale lucrări); id., *Storicità dell'arte classica* (ed. 2-a), Bari 1972.

[4] id., *Naissance et dissolution de la « Koinè » artistique hellénistico-romaine*, în *Le Rayonnement des civilisations grecque et romaine sur les cultures périphériques*, Paris, 1965, p. 139 sqq.

[5] R.B.B. a consacrat mai multe studii acestei probleme sintetic expuse în *Arte plebea*, *Dialoghi di Archeologia*, 1, 1967, p. 7 sqq şi în intervenţia sa la Colocviul de la Mamaia din 1968 (*Il retaggio del Basso Impero*).

https://biblioteca-digitala.ro

MIHAI ŞORA

JEAN FOURASTIÉ

Nu-mi aduc aminte cu exactitate anul, trebuie să fi fost pe la sfîrşitul primăverii lui 1971, cînd am avut deosebita cinste — şi nu mai mica plăcere — de a-i însoţi, timp de o săptămînă şi mai bine, în peregrinările lor prin România (şi, fireşte, şi prin Bucureşti), pe economistul, sociologul, viitorologul şi — last, but not least — filosoful Jean Fourastié şi pe Doamna Fourastié. Nu e cazul desigur, să schiţez aici, pentru cititorul român, profilul intelectual al Profesorului Fourastié, bine cunoscut la noi din numeroasele sale lucrări (din păcate netraduse în româneşte, pentru a fi la îndemîna unui public mai larg). A fost chiar una din marile — şi plăcutele — sale surprize, de a vedea că la toate întîlnirile cu colegii români din discipline acoperind zona de investigaţii ce-i era proprie Domniei Sale, ideile i-au fost discutate în perfectă cunoştinţă de cauză. A fost de asemenea o plăcută surpriză pentru amîndoi să constate înrudirea, nu numai arhitectonică şi urbanistică, ci şi de climat uman, a cîtorva oraşe de provincie ale noastre cu oraşele de provincie ale Centrului şi Apusului Europei. Îmi aduc aminte ca de un moment privilegiat, sustras curgerii timpului, de o seară întreagă petrecută pe băncile din faţa muzeului Brukenthal — şi de soţii Fourastié încîntîndu-se de spectacolul fermecătoarei pieţete sibiene şi potenţîndu-şi unul altuia încîntarea prin comunicarea continuă a impresiilor de tot felul pe care forfota domoală a orăşenilor eliberaţi de grijile zilei ce tocmai trecuse, luminile ce se aprindeau una după alta la geamuri, înserarea care se lăsa pe nesimţite le trezeau într-înşii, aducîndu-le la lumină dintr-o memorie doldora de trecut.

Era de altfel cu totul surprinzător (şi, într-o anume măsură, aproape derutant) să vezi un viitorolog de o asemenea anvergură, obişnuit cu avalanşa de schimbări ale prezentului şi suputîndu-le cu îngrijorată pasiune pe cele, şi mai numeroase (şi, oricum, mult mai ponderoase), ale viitorului, cît de profund impresionat putea să fie de lentele sedimentări ale trecutului, edificat — precum stalagmitele peşterilor — picătură cu picătură. Căci, vorba Profesorului Fourastié însuşi: « Cu ce-i stă în faţă şi cu ce va face şi va drege, cine nu se poate lăuda ? Cu ceea ce-i stă însă la spate, doar acela se poate lăuda care, cu adevărat, a pus cărămidă, după cărămidă de-a lungul vremii, la o clădire în care s-a şi întruchipat şi pe care n-o poate lăsa să cadă-n paragină decît sub sancţiunea propriei sale descompuneri. »

Chipul veritabil al trecutului nostru milenar, cristalizat în habitatul rural de pe întreg cuprinsul ţării, aşa cum se prezintă el în « Muzeul Satului », i-a emoţionat de-a dreptul pe soţii Fourastié, care au petrecut o întreagă după-amiază în perimetrul neasemuitului aşezămînt de cultură bucureştean. Spun « neasemuit », deoarece soţii Fourastié (care, ei înşişi, încercaseră cîndva să înjghebe o colecţie de obiecte de uz casnic tradiţionale şi de costume populare în departamentul Lot, din centrul Franţei), comparînd « Muzeul Satului » cu amintirea unor muzee similare din Peninsula Scandinavă, pe care le cunoscuseră mai bine, au fost de părere că muzeul bucureştean le întrece, atît sub raportul calităţii exponatelor, cît şi sub acela al organizării fluxului expoziţional. Nu mai mică le-a fost încîntarea vizitînd Muzeul de Artă populară de pe Calea Victoriei (palatul Ştirbey) sau Muzeul etnografic în aer liber din Cluj-Napoca, precum şi colecţiile de port ţărănesc adăpostite în clădirea respectivului muzeu clujean.

https://biblioteca-digitala.ro

Şi nu pot să nu-mi aduc aminte, înainte de a încheia, de încîntarea Profesorului Fourastié ori de cîte ori ni se întîmpla să intrăm în Capitală pe şoseaua Otopeni—Bucureşti, superb înverzită în timpul zilei, mirific iluminată noaptea, cu care — după opinia Domniei Sale — « orice mare capitală europeană s-ar fi putut mîndri ».

PETER DERER

RICHARD NEUTRA

Cînd Richard Neutra ne-a vizitat ţara în lunga toamnă a anului 1963, arhitectura românească pornise pe un nou drum. Mai bine spus, proiectanţii făceau eforturi să reînoade firul întrerupt al arhitecturii moderne. Al aceleiaşi arhitecturi ce număra printre promotorii şi propagatorii săi, pe însăşi oaspetele nostru. Faima profesională a septegenarului creator trecuse demult hotarele Statelor Unite, ţara sa adoptivă, totuşi numele şi opera sa erau puţin cunoscute în România. Poate numai autorii Pavilionului românesc la Expoziţia Internaţională de la New York din 1939, între care se aflau G. M. Cantacuzino şi Octav Doicescu, i-au putut admira unele lucrări, vizionate după război de o delegaţie a Uniunii Arhitecţilor. . .

— Cu prilejul vizitei pe care delegaţia mi-a făcut-o la Los Angeles, cînd am putut afla despre intensa activitate de construcţii din România. Din aceste discuţii precum şi din cercetarea a numeroase reviste şi cărţi, mi-am făcut o idee despre munca dumneavoastră pe acest tărîm. Trebuie să mărturisesc că impresia pe care am avut-o călătorind personal în România a fost mai completă şi mai puternică.

În ţară, Richard Neutra, împreună cu soţia sa, a putut cunoaşte o serie de clădiri vechi şi noi din Bucureşti. A vizitat apoi Constanţa, Eforie, Mangalia şi ansamblurile hoteliere în curs de realizare pe litoralul românesc al Mării Negre.

— Este aproape de necrezut cum dumneavoastră aţi putut reuşi ca într-un timp record să realizaţi un spaţiu construit atît de întins, ca de pildă hotelurile de pe litoral, pe care le compar cu cele din Bulgaria unde am vizitat Varna şi Burgas. . .

A urmat un pelerinaj de neuitat prin nordul Moldovei. Suceava cu Cetatea voievozilor şi Zamca, Humor şi Voroneţ, toate transfigurate de lumina soarelui autumnal şi profilate pe fundalul feeric colorat al peisajului bucovinean. Desenator nervos şi în acelaşi timp senzual, cum nu te-ai fi aşteptat să afli la un absolvent de la « Technische Hochschule » din Viena, Neutra s-a întors din Ţara de sus cu imaginile pline de vervă ale acestor monumente reîntinerite prin migăloase lucrări de restaurare:

— Am văzut cu mirare că în România se restaurează anumite monumente istorice cu cheltuieli însemnate. Mi se pare că aceasta este necesar, dat fiind că nici o fiinţă cerebrală, precum cea omenească, nu trăieşte numai pentru moment. Omul ţine să aibe o perspectivă istorică, cu un trecut, un prezent şi un viitor. Aceasta aparţine de asemenea de categoria orientării şi autoidentificării. Dacă acest lucru dispare, omul se află în vid, fără niciun ajutor. Vechile clădiri sînt de mare importanţă pentru semnificaţia lor afectivă.

Periplul său românesc, parte dintr-o mai amplă călătorie prin Europa şi mai ales Austria natală, s-a încheiat bineînţeles la Bucureşti unde a ţinut o conferinţă la sediu

https://biblioteca-digitala.ro

de atunci al Uniunii Arhitecților, din strada Episcopiei. După introducerea muzicală datorată soției sale, Diona Niedermann, absolventă a conservatorului din Zürich, publicul prezent a luat cunoștință de impresiile lui Neutra din România și despre unele preocupări ale sale legate de « arhitectura biologică »...

— Nu există nici o îndoială că geometria euclidiană este cea mai avantajoasă pentru măsurători de teren și îndeosebi pentru exploatarea comercială a acestuia. Faptul că antreprenorii și proprietarii de imobile din America procedează astfel, este lesne de înțeles.

Întrebarea este dacă o societate socialistă poate, eventual, să-și permită să renunțe la această geometricitate. Există unele mijloace, multe din ele se aplică deja, dar în întîmplător. Astfel clădirile din Suceava, din vecinătatea fostei mitropolii, au un aspect mai plăcut decît o tablă de șah.

Cred, de asemenea, că plantațiile ar putea fi mai diferențiate decît cele ce am văzut aici. Este limpede că Bucureștii și în general orașele mai mici din România, se întrec cu Capitala în această ambiție de a planta flori cu colorit viu pentru înfrumusețarea străzilor și piețelor.

Anii de ucenicie din atelierele de peisagistică ale lui Gustav Amman din Zürich sau Carl Förster din Potsdam au constituit o fază importantă în conturarea concepției lui Neutra despre « arhitectura biologică ». Originile acestor preocupări se găsesc în perioada studiilor de la Viena, cînd a cercetat cartea lui Wilhelm Wundt « Psihologia fiziologică ». În lucrările sale de început (Lovell Health House din 1927, de pildă) dar mai

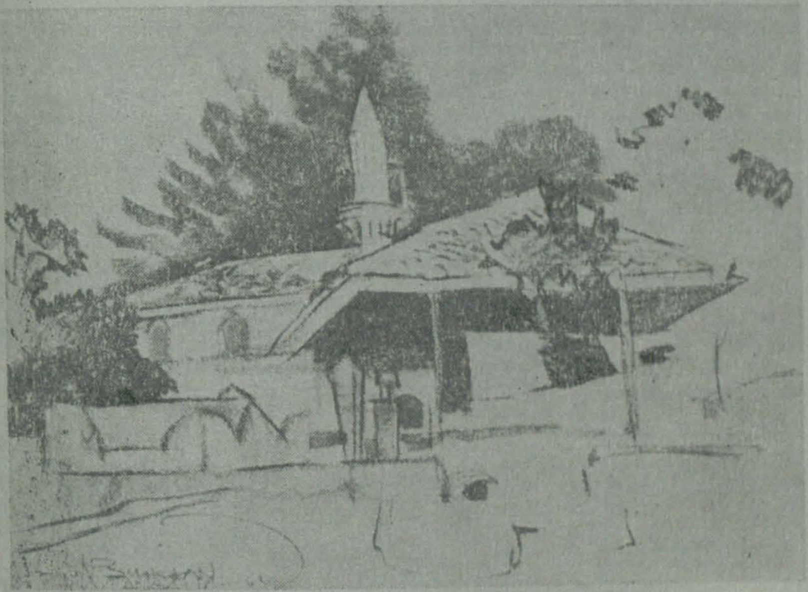

https://biblioteca-digitala.ro

ales în cele din apogeul carierei sale (« locuințele din deșert » precum Kaufmann House din 1947) el aplică ideile sale novatoare, în care un loc deosebit îl ocupă plantația, relieful, apa.

— În primul rînd, se cere o selecție fizionomică a plantelor pentru varietatea aspectului vizual. Un exemplu: înțeleg că anumite porțiuni ale plantațiilor din Mamaia au putut fi atît de variate, întrucît umiditatea și relieful de șes au fost favorabile. Există anumite plante care din punct de vedere botanic, deci și fizionomic, sînt legate de locuri umede, mai joase. Alte plante sînt legate de locuri uscate, mai ridicate. Se pot amenaja grupuri de arbori, arbuști sau pereni ca un covor plantat, în așa fel încît varietatea să fie mult mai mare. Această îmbogățire ar crea emoții mai puternice și ar fi apreciată nu numai de specialiști.

O altă problemă este caracteristica plantațiilor. După părerea lui Carl Förster, caracterul plantelor este altceva decît fizionomia lor. Caracterul derivă de regulă din întrebuințarea lor tradițională. De exemplu, la noi, un chiparos italian amintește de un cimitir în timp ce, prin tradiție, salcia este un copac trist, melancolic; toate astea au bineînțeles tot atît de a face cu botanica ca și ideea lui Esop că vulpea este vicleană. Există însă asemenea asociații care trebuie luate în considerare, pentru a crea variație și a atenua măcar în parte repetarea inevitabilă a construcțiilor.

Pentru Richard Neutra mediul natural este parte integrantă, organică din opera de arhitectură. Adoptînd acest punct de vedere, el continuă într-un fel pe Otto Wagner și Adolf Loos, pe care i-a cunoscut și admirat în tinerețe, dar se distanțează de ceilalți promotori ai arhitecturii moderne precum Gropius, Le Corbusier, Mies van der Rohe. Cercetătorii încearcă să stabilească eventualele rapeluri la lucrările lui Erich Mendelsohn, împreună cu care a cîștigat concursul internațional de la Haifa, sau la opera lui Wright, cu care a colaborat la Taliesin, în primii ani după emigrarea în America. La Neutra arhitectura se naște « dinăuntru spre afară » pe baza aplicării pînă la detaliu a cunoștințelor din toate științele naturii, din toate disciplinele umaniste și tehnice.

— Sînt absolut de acord și prețuiesc ceea ce făuriți în momentul de față; totodată aș spune că, pe lîngă aceste activități, ar trebui să dezvoltați unele științe pentru a descoperi anumite lucruri necesare următoarelor decenii. Este foarte posibil ca ceea ce construiți acum să fie depășit chiar de dumneavoastră înșivă. Trebuie deci să experimentați !

Tocmai de asemenea experimente încearcă să se ocupe institutul pe care îl coordonez. Efectele condiționate secundare care însoțesc pe neștiute viața noastră, sînt, fără îndoială, cele mai complicate. Natura umană este ca o plăcintă cu foi, cele dintîi constituind baza constituțională peste care s-au sedimentat, după naștere straturi straturi, obiceiuri și reflexe condiționate; cele mai recente foi sînt și cele care spre deosebire de restul, pot fi îndepărtate și modificate mai ușor.

Arhitectul care proiectează pentru viitor trebuie să învețe și să înțeleagă aceste lucruri. El nu operează numai cu matematica și cu statistica: în această ramură el lucrează pentru o perspectivă mai îndepărtată și pentru o dezvoltare continuă.

Sînt convins, și știu bine aceasta, de mulți ani, că arhitectura nu este doar o problemă de formă sau de matematică sau de concepție, ci o problemă generală organică.

Desene de Richard Neutra

https://biblioteca-digitala.ro

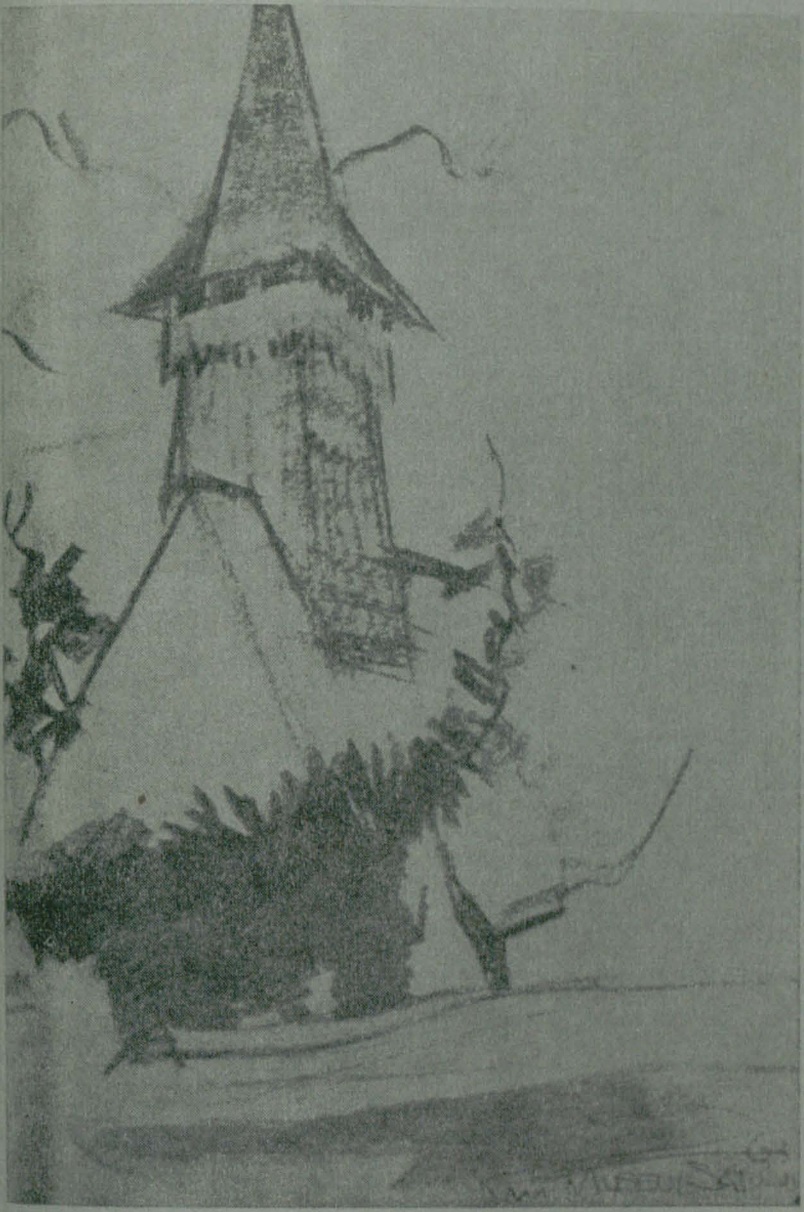

https://biblioteca-digitala.ro

ALEXANDRU BALACI

GIANCARLO VIGORELLI

Giancarlo Vigorelli este recunoscut drept una dintre cele mai reprezentative și dinamice figuri ale culturii contemporane europene, un umanist modern, un gînditor de o profundă generozitate intelectuală, permanent disponibil pentru a înțelege complexitatea lumii la acest sfîrșit de mileniu.

Giancarlo Vigorelli este și un excepțional organizator cultural, cu multe și importante responsabilități în domeniul artelor, literaturii și sistemului editorial. El a înțeles structural cum arta și literatura pot deveni pîrghii active în transformarea umanistă a lumii. El a echivalat întreaga sa viață cu servirea devotată a culturii, considerată drept primul motor al marilor mișcări sociale și politice. Vigorelli împărtășește hotărît opinia că omul de cultură este un germene viu, stimulator ale unei continue mișcări și transformări perpetue. Profesor de literatură franceză (îndepărtat de fasciști din învățămînt), mare călător oriunde în lume, conducător al modernului complex editorialo-tipografic I.L.T.E și al cunoscutelor reviste Il Dramma, Nuova Rivista Europea, *continuatoarea directă a prețuitei* Europa Letteraria, *organul Comunității europene a scriitorilor, al cărui îndrumător avizat și tenace a fost, alături de Giuseppe Ungaretti, Vigorelli a publicat numeroase lucrări dedicate raporturilor italo-franceze, clasicilor literaturii țării sale (este desigur cel mai expert* manzonian *al contemporaneității). Dar marele lui interes se exercită în recunoașterea și consolidarea tinerelor talente, el fiind unul dintre cei mai dinamici, și mai prezenți în actualitate, cronicari literari ai Italiei. Editorialele pe care le aduce fiecare număr al* Noii Reviste Europene *sînt tot atîtea manifeste, lucide, raționale, ale încrederii sale în om și în misiunea intelectualului de a fi un herald al adevărului, în fața primejdiei anihilării imensului patrimoniu de valori materiale și spirituale ale omenirii. Vigorelli acordă totdeauna spiritului său libertatea de a investiga, dincolo de dogme prestabilite și constrîngătoare, în vastul zăcămînt al datelor și adevărului transmis de realitatea înconjurătoare, determinată de axele cardinale ale timpului și spațiului contemporan. El consideră literatura*

https://biblioteca-digitala.ro

o mare speranță a umanității, niciodată pierdută, niciodată apusă, care ridică punți de legătură cu întregul univers, conciliind pe om cu toți ceilalți oameni. Creatorul literaturii este încărcat cu o gravă responsabilitate în afirmarea și reafirmarea autenticelor valori spirituale, a căror finalitate nu poate servi decît omului, demnității sale. Partizan al dialogului deschis, el se ridică împotriva literaturii care încearcă să anihileze omul, considerînd că în epoca noastră nu este timp de șovăială, de izolare, de găsire de soluții separate pentru salvarea umanității de primejdii definitive.

Giancarlo Vigorelli a călătorit de multe ori în țara noastră, unde are numeroși prieteni. El a acordat totdeauna o prețuire deplină literaturii și artelor românești, pe care le cunoaște ca puțini alții. Aproape în fiecare număr al revistelor pe care le conduce, publică un autor sau o contribuție culturală românească. De mai multe ori a vorbit în Italia, în fața unui numeros public format îndeosebi din intelectuali, amintind, cu mare prietenie și admirație, despre întîlnirile lui cu scriitori români din toate generațiile, cu artiști plastici, cu monumentele istorice din Nordul Țării noastre, cu inconfundabila artă românească. El a fost în permanență izbit de profundul respect pe care îl are poporul român pentru înaltele valori ale trecutului, pe al cărui viguros trunchi tradițional se altoiesc mlădițele modernității spirituale. Vigorelli a putut observa și afirma că toate temele și problemele actualității sînt filtrate printr-o asemenea viziune, animate de o astfel de concepție, care nu neagă trecutul, în aspirația către viitor.

Scriitorul italian s-a arătat totdeauna entuziast în a constata cît de cunoscută este cultura țării sale în România, în a cărei limbă a fost tradus tot ceea ce este mai valoros în literatura italiană de la clasici la contemporani. Cu sinceritatea care îl caracterizează, el a arătat totodată cît de mult mai trebuie activat în țara sa pentru a face mai profund cunoscută poporului italian atît de interesanta cultură a României, țara cu care Italia are atîtea afinități de origine, de limbă și de sincronism istoric.

În ultima vreme, sub titlul Diario europeo, *Vigorelli a publicat, în două masive volume, mărturiile sale critice asupra literaturii europene din ultimii douăzeci și cinci de ani. În aceste pagini lucide, pentru el există, permanent viu, și îl exaltă, oriunde și oricînd, spiritul european care caracterizează toate meandrele istoriei acestui neliniștit continent, în sensurile romanismului și libertății.*

În aria românească a acestui Diario *care încearcă să fie o sinteză clară a efervescenței culturale a acestor spații și timpuri contemporane, sînt înscrise o lungă serie de nume reprezentative.*

Încă din noiembrie 1964, Vigorelli prezintă o judecată limpede asupra situației sociale și politice a României și a construcției sale socialiste. El caută să surprindă liniile de forță ale poeziei românești pe arcul care se încordează de la Eminescu la Arghezi, înrădăcinați în profundele straturi autohtone, dar neignorînd nici o dată nouă a modernității europene. Într-un alt articol (mai 1972), Vigorelli deplînge situația de debitor a culturii italiene față de literatura română. El semnalează atenției cititorilor țării sale, excelentele traduceri din opera lui Arghezi datorate lui Marco Cugno, arătînd cum, încă de la prima lectură, fiecare cititor va putea descoperi cît de îngustă este ignorarea marelui astru al poeziei românești pe cerurile literaturii europene a acestor timpuri. Plecînd de la acest astral simbol, Vigorelli îndeamnă cu fervoare la cunoașterea aprofundată a complexei literaturi cu vechi și noi rădăcini viguroase, care este literatura română, generatoare de mari surprize estetice pentru aceia care se apropie de excepționalele ei realizări, îndeosebi în domeniul poeziei, al prozei sau al criticii literare. El poate face, cu acest prilej, o afirmație hotărît pozitivă, cu atît mai valoroasă în esența ei, cu cît ea vine din partea unui mare călător și cunoscător al peisajului tuturor literaturilor continentului = «. . .Oggi, nell'arco dei paesi socialisti, la letteratura romena è forse la più viva. . .» («. . .Astăzi în arcul țărilor socialiste, literatura română e, poate, cea mai vie. . .») Și el reia încă odată discuția asupra responsabilității intelec-

https://biblioteca-digitala.ro

tualilor de a nu denatura umanismul culturii, repropunînd exemplul românesc, definitoriu pentru drepturile și datoriile artei și creatorilor ei.

Așa cum apare și dintr-un interviu publicat recent în Secolul 20, *pentru Vigorelli literatura română în operele sale contemporane este rezultanta unei experiențe intense, o căutare a tărîmurilor armoniei, după străbaterea unor itinerarii care nu înseamnă rezolvarea deopotrivă a tuturor neliniștilor și întrebărilor. Literatura română a contemporaneității se caracterizează prin setea de real și de concret, care nu exclude starea fantastică, echivalentă cu poezia și visul, exaltînd un nou umanism, o nouă viziune a omului și a istoriei.*

Sînt numeroși scriitorii români pomeniți de Vigorelli în paginile sale, nelipsind clasicii literaturii, reprezentanții prozei contemporane, spiritualele cele mai strălucitoare ale avangardei poetice (către care va înclina totdeauna adeziunea entuziastă a autorului), protagoniștii italienisticei românești.

Am reluat unele mai vechi însemnări, cu acest prilej fast, pentru a resemnala importanța operei de românist a lui Giancarlo Vigorelli și toată gratitudinea noastră față de un mare, nedesmințit prieten al culturii românești contemporane.

CONSTANTIN IONCICĂ

Întîlnire cu PASOLINI

Coincidența face ca acum, cînd încerc să evoc întîlnirea pe care am avut-o la București cu Pier Paolo Pasolini în vara anului 1968, să se împlinească zece ani de cînd lumea a aflat cu stupoare de moartea sa săvîrșită cu o sălbăticie fără seamăn. Acum, cînd arcul vieții sale s-a frînt de atîția ani, cînd e posibil ca el să fie refăcut pas cu pas — căci viața sa, ca a oricărei vedete, s-a desfășurat la lumina reflectoarelor și a flash-urilor nenumăraților « paparazzi » — rămîi uimit văzînd cîtă ură a putut să polarizeze bărbatul acesta mai degrabă mic de statură, uscat, cu înfățișare austeră. Prezența sa nu era dintre acelea care trezesc în interlocutor dorința unei replici violente. Opiniile sale nu porneau nici din intoleranță și nici din agresivitate. Vorbea calm, detașat, despre opera sa, despre noile tendințe din literatura și filmul italian, despre confrați. De unde atunci atîta înverșunare împotriva acestui « marginal »?

Îl ascultam cu interes și, ascultîndu-l, încercam să prind cîte ceva din condiția sa de « divers ».

Citisem mare parte din cărțile sale, văzusem cîteva filme regizate de el, citisem scenarii, îi urmărisem prezența mai mult decît vie din presa literară italiană, poziția sa declarată de stînga. Literatura sa, în mai mică măsură cinematograful său, cel puțin la acea vreme, personalitatea sa literară dinamică, proteică, nonconformismul declarat, treziseră în mine dorința de a-l face cunoscut, în măsura în care era posibil, cititorului român. O editură bucureșteană își asumase greaua sarcină de a obișnui anumiți oameni cu ideea apariției în limba română a romanului său « Una vita violenta » — O viață violentă, și aceasta în ciuda repetatelor strîmbări din nas ale unui pudibond personaj, mai mare la acea vreme peste edituri, și a cuvenitelor scoateri din planul editorial. Într-o primă variantă ar fi trebuit să traduc această carte împreună cu un scriitor român care fusese convins că are afinități de stil și de mediu cu scriitorul italian, căci marile spirite se regăsesc oricînd și oricum, în ciuda barierelor lingvistice. Se spera că Pasolini, la

https://biblioteca-digitala.ro

rîndul lui, măgulit de cinstea ce i se făcea, se va repezi şi va face un gest asemănător cu cel puţin una din cărţile « traducătorului » nostru şi o va lansa pe piaţa italiană.

Evident, Pasolini nu ştia nimic din toate acestea. De altfel, nu era omul unor astfel de aranjamente: nici opera şi nici felul său de a gîndi şi acţiona, aşa cum se relevase prin prezenţa în presa literară, nu le îndreptăţeau. Un interes îl avea pentru România — căci nu era tipul care să-şi piardă timpul în călătorii turistice — dar era de o altă natură: se afla în perioada prospectărilor pentru Oedip, i se vorbise de Dobrogea şi credea că va găsi aici cadrul natural de care avea nevoie.

Era la sfîrşitul călătoriei cînd l-am întîlnit la Hotel Ambasador — o prietenă care lucra la ONT îi vorbise de intenţiile mele, iar el acceptase imediat să mă întîlnească. Nu, mi-a spus el, nu credea că va face acest film în România. N-a intrat în prea multe amănunte privind natura dificultăţilor. Filmul a fost făcut în anul următor, dar în nordul Africii, în Tunisia sau în Maroc, dacă îmi aduc bine aminte. Călătoria în România nu a rămas însă total nefructificată, căci bună parte din coloana sonoră a filmului e constituită din vechi ritmuri maramureşene şi din alte zone ale ţării. Il bucura faptul că va fi tradus, dar difuzarea operei sale literare nu îl preocupa în mod deosebit: natura demersului său stilistic — atît de personal şi de complex totodată — îi limita dintru început posibilităţile de dialog: folosirea dialectului friulan în primele scrieri, iar apoi, în cele două romane, « Ragazzi di vita » şi « Una vita violenta », elaborata ţesătură stilistică pornind de la dialectul roman.

Priveam omul mai degrabă mărunt din faţa mea, cu trăsăturile marcate, uscat, dar vînjos, cumpătat la mîncare şi băutor convins de apă minerală, şi nu-mi venea a crede că este una şi aceeaşi persoană cu cel care în Italia era sinonim cu scandalul public, ţinta aproape cotidiană a celor mai insultătoare atacuri în presa de dreapta şi de centru, a frecventelor procese judiciare (potrivit unor statistici incomplete, a fost obiectul a 33 de acţiuni judiciare şi a trebuit să compară în faţa instanţelor de judecată de peste 350 de ori), un om asupra căruia violenţa fizică şi violenţa judiciară, defăimarea şi minimalizarea se exercitau în mod constant. Îl priveam şi, privindu-l, îmi aduceam aminte un episod relatat, umflat şi deformat de întreaga presă peninsulară. La premiera romană, în septembrie 1962, a filmului Mamma Roma, *la cinematograful « Quattro Fontane », la orele 1 noaptea, Pasolini fusese atacat de doi studenţi aparţinînd unor asociaţii de extremă dreaptă. În apărarea sa interveniseră doi dintre actorii preferaţi ai filmelor sale din acea vreme, Sergio Citti şi Piero Morgia. În cele din urmă, toată lumea sfîrşise la comisariat. O parte a presei titra cu satisfacţie: « Palme pentru Pasolini.* Mamma Roma *aplaudată pe faţa regizorului ». Exista aproape o unanimitate a presei de dreapta în a nu-i concede unui « divers » ca Pasolini posibilitatea de a răspunde bărbăteşte unor agresiuni. Violenţa campaniilor de presă produce o adevărată mistificare subliniată, de altfel, de Pasolini însuşi într-un eseu asupra tendenţiozităţii limbajului jurnalistic şi a nivelului pseudo raţionalistic al comunicativităţii: « . . . Apropo de asta, îmi amintesc un mic episod semnificativ. La premiera unui film al meu, un fascist, un tinerel, la drept vorbind, destul de slab de constituţie, m-a insultat în public în numele nobilului tineret pe care îl reprezenta: eu mi-am pierdut răbdarea (fapt pe care îl regret) şi i-am tras o palmă de l-am trîntit la pămînt. Prietena mea, Laura Betti, era de faţă şi a văzut «cu ochii ei » toată scena. Nu ştiu din ce calcule, ziarele care au relatat întîmplarea au răstălmăcit-o, însoţind-o cu fotografii trucate, încît să reiasă că eu fusesem cel bătut. Repetat ca atare, faptul a devenit de notorietate publică; atît de cunoscut, încît Betti, cu ingenuitatea ei agresivă, vorbindu-mi despre asta, deşi văzuse scena « cu ochii ei », îmi spunea: « fascistul care te-a lovit ».*

Era, într-adevăr, un tip care degaja forţă, forţa lupului singuratic, şi el era conştient de acest lucru cînd afirma: « Solitudinea: trebuie să fii foarte puternic pentru a iubi

https://biblioteca-digitala.ro

solitudinea » —, un tip care degaja vitalitate, « o disperată vitalitate », după cum spune el însuşi într-una din poezii.

Il privesc vorbind liniştit despre raporturile sale deloc convenţionale cu partidul comunist, despre neînţelegerile cu un anumit paternalism al presei de stînga, despre psihologia miracolistică a italianului mediu, cel în numele căruia era împroşcat cu noroi, pus la stîlpul infamiei, în numele căruia se constituise în jurul său un adevărat climat de linşaj.

Îl privesc, împreună cu mulţi dintre prietenii săi, şi nu pot să cred că o singură brută, adolescentină şi bicisnică precum Pino Pelosi, chiar şi « în legitimă apărare », putea să-l hăcuiască în zori aşa cum a fost hăcuit Pier Paolo. Conştient că plasa ocultului mecanism al terorii se strînge în jurul său cu fiecare ieşire în arenă, Pasolini a mers liniştit, senin, sigur de forţa sa, întru împlinirea unui destin. Un destin care nu putea fi altul, în Italia sau aiurea, pentru cineva care declara: « Nu am în spatele meu nici o autoritate, în afara aceleia care, paradoxal, provine din a nu o avea sau de a nu o fi voit: din a mă fi pus în situaţia de a nu avea nimic de pierdut şi, prin urmare, din a nu fi fidel niciunui pact . . . » În afara aceluia, am adăuga noi, al permanentei căutări a adevărului vieţii şi operei de artă, după cum spune însuşi poetul într-una din poeziile publicate după moartea sa:

« Astăzi vă pot spune că nu-i destul să te-angajezi în scris, ci şi în viaţă : / trebuie să rezişti ca nicicînd / la mînii şi scandaluri, / nevinovat ca vita dusă la tăiere, / cutremurat precum o victimă : / trebuie să strigi mai tare ca oricînd dispreţul / faţă de burghezie, să urli contra vulgarităţii ei, / să scuipi pe irealitatea declarată de ea realitate, / să nu cedezi c-un gest, c-o vorbă / şi s-o urăşti cu-înverşunare, / să-i urăşti poliţia, magistratura, televiziunea, ziarele . . . » //

ŞTEFAN AUG. DOINAŞ

MIODRAG PAVLOVICI

În 1967, la finele unei seri de poezie internaţională ce se desfăşura la Belgrad, după ce fiecare poet citise un poem, urmat de traducerea lui în limba sîrbo-croată, Miodrag Pavlovici s-a apropiat de mine, ca să-mi spună că i-a plăcut poemul meu « Asediul »: aşa ne-am cunoscut. Ne întorceam cu toţii de la « Serile de poezie de la Struga », unde în anul acela « Cununa de Aur » fusese atribuită poetului francez Robert Marteau, prieten cu Miodrag, şi traducător al volumului de poeme pe care acesta îl tipărise la Gallimard. În anul următor, Pavlovici vine într-o vizită de cinci zile în România: am avut, atunci, ocazia de a-l însoţi într-o călătorie cu maşina pe litoral, de a ne cunoaşte mai bine, de a pune bazele unei reale, adînci prietenii.

Calitatea esenţială a lui Miodrag Pavlovici, omul, este aceea de a avea o recepţie selectiv-generoasă. Deschis spre lumea culturii, interesat sincer de poezia confratelui cu care stă de vorbă, aducînd în conversaţie (o conversaţie consacrată exclusiv problemelor spiritului, străină de orice impuritate anecdotică sau cancanieră, dar şi de orice pedantism) un orizont de serioasă rigoare filozofică, de avizată analiză literară, poetul sîrb este un fermecător partener de dialog, animat de o vie curiozitate, de o neobosită vioiciune a spiritului. Vorbind fluent patru limbi — engleza, germana, italiana, franceza —

https://biblioteca-digitala.ro

Pavlovici este întotdeauna pregătit să abordeze un subiect poetic, oricare ar fi el, de la epopeia elină la ultima « modă » lirică din Occident. Cît timp a durat vizita sa în țara noastră, el a vizitat muzee, a cunoscut scriitori, interesîndu-se îndeosebi de arta populară, și de anumite vestigii de valoare artistică ale istoriei noastre. Abia mai tîrziu, cînd am ajuns să cunosc lirica lui, şi să scriu despre ea, mi-am dat seama că atenția lui față de legendă şi istorie i-a hrănit propria inspirație lirică.

În anii aceia, Miodrag Pavlovici și Vasko Popa erau considerați, în mod unanim, drept cei mai mari poeți de expresie sîrbo-croată, în viață; iar prietenia lor devenise legendară. Treptat, prestigiul lui Pavlovici avea să sporească, pe măsură ce activitatea sa culturală depășea sfera purei creativități poetice, intervenind ca un factor orientativ în viața literară a țării sale. Astfel, o antologie a Romantismului european (din care nu lipseşte, bineînţeles, marele nostru M. Eminescu, — subiect despre care am avut îndelungi discuții amîndoi); dar mai ales o antologie a poeziei sîrbe, de la origini pînă în prezent, l-au recomandat cu autoritate ca pe o personalitate de prim rang, posedînd cîteva calități de neprețuit: o clară viziune valorizantă a fenomenului liric european, un gust personal de mare perspicacitate, o capacitate de a disocia — de-a lungul istoriei poeziei — valorile de modernitate ale unor texte clasice. Punerea în lumină actuală a unor aspecte lirice cu sunet absolut nou, în vechea poezie — de inspirație religioasă sau istorică — a Sîrbilor, a constituit un adevărat « eveniment » în retrospectiva pe care antologia sa a impus-o vieții literare din țară, în momentul apariției sale.

Dar prestigiul său de poet a crescut, datorită — întîi de toate — evoluției sale lirice. Cînd, în 1974, am scris despre el în paginile revistei « Secolul 20 », personalitatea lui lirică încă nu-şi dezvăluise întreaga ei complexitate. Grație legăturilor — directe și indirecte — mereu active dintre noi doi (întreținute, în bună măsură și de bunăvoința tînărului meu prieten și traducător, poetul Petru Cîrdu, care făcea oficiul de « interpret » între noi), am avut posibilitatea să cunosc, aproape pas cu pas, drumul poeziei lui Miodrag Pavlovici, și să scriu despre necontenita metamorfoză a lirismului său.

Evoluția liricii lui Miodrag Pavlovici poate fi parcursă ca o trecere de la practica simbolurilor de ordin mitologic spre cele de ordin istoric, şi apoi a celor de ordin istoric spre cele de sorginte naturală. Între cele două limite — legenda şi natura — problemele și activitatea poetului se configurează ca un « tărîm de mijloc », ca o relație de mediere între sacru și profan, ca un sacerdoțiu aparte al limbii. Există, în poezia lui Miodrag Pavlovici, un prim repertoriu aburos, dar încărcat de prestigiu, de simboluri, acela care se inspiră din cele mai vechi tradiții legendare ale Eladei: cîinii din Cnossos, imaginea lui Agamemnom, figura lui Pindar, Deucalion şi Pyrrha, drumul spre Delphi etc. — nume celebre, sclipind de pulberea mitică, folosite ca « măști » pentru niște situații existențiale mereu actuale. Al doilea nomenclator de simboluri acoperă un teren mai nou şi mai particular: istoria Slavilor din Sud și a relațiilor lor cu Elada și Bizanțul. Drama este, acum, datată istoricește, dar nu mai puțin pilduitoare: complexul de inferioritate al « barbarilor » în fața universului elin. În acest univers, în care apar conflicte ce par de nerezolvat, rolul poetului este acela de a « stinge » opoziția spiritual / somatic, cămin / exil, sacru / istoric etc. Al treilea teritoriu al acestei lirici constituie o adevărată « laudă a Naturii »: pneuma *pare a-și regăsi, în fine,* soma, *cu are să cohabiteze, într-o fuziune, aproape pannică, cu elementele naturii.*

Urmează, apoi, spectaculoasa cotitură din volumul Zavetine, 1976 (Hramuri), *unde planul istoric și planul mitic sunt complet abandonate; în locul ocupat pînă acuma de ele, Natura își oferă — ca ipostaze — propriile elemente: planta și focul, piatra și ogorul, izvorul și bolta cerească, oul și noaptea etc. În loc de a citi umanul în evoluția figurilor legendare sau istorice, poetul citește de data aceasta drama omului în jocul — la fel de spectaculos, dar lipsit de nume proprii — al fenomenelor naturii, al creșterii și morții, al ciclurilor cosmice, al unor întîmplări mărunte din ordinea vitalului. Astfel,*

https://biblioteca-digitala.ro

se petrece o treptată apropiere de ontic, de substratul — în parte cifrat, în parte descifrabil — al tuturor lucrurilor.

N-am nici o îndoială că acest lirism — căruia i-am schiţat prea sumar dezvoltarea — este cu totul departe de a-şi fi încheiat curba ascensională. Mai ales că ultimele texte, pe are le-am primit de la el, mi-l arată pe Miodrag Pavlovici croindu-şi un fel de « cale regală » proprie în lirismul de meditaţie filozofică, încercînd să surprindă murmurul originar al gîndirii, izvorul în care palpită toate întrebările, care nu-şi află nicicînd răspuns, ale lumii.

În 1982, o selecţie de poeme ale mele, semnată de Petru Cîrdu, apărută în Editura KOV din Vîrşeţ, a fost post-faţată de Miodrag Pavlovici: este încă unul din multiplele semne ale mesajului reciproc — de prietenie poetică, dar nu numai între noi doi — ce se desfăşoară mereu pe traseul cultural Bucureşti—Belgrad.

IOAN ALEXANDRU

JUSTO JORGE PADRÓN

Cerîndu-mi-se evocarea unuia dintre scriitorii străini veniţi la Bucureşti pe care să-i fi cunoscut sau să fi stat cu ei de vorbă, m-am gândit mai întîi la neuitatul Pierre Emmanuel; s-a săvârşit această toamnă. Mare poet, încurajând spre marea poezie, oferind ba unuia, ba altuia dintre poeţii europeni — promisiune, mansarda casei sale pentru o cunoaştere mai adâncă a Parisului. — Pe Justo Padrón l-am cunoscut la Bucureşti şi ne-am găsit prieteni invocându-l pe Pierre Emmanuel. La scurtă vreme după întîlnirea de la Bucureşti l-am întîlnit la un simpozion internaţional în Sicilia, unde mi-a spus că de acum poetul de la Paris e grav bolnav. Prietenia noastră s-a adâncit în urma comunicărilor făcute, a convorbirilor în grupuri mai mici, în urma plimbărilor în doi pe malul Mediterranei în seri de neuitat. Este cam de vîrsta mea acest poet spaniol cunoscut în ţara lui, Face parte dintr-o generaţie a noastră, încearcă să refacă tradiţia poeziei, nu-şi permite să facă tabula rasa cu trecutul, se ştie continuator al unei tradiţii exemplare, Bolgiile Infernului, *cartea lui J. Padrón tradusă în mai multe limbi se revendică moştenitoarea acestei culturi mediterraniene pilduitoare. Cînd era la Bucureşti, spunea că îl surprinde această până acum necunoscută lume, o latinitate mai aproape de cea în care s-a născut decât Franţa vecină.*

Pe masa ta de lucru din Madrid, iubit prieten, mi s-a spus că se află mereu o garoafă în acel ulcior de lut ars provenind din Transilvania pe care ţi-l dăruisem la plecare din casa mea. Garoafa şi pămîntul transfigurat de lacrima iubirii Logosului întrupat în istorie; fie-ne legământ peste vremi, iubite frate. Mărturisile ce mi le-ai făcut despre poezie într-un ceas sfânt al convorbirilor noastre le păstrează inima în adâncul ei ca pe un dar din partea unui urmaş al strămoşului nostru comun Traian.

https://biblioteca-digitala.ro

ȘTEFAN AUG. DOINAȘ

ROBERTO SANESI

Imaginea și comportamentul lui Roberto Sanesi sugerează imediat ceea ce cunoașterea lui îți oferă ceva mai tîrziu: impresia că te afli în fața unui spirit foarte activ și curios, a unui adevărat ferment cultural.

În 1968 la Struga, îndată ce ne-am cunoscut, s-a și interesat cum aș putea să-l traduc în România, cum ar putea să mă traducă în Italia. Aveam să aflu, după aceea, că e profesor de istoria artelor la Accademia di Brera din Milano, că a tradus și a scris despre poezia anglo-saxonă, că deține o mulțime de premii italiene și străine, dar și că a făcut și face parte dintr-o serie de jurii de premiere; că a condus « una collàna di poesie » la Mondadori, și că așteaptă să devină director al unei edituri. În 1972, la Veneția l-am găsit printre cei ce pregătiseră și — după scandal — justificaseră « bomba » Bienalei: prezentarea, în carne și oase, într-o cușcă, a unui mongoloid. La el în casă, la Milano, am avut ocazia să asist, ca în vechea și frumoasa mea tinerețe sibiană, la un splendid cenaclu literar-artistic, format dintr-un grup de prieteni foarte legați spiritual și sufletește. În 1980, aflînd că lucrez la traducerea lui Faust, mi-a trimis imediat, prin prietenul comun Florian Potra, două noi versiuni italiene ale capodoperei lui Goethe, care mi-au fost foarte utile. Apoi, s-a ținut de cuvînt, îndată ce a ajuns director al editurii elvețiene Munt Press, unde a apărut o selecție din versurile mele (L'Assedio, 1976), pe care a semnat-o împreună cu Florian Potra; după cum eu m-am revanșat publicîndu-l la Univers, în colecția « Orfeu » (Alterego și alte ipoteze, 1977).

Înainte însă, mă publicase în două almanacuri (L'Almanacco dei poeti, 1971, și Almanacco internazionale dei poeti, 1973, a cura di Giancarlo Vigorelli), din care nu lipseau nume ca: Gregory Corso, Dragoș Vrânceanu, A. Pieyre de Mandiargues, Octavio Paz, Eugen Jebeleanu, Lawrence Ferlinghetti, André Frénaud, Ignazio Buttitta, Andrea Zanzotto, Ion Alexandru, M. A. Asturias, Ingeborg Bachmann, José Bergamin, Heinrich Böll, Yves Bonnefoy, Paul Celan, Marina Tvetaeva, Blas de Otero, Günther Eich, Ev. Evtușenko, Zbigniew Herbert, Vladimir Holan, Peter Huchel, Philippe Jaccottet, Lajos Kassak, Mario Luzi, Vladimir Nabokov, Gellu Naum, Andrei Vosnesenki etc., etc. Primul almanac era conceput pe . . . zodii. Iată caracteristicele Capricornului, zodie în care figurează Sanesi însuși: « Segno di terra, dominato di Saturno. I poeti di questo segno, freddi, estrosi, tendono alla linpidezza, e sentono i richiami del blu oscuro, del nero, ma ancora più dei cimiteri, visitati nelle notti illuni. In particolari momenti sono assaliti dal bisogno di poggiare una mano sulla polvere di piombo per farne impronte sui muri. Scrivono i versi più belli il martedi, alle otto, odorando un giacinto. Sono del Capricorno Lorenzo di Medici, Giacomo Puccini, Jeanne d'Arc, Roberto Sanesi, Marlene Dietrich, Cézanne, Gianni Dova, Isac Newton, Robert Duncan, Kepler, Mazzarino, Utrillo, Stalin, Pasteur. »

https://biblioteca-digitala.ro

Da, — sub aspectul grav și comportamentul activ și eficient al lui Roberto Sanesi se ascunde un spirit vioi, plin de umor, extrem de atent la caricatură și la grotesc. Apropos: în 1972, la Milano, îmi dă întîlnire în curtea Accademiei di Brera, « în fața statuii lui Napoleon », precizează el. La ora fixată, străbat curtea — imensă cît o piață — mărginită de o mulțime de statui, și avînd în mijloc, pe un soclu înalt, una mai mare, reprezentînd un efeb gol. Dau, conștiincios, trei tîrcoale, și încep să fiu îngrijorat: nici urmă de vreo statuie a lui Napoleon ! . . . Ne întîlnim, totuși, și, cînd îi povestesc deruta mea, el îmi arată statuia efebului, care domina toată curtea: — « Ecco il tuo Napoleone ! . . . « Și, apoi, văzîndu-mă uluit, adaugă: « Infinità, și nerușinată (gest spre statuie), e fantezia adulatorilor . . . »

În România, pe care a vizitat-o de mai multe ori între anii 1968 și 1979, Sanesi a fost fascinat, pe rînd, de mănăstirile din Bucovina, de muzeul satului, de Sighișoara, de Hanul lui Manuc etc. Melodiile noastre populare l-au făcut pe fiul său, atunci în etate de opt ani, să învețe să cînte la . . . nai.

Îl descoperisem pe Roberto Sanesi, ca poet, într-o Antologia dei poeti italiani dell'ultimo secolo, *Milano, 1963, unde figura — fiind cel mai tînăr — pe locul ultim. De atunci, volumele lui de versuri s-au succedat cu o anume regularitate, alternînd cu traduceri, și cu plachete conținînd impresii de călătorie, — toate acestea asigurîndu-i, fără îndoială, o certă autoritate poetică în cadrul generației sale. Încercînd să definesc trăsăturile principale ale poeziei sale, aș remarca — în primul rînd — o puternică influență a liricei engleze, despre care a scris cu multă competență, și din care a tradus poeți de prim ordin. Încă din* Il feroce equilibrio *(1957), volumul său de debut, lirica lui Sanesi încearcă o reorganizare verbală a realului, evitînd confesiunile de orice tip, lăsînd imaginile să vorbească singure, obligîndu-le să disloce concretul, așa cum îl cunoaștem grație experienței noastre empirice, subțiindu-l pînă la limita unei riscante abstractizări: în ultimă instanță acest real se va reduce la un « feroce equilibrio di due neri ». Dar, în același timp, e vorba de o poezie obiectuală: versurile mișună de lucruri și ființe, smulse din contextul concret al realității, și regrupate într-o zonă în care le solicită o nouă, inedită, insidioasă simbolică. Așadar, abstractizare — ca o lecție bine învățată din frecventarea asiduă a poeziei anglo-saxone — dar și aglomerare de elemente concrete, configurînd uneori un adevărat « bestiar », în care e ușor de observat exemplul poeziei italiene moderne, îndeosebi al lui Montale. Într-un lexic care nu se sfiește să recurgă la zestrea diverselor « limbaje funcționale » ale timpului nostru (dintre care « jargonul » civilizației tehnice este cel mai solicitat), lirismul lui încearcă să restituie privirii și sensibilității cititorului o lume, ultragiată de mecanismele oarbe ale tehnicii, în ceea ce aceasta are încă autentic, spontan și fertil. Nu lipsește acestei poezii, care refuză programatic sentimentalismul și grandilocvența, un patetism al angajării în concretul istoric, al participării la aventura contradictorie a contemporaneității, așa cum se prezintă aceasta pentru un poet hrănit deopotrivă de datele culturii și ale istoriei.*

https://biblioteca-digitala.ro

MARIN SORESCU

Artur fără prejudecata mesei rotunde

Nu știu ce vînt l-o fi purtat pe Arthur Lundkvist prin România. Cred că popularul viscol al peregrinărilor, pe care sufletul său de marinar eșuat pe uscatul unui vers, ca pe-o banchiză în derivă, l-a simțit mereu înfoindu-i pînzele. Hoinar prin lume, aflîndu-se în lume de mai multe ori continuu — multiplicîndu-și prezența prin intensitatea trăirii. Misiunea-i secretă e de-a cînta-o, de-a se desfăta dulce-amărui de priveliștea-i pestriță. Statura sa de uriaș candid are nevoie de o contemplație la dimensiuni mari, de glob, și poetul și-a țesut, încă din tinerețe, pașii, printre meridiane și paralele: pentru a se impregna de-o anumită concretețe a lumii, cețoasă, bună de prizat prin pori.

Opera sa e de seve, țîșnind din rădăcini întinse pe mari suprafețe și gîlgîind prin trunchiuri ce vibrează încordate. Poetul nu face parte din categoria celor care, frustrînd, și pîndind momentul privilegiat, rețin din coroana de ramuri doar mugurii (așa cum se colectează mugurii arborilor de cuișoară, pentru deliciul cerului gurii). Viziunea sa nu e de condiment. Lirismul său înseamnă inoculare fabuloasă, o îmbobocire totală, aș zice pînă la vestejire, îndreptățind ciclul firesc al naturii și dînd nepărtinitor rînd tuturor aromelor. Poate că în căutarea unor astfel de soiuri de arome și izuri, complimentare, scandinavul poposea și la București în 1971.

L-am întîlnit la Casa Scriitorilor. Era însoțit de Maria Wine, distinsă poetă ea însăși, tovarășa sa de viață. Se organizase « o întîlnire ». Aceste periodice întîlniri semiprotocolare, cu scriitori care ne vizitează țara, au ceva din spectacolul țărănesc al pețitului. O mergere în pețit care nici nu eșuează, nici nu duce la căsătorie. Ambiguitate, stîngăcie și interes care încearcă să nu cumva să păcălească. Stîngăcia se naște din excesul de a fi pe placul oaspeților, despre care, de obicei, foarte puțini au auzit ! — pe de o parte. Și pe de alta, din dorința acestora, sinceră, de a fi la înălțime, de a face față unei situații « literare », de a-și arăta chipul cel mai fotogenic. Se stîlcesc trei-patru limbi. Fiecare din cei prezenți dă să spună ceva important, legat, evident, de o carte pe care a scris-o sau la care scrie — marea operă ! E întrerupt înainte de predicat de amfitrion, dîndu-li-se musafirilor posibilitatea de-a scoate din buzunar propriile cărți. Spre final, după un coniac și-o cafea, discuția se dezleagă; românii vorbesc între ei, românește, nu s-au văzut demult. Devin în schimb foarte volubili translatorii care își aranjează noi călătorii în țările respective pentru perfecționarea limbii și se lasă cuceriți de comentariile pe care, destinși în sfîrșit, oaspeții le fac în jurul pozelor din cărțile purtate cu ei. Întîlnirea la care mă refer n-a fost din fericire de acest fel. Faima scriitorului suedez era mare, numele său fiind aureolat în plus de nu știu ce mister de viking academician, înzestrat cu virtuți magice. N-ar putea el — la urma urmei și de ce nu ? — să scoată literatura noastră din anonimat, învăluind-o cu cețurile premiului Nobel ? Nu cumva a venit chiar în acest scop ? Etc. Etc. Nu știu cine se pregătea atunci pentru Nobel. (Trebuie să spun în paranteză că românii primesc în fiecare an Nobelul, fără ca suedezii să știe). În orice caz, curiozitatea participanților era mare. Cred că eram printre cei mai tineri invitați la acea întîlnire de taină. Fremătam și eu — recunosc — de dorința de a-l cunoaște pe Lundkvist. S-au pus întrebări pertinente în legătură cu subtilități ale operei sale — de pe atunci vastă. Intelectualii noștri sînt deosebit de subtili și dibuiesc întrebări care nu-ți vin în minte decît la a doua lectură sau a treia lectură cu creionul în mînă. Oaspeții au răspuns cu dezinvoltură și amabilă implicare. Lundkvist s-a mirat și a rîs de chițibușurile bibliografice puse pe tapet. A vorbit despre noi și despre el. Un

https://biblioteca-digitala.ro

suflet mare care se bucură nordic și candid. Nu știu dacă a pomenit sau nu cuvintele « miracolul românesc », gata de-a fi inclus, după unii, în colecția de miracole ale mapamondului. Am înțeles însă că s-a simțit bine la noi. Literatura română l-a interesat realmente, Avea să-mi confirme această bănuială, cîțiva ani mai tîrziu, la Stockholm Eram, ca să zic așa, în trecere prin Scandinavia, atras de fiorduri, de Odin, de Gulfstream, de scrierea runică. În ciuda curentului cald, capitala suedeză era înghețată, pînă la degerare. Oamenii vîrîți de tot prin cutii de blocuri noi, întru totul asemănătoare cu ale noastre, căci și la ei se construiește enorm, — savurau anotimpul alb, visînd, la alegere, banchize ori cămile. Poetul m-a primit cu un zîmbet luminos, risipindu-mi timiditatea și făcîndu-mă să mă simt bine. Și academicienii știu să fie gazde perfecte. Doamna Wine mi-a pus pe-o măsuță o ceașcă de ceai fierbine. Am vorbit despre frig, despre Neruda, despre călătoria în România. Cunoștințele sale se îmbogățiseră și se decantaseră. Ne-am amintit de cîțiva prieteni comuni. (Întîlnirea, care mi-a rămas bine întipărită în memorie, ca o urmă pe zăpada Suediei, am evocat-o cu alt prilej). Am primit, cu autograf, două din antologiile mai recente apărute peste hotare: « Huellas en la tierra », publicată la Barcelona, în 1974, și « Ein Baum mit Fischen », tipărită la Leipzig, în colecția Reclam, în 1972. Suedezii, ca și noi, ca toate țările mai mici, nu beneficiază de ieșirea la mare a unei limbi de largă circulație. Spre deosebire de noi însă, parcă fac ceva mai mult pentru a ameliora inconvenientul, și a-și pune în lumină valorile. Lundkvist este unul din partizanii traductibilității. Chiar dacă n-ar spune-o și explicit, tălmăcirile sale numeroase din Lorca, Eliot, Paz, Neruda, Perse grăiesc de la sine. Au totodată și ceva de exorcism: fie ca gestul, molipsitor, să funcționeze și invers ! În felul acesta Lundkvist e un vajnic vrăjitor în favoarea valorilor țării sale, pe care le apără dealtfel și prin numeroase intervenții critice. Iar ca vrăjitor, pe rug se arde singur, într-un spectacol cu flacără mare, care ține timp de o viață, insul fiindu-și în același timp victima, care se perpelește, călăul care încinge focul și milostivul care aduce surcele. Poet și critic, prozator și ziarist, autor de memoriale de călătorie . . . o personalitate ce, prin diversitate, se concurează parcă pe ea însăși . . . Dar poetul ocupă în operă locul leului . . . El înfioară totul și laba majestuoasă, cu ghiare înfipte deopotrivă în vis și-n realitate, în subvis și în subrealitate, în supracoșmar și în suprafantastic — această labă se simte emblematic . . .

Situîndu-se la « nord de tunet », poetul știe să pregătească minuțios această descărcare grozavă de energie prin aglomerări de descrieri, notații prozaice, întîrzieri asupra amănuntelor. « Poemului îi place să se ocupe de nesemnificativ / de ce este imperceptibil / de tot ce n-are greutate (. . .) Picăturile care abia reflectă imagini minuscule, / mușchiul ca o pată uscată pe o rocă » — aflăm dintr-o « Poetică ». Vitalismul e trăsătura care nu poate scăpa niciunui comentator, surprins de suflul aproape hugolian al acestei opere. Cu o grijă infinită și aplicație, autorul a adunat de pretutindeni, țări, continente, cătune, pene « fără greutate », care nu apasă deloc, pentru a-și construi o imensă aripă vuitoare. O aripă care înalță și cunoaște măreția și fiorul. Chiar și în zbor, de ea se pot prinde și țurțuri: un plîns al zborului, o revoltă distilată în lacrimi, « Muzica mă face contemporan inimii. Golurile vieții sînt pauze ale inimii. Dar muzica este oroare de vid și plin al inimii », spunea un gînditor român. Și transcriind aceste gînduri, aproape trist că a izbutit să formuleze atît de frumos și înaintea mea ceva care ar fi putut să-mi treacă și mie prin cap, « dacă aș fi fost în stare », îmi amintesc de-o întîmplare a călătorului Lundkvist. Se afla la Agadir, în timpul teribilului cutremur, dare a distrus aproape totul, pînă și amănuntele nesemnificative, pînă și imperceptibilul. Scăpat ca prin miracol, poetul va scrie — ce putea face ? — o carte zguduitoare de martor. Poate că una din calitățile majore ale lui Lundkvist este de-a fi reușit să depășească egoismul specific poeziei, fiind contemporan nu numai inimii sale ci și un contemporan de nădejde al inimii noastre.

https://biblioteca-digitala.ro

CONSTANTIN LUPEANU

CHINA orizonturi literare actuale

Literatura modernă și-a făcut apariția în China la sfîrșitul secolului trecut, mai întîi prin traduceri, apoi prin imitații, găsindu-și în cele din urmă drumul firesc, legătura organică cu mediul. Specialiștii recunosc trei perioade mari în evoluția acesteia: pînă în anul 1949, anul proclamării Republicii Populare Chineze, apoi o etapă de 17 ani de literatură pusă în slujba idealurilor socialiste și, după o serie de avataruri ale activității de creație artistică, viguroasa eflorescență de astăzi a literelor chineze. Din 1976 s-au reeditat principalele reviste literar-artistice existente mai înainte, iar în anii următori s-a produs o adevărată explozie de publicații, creații literare și talente. Au reluat uneltele scrisului profesioniștii și s-au impus alte sute de creatori. În prezent, mai mult de jumătate din cei care semnează în revistele literare sînt tineri sub treizeci de ani. Asociațiile literare funcționează normal. Uniunea scriitorilor cu sediul în Beijing, numără în acest an 2172 de membri, însă există 30 de filiale în provincii, cu peste 10.000 de membri. Istoricii literari sînt unanimi în a afirma că ultimii ani sînt fără precedent în istoria literaturii chineze din toate timpurile.

Încercăm, la amabila invitație a redacției prestigioasei reviste *Secolul 20*, o schiță a literaturii chineze actuale reflectată prin versiunile în engleză și franceză ale publicației *Literatura chineză* trimestrul I 1984. Îmbucurător ni se pare faptul că revista reușește în cele circa 200 de pagini, să creioneze un tablou de vastă cuprindere al peisajului literar, agrementat cu fine selecții de pagini clasice, cu articole privind artele plastice, teatrul, opera chinezească, filmul, arheologia, cuprinsul oferind, în acest sens, o sumă de selecții din gama publicațiilor de cultură ce apar astăzi în China. Acestea sînt, în momentul de față, deosebit de numeroase în principalele centre culturale: Beijing — 2 reviste dedicate exclusiv poeziei, numite, după două genuri prozodice vechi, *Shikan* și *Ci;* una de critică, *Wenxue punglun (Studii critice); Renmin wenxue, (Literatura poporului)*, condusă de popularul prozator Wang Meng,

https://biblioteca-digitala.ro

Shiyue, (Octombrie) etc.; Shanghai — *Shanghaiul literar* şi *Shouhuo (Recolta)*; Canton — *Yang cheng, (Oraşul caprelor)*; Changsha — *Furong (Lotusul)* şi multe altele; apoi, reviste editate de scriitori, de forurile culturale de stat, de marile universităţi. Numai cele de mari dimensiuni, format « carte », unele avînd 2—300 pagini, sînt în număr de peste 30. La începuturi, aceste publicaţii au acordat atenţie mai mult poeziei, schiţei, povestirii, dar odată cu maturitatea momentului cultural, a tinerelor condeie afirmate rapid, ele abordează genuri de o mai largă respiraţie. Pentru a desemna cele mai bune povestiri şi nuvele apărute în reviste, s-a organizat de altfel un concurs anual la scară naţională. Un alt premiu, pentru roman, a fost instituit de regretatul scriitor Mao Dun, care a lăsat pentru acest scop o sumă considerabilă.

Criticul Teng Yun remarca de curînd *(Wenxue pinglun*, nr. 6/1983) o preferinţă crescîndă a autorilor (dar şi a redacţiilor, a cititorilor) pentru nuvelă. Şi aducea în sprijin cifre edificatoare. Dacă în anul 1977 în revistele din toată ţara au apărut 12 nuvele, în 1978 au văzut lumina tiparului 36, în 1979 — 84, în 1980 — 172 şi în 1981—1982 — 1150; iar 1/5 din autorii celor vreo 600 de nuvele publicate în 1982 sînt debutanţi. Statistica se oprea aici. Nuvela, *proză de dimensiune mijlocie*, cum se numeşte în limba chineză beneficiază de un cadru relativ larg de desfăşurare şi nu necesită o perioadă mare de sedimentare a evenimentelor, gîndului, scriiturii, ca romanul. Aşa explica distinsul critic chinez proliferarea acestui gen literar. Este un adevăr incontestabil că, în ultimii ani, literatura chineză a sporit mult caracterul ei de acută actualitate. Evenimentele recente, viaţa social-politică a ultimelor decenii au devenit şi ele o mare sursă de inspiraţie. Cei mai mulţi scriitori povestesc fapte trăite, aduc mărturii de viaţă într-un proces liber asumat de restabilire a tradiţiilor realiste, proprii literaturii chineze. Într-o dezbatere asupra actualităţii *(Wenxue pinglun*, nr. 1/1984) ideea convergentă era că operele cu un caracter contemporan se dovedesc a fi şi perene. Iar acest suflu presupune un înalt simţ al misiunii scriitorului, spirit de responsabilitate, simţ istoric, cutezanţă în cuprinderea biografiilor omeneşti, a vieţii.

Într-adevăr, viaţa cotidiană pulsează bogat în proza chineză; spicuim fugar cîteva teme cu valoare de exemplu: o ţărancă păstrează cu pioşenie însemnările soţului decedat — veritabile tratate ştiinţifice în domeniul agricol; doi tineri se întîlnesc întîmplător şi constată că se înţeleg, pasiunea comună pentru ştiinţă amplificîndu-le sentimentele; nu puţine opere literare emană acest crez: modelarea de către oamenii de astăzi a unei Chine moderne şi, de aici, implicarea absolută a tinerei generaţii. Exemplele pot continua. Reţine atenţia că drame şi conflicte de familie, ca şi cele de natură social-politică, îşi fac loc tot mai frecvent în creaţia literară, că iubirea este tot mai frecvent abordată, ca una din datele fundamentale ale existenţei, că intelectualitatea pătrunde în literatură şi cărturarii redevin, nu o dată, personaje principale ale literaturii chineze, centrul descrierilor, sufletul operelor literare.

Se vorbea într-o vreme în China despre rolul « tipizării », despre importanţa personajelor tipice, în sensul că acestea impulsionează viaţa. Prozatorii de azi scriu despre orice, afirmă chiar că netipicul naşte literatura mare. Iată, de pildă, tînărul scriitor Liu Xinwu face dintr-un vagabond (un adolescent scăpat o vreme de la sînul familiei şi din mîinile modelatoare ale şcolii) un erou de literatură *(Dirigintele)*. Un erou atractiv este ţăranul Chen Huansheng, dintr-o serie de povestiri de Gao Xiaosheng, revelatoriu pentru spiritul chinezesc, comparat cu încîntare de critici cu Ah Q, faimosul personaj al lui Lu Xun. Jiang Zilong, un alt prozator de talent, face — în *Jurnalul unui secretar de fabrică* — , istoria detaliată a unei delapidări de fonduri sociale. Scriitorul Wang Meng, condeier de mare forţă, rememorează cu tristă ironie incidente de mult apuse, în povestirea *Lacul adînc* sau în nuvela *Fluturele*,

https://biblioteca-digitala.ro

centrată pe ideea înstrăinării individului în condiţii sociale vitrege. Într-o operă larg dezbătută, Gu Hua (n. 1924) exprimă cu multă plasticitate momente politice vii în memoria concetăţenilor săi: « Ajunsă în octombrie 1976 pe continentul sfînt, istoria a bătut un mare semn de exclamare şi un punct, după care şi-a făcut apariţia un şir întreg de semne de întrebare ». Semnele de punctuaţie sînt aici simboluri, cu un larg şi profund conţinut politico-ideologic.

Comentatorul Yang Zhijie caracteriza literatura chineză actuală printr-o formulă ajunsă celebră: « Nouă şi *adevărată*, nouă şi *profundă* ». Referindu-se la eroii literari, pleda pentru « felia de realitate »: « Omul nou, socialist, nu este un sfînt. Ar fi incorect să fie prezentat (în literatură) înalt, măreţ, multilateral. Nici cei mai pozitivi eroi nu trebuie descrişi ca nişte sfinţi, ei trebuie să fie adevăraţi, oameni în carne şi oase. Noutatea să vină din partea caracterului lor, din felul lor de a se purta, din înfăţişarea lor morală (*Wenxne pinglun* nr. 6/1982).

De altfel, chiar versiunea în limba franceză a revistei *Literatura chineză* aminteşte de « marea prosperitate » a literaturii ultimilor ani marcată prin intervenţia unor scriitoare (şi scriitori — n.n) tinere ori de vîrstă mijlocie. Este vorba de Shen Rong, remarcată prin nuvela *Anii maturităţii*, oglindind condiţia intelectualului (nuvela a fost ecranizată) de mai tinerele Zhang Kangkang, Zhang Jie, Wang Anyi şi altele. Autorul studiului observă ca o trăsătură comună tratarea unor probleme importante pe plan uman şi social. « Încă de la apariţie, scriitoarele au trebuit să dea dovadă de o mare îndrăzneală şi de o vitalitate debordantă. Spirit deschis, ele întreprind curajos cercetări şi experimente în toate domeniile, aleg teme, stabilesc tratarea personajelor, structura povestirilor etc., majoritatea abordînd probleme care privesc ansamblul populaţiei ». Şi, ca o ilustrare a acestui punct de vedere, se publică *Dansul frunzelor* de Tian Zhenying, avînd ca temă dezmembrarea unei familii. Autoarea a fost multă vreme profesoară, iar în prezent este redactor la o publicaţie din capitala Chinei.

Menită să ofere peste hotare o mai bună şi mai exactă imagine a fenomenului chinez, *Literatura chineză, Zhongyuo wenxue* nu se opreşte numai la literatură, ci procedează la o îngemănare a artelor, într-o ţinută grafică în spiritul vechilor tradiţii ale culturii chineze. « Picasso în China » se intitulează de pildă un comentariu — în exclusivitate pentru varianta în limba franceză —, semnat de Suzanne Bernard. Pornind de la o expoziţie Picasso la Beijing, autoarea constată prestigiul lui Picasso în China şi faptul că opera acestuia este cunoscută şi studiată în mediile artistice, lucru confirmat prin intervenţiile sigure ale unor plasticieni şi istorici de artă. Nu rămînem surprinşi văzînd că sumarul ediţiei engleze nu cuprinde acest material, totuşi deosebit de interesant. Explicaţia rezidă în faptul că redacţia acordă toată grija formelor de dialog optime cu fiecare cultură în parte. Şi în alte detalii, constatăm că sumarul ediţiei franceze diferă de cel al ediţiei engleze, articolele, poezia şi proza fiind alese în funcţie de gusturile, de orientările artistice şi de fondul aperceptiv al cititorilor vorbitori — după caz — de engleză sau franceză, şi pentru care cele două versiuni sînt introduse în circuit eficient de cunoaştere.

Această diferenţiere se observă şi în alte privinţe. Ai Qing (n. 1910), decanul de vîrstă şi valoare al poeziei chineze, este prezent cu un grupaj de poeme în ambele versiuni, însă numai două poezii sînt identice. Admirator al lui Verhaeren, Whitman, Apollinaire şi Maiakovski bine cunoscut în Franţa, Ai Qing scrie de cele mai multe ori în vers liber, într-o exprimare firească, emoţia răzbătînd sinceră, intensă, prin notarea simplă, directă a trăirilor poetice. Ca de pildă în *Stînca: Un val după altul / Reluîndu-şi neobositul asalt / Fiecare val cade la picioarele ei / Năruit de spuma sărată / / Forţa şi trupul stîncii / Sînt crestate ca de cuţit / Ea rămîne totuşi neschimbată / Cu un zîmbet vag privind în gol marea.* Uneori contestat oficial, a rămas întotdeauna unul

https://biblioteca-digitala.ro

din cei mai iubiţi poeţi moderni ai Chinei. A colindat ţara pe jos, în spiritul poetului antic Li Bai, revărsînd bogăţia experienţei într-o poezie plină de seva pămîntului. Continuă să fie deschis şi imprevizibil, tînăr perpetuu. Într-un autointerviu din *Shikan (Revista de poezie)*, nr. 2/1980, spunea simplu: « Se mai poate scrie poezie la o vîrstă înaintată? » Ciudată întrebare! »; Ori: « cum să cuprindă poezia o mare varietate de stiluri? » « Depinde de climatul politic ». Ori: « Poezia naşte forma prozodică, şi nu invers! »

În sfîrşit, varianta engleză publică *Marea Miraculoasă* o nuvelă reluată după *Shanghaiul literar* (nr. 15/1983) şi care aminteşte pe alocuri de *Bătrînul şi marea* de Ernest Hemingway, mai ales prin accente ce descriu legătura cu marea a celor două personaje, un pescar tînăr şi altul bătrîn. Povestirea se vrea romantică, străbătută de gustul aventurii, şi are un final optimist. El însuşi pescar, Deng Gang a scris mai multe povestiri despre mare, printre care: *Trupele regelui dragon aplaudă trecutul* şi *Peştele cel mare.*

Ba Jin, preşedintele Uniunii Scriitorilor (n. 1904) este prezentat cu întîrziere cititorului de limbă engleză. În varianta franceză, figurase în urmă cu un an, prin mai multe povestiri şi o nuvelă. Acum iată-l cu trei povestiri, scrise între anii 1932—1936, printre care: *Scaunul electric* — un protest al tînărului scriitor de atunci împotriva condamnării la moarte a celor doi eroi Sacho şi Vanzetti. Ba Jin este cunoscut în România prin cel mai popular roman al său, *Familia* (Editura « Univers » 1980), o proză despre declinul familiei feudale, ca şi prin povestirea *Căderea* (în volumul *Piersica de primăvară* — 20 de scriitori moderni chinezi, Editura « Univers » 1983). Scrierile lui sînt definite prin perspectivă şi, în acelaşi timp, substanţă autobiografică, tema romantică, a pasiunilor — iubire şi ură — conflictul dintre dragoste filială, datorie civică şi sentiment, dinamizînd eroi care îşi caută rostul social într-o lume ce impune jertfirea de sine. Opera lui Ba Jin este un document real, sensibil şi emoţionant al unei epoci întregi de istorie socială şi culturală.

Yang Zhensheng (1890—1956) este recomandat de Liu Na (în varianta de limbă franceză), pentru opera sa purtînd o puternică culoare locală şi o mare originalitate, caracterizată prin observarea extrem de fină a vieţii şi prin importanţa acordată descrierii caracterelor. *O femeie castă* şi *Revanşa* se remarcă prin analiza psihologică fină, delicateţea sufletelor celor umili.

Literatura clasică este ilustrată în ambele versiuni ale revistei prin povestiri umoristice aparţinînd lui Shen Qifeng (1741—?). Extrase din culegerea *Clopotul povestitorului* (cuprinzînd 122 bucăţi de proză scurtă), povestirile fac un elogiu al oamenilor simpli şi conţin o virulentă satiră la adresa mandarinilor corupţi, a goanei după înavuţire. Provenit dintr-o familie de cărturari, Shen Qifeng obţine licenţa — ca şi marele său predecesor Wu Jingzi, autorul *Întîmplărilor din lumea cărturarilor* — la 28 de ani, dar nu reuşeşte să promoveze treapta la scară naţională. Nerealizat social, trăieşte din profesorat şi literatură şi se stinge în Beijing, în anonimat. Cele patru povestiri dovedesc într-adevăr capacitatea autorului de « a observa societatea cu un ochi rece, penetrant, de a o cunoaşte profund şi de a-i evidenţia tarele într-o manieră pregnantă ».

Să remarcăm cele 16 mini-fabule ale lui Huang Yongyu, într-un gen artistic larg practicat în China: desen şi text, ambele moralizatoare, aparţinînd aceluiaşi autor sau rezultînd din cooperarea unui pictor cu un poet. Iată, de pildă, *Înghiţirea leului*: « Un leu de piatră maiestuos se afla în plin cîmp. Un piton, trecînd pe acolo, se holbează la el: 'Cum îndrăzneşti să-ţi dai atîta importanţă? Te voi devora!' După o cazană îndelungată, pitonul înghiţi leul, însă coada acestuia rămase în afară. Apoi pitonul muri. »

https://biblioteca-digitala.ro

Littérature chinoise / Chinese Literature e ilustrată cu superbe reproduceri pe planşe, reprezentînd statuete de jad din epoca dinastiei Shang (sec. 16—11 î.e.n.), un tablou pe mătase al pictorului-împărat Zhao Ji (1002—1135), intitulat «Cocori de bun augur» precum şi — din epoca noastră — cîteva picturi de Li Keran (n. 1907) unul din cei mai reputaţi pictori ai Chinei din acest secol.

Prezentarea actorului Yu Shizhi (cu roluri de neuitat în piesele *Canalul Barba Dragonului* şi *Ceainăria* de Lao She — cunoscute şi la noi din transmisiunile radio — *Măsură pentru măsură* etc.), scurte note şi informaţii culturale întregesc sumarul unei reviste bune, utile, care reuşeşte cu succes, în patru numere pe an şi două variante surori — dar nu obligatoriu siameze — să se prezinte ca un veritabil ambasador al artei chineze.

https://biblioteca-digitala.ro

TATIANA NICOLESCU

Prezențe românești la MILANO

În plin centrul Milanului, pe o stradă liniștită unde clădirile vechi păstrate din secolul XVII sau XVIII conviețuiesc pașnic cu cele clădite pe terenurile virane rămase de pe urma bombardamentelor crîncene din timpul ultimului război, într-un « palazzo » modern își are sediul « Centrul italo-român de studii istorice ». Născut acum aproape zece ani din inițiativa bilaterală și prin asocierea unor oameni de știință români și italieni, centrul a reușit să devină un adevărat focar de iradiere a culturii române. Acolo, în via Olmeto la nr. 5 studenții care studiază limba și literatura română, sau istoria României ca și toți cei ce se interesează de literatura, cultura, istoria țării noastre pot afla o bibliotecă bogată, înzestrată cu cele mai noi ediții și publicații periodice. Biblioteca a fost realizată mai ales din donațiile Bibliotecii Centrale de Stat, ale Bibliotecii Academiei R.S.R., ale Bibliotecii Universității din București, din donațiile Editurii Cartea Românească, Eminescu etc. Fondul de cărți în continuă creștere este variat și poate satisface interese felurite; alături de cărți de literatură poți afla cele de istorie, alături de dicționare, cărți despre folclorul românesc, albume de artă, cărți de geografie. Nu întîmplător aici vin să citească studenții ce pregătesc teze de licență în domeniul istoriei sau culturii românești, ca și cadrele didactice universitare ale căror interese științifice sînt contingente culturii române. La centru se țin și cursuri de limba română și seminarii de cultură și literatura română, iar odată pe lună, poți asculta și o conferință interesantă, viziona un film românesc, sau asculta un concert de muzică românească pe discuri.

Sufletul acestui centru este secretarul său general prof. Bianca Valota de la Universitatea de Stat din Milano pe care o leagă de țara noastră nu numai interese de ordin științific, fiind unul din specialiștii cei mai prestigioși în domeniul istoriei mai noi și mai vechi a României și în domeniul istoriei Europei Orientale, dar și rațiuni de ordin sentimental, fiind nepoata marelui nostru cărturar Nicolae Iorga. Elanul ei stimulator se simte cu rezultate pozitive mai ales în domeniul cercetării științifice, care constituie una din sarcinile și preocupările principale ale centrului. În jurul acestuia s-a și constituit deja un grup de tineri cercetători, mai ales cadre didactice de la Universitate, angrenați într-o lucrare colectivă de investigare a sur-

https://biblioteca-digitala.ro

selor italiene privitoare la istoria României la începutul secolului nostru. Pe linia activităţii ştiinţifice se înscriu colocviile de lingvistică română şi de istoria artei româneşti organizate de centru în anii din urmă. În continuarea acestor iniţiative, în zilele de 21 şi 22 iunie a.c. centrul a organizat în colaborare cu Uniunea scriitorilor din România o masă rotundă pe tema: «Tendinţe şi momente noi în literatura română contemporană». Alături de scriitorii români, veniţi de la Bucureşti, ca delegaţi ai Uniunii Scriitorilor au participat cu comunicări sau au intervenit în discuţii oameni de litere, profesori, ziarişti, oameni de cultură italieni.

După un cuvînt introductiv rostit de prof. Bianca Valota lucrările mesei rotunde au început prin comunicarea prozatorului George Bălăiţă care a prezentat o amplă şi documentată panoramă, cu adevărat cuprinzătoare, privind dezvoltarea literaturii române în ultimele decenii. I-a urmat în replică, profesorul Silvio Guarnieri, cunoscut filolog, care ani de-a rîndul a predat limba şi literatura română la Universitatea din Pisa; el a rostit o patetică, dar şi plină de miez pledoarie pentru cunoaşterea culturii române şi preţuirea valorilor ei perene.

Comunicările s-au succedat alternîndu-se vorbitori italieni şi români, astfel încît s-a creat cu adevărat un dialog viu. În genere comunicările s-au grupat tematic pe genuri literare. Despre poezia română a vorbit criticul Marin Mincu (*Structurile modelizante ale poeziei române actuale*), prof. Luisa Valmarin de la Universitatea din Roma care s-a ocupat de poezia feminină în literatura noastră contemporană şi Dinu Flămînd care a schiţat un tablou sugestiv al dezvoltării tinerei generaţii de poeţi. Teatrului românesc i-au fost închinate două comunicări: prof. Mario Cugno (Universitatea din Torino) şi prof. Ion Guţia (Universitatea din Roma) care au situat în centrul fenomenului dramaturgic contemporan cu precădere opera lui Marin Sorescu. Profesorul Mariano Baffi cunoscut prin numeroasele sale tălmăciri din literatura română a prezentat o interesantă comunicare despre George Călinescu critic al literaturii italiene. Aspectelor celor mai importante ale prozei româneşti contemporane le-au fost consacrate comunicarea lui Radu Mareş şi intervenţia Tatianei Nicolescu.

Comunicările au fost urmate de vii discuţii. Între alţii au luat cuvîntul binecunoscutul scriitor şi ziarist Giancarlo Vigorelli şi profesoara Maria Conti, de la Universitatea din Pavia, una din figurile reprezentative ale semioticii italiene. Intervenţiile lor au salutat în primul rînd ideea organizării acestui schimb de opinii italo-român, care a contribuit la cunoaşterea mai bună a literaturii române contemporane de către prietenii ei — fie specialişti, fie simpli cititori.

Discuţia a trecut apoi în mod firesc la posibilitatea de a populariza fenomenul cultural românesc în aria de cultură italiană. Observînd anumite carenţe în această privinţă, regretabile dată fiind înrudirea dintre cele două culturi şi contactele active ce marchează unele momente ale relaţiilor literare româno-italiene, atît Vigorelli cît şi Maria Conti s-au oprit mai îndelung asupra problemei traducerilor din literatura română în Italia. Această problemă a antrenat în discuţie şi pe ceilalţi participanţi la masa rotundă ca şi auditoriul prezent în sală. S-a vorbit despre dificultăţile de publicare, în contextul crizei editoriale pe care o cunoaşte Italia, s-a vorbit despre lipsa de informare a editorilor italieni cu privire la cartea românească, subliniindu-se şi în acest sens cît de binevenită este masa rotundă organizată.

Cu toate intervenţiile polemice şi schimbul de opinii în contradictoriu, în concluzie s-a ajuns în unanimitate la ideea că toţi cei ce se ocupă de literatura română, toţi cei ce o iubesc trebuie să depună eforturi pentru a aduce cartea românească de autentică valoare artistică în conştiinţa cititorului italian pentru a depăşi situaţia existentă. Iar din partea Mariei Conti şi a lui Giancarlo Vigorelli au fost chiar făgăduieli concrete de ajutor în acest sens.

https://biblioteca-digitala.ro

Corectura LIDA IGIROŞIANU

Tipărit la Întreprinderea Poligrafică «Arta Grafică»

https://biblioteca-digitala.ro

PREZENTAREA TEHNICĂ

SANDA GUSTI

Secolul 20

REDACŢIA: CALEA VICTORIEI, 115, TEL. 50.64.35
ADMINISTRAŢIA; CALEA VICTORIEI 115. TEL 50.74.96
BUCUREŞTI

Lei 34

43804

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro